LIETUVOS TEISĖS UNIVERSITETAS

Pavelas Kujalis

BŪTINASIS REIKALINGUMAS, KAIP APLINKYBĖ, ŠALINANTI BAUDŽIAMĄJĄ ATSAKOMYBĘ

Daktaro disertacija
Socialiniai mokslai, teisė (01 S)

Vilnius, 2004

Disertacija rengta 1999-2004 metais Lietuvos teisės universiteto Baudžiamosios teisės katedroje.

Disertacija ginama eksternu

Mokslinis konsultantas:

prof. habil. dr. Vytautas Piesliakas (Lietuvos teisės universitetas, socialiniai mokslai, teisė – 01 S)

TURINYS

Įvadas 4
1. Aplinkybių, šalinančių baudžiamąją atsakomybę, samprata 9
1.1. Sąvokos "aplinkybė, šalinanti baudžiamąją atsakomybę" samprata 9
1.2. Veikos, kaip aplinkybių, šalinančių baudžiamąją atsakomybę, elemento formalus atitikimas baudžiamojo įstatymo numatytos veikos požymiams 12
1.3. Aplinkybės, kurioms esant, pašalinama baudžiamoji atsakomybė už padarytą veiką 18
1.3.1. Aplinkybių, šalinančių baudžiamąją atsakomybę, socialinis turinys 18
1.3.2. Aplinkybių, šalinančių baudžiamąją atsakomybę, santykis su nusikalstamos veikos požymiais 20
1.4. Aplinkybių, šalinančių baudžiamąją atsakomybę, sistema 21
1.4.1. Aplinkybių, šalinančių baudžiamąją atsakomybę, įstatyminis įtvirtinimas 21
1.4.2. Baudžiamosios teisės teorijoje išskiriamos aplinkybės, šalinančios baudžiamąją atsakomybę 22
1.5. Nagrinėjamo instituto pavadinimo problema 29
1.6. Aplinkybių, šalinančių baudžiamąją atsakomybę, santykis su atleidimu nuo baudžiamosios atsakomybės 32
2. Būtinojo reikalingumo samprata 36
2.1. Veikos, atliktos būtinojo reikalingumo nuostatomis, pateisinimas 36
2.2. Būtinojo reikalingumo normos istorija Lietuvos teisėje 47
2.3. Europos šalių baudžiamųjų kodeksų normų, numatančių būtinąjį reikalingumą, apžvalga 52
3. Formalus veikos, padarytos būtinojo reikalingumo sąlygomis, atitikimas baudžiamojo įstatymo numatytos nusikaltimo ar baudžiamojo nusižengimo sudėties požymiams 60
3.1. Veikos, padarytos būtinojo reikalingumo sąlygomis, atitikimas nusikalstamos veikos pažeidžiamai vertybei 61
3.2. Veikos, padarytos būtinojo reikalingumo sąlygomis, atitikimas nusikalimo ar baudžiamojo nusižengimo veiką, padarinius, priežastinį ryšį 67
3.3. Veikos, padarytos būtinojo reikalingumo sąlygomis, atitikimas nusikalstamos veikos subjekto požymį 72
4. Būtinojo reikalingumo teisėtumo sąlygos 75
4.1. Teisėtumo sąlygos, apibūdinančios gresiantį pavojų 83
4.1.1. Pavojus įstatymo saugomoms vertybėms 83
4.1.2. Pavojaus realumas 117
4.1.3. Pavojaus akivaizdumas 119
4.2. Teisėtumo sąlygos, apibūdinančios gresiančio pavojaus pašalinimą 125
4.2.1. Negalėjimas pašalinti pavojaus kitais būdais 126
4.2.2. Padarytoji žala turi būti mažiau reikšminga už tą, kuri grėsė 131
4.2.3. „Žalos padarymas trečiajam asmeniui" kaip būtinojo reikalingumo problema .. 145
5. Būtinojo reikalingumo atribojimas nuo kitų aplinkybių, šalinančių baudžiamąją atsakomybę 154
5.1. Būtinojo reikalingumo ir būtinosios ginties atribojimas 155
5.2. Būtinojo reikalingumo ir asmens, padariusio nusikalstamą veiką, sulaikymo atribojimas 162
5.3. Būtinojo reikalingumo ir profesinių pareigų vykdymo atribojimas 166
Išvados ir pasiūlymai 174
Literatūra 182
Priedas 188
Autoriaus mokslinių publikacijų disertacijos tema sąrašas 194

Įvadas

Bendroji temos charakteristika ir aktualumas. Pertvarkant Lietuvos ekonominę bei politinę sistemas, žymiai padidėjo nusikalstamumas, kuris apėmė visas gyvenimo sritis. Teisėsaugos institucijos nepajėgia kontroliuoti nusikalstamumo plitimo, tuo labiau jo pažaboti. Tai sąlygoja būtinybę formuoti socialiai aktyvią asmenybę, suprantančią savo teises ir laisves bei galinčią imtis atitinkamų būdų siekiant apsaugoti savo, kitų asmenų, valstybės ar visuomenės interesus. Vienas iš tokių būdų yra žalos padarymas aplinkybių, šalinančių baudžiamąją atsakomybę, nuostatomis.

Šis darbas skirtas vienai iš seniausiai žinomų aplinkybių, šalinančių baudžiamąją atsakomybę, tai yra, būtinajam reikalingumui. Lietuvos baudžiamojoje teisėje būtinojo reikalingumo užuomazgos siejamos su I, II ir III Lietuvos Statutais, tačiau iki šiol nebuvo detalesnių šio baudžiamosios teisės instituto tyrimų. Reikia pastebėti, kad baudžiamosios teisės moksle mažai dėmesio buvo skirta ne tik būtinojo reikalingumo institutui, taip pat nebuvo suformuluota bendroji aplinkybių, šalinančių baudžiamąją atsakomybę, samprata.

Būtinojo reikalingumo institutas užima ypatingą vietą aplinkybių, šalinančių baudžiamąją atsakomybę, sistemoje. Jo išskirtinumą parodo tai, kad siekiant pašalinti pavojų, atsiradusį vienai teisės saugomai vertybei, žala padaroma kitai, taip pat teisės saugomai vertybei. Be to žalai, padaromai būtinojo reikalingumo nuostatomis, keliami labai griežti reikalavimai, atsispindintys teisėtumo sąlygose. Būtent dėl nepakankamo šių teisėtumo sąlygų ištyrimo labai mažai asmenų bando pateisinti savo padarytas veikas būtinojo reikalingumo nuostatomis. Todėl baudžiamųjų bylų, kuriose minimas būtinasis reikalingumas, labai nedaug.

Detalių būtinojo reikalingumo tyrimų Lietuvos baudžiamojoje teisėje nebuvo. Galima paminėti tik kelis baudžiamosios teisės vadovėlius bei A. Klimką, kuris kiek plačiau nagrinėjo aplinkybes, šalinančias baudžiamąją atsakomybę, tarp jų ir būtinąjį reikalingumą. Lietuvos baudžiamajai teisei, taip pat ir būtinojo reikalingumo teorijai didelę įtaką turėjo Rusijos ir buvusios TSRS baudžiamosios teisės mokslininkai. Tarp jų galima paminėti N. Roziną, N.S. Tagancevą, S.A. Domachiną, N.N. Pašė-Ozerskijį, V.N. Kozaką ir J.V. Bauliną, kurie pakankamai didelį dėmesį skyrė būtinojo reikalingumo institutui. Todėl jų mokslinių tyrimų analizei, apibendrinimams bei sisteminimui bus skirtas labai didelis dėmesys.

Tyrimo objektas yra visuomeniniai ir baudžiamieji-teisiniai santykiai, atsirandantys dėl žalos teisės saugomai vertybei padarymo siekiant pašalinti pavojų kitai, taip pat įstatymo saugomai vertybei. Tyrimo objektas taip pat apima aplinkybių, šalinančių baudžiamąją atsakomybę, sampratą, struktūrą. Darbe analizuojama būtinojo reikalingumo samprata, teisėtumo sąlygos, santykis su kitomis aplinkybėmis, šalinančiomis baudžiamąją atsakomybę.

Tyrimo dalykas yra Lietuvos ir užsienio valstybių baudžiamieji įstatymai, numatantys būtinojo reikalingumo institutą bei kitas aplinkybes, šalinančias baudžiamąją atsakomybę, Lietuvos Respublikos įstatymai ir kita norminė medžiaga, reglamentuojanti tiriamas problemas. Tyrimo dalykas taip pat yra būtinojo reikalingumo taikymo praktika, moksliniai straipsniai bei kita mokslinė literatūra, susijusi su nagrinėjamais klausimais.

Darbo tikslai yra suformuluoti bendrąją aplinkybių, šalinančių baudžiamąją atsakomybę, sampratą. Išryškinti bendrus požymius, būdingus visoms aplinkybėms, šalinančioms baudžiamąją atsakomybę. Atskleisti būtinojo reikalingumo instituto turinį, reikšmę bei vietą aplinkybių, šalinančių baudžiamąją atsakomybę, bei kitų baudžiamosios teisės normų sistemoje. Išnagrinėti būtinojo reikalingumo normos, numatytos 2000 metų Lietuvos Respublikos Baudžiamajame kodekse (toliau 2000 m. LR BK), konstrukciją bei pateikti pasiūlymus dėl jos tobulinimo.

Tyrimo uždaviniai yra: 1) apibendrinti baudžiamosios teisės moksle atliktus tyrimus bei jų pagrindu suformuluoti aplinkybių, šalinančių baudžiamąją atsakomybę, sampratą bei struktūrą; 2) apžvelgti veiksmų, atliktų būtinojo reikalingumo nuostatomis, pateisinimo teorijas; 3) pateikti būtinojo reikalingumo teisinės reglamentacijos istorinę raidą bei vystymosi etapus Lietuvoje; 4) išnagrinėti užsienyje galiojančių teisės normų, numatančių būtinąjį reikalingumą, formuluotes; 5) išsamiai išnagrinėti būtinojo reikalingumo teisinius požymius; 6) kuo išsamiau išnagrinėti būtinojo reikalingumo įstatyminio įtvirtinimo netobulumus ir spragas; 7) suformuluoti pasiūlymus dėl aptiktų būtinojo reikalingumo įstatyminio įtvirtinimo netobulumų ir spragų pašalinimo; 8) suformuluoti pasiūlymus dėl būtinojo reikalingumo tinkamo aiškinimo ir taikymo.

Tyrimo šaltiniai ir metodai. Darbo tyrimo šaltiniai yra Lietuvos ir užsienio šalių baudžiamieji įstatymai, numatantys būtinąjį reikalingumą ir kitas aplinkybes, šalinančias baudžiamąją atsakomybę, kiti įstatymai ir norminė medžiaga nagrinėjamais klausimais, praktinė baudžiamųjų bylų medžiaga, baudžiamosios, civilinės teisės vadovėliai, monografijos, moksliniai straipsniai, statistinė medžiaga ir kita literatūra.

Rašant darbą buvo panaudoti šie tyrimo metodai: lyginamasis istorinis, sisteminės analizės, loginis-teisinis, apibendrinimo, indukcijos, sintezės ir kt. Darbe apibendrinti dažniausiai literatūroje, skirtoje būtinojo reikalingumo problemoms, randami pavyzdžiai ir baudžiamųjų bylų medžiaga.

Mokslinis darbo naujumas. Šis darbas yra pirmas tokios apimties būtinojo reikalingumo instituto problemų tyrimas Lietuvoje. Pirmą kartą Lietuvoje didelis dėmesys skiriamas bendrajai aplinkybių, šalinančių baudžiamąją atsakomybę, sampratai, sistemai. Nagrinėdamas aplinkybių, šalinančių baudžiamąją atsakomybę, sampratą autorius išskiria du

elementus, kurie būdingi kiekvienai iš jų, tai yra: 1) veiką, formaliai atitinkančią baudžiamojo įstatymo numatytos veikos požymius; ir 2) aplinkybes, kurioms esant pašalinama baudžiamoji atsakomybė už padarytą veiką. Pirmą kartą analizuojama visa prieinama mokslinė literatūra būtinojo reikalingumo ir bendrais aplinkybių, šalinančių baudžiamąją atsakomybę, klausimais. Pirmą kartą susisteminti ir išanalizuoti visi argumentai, sutinkami mokslinėje literatūroje dėl būtinojo reikalingumo teisėtumo sąlygų išskyrimo bei sistemos. Pateikiamas naujas požiūris į tam tikras būtinojo reikalingumo teisėtumo sąlygas, patikslinamas kitų teisėtumo sąlygų turinys. Didelis dėmesys skiriamas būtinojo reikalingumo atribojimui nuo būtinosios ginties, asmens, padariusio nusikalstamą veiką, sulaikymo bei nuo profesinių pareigų vykdymo. Patikslinami minėtų aplinkybių, šalinančių baudžiamąją atsakomybę, atribojimo kriterijai, atsisakoma dirbtinai sukurtų kriterijų.

Praktinė darbo reikšmė. Darbe išanalizuota visa mokslinė literatūra bendrais aplinkybių, šalinančių baudžiamąją atsakomybę, ir būtinojo reikalingumo klausimais bei pateikti diskusinių būtinojo reikalingumo problemų sprendimo variantai. Todėl tyrimas tampa patogus praktiniam naudojimui. Šios disertacijos medžiaga savo darbe galės remtis ir ikiteisminio tyrimo pareigūnai, ir teisėjai, ir advokatai. Tyrimas yra gera metodinė medžiaga studijuojantiems teisę bei asmenims, besidomintiems aplinkybėmis, pašalinančiomis baudžiamąją atsakomybę. Darbe detaliai aptariama 2000 m. LR BK 31 straipsnio, numatančio būtinąjį reikalingumą, formuluotė, išryškinami jos trūkumai bei suformuluojami jų pašalinimo pasiūlymai. Į tuos pasiūlymus galėtų būti atsižvelgiama rengiant BK pakeitimus.

Tyrimo rezultatų aprobavimas. Darbas apsvarstytas Lietuvos teisės universiteto Baudžiamosios teisės katedroje. Dalinai tyrimo rezultatai buvo paviešinti konferencijos „Naujasis Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas ir baudžiamoji politika“ metu. Tyrimo rezultatais remiamasi dėstant baudžiamosios teisės kursą Lietuvos teisės universitete.

Darbo struktūra. Disertacinį darbą sudaro įžanga, penkios dalys, išvados bei pasiūlymai ir priedai. Darbo pabaigoje pateikiamas panaudotos literatūros sąrašas ir autoriaus skelbtų mokslinių darbų disertacijos tema sąrašas.

Pirmoji darbo dalis susideda iš šešių skyrių. Šioje darbo dalyje nagrinėjama sąvokos „baudžiamąją atsakomybę šalinančios aplinkybės“ reikšmė, baudžiamąją atsakomybę šalinančių aplinkybių elementai, tai yra: veikos, padarytos aplinkybių, šalinančių baudžiamąją atsakomybę, nuostatomis ir baudžiamojo įstatymo numatytos veikos požymių formalus atitikimas, aplinkybės, kurioms esant pašalinama baudžiamoji atsakomybė už padarytą veiką. Taip pat nagrinėjamas baudžiamąją atsakomybę šalinančių aplinkybių sistema, paties instituto pavadinimo problema bei jų santykis su atleidimu nuo baudžiamosios atsakomybės.

Antroji darbo dalis susideda iš trijų skyrių ir skirta būtinojo reikalingumo sampratai. Dalies pradžioje didelis dėmesys skiriamas veikos, atliktos būtinojo reikalingumo nuostatomis, pateisinimui. Toliau autorius aptaria asmenų, kurie negali pateisinti pareigos nevykdymo būtinojo reikalingumo nuostatomis, problemą bei atkreipia dėmesį į įstatymo netobulumą. Apžvelgiamos būtinojo reikalingumo teorijos bei būtinojo reikalingumo vystymasis Lietuvos teisėje bei Europos šalių baudžiamųjų kodeksų normos, numatančios būtinąjį reikalingumą. Nagrinėdamas kitų šalių būtinojo reikalingumo normas, autorius atkreipia dėmesį į ypatumus, būdingus toms šalims.

Trečioji ir ketvirtoji disertacijos dalys yra skirtos būtinojo reikalingumo, kaip aplinkybės, šalinančios baudžiamąją atsakomybę, elementų analizei. Šioje analizėje autorius naudojasi ir moksline medžiaga, ir praktiniais pavyzdžiais.

Trečioji disertacijos dalis skirta formaliajam būtinojo reikalingumo atitikimui nusikalstamos veikos požymiams. Ši disertacijos dalis susideda iš trijų skyrių. Pradėdamas nagrinėti būtinojo reikalingumo formalųjį atitikimą, autorius pabrėžia, kad 2000 m. LR BK 31 straipsnis tiesiogiai neužsimena, jog būtinojo reikalingumo sąlygomis padarytoji veika formaliai atitinka baudžiamojo įstatymo numatytos veikos požymius, tačiau išvadą apie šio požymio buvimą galima padaryti remiantis detalia instituto analize. Toliau trečioje disertacinio darbo dalyje nagrinėjamas veikos, padarytos būtinojo reikalingumo sąlygomis, formalus atitikimas nusikalstama veika pažeidžiamos vertybės požymiui, veikos, padarytos būtinojo reikalingumo sąlygomis, formalus atitikimas nusikalimo ar baudžiamojo nusižengimo veikai, padariniams, priežastiniam ryšiui. Trečioji disertacijos dalis pabaigiama veikos, padarytos būtinojo reikalingumo sąlygomis, formalaus atitikimo nusikalstamos veikos subjekto požymio, analize.

Ketvirtoji disertacijos dalis skirta antrajam aplinkybių, šalinančių baudžiamąją atsakomybę, elementui, kitaip tariant, būtinojo reikalingumo teisėtumo sąlygoms. Pačioje dalies pradžioje autorius aptaria, kokias būtinojo reikalingumo teisėtumo sąlygas išskiria įstatymas bei baudžiamosios teisės teorija, taip pat aptaria teisėtumo sąlygų klasifikaciją. Ketvirtoji disertacinio darbo dalis susideda iš dviejų skyrių. Pirmą skyrių sudaro teisėtumo sąlygos, apibūdinančios gresiantį pavojų. Tokių teisėtumo sąlygų yra trys: pavojus įstatymo saugomoms vertybėms, pavojaus realumas ir pavojaus akivaizdumas. Daugiausia dėmesio autorius skiria būtinojo reikalingumo pavojaus šaltiniui, kuriuo gali būti bet kokie procesai, reiškiniai, asmenų ar gyvulių elgesys ir pan. Autorius pabrėžia, kad galutinio pavojaus šaltinių sąrašo pateikti neįmanoma, nes besivystantis visuomeniniai procesai sąlygos naujų šaltinių atsiradimą.

Antrą ketvirtosios disertacinio darbo dalies skyrių sudaro teisėtumo sąlygos, apibūdinančios gresiančio pavojaus pašalinimą. Šį skyrių sudaro dvi baudžiamosios teisės literatūroje sutinkamos teisėtumo sąlygos. Pirmoji reiškia negalėjimą pašalinti gresiančio

pavojaus kitais būdais. Ši teisėtumo sąlyga tiesiogiai numatyta 2000 m. LR BK ir labiausiai susijusi su teisėtumo sąlygomis, apibūdinančiomis gresiantį pavojų, tai yra, su pavojaus realumu ir akivaizdumu. Antroji teisėtumo sąlyga, kuri numatyta 2000 m. LR BK, skamba kaip reikalavimas, kad padarytoji žala būtų mažiau reikšminga už tą, kuri grėsė. Didelis dėmesys skiriamas baudžiamosios teisės literatūroje išskiriamam reikalavimui, kad žala būtinojo reikalingumo nuostatomis būtų padaroma trečiajam asmeniui. Darbe autorius paneigia baudžiamosios teisės mokslininkų argumentus, kuriais pateisinamas šios nuostatos, kaip teisėtumo sąlygos, išskyrimas. Autorius pateikia argumentus, kurie, jo nuomone, parodo „žalos padarymo trečiajam asmeniui“, kaip būtinojo reikalingumo teisėtumo sąlygos, išskyrimo nepagrįstumą.

Penktoji darbo dalis susideda iš trijų skyrių. Šioje darbo dalyje autorius pateikia būtinojo reikalingumo atribojimą nuo būtinosios ginties, asmens, padariusio nusikalstamą veiką, sulaikymo ir profesinių pareigų vykdymo. Remdamasis teoriniais teiginiais, autorius patikslina jau žinomus bei pateikia naujus, nagrinėjamų aplinkybių, šalinančių baudžiamąją atsakomybę, atribojimo kriterijus.

1. Aplinkybių, šalinančių baudžiamąją atsakomybę, samprata

2000 metų Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas, kaip ir 1961 metų, jau negaliojantis Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas (toliau 1961 m. BK) numato visą eilę aplinkybių, kurioms esant asmuo netraukiamas baudžiamojon atsakomybėn. Tos aplinkybės pasižymi skirtinga teisine prigimtimi, todėl baudžiamosios teisės literatūroje šios aplinkybės skirstomos į atskirus institutus: atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės, senaties, nusikalstamos veikos sudėties nebuvimo, aplinkybių, šalinančių baudžiamąją atsakomybę.

Šioje disertacijoje bus nagrinėjamas būtinasis reikalingumas, kuris vienareikšmiškai priskiriamas aplinkybėms, šalinančioms baudžiamąją atsakomybę. Tam, kad geriau suprastume būtinojo reikalingumo reikšmę ir vietą baudžiamojoje teisėje, reikia aptarti aplinkybių, šalinančių baudžiamąją atsakomybę, sampratą bei struktūrą.

Aplinkybių, šalinančių baudžiamąją atsakomybę, samprata yra labai svarbus ir reikšmingas klausimas, be kurio neįmanoma nagrinėti šį institutą sudarančių aplinkybių. Dėl šios priežasties, prieš pradedant nagrinėti būtinojo reikalingumo problemas, reikia išsiaiškinti, kas jungia tam tikras aplinkybes į vieną aplinkybių, šalinančių baudžiamąją atsakomybę, institutą.

Baudžiamosios teisės teorijoje iki šiol nėra vieningos nuomonės dėl aplinkybių, šalinančių baudžiamąją atsakomybę, sampratos ir jų klasifikacijos, nors šis institutas atsirado gana seniai. Dar priešklasikinėje romėnų teisėje buvo žinomas principas *vim vi rapellere licet* (prieš prievartą gali būti naudojama jėga). Šis principas klasikiniu ir postklasikiniu laikotarpiu transformavosi į būtinąją gintį, kuri buvo leidžiama ginant asmenį arba turtą.

Nagrinėjant aplinkybių, šalinančių baudžiamąją atsakomybę, institutą galima išskirti keletą pagrindinių diskutuotinų klausimų.

1.1. Sąvokos „aplinkybė, šalinanti baudžiamąją atsakomybę“ samprata

Baudžiamosios teisės teorijoje nebuvo skirta pakankamai dėmesio bendrai aplinkybių, šalinančių baudžiamąją atsakomybę, sampratai. Galima išskirti tik kelis autorius, kurie minėjo šią problemą, Lietuvoje – V. Pavilonis ir R. Merkevičius[1], Rusijoje – M.I. Jakubovičius[2], A.J. Šurdumovas[3], tačiau išsamiausi šios problemos tyrimai atlikti J.V. Baulino monografijoje[4].

---

[1] Pavilonis V., Merkevičius R. Būtinoji gintis. Vilnius, 1999.
[2] Якубович М.И. Обстоятельства, исключающие общественную опасность и противоправность деяния. Москва, 1979.
[3] Шурдумов А.Ю. Понятие обстоятельств, исключающих преступность деяния. Нальчик, 2000.
[4] Баулин Ю.В. Обстоятельства, исключающие преступность деяния. Харьков, 1991.

Norint gilintis į aplinkybių, šalinančių baudžiamąją atsakomybę, klausimus, iš pradžių reikia nustatyti, kas slypi po žodžiais „aplinkybė, šalinanti baudžiamąją atsakomybę", ar iš tikrųjų kalbama vien apie tam tikras aplinkybes, ar šie žodžiai turi kiek platesnę prasmę.

Mano nuomone, šie žodžiai reiškia konkretaus asmens veiką, padarytą tam tikromis aplinkybėmis, dėl kurių ji nelaikoma nusikalstama. Tai reiškia, kad aplinkybės, šalinančios baudžiamąją atsakomybę, yra vientisas veikos ir tam tikrų aplinkybių derinys. Tai patvirtina 2000 m. LR BK atitinkamų straipsnių formuluotės, kurios pirmiausia kalba apie padarytą veiką, o tik po to apie konkrečias aplinkybes, kurioms esant padarytos tos veikos.

Pavyzdžiui, 2000 m. LR BK 28 straipsnio, numatančio būtinąją gintį, 2 dalys teigia, kad „asmuo neatsako pagal šį kodeksą, jeigu jis, neperžengdamas būtinosios ginties ribų, padarė [...] *veiką*" (1961 m. LR BK 14 str. teigia, kad „nėra nusikaltimas toks *veikimas*, kuris nors ir [...]"); 2000 m. LR BK 29 straipsnio, numatančio asmens, padariusio nusikalstamą veiką, sulaikymą, 1 dalis teigia, kad „asmuo neatsako pagal šį kodeksą už *veiksmus* [...]" (1961 m. BK 14^2 str. teigia, kad „neužtraukia baudžiamosios atsakomybės *veiksmai* [...]"); 2000 m. LR BK 31 straipsnis, reguliuojantis būtinąjį reikalingumą, teigia, kad „asmuo neatsako pagal baudžiamuosius įstatymus už *veiką* [...]" (1961 m. LR BK 15 str. teigia, kad „nėra nusikaltimas toks *veikimas*, kuris kad ir atitinka [...]"); 2000 m. LR BK 32 straipsnis, numatantis teisėsaugos institucijos užduoties vykdymą, teigia, kad „asmuo neatsako pagal šį kodeksą, jeigu jis teisėtai *veikė* pagal [...]"; 2000 m. LR BK 33 straipsnis, numatantis įsakymo vykdymą, teigia, kad „asmuo neatsako pagal baudžiamąjį įstatymą už *veiką* [...]"; 2000 m. LR BK 34 straipsnis, numato – pateisinamą profesinę ar ūkinę riziką, ir teigia, kad „asmuo neatsako pagal šį kodeksą už *veiksmus* [...]". Tik dvi aplinkybės, šalinančios baudžiamąją atsakomybę, tai yra, 2000 m. LR BK 30 straipsnis, numatantis profesinių pareigų vykdymą, bei 2000 m. LR BK 35 straipsnis, numatantis mokslinį eksperimentą, neturi tiesioginės nuorodos į veiką. Tačiau įdėmiau paanalizavus straipsnių dispozicijas pamatysime, kad jose vis dėlto, turimos omeny veikos, tai yra, 2000 m. LR BK 30 str. „asmuo pagal šį kodeksą neatsako už žalą, kurią padarė *vykdydamas profesines pareigas*" ir 2000 m. LR BK 35 str. „asmuo, kuris *atlikdamas* teisėtą mokslinį eksperimentą padarė žalos".

Tokia situacija vyrauja ir užsienio šalių baudžiamuosiuose kodeksuose (toliau BK). Taip Danijos BK visose mus dominančiose aplinkybėse tiesiogiai nurodo į veikimą, Rusijos BK visose aplinkybėse nurodo į žalos padarymą, Vokietijos BK būtinąją gintį ir būtinąjį reikalingumą formuluoja kaip veikos padarymą, Prancūzijos BK, kalbėdamas apie aplinkybes, šalinančias baudžiamąją atsakomybę, mini teisės pažeidimo padarymą. Šveicarijos, Ispanijos ir Bulgarijos BK suformuluoti panaudojant skirtingas sąvokas, kurios irgi nepalieka abejonių, kad

būtinojoje gintyje, būtinajame reikalingume ir t.t. išskiriama veika, kaip šių aplinkybių sudedamoji dalis[5].

Apskritai galima teigti, kad baudžiamąją teisę domina tik išoriškai pasireiškiantis asmens elgesys – veika. Dauguma baudžiamosios teisės institutų, tai yra, nusikaltimas, atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės, senaties terminų skaičiavimas ir pan. siejamas su tam tikru asmens elgesio aktu, taip yra ir aplinkybėse, šalinančiose baudžiamąją atsakomybę. Tačiau, reikia pastebėti, kad veikos supratimas mūsų nagrinėjamo instituto atžvilgiu skiriasi nuo veikos supratimo likusioje baudžiamojoje teisėje. Veika, kaip aplinkybių, šalinančių baudžiamąją atsakomybę, elementas, turi būti suprantama panašiai, kaip nusikalstama veika, tačiau nesutapatinant šių sąvokų.

Jei kalbėtume apie aplinkybes, dėl kurių padarytoji veika nelaikoma nusikalstama, tai jos, nors ir nevienodai, aprašomos visuose straipsniuose, numatančiuose aplinkybes, šalinančias baudžiamąją atsakomybę, ir Lietuvos, ir daugumoje užsienio šalių baudžiamuosiuose įstatymuose. Be to baudžiamosios teisės teorijoje, nagrinėjant atskiras aplinkybes, šalinančias baudžiamąją atsakomybę, dauguma autorių aplinkybes, dėl kurių padarytoji veika nelaikoma nusikalstama, vadina teisėtumo sąlygomis. Pavyzdžiui, N.N. Pašė-Ozerskij savo disertacijoje būtinosios ginties teisėtumo sąlygas suskirsto į dvi grupes, tai: 1) sąlygos, apibūdinančios pasikėsinimą, kuris sudaro būtinosios ginties situaciją; 2) sąlygos, kurias atitinka savigyna, neperžengianti būtinosios ginties ribų[6]. N.Š. Kozajevas[7], nagrinėdamas pateisinamą riziką, irgi išskiria jos teisėtumo sąlygas: 1) rizikos atveju veika nukreipta į visuomenei naudingų tikslų pasiekimą; 2) visuomenei naudingi tikslai negali būti pasiekti nerizikuojant; 3) rizikuojantis asmuo turi imtis pakankamų priemonių tam, kad nekiltų žala baudžiamojo įstatymo saugomoms vertybėms; 4) rizika neturi kelti pavojaus daugelio žmonių gyvybėms, ekologinės katastrofos arba visuomeninės nelaimės atsiradimui ir pan.

Remdamiesi šiais teiginiais, galime teigti, kad aplinkybės, šalinančios baudžiamąją atsakomybę, susideda iš:

1. **veikos**, formaliai atitinkančios baudžiamojo įstatymo numatytos veikos požymius;
2. **aplinkybių**, kurioms esant pašalinama baudžiamoji atsakomybė už padarytą veiką.

---

[5] Šių ir kitų šalių būtinojo reikalingumo įstatymines formuluotes žiūrėti: Priedas Nr. 1.

[6] Паше-Озерский Н.Н. Обстоятельства, исключающие ответственность по советскому уголовному праву. Автореферат диссертации доктора юридических наук. Москва, 1954. с. 8.

[7] Козаев Н.Ш. Обоснованный риск как обстоятельство, исключающее преступность деяния. Учебное пособие. Ставрополь, 2001. С. 72-73.

1.2. Veikos, kaip aplinkybių, šalinančių baudžiamąją atsakomybę, elemento, formalus atitikimas baudžiamojo įstatymo numatytos veikos požymiams

Tam, kad veika patektų į baudžiamosios teisės reguliavimo sferą, ji turi atitikti tam tikrus reikalavimus. Tokia veika turi būti siejama su „išoriškai pasireiškiančiu elgesio aktu [...] todėl negali būti laikomas pavojinga veika ir kriminalizuojamas išoriškai nepasireiškiantis žmogaus elgesys“[8]. Tai reiškia, kad tuo atveju, jei nėra išoriškai pasireiškiančio elgesio, nėra pagrindo veiką vertinti iš baudžiamosios teisės pozicijų, tuo labiau kalbėti apie baudžiamosios atsakomybės pašalinimą.

Svarbu pastebėti, kad ne bet koks išoriškai pasireiškiantis asmens elgesys gali užtraukti baudžiamąją atsakomybę. Prisiminę mokymą apie nusikalstamą veiką, galime teigti, kad baudžiamosios atsakomybės atsiradimui asmens veikoje turi būti nustatyti visi nusikalstamos veikos sudėties požymiai, būdingi konkrečiai sudėčiai. Veika, kaip aplinkybių, šalinančių baudžiamąją atsakomybę, elementas, turi atitikti tuos požymius tik išoriškai, formaliai.

Tam, kad geriau suprastume formalaus atitikimo turinį, reikia išsiaiškinti, ką reiškia žodis *„formalus“*. Lietuvių kalbos žodyne jis paaiškinamas taip: **1)** paremtas forma, o ne turiniu; **2)** paremtas forma, o ne esme.[9] Tai reiškia, jog formalus tam tikro reiškinio atitikimas kitam reiškiniui nebūtinai sąlygoja jų tapatumą. Nes žodis *„formalus“* taip pat reiškia egzistavimą tik tariamai, pagal formą arba išorinį vaizdą, regimybę, kažką prieštaraujantį vidiniam turiniui, realybei[10].

Formalus veikimo ar neveikimo atitikimas baudžiamojo įstatymo numatytos veikos požymiams reiškia, kad kaltininko veikoje yra visi tam tikrame BK specialiosios dalies straipsnyje numatyti objektyvūs nusikalstamos veikos sudėties požymiai, tačiau dėl tam tikrų aplinkybių veika yra nepavojinga ir dėl to tokia veika nėra nusikaltimas ar baudžiamasis nusižengimas. Tačiau reikia pastebėti, kad aplinkybių, šalinančių baudžiamąją atsakomybę, formalus atitikimas baudžiamojo įstatymo numatytos veikos požymiams yra bendras pavadinimas, kuris reiškia, kad nagrinėjamos aplinkybės išoriškai atitinka visus objektyviuosius nusikalstamos veikos sudėties požymius. Pavyzdžiui, baudžiamojo įstatymo saugomą vertybę ar subjekto amžių aplinkybės, šalinančios baudžiamąją atsakomybę, atitinka pilnai, tai yra, ir išoriškai, ir savo turiniu.

---

[8] Piesliakas V. Mokymas apie nusikaltimą ir nusikaltimo sudėtį. Vilnius, 1996. p. 73.
[9] Dabartinės Lietuvių Kalbos Žodynas. Vilnius, 1993.
[10] Ожегов С.И. Словарь русского языка. Москва, 1985.

Tam, kad geriau suprastume padarytos veikos atitikimo baudžiamojo įstatymo numatytos veikos požymiams formalųjį pobūdį, reikia aptarti, kuriuos iš jų gali atitikti toji veika, kaip aplinkybių, šalinančių baudžiamąją atsakomybę, elementas. Tai padaryti padeda nusikalstamos veikos sudėties požymių klasifikacija į objektyvius ir subjektyvius. Objektyvūs sudėties požymiai apibūdina nusikalstamos veikos išorinę, akimi matomą pusę; tai yra, baudžiamojo įstatymo saugomą vertybę, veiką, padarinius, priežastinį ryšį, veikos padarymo vietą, laiką, aplinkybes, įrankius, priemones ir pan. bei subjektą, kurie gali sudaryti formalųjį atitikimą. Formaliojo (išorinio) atitikimo negali rodyti subjektyvieji nusikalstamos veikos požymiai, nes jie parodo vidinį, psichinį asmens santykį su objektyviaisiais nusikalstamos veikos sudėties požymiais.

Pirmiausia, kaip nusikalstamos, taip ir formaliai atitinkančios veikos daro žalą baudžiamojo įstatymo saugomoms vertybėms arba sukelia realią galimybę tai žalai atsirasti. Tuo atveju, jei žala padaroma vertybėms, kurios nėra saugomos baudžiamųjų įstatymų niekam nekyla minčių tokią situaciją vertinti iš baudžiamosios teisės pozicijų. Pavyzdžiui, siekdamas išgelbėti kito asmens gyvybę vairuotojas, nesilaikydamas nustatyto vairavimo greičio pristato jį į ligoninę arba, asmuo naktį užpultas plėšikų, pradeda garsiai šaukti, pažadina miegančius žmones, dėl ko užpuolikai pabėga. Tokios veikos nereikalauja baudžiamojo teisinio vertinimo, nes veika net išoriškai neprimena nusikalstamos veikos ir galėtų sudaryti tik administracinės teisės pažeidimą.

Antra, ir nusikalstamos, ir formaliai atitinkančios veikos turi turėti konkrečios, baudžiamajame įstatyme numatytos, veikos požymius: veiką, padarinius, priežastinį ryšį, nusikalstamos veikos padarymo būdą, vietą, laiką, įrankius, aplinkybes ir pan. Šie objektyvieji nusikalstamos veikos sudėties požymiai yra išskirtiniai, juos mes galime stebėti išoriniame pasaulyje. Pirmiausia, bet koks asmens elgesys, reikalaujantis baudžiamojo teisinio vertinimo, turi pasireikšti išoriniame pasaulyje, ir nusikalstamose veikose, ir aplinkybėse, šalinančiose baudžiamąją atsakomybę, tai padaroma per veiką. Be to daugeliu atvejų baudžiamajam teisiniam vertinimui nepakanka vien veikos, dar būtinas tam tikras objektyviosios tikrovės pasikeitimas, tai yra, padariniai ir ne bet kokie padariniai, o susiję priežastiniu ryšiu su atlikta veika. Todėl veika, padariniai ir priežastinis ryšys yra itin svarbūs mūsų nagrinėjamam baudžiamosios teisės institutui. Taigi, aplinkybės, šalinančios baudžiamąją atsakomybę, formaliai atitinka konkrečios baudžiamajame įstatyme numatytos nusikalstamos veikos pagrindinius objektyviuosius požymius.

Nusikalstamos veikos objektyvieji požymiai (veika, padariniai ir priežastinis ryšys) labiausiai tapatinami su pačiu nusikaltimu ar baudžiamuoju nusižengimu. Todėl mūsų

nagrinėjamos aplinkybės, formaliai atitinkančios baudžiamajame įstatyme numatytos nusikalstamos veikos objektyviuosius požymius, išoriškai primena pačią nusikalstamą veiką. Be to reikia pastebėti, kad bet koks asmens elgesys apibūdinamas kaip veikimas arba neveikimas, sukeliantis tam tikrus padarinius, tačiau jo socialinis vertinimas priklauso nuo daugelio aplinkybių. Tai reiškia, kad pats asmens veikimas, veikimo sukelti padariniai be socialinio turinio yra neutralūs, tai yra, jie gali būti vienodi ir nusikaltimui ar baudžiamajam nusižengimui, ir aplinkybėms, šalinančioms baudžiamąją atsakomybę. Pavyzdžiui, buvo panaudotas šaunamasis ginklas ir asmeniui buvo peršautas dešinysis plautis. Matome, vien iš veikos, padarinių ir priežastinio ryšio mes negalime pasakyti, ar padarytoji veika yra nusikalstama. Socialinis veikos turinys priklauso nuo jos atlikimo aplinkybių bei nuo asmens subjektyvaus ryšio su veika ir kilusiais padariniais. Pateikta situacija gali atitikti ir visuomenei pavojingos, ir visuomenei naudingos veikos požymius. Pavyzdžiui, jei ginklas buvo panaudotas siekiant apginti kitą asmenį nuo pavojingo jo gyvybei kėsinimosi, veika įgauna naudingą visuomenei pobūdį. Tačiau, jei minėtame pavyzdyje ginklas buvo panauduotas kaip plėšimo įrankis, situacija iš esmės keičiasi. Tokiu atveju padarytoji veika turi padidintą pavojų visuomenei ir atitinka sunkaus nusikaltimo, numatyto 2000 m. LR BK 180 straipsnio 3 dalyje požymius.

Trečia, nusikalstamas ir formaliai atitinkančias veikas padaro konkretus asmuo, kuris turi atitikti tam tikro nusikaltimo ar baudžiamojo nusižengimo subjekto požymį. Pagal 2000 m. LR BK, tiek fizinio, tiek juridinio asmens elgesys gali būti įtrauktas į baudžiamosios teisės reguliavimo sferą. Tačiau juridinio asmens baudžiamoji atsakomybė turi tam tikrų ypatumų.

„Juridinio asmens esmė – tai civilinės teisės mokslo dalykas. Iš visų civilistikai žinomų juridinio asmens esmės teorijų baudžiamosios teisės mokslui svarbios yra dvi. Tai fikcijos teorija (vok. Fiktionstheorie) ir realybės teorija (vok. Realitatstheorie)“.[11] Fikcijos teorija vieninteliu teisės subjektu laiko fizinį asmenį, o juridinį asmenį – teisine fikcija. „Juridinis asmuo neveiksnus, veiksnūs yra tik susidedantys iš fizinių asmenų juridinio asmens valdymo organai“.[12] Tai reiškia, kad pagal fikcijos teoriją juridinio asmens baudžiamoji atsakomybė negalima.

„Pagrįsti baudžiamosios atsakomybės taikymą juridiniam asmeniui galima vadovaujantis realybės (organine) teorija.“[13] Tačiau ir ši teorija konkrečių veiksmų atlikėju laiko fizinį asmenį, juridinį asmenį laikydama baudžiamosios atsakomybės, o ne nusikalstamos veikos subjektu. Tokia nuostata atsispindi 2000 m. LR BK 20 straipsnyje.

---

[11] Sinkevičius E. Juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės problemos. // Teisė: Vilniaus universiteto mokslo darbai. Vilnius, 2000. T. 36. p. 98.

[12] Sinkevičius E. Juridinių asmenų baudžiamoji atsakomybė pagal 2000 m. Lietuvos Respublikos Baudžiamąjį kodeksą ir jos sąlygos. // Teisė: Vilniaus universiteto mokslo darbai. Vilnius, 2003. T. 48. p. 132.

[13] Sinkevičius E. Juridinių asmenų baudžiamoji atsakomybė pagal 2000 m. Lietuvos Respublikos Baudžiamąjį kodeksą ir jos sąlygos. // Teisė: Vilniaus universiteto mokslo darbai. Vilnius, 2003. T. 48. p. 132.

Nagrinėjant 2000 m. LR BK 20 straipsnyje numatytus juridinio asmens baudžiamosios atsakomybės ypatumus, nesunku pastebėti, kad „juridinio asmens atsakomybė yra netiesioginė. Juridinis asmuo visada atsako už kitą asmenį, tai yra, už fizinio asmens padarytą nusikalstamą veiką“[14]. 2000 m. LR BK 20 straipsnis kiekvienu atveju reikalauja, kad „būtų nustatytas asmuo, padaręs nusikalstamą veiką, tik tada juridinis asmuo gali būti apkaltintas nusikaltimo, kurį realizavo tas fizinis asmuo, padarymu“[15]. Tai reiškia, kad nustačius fizinio asmens veikoje aplinkybę, šalinančią baudžiamąją atsakomybę, juridinis asmuo lieka už baudžiamųjų santykių ribų. Todėl apie baudžiamosios atsakomybės pašalinimą kalbėsime tik fizinio asmens atžvilgiu.

Subjekto požymis, būtinas baudžiamajai atsakomybei atsirasti, tai – jo amžius. Tam, kad fizinio asmens veika patektų į teisinio reguliavimo sferą, jis turi turėti atitinkamą amžių. Baudžiamieji įstatymai nustato 16 metų bendrąjį nusikalstamos veikos subjekto amžių ir 14 metų – už 2000 m. LR BK 13 str. 2 dalyje numatytus nusikaltimus bei baudžiamuosius nusižengimus. Jokia veika, padaryta asmens, nesulaukusio atitinkamo amžiaus, nėra laikoma nusikalstama ir negali užtraukti baudžiamosios atsakomybės dėl nusikalstamos veikos sudėties nebuvimo. Todėl kalbėti apie papildomas aplinkybes, šalinančias baudžiamąją atsakomybę, nėra prasmės.

Taigi, veika yra tas aplinkybių, šalinančių baudžiamąją atsakomybę, elementas, kuris sutampa su konkrečios nusikalstamos veikos objektyviaisiais požymiais. Kaip žinia, visų nusikalstamų veikų objektyvieji požymiai vienaip ar kitaip aprašomi baudžiamajame įstatyme. Todėl tam, kad būtų įmanoma konstatuoti aplinkybių, šalinančių baudžiamąją atsakomybę, formalaus atitikimo požymį, atitinkama veika turi būti aprašyta baudžiamajame įstatyme.

Formalus atitikimas baudžiamojo įstatymo numatytai veikai, kaip aplinkybių, šalinančių baudžiamąją atsakomybę, elementas, baudžiamosios teisės literatūroje dažnai kritikuojamas. Vieni autoriai mano, kad nėra pagrindo išskirti tokį požymį, kiti kalba, kad paties įstatymo, numatančio šį požymį, formuluotė yra klaidinanti.[16] Tačiau tam galima paprieštarauti. Jeigu nėra jokio nagrinėjamų aplinkybių panašumo į nusikalstamą veiką, negali kilti jų baudžiamojo teisinio vertinimo klausimas, nes tik veikos, turinčios arba tariamai turinčios nusikalstamos veikos požymius, patenka į baudžiamosios teisės reguliavimo, kartu ir baudžiamojo teisinio vertinimo sferą. Nes veikos pripažinimas nusikaltimu ar baudžiamuoju nusižengimu bei veikos, išoriškai panašios į nusikalstamą nenusikalstamumo nustatymas ir yra

---

[14] Ligeikaitė I. Juridinio asmens baudžiamosios atsakomybės sąlygos. // Jurisprudencija. LTU Mokslo darbai. Vilnius, 2003. T. 45(37). p. 51.

[15] Ligeikaitė I. Juridinio asmens baudžiamosios atsakomybės sąlygos. // Jurisprudencija. LTU Mokslo darbai. Vilnius, 2003. T. 45(37). p. 54.

[16] Козак В.Н. Вопросы теории и практики крайней необходимости. Саратов, 1981. С.54-55; Вышинская З.А. Некоторые вопросы необходимой обороны по советскому уголовному законодательству // Учен. зап. ВИЮН. Москва, 1963. Вып. 16. с. 78-79; Кузнецова Н.Ф. Состав преступления: спорные вопросы. // Вест. Моск. ун-та. Сер.11. Право. Москва, 1987. № 14. с. 26.

baudžiamasis teisins vertinimas. Tarkime, asmuo, norėdamas atlikti savo namo rekonstrukciją, sugriauna jo dalį, tokiu atveju niekam nekyla jo veikos baudžiamojo teisinio vertinimo poreikis, žinoma, jei jis namo dalies nugriovimui nenaudojo visuomenei pavojingo būdo. Taip pat reikia pastebėti, kad aplinkybių, šalinančių baudžiamąją atsakomybę, taikymo klausimas iškyla tik tuomet, kai asmuo gali būti traukiamas baudžiamojon atsakomybėn. Tai yra, kai baudžiamasis kodeksas numato atitinkamą nusikaltimo ar baudžiamojo nusižengimo sudėtį, kurių požymius išoriškai atitinka asmens padarytoji veika. Be to, formalaus požymio neigimas prieštarauja galiojantiems įstatymams.

1961 m. BK numatė aplinkybių, šalinančių baudžiamąją atsakomybę, formalaus atitikimo baudžiamojo įstatymo numatytai veikai požymį, pavyzdžiui: „nėra nusikaltimas toks veikimas arba neveikimas, kuris *formaliai kad ir turi kurios nors baudžiamojo įstatymo numatytos veikos požymius*, bet dėl mažareikšmiškumo nėra pavojingas“ (8 str. 2 d.), „nėra nusikaltimas toks veikimas, kuris nors ir *formaliai atitinka baudžiamajame įstatyme numatytos veikos požymius*, tačiau padarytas esant būtinajai ginčiai“ (14 str.), „nėra nusikaltimas toks veikimas, kuris kad ir *atitinka baudžiamojo įstatymo numatytos veikos požymius*, bet padarytas būtinojo reikalingumo būklėje“ (15 str.). Situacija kiek pasikeitė įsigaliojus 2000 m. LR BK.

2000 m. LR BK pastebima tendencija atsisakyti įstatymiško aplinkybių, šalinančių baudžiamąją atsakomybę, formalaus atitikimo baudžiamojo įstatymo numatytai veikai požymio. Visa eilė aplinkybių suformuluota be pastarojo požymio: tai asmens, padariusio nusikalstamą veiką, sulaikymas (2000 m. LR BK 29 straipsnis), profesinių pareigų vykdymas (2000 m. LR BK 30 straipsnis), būtinasis reikalingumas (2000 m. LR BK 31 straipsnis), teisėsaugos institucijos užduoties vykdymas (2000 m. LR BK 32 straipsnis), įsakymo vykdymas (2000 m. LR BK 33 straipsnis), pateisinama profesinė ar ūkinė rizika (2000 m. LR BK 34 straipsnis), mokslinis eksperimentas (2000 m. LR BK 35 straipsnis). Tačiau įstatymų leidėjas nebuvo nuoseklus ir šio požymio atsisakymas apėmė ne visas naujojo kodekso penktame skyriuje numatytas aplinkybes, šalinančias baudžiamąją atsakomybę. Būtinoji gintis (2000 m. LR BK 28 str. 2 d.) liko su formalaus atitikimo požymiu – „asmuo neatsako pagal šį kodeksą, jeigu jis, neperžengdamas būtinosios ginties ribų, padarė *baudžiamajame įstatyme numatyto nusikaltimo ar nusižengimo požymius formaliai atitinkančią veiką* gindamasis ar gindamas kitą asmenį, nuosavybę, būsto neliečiamybę, kitas teises, visuomenės ar valstybės interesus nuo pradėto ar tiesiogiai gresiančio pavojingo kėsinimosi“. Tą patį galima pasakyti apie pateisinamą profesinę ar ūkinę riziką (2000 m. LR BK 34 str.), kurio 1 dalis teigia, kad „asmuo neatsako pagal šį kodeksą už veiksmus, dėl kurių nors ir atsiranda *baudžiamojo įstatymo numatytų padarinių*, bet jie atlikti [...]“.

Panaši situacija buvo Rusijos Federacijos baudžiamojoje teisėje. Iki naujojo Rusijos Federacijos baudžiamojo kodekso (toliau RF BK) priėmimo straipsniuose, numatančiuose aplinkybes, šalinančias baudžiamąją atsakomybę, buvo įtvirtintas formalaus atitikimo požymis. Tačiau situacija iš esmės pasikeitė priėmus naująjį RF BK, kurio straipsniai, numatantys aplinkybes, šalinančias veikos nusikalstamumą (tai yra RF BK 37, 38, 39, 40, 41, 42 str.) suformuluoti taip, kad juose nėra kalbama apie išorinį arba formalųjį aplinkybių atitikimą tam tikrų nusikaltimų sudėtims, numatytoms BK Specialiojoje dalyje.

Apžvelgus kitų šalių baudžiamuosius kodeksus, galima pasakyti, kad be Rusijos, formalaus atitikimo nenumato Šveicarijos, Ispanijos, Bulgarijos, Lenkijos, Prancūzijos ir Kinijos baudžiamieji kodeksai. Austrijos ir Danijos BK būtinosios ginties formuluotėse nenurodo formalaus atitikimo požymio. Tačiau būtinojo reikalingumo apibrėžimuose netiesiogiai įtvirtina šį požymį. Taip Austrijos BK teigia, kad tas, „kas padaro veiką, už kurią *gresia bausmė* [...]“, Danijos BK būtinojo reikalingumo apibrėžime kalba, jog „veika, kuri paprastai *baudžiama* [...]“. Tuo tarpu Olandijos BK visus aplinkybių, šalinančių baudžiamąją atsakomybę, straipsnius suformuluoja netiesiogiai nurodant formalaus atitikimo požymį „asmuo, kuris *padaro teisės pažeidimą* [...]“ (39, 40, 41, 42, 43 str.).

Taigi matome, kad formalaus atitikimo požymio problema nevienodai sprendžiama užsienio šalių baudžiamojoje teisėje. Mūsų įstatymų leidėjas irgi neišsprendė šio požymio problemos, o tai leidžia ir ateityje diskutuoti apie jo būtinumą aplinkybių, šalinančių baudžiamąją atsakomybę, institutui. Mano nuomone, šią situaciją galima išspręsti dviem būdais. Pirmasis būdas – įtraukti šį požymį į visus straipsnius, numatančius aplinkybes, šalinančias baudžiamąją atsakomybę.

Šis problemos sprendimo būdas turi priešininkų, kurie teigia, kad nuoroda į tai, jog tam tikra veika išoriškai (formaliai) turi kurios nors baudžiamojo įstatymo numatytos veikos požymius, gali sumažinti kai kurių aplinkybių, tarkime, būtinosios ginties, asmens, padariusio nusikalstamą veiką, sulaikymo ir kt. efektyvumą, gali sukelti neteisingą moralinį-teisinį vertinimą, įstatymo auklėjamo poveikio susilpnėjimą[17] visuomenėje, bet teoriniu požiūriu tai būtų pilnai pateisinamas ir priimtinas sprendimas.

Antrasis būdas – nepateikti įstatyme aptariamo požymio, o palikti jį įstatymų aiškinimui, tai yra, baudžiamosios teisės teorijai. Tačiau šiuo atveju aplinkybių, šalinančių baudžiamąją atsakomybę, formalaus atitikimo nusikalstamai veikai požymis turi būti išbrauktas iš visų atitinkamų straipsnių formuluočių.

---

[17] Лившиц Ю.М. Значение общественной активности личности в предупреждении преступлений. // Сов. гос-во и право. Москва, 1978. № 8. с. 88; Кузнецова Н.Ф. Новая Конституция СССР и совершенствование уголовно-правовых средств борьбы с преступностью // Новая Конституция и актуальные вопросы борьбы с преступностью. Тбилиси, 1979. с. 22.

Matome, kad kurdamas 2000 m. LR BK, įstatymų leidėjas pasielgė nenuosekliai, palikdamas nagrinėjamą požymį tik dviejų straipsnių dispozicijose. Tačiau tai leidžia teigti, kad įstatyminis formalaus atitikimo požymio įtvirtinimas lieka ir 2000 m. LR BK.

1.3. Aplinkybės, kurioms esant pašalinama baudžiamoji atsakomybė už padarytą veiką

Aplinkybės, kurioms esant pašalinama baudžiamoji atsakomybė už padarytą veiką, kaip nagrinėjamo instituto elementas, užima pagrindinę vietą nagrinėjant konkrečias aplinkybes, šalinančias baudžiamąją atsakomybę. Reikia pastebėti, kad baudžiamosios teisės teorijoje šios aplinkybės dažniausiai vadinamos *teisėtumo sąlygomis*. Pavyzdžiui, išskiriamos būtinosios ginties teisėtumo sąlygos, tai: 1) užpuolimo realumas, 2) užpuolimo akivaizdumas, 3) žala padaroma užpuolikui ir kt.; asmens, padariusio nusikalstamą veiką, sulaikymo teisėtumo sąlygos, tai: 1) būtent to asmens, kuris padarė nusikalstamą veiką sulaikymas, 2) būtent jam žalos padarymas, 3) žalos padarymas yra vienintelė galimybė sulaikyti tą asmenį ir kt.

Nagrinėdami atskiras aplinkybes, šalinančias baudžiamąją atsakomybę, mes galime surasti tam tikras teisėtumo sąlygas, būdingas keliems institutams. Pavyzdžiui, būtinosios ginties nuostatos reikalauja, kad užpuolimas būtų *realus* ir *akivaizdus*, pavojaus *realumo*, *akivaizdumo* reikalauja ir būtinasis reikalingumas; asmens, padariusio nusikalstamą veiką, sulaikymo teisėtumo sąlygos reikalauja, kad žalos padarymas *būtų vienintelė galimybė* sulaikyti asmenį, panašų reikalavimą turi ir būtinasis reikalingumas, tai yra, kad žalos padarymas asmeniui būtų *vienintelė galimybė* išvengti gresiančio pavojaus. Nepaisant tų panašumų, kiekviena aplinkybė, šalinanti baudžiamąją atsakomybę, turi savo teisėtumo sąlygų sistemą, kuri atspindi jos teisinę reikšmę bei turinį.

1.3.1. Aplinkybių, šalinančių baudžiamąją atsakomybę, socialinis turinys

Visas asmens daromas veikas galima suskirstyti į tris grupes pagal jų socialinį vertingumą,: 1. visuomenei naudingos veikos; 2. visuomenei neutralios veikos (socialiai priimtinos), ir 3. visuomenei žalingos veikos. Panašiai galima suskirstyti veikas baudžiamosios teisės požiūriu.

Visuomenei naudingos veikos vienodai traktuojamos kaip baudžiamosios teisės, taip ir kitų socialinių mokslų. Jos negali užtraukti jokios atsakomybės, tarp jų ir baudžiamosios, nes sutampa su visuomenės interesais. Visuomenei naudingos veikos yra ne tik leistinos, bet ir

skatinamos visuomenės, nes jos sukuria arba gina visuomeninius gėrius. Be to, visuomenė suinteresuota tų veikų atlikimu.

Kita vertus, baudžiamosios teisės požiūriu neutralių ir žalingų veikų supratimas skiriasi. Baudžiamąja prasme veikos, kurios daro esminę žalą baudžiamojo įstatymo saugomoms vertybėms laikomos žalingomis, pavyzdžiui 2000 litų vertės turto vagystė (2000 m. LR BK 178 str.) ir už tų veikų padarymą numatyta baudžiamoji atsakomybė. Plačiąja prasme, žalingosios veikos yra veikos, pažeidžiančios bet kokias socialines normas, pavyzdžiui, nedidelės vertės radinio pasisavinimas. Tai prieštarauja moralės normoms, tačiau nesudaro nusikaltimo ar baudžiamojo nusižengimo.

Visuomenei neutralios veikos (socialiai priimtinos) nėra skatinamos visuomenės, kuri yra abejinga tų veikų atlikimui. Tokios veikos neprieštarauja socialinėms normoms, tai yra, nedaro jokios žalos visuomenei, pavyzdžiui, savo turto sunaikinimas visuomenei nepavojingu būdu.

Skirtingai nuo visuomenei neutralių veikų, neutralios veikos baudžiamąja prasme (toliau darbe kalbėdami apie neutralias veikas, omenyje turėsime *baudžiamąja prasme* neutralias veikas) yra ir tos, kurios nedaro žalos baudžiamojo įstatymo saugomoms vertybėms, tačiau gali sudaryti kitus socialinių normų pažeidimus. Pavyzdžiui, automobilio vairavimas apsvaigus nuo alkoholio. Ši veika nedaro žalos baudžiamojo įstatymo saugomoms vertybėms ir todėl gali būti pripažinta neutralia baudžiamajai teisei, tačiau sudaryti administracinį teisės pažeidimą (ATPK 126 straipsnį). Savižudybė taip pat yra neutrali baudžiamąja prasme, tačiau prieštaraujanti moralės, religinėms normoms.

Baudžiamoji atsakomybė gali kilti tik už veikas, kurios yra žalingos visuomenei, tai yra, už veikas, kurios atitinka objektyvius ir subjektyvius nusikalstamos veikos sudėties požymius. Visuomenei naudingos ar baudžiamąja prasme neutralios veikos negali užtraukti baudžiamosios atsakomybės, nes jos nedaro žalos baudžiamojo įstatymo saugomoms vertybėms bei nekelia joms realaus pavojaus.

Veikos, formaliai atitinkančios baudžiamojo įstatymo numatytos nusikalstamos veikos požymius dėl tam tikrų aplinkybių pavirsta visuomenei naudingomis arba tampa baudžiamąja prasme neutraliomis, nes vienu atveju visuomenė skatina tokių veikų atlikimą, pavyzdžiui, žalos padarymą užpuolikui būtinosios ginties ribose, kitu atveju – netaiko baudžiamųjų sankcijų asmenims, kurie atlieka tas veikas, pavyzdžiui, tam tikros turtinės žalos padarymą nukentėjusiajam sutinkant.

1.3.2. Aplinkybių, šalinančių baudžiamąją atsakomybę, santykis su nusikalstamos veikos požymiais

Tam, kad asmenį būtų galima traukti baudžiamojon atsakomybėn, jo veika turi atitikti abu nusikalstamos veikos požymius, tai yra, pavojingumą visuomenei ir priešingumą baudžiamajai teisei. Vieno iš jų nebuvimas daro baudžiamąją atsakomybę neįmanoma.

Kaip kalbėjome anksčiau, aplinkybės, šalinančios baudžiamąją atsakomybę, gali būti visuomenei naudingos arba baudžiamąja prasme neutralios. Tai reiškia, kad jos neturi pavojingumo visuomenei arba pavojingumo nepakanka baudžiamajai atsakomybei atsirasti. Taigi, galime sakyti, kad aplinkybės, šalinančios baudžiamąją atsakomybę, baudžiamąją prasme neturi pavojingumo visuomenei. Tai apsprendžia aplinkybės, kuriomis padaroma formaliai atitinkanti veika, nes būtent jos pakeičia tokios veikos socialinį turinį.

Kitas nusikalstamos veikos požymis yra priešingumas baudžiamajai teisei. Prisiminus aplinkybių, šalinančių baudžiamąją atsakomybę, formalųjį atitikimą, galime teigti, kad veika, kaip nagrinėjamo instituto elementas, nuo konkrečios nusikalstamos veikos skiriasi tik tam tikromis aplinkybėmis, kurios pašalina baudžiamąją atsakomybę. Tų aplinkybių įtvirtinimas baudžiamajame kodekse reiškia, kad įstatymo leidėjas laiko veikas, atliktas tomis aplinkybėmis, teisėtomis, neprieštaraujančiomis baudžiamajai teisei. Pavyzdžiui, būtinasis reikalingumas, būtinoji gintis, asmens, padariusio nusikalstamą veiką, sulaikymas ir pan. Aplinkybės, šalinančios baudžiamąją atsakomybę, įtvirtinimas BK reiškia, kad veika, kaip aplinkybių, šalinančių baudžiamąją atsakomybę, elementas, netenka formalaus nusikalstamos veikos požymio.

Jei baudžiamosios teisės teorijoje išskiriamos aplinkybės, šalinančios baudžiamąją atsakomybę, nenumatytos baudžiamajame kodekse, jos negali šalinti priešingumo baudžiamajai teisei. Pavyzdžiui, kai kurie baudžiamosios teisės mokslininkai išskiria nukentėjusiojo sutikimą, kaip aplinkybę, šalinančią baudžiamąją atsakomybę. Nukentėjusiojo sutikimas[18] pašalina tik padarytos veikos pavojingumą visuomenei, o padarytoji veika gali atitikti konkrečios nusikalstamos veikos požymius.[19] Taip nukentėjusiojo sutikimas gali atitikti turto sunaikinimą ar sužalojimą (2000 m. LR BK 187 straipsnis).

Taigi, galime teigti, kad veika, kaip aplinkybių, šalinančių baudžiamąją atsakomybę, elementas, neturi pavojingumo visuomenei arba abiejų nusikalstamos veikos požymių.

---

[18] Autoriaus manymu, nukentėjusiojo sutikimas pilnai atitinka aplinkybių, šalinančių baudžiamąją atsakomybę, reikalavimus ir gali būti laikoma įstatymo spraga. Be to atskiri jo atvejai nėra baudžiami. Apie tai bus rašoma kitame šios dalies skyriuje.

[19] Tokia nuomonė jau buvo išsakyta baudžiamosios teisės teorijoje. Plačiau: Красиков А.Н. Сущность и значение согласия потерпевшего в советском уголовном праве. Москва, 1976. С. 24-36.

1.4. Aplinkybių, šalinančių baudžiamąją atsakomybę, sistema

1.4.1. Aplinkybių, šalinančių baudžiamąją atsakomybę, įstatyminis įtvirtinimas

Baudžiamosios teisės literatūroje šis klausimas sprendžiamas įvairiai. Vieni autoriai vienareikšmiškai palaiko šių aplinkybių įteisinimą tik baudžiamajame įstatyme[20], kitų autorių nuomone, minėtas institutas yra tarpšakinis. Tačiau praktinėje teisėsaugos institucijų ir teismų veikloje laikomasi pirmosios nuomonės.

Aplinkybių, šalinančių baudžiamąją atsakomybę, kaip tarpšakinio instituto šalininkai, pagrįsdami savo poziciją, remiasi skirtingais argumentais. Vieni autoriai siūlo naudotis visų įstatymų vienodos juridinės galios principu, kiti siūlo taikyti įstatymo analogiją[21]. Šiame darbe pateikiamas kiek kitoks požiūris į nagrinėjamą problemą. Remiantis juo, dalis baudžiamosios teisės teorijoje išskirtų aplinkybių, šalinančių baudžiamąją atsakomybę, kurios neįtrauktos į baudžiamąjį kodeksą, laikomos baudžiamojo įstatymo spragomis.

Reikia pastebėti, kad įsigaliojus 2000 m. LR BK, situacija, palyginus su 1961 m. LR BK, žymiai pasikeitė. Tokią išvadą galima padaryti lyginant 1961 m. BK, kuris numatė tik keturias aplinkybes, šalinančias baudžiamąją atsakomybę, ir 2000 m. LR BK, kuris pateikia aštuonias nagrinėjamas aplinkybes. Tačiau net ir 2000 m. LR BK neapima visų baudžiamosios teisės teorijos išskiriamų aplinkybių.

Kalbant apie baudžiamosios teisės teorijoje išskirtas baudžiamąją atsakomybę šalinančias aplinkybes, reikia pastebėti, kad jų šaltinis, nesukeliantis jokių prieštaravimų nei teorijoje, nei praktikoje, yra baudžiamasis įstatymas, numatantis: būtinąją gintį (2000 m. LR BK 28 str.), asmens, padariusio nusikalstamą veiką, sulaikymą (2000 m. LR BK 29 str.), profesinių pareigų vykdymą (2000 m. LR BK 30 str.), būtinąjį reikalingumą (2000 m. LR BK 31 str.), teisėsaugos institucijos užduoties vykdymą (2000 m. LR BK 32 str.), įsakymo vykdymą (2000 m. LR BK 33 str.), pateisinamą profesinę ar ūkinę riziką (2000 m. LR BK 34 str.) ir mokslinį eksperimentą (2000 m. LR BK 35 str.).

Šis aplinkybių, šalinančių baudžiamąją atsakomybę, šaltinis turi keletą privalumų palyginus su kitais baudžiamosios teisės literatūroje išskiriamais šaltiniais[22]. Pirmiausia,

---

[20] Plačiau: Klimka A. Aplinkybės, pašalinančios veikos pavojingumą visuomenei. Vilnius, 1966. p. 3-7; Tarybinė baudžiamoji teisė. Bendroji dalis. Vilnius, 1972. p. 191-196.

[21] Plačiau: Pavilonis V., Merkevičius R. Būtinoji gintis. Vilnius, 1999. p. 12; Баулин Ю.В. Обстоятельства, исключающие преступность деяния. Харьков, 1991. С. 29-31.

[22] Literatūroje galima sutikti nuomones, kad aplinkybių, šalinančių baudžiamąją atsakomybę, šaltiniais gali būti kiti įstatymai, bendri teisės principai ir pan. Tokios nuomonės laikosi: Игнатьев А.А., Кленов В.К. Учение о преступлении в теории уголовного права Японии. // Сов. Гос-во и право. Москва, 1983. № 11. с. 100; Матузов Н.И. О принципе «все не запрещенное законом, дозволено». // Сов. Гос-во и право. Москва, 1989. № 8. с. 3-9; Баулин Ю.В. Обстоятельства, исключающие преступность деяния. Харьков, 1991. с. 29-31.

baudžiamasis įstatymas reglamentuoja baudžiamosios atsakomybės atsiradimo klausimus, tai yra, jis įtvirtina visas įmanomas nusikalstamas veikas. Todėl yra logiška į tą patį įstatymą įtraukti baudžiamosios atsakomybės pašalinimo atvejus. Antra, aplinkybių įtraukimas į baudžiamąjį įstatymą yra naudingas praktine prasme, nes tai palengvina darbą sprendžiant klausimus dėl asmenų patraukimo baudžiamojon atsakomybėn. Trečia, tai išsprendžia teorinius ginčus dėl aplinkybių, šalinančių baudžiamąją atsakomybę, sistemos bei vietos teisėje.

1.4.2. Baudžiamosios teisės teorijoje išskiriamos aplinkybės, šalinančios baudžiamąją atsakomybę

Baudžiamasis įstatymas, kaip aplinkybių, šalinančių baudžiamąją atsakomybę, šaltinis, mano nuomone, nėra išsamus. Dalis baudžiamosios teisės moksle išskiriamų aplinkybių, šalinančių baudžiamąją atsakomybę, nors pilnai atitinka nagrinėjamo instituto reikalavimus, dėl vienokių ar kitokių priežasčių nebuvo įtrauktos į 2000 m. LR BK. Todėl dabar aptarsime, kokios aplinkybės, šalinančios baudžiamąją atsakomybę, išskiriamos baudžiamosios teisės teorijoje ir kokios iš jų turėtų būti įtvirtintos baudžiamajame įstatyme.

Skirtingi autoriai priskiria šiam institutui įvairias aplinkybes. Taip, V.Stankevičius šiam baudžiamosios teisės institutui priskiria: nukentėjusiojo sutikimą, reikalingąjį apsigynimą, neišvengiamąjį reikalingumą, įstatymų vykdymą, drausmės teisės naudojimą, gydomųjų priemonių vartojimą, Seimo posėdžių protokolų platinimą, nusikaltėlio suėmimą nusikaltimo vietoje, tarnybos pareigų ėjimą[23], A.J.Višinskis – būtinąjį gintį, būtinąjį reikalingumą, įsakymo vykdymą, profesinės funkcijos vykdymą, nukentėjusiojo sutikimą[24], G.Švedas be 1961 m. BK nurodytų aplinkybių, tai yra, veikos mažareikšmiškumo (1961 m. BK 8str. 2d.), būtinosios ginties (1961 m. BK 14 str.), asmens, padariusio nusikaltimą, sulaikymo (1961 m. BK 14^2 str.), būtinojo reikalingumo (1961 m. BK 15 str.) bei savanoriško atsisakymo nuo nusikaltimo padarymo (1961 m. BK 17 str.), išskiria visą eilę aplinkybių, „kurios, nors ir nenumatytos baudžiamuosiuose įstatymuose, tačiau daro įtaką, veiką pripažįstant nusikalstama. Prie tokių aplinkybių priskirtini nukentėjusiojo sutikimas, įsakymo vykdymas, profesinės pareigos vykdymas, gamybinė ar ūkinė rizika, mokslinis eksperimentas, savo teisės realizavimas, nenugalima jėga, fizinė ar psichinė prievarta, nusikaltimo imitacija“[25].

Tai, kad nėra vieningos aplinkybių, šalinančių baudžiamąją atsakomybę, sistemos rodo ir tai, jog užsienio šalių įstatymų leidėjai šiam institutui[26] priskiria skirtingas aplinkybes.

---

[23] Stankevičius V. Baudžiamoji teisė. Paskaitos. Kaunas, 1925. p. 33.
[24] Tarybinė baudžiamoji teisė. Vilnius, 1941. p. 9.
[25] Baudžiamoji teisė. Bendroji dalys. Vilnius, 1998. p. 229-230. Nesunku pastebėti, kad dalis “baudžiamajame įstatyme nenumatytų” aplinkybių atsirado įsigaliojus 2000 m. LR BK.
[26] Šis institutas kitose šalise vadinamas ivairiai. Pavadinimo problema bus aptarta šios dalies 1.5. skyriuje.

Pavyzdžiui, Šveicarijos BK 8 skyriuje „Teisėti veiksmai“ pateikiami trys straipsniai: įstatymo leidimas, tarnybinė ar profesinė pareiga (32 str.), būtinoji gintis (33 str.) ir būtinasis reikalingumas (34 str.). Olandijos BK 3 skyriuje prie atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės priskiria penkias aplinkybes: nepakaltinamumą (39 str.), būtinąją gintį (40 str.), būtinąjį reikalingumą (41 str.), teisėtų reikalavimų vykdymą (42 str.) ir įsakymo vykdymą (43 str.). Ispanijos BK 21 straipsnis sako, kad baudžiamoji atsakomybė netaikoma: nepakaltinamiems (1 punktas), apsinuodijusiems alkoholiu, toksinėmis ar kt. psichiką veikiančiomis narkotinėmis medžiagomis (2 punktas), nuo gimimo ar vaikystės sergantiems psichine liga (3 punktas), veikiantiems būtinosios ginties sąlygomis (4 punktas), veikiantiems būtinojo reikalingumo sąlygomis (5 punktas), veikiantiems labai išsigandus (6 punktas) ir pareigos, įstatymo suteiktos teisės, profesinės ar tarnybinės pareigos vykdytojams (7 punktas).

Didžiausią aplinkybių sąrašą mes galime rasti Baulino J.V. monografijoje[27], tai: savo teisės įgyvendinimas, būtinoji gintis, būtinasis reikalingumas, nusikaltėlio sulaikymas, pateisinama rizika, nukentėjusiojo sutikimas, užsiėmimas sportu, teisės pareigų įgyvendinimas, įstatymo, įsakymo, nuosprendžio vykdymas, profesinių funkcijų atlikimas, karinės tarnybos pareigų atlikimas, privertimas atlikti teisinę pareigą, pareigų kolizija, tarnybos pareigų atlikimas, paskutinė galimybė, teisėtas fizinės prievartos, specialių priemonių, ginklų panaudojimas, teisėtos valdžios funkcijos atlikimas, sudrausminimas, leistina savipagalba, tėvų valdžios vaikų atžvilgiu įgyvendinimas, medicininis įsikišimas.

Teisės literatūroje šiuo klausimu sutinkamos labai įdomios nuomonės. Pavyzdžiui, J.I. Liapunovas išskiria asmens atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės ir bausmės pagrindų institutą, kurį savo ruožtu sudaro trys aplinkybių grupės:

1. atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės ar bausmės aplinkybės;
2. aplinkybės, pašalinančios baudžiamąją atsakomybę arba bausmę;
3. aplinkybės, šalinančios veikos nusikalstamumą ir baudžiamumą.

Pirmajai grupei J.I. Liapunovas priskiria RF BK Bendrojoje dalyje numatytas aplinkybes, kurios nepašalina nusikaltimo sudėties kaip baudžiamosios atsakomybės pagrindo, kurioms esant teismas ar tardymo institucija turi *teisę*, o ne pareigą atleisti asmenį nuo baudžiamosios atsakomybės. Antrajai grupei J.I. Liapunovas priskiria aplinkybes, jo manymu, gimininga pirmajai grupei, kurios taip pat nepašalina nusikaltimo sudėties, kaip baudžiamosios atsakomybės pagrindo. Tačiau antroji grupė turi du esminius skirtumus: 1. jos numatytos abiejose RF BK dalyse; 2. joms esant teismas ar tardymo institucija turi *pareigą* atleisti asmenį nuo baudžiamosios atsakomybės ar bausmės.

---

[27] Баулин Ю.В. Обстоятельства, исключающие преступность деяния. Харьков, 1991. С. 42.

Trečiąją aplinkybių grupę J.I. Liapunovas suskirstė į tris pogrupius:

1. aplinkybės, kurios pašalina vieną iš nusikaltimo sudėties požymių, dėl ko veika negali būti pripažinta nusikalstama. Tai aplinkybės, kurios pašalina nusikaltimo sudėties požymius, tiesiogiai nurodytus baudžiamajame kodekse, tokius, kaip kaltės nebuvimas, įstatyme numatyto amžiaus nebuvimas, nepakaltinamumas ir aplinkybės, kurios pašalina tiesiogiai įstatyme nenurodytus nusikaltimo sudėties požymius, tačiau be kurių baudžiamoji atsakomybė negalima remiantis nusikaltimo sudėties, kaip vienintelio baudžiamosios atsakomybės pagrindo principu. Šios aplinkybės šalina veikos priešingumą baudžiamajai teisei.
2. šį pogrupį sudaro vienintelė aplinkybė, kuri „veikos padarymo momentui šalina jos pavojingumą visuomenei, nors išoriškai asmens elgesys formaliai yra nusikalstamas, atitinkantis visus nusikaltimo sudėties požymius, numatytus tam tikroje BK normoje“[28], tai – veikos mažareikšmiškumas. Mažareikšmė veika nėra pavojinga visuomenei, o tai reiškia, kad ji nedaro esminės žalos įstatymo ginamoms vertybėms arba nekelia grėsmės tokiai žalai atsirasti. Ši veika gali turėti tam tikrą pavojingumą visuomenei, tačiau jo neužtenka tam, kad veika patektų į baudžiamosios teisės reguliavimo sferą.
3. trečią pogrupį sudaro aplinkybės, šalinančios veikos pavojingumą visuomenei ir priešingumą baudžiamajai teisei, tai būtinoji gintis, asmens, padariusio nusikaltimą, sulaikymas, būtinasis reikalingumas. Šios aplinkybės užima išskirtinę vietą asmens atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės ir bausmės pagrindų institute. Šio pogrupio aplinkybių išskirtinumą parodo tai, kad jos pašalina veikos nusikalstomą pobūdį, net jei asmuo buvo priverstas padaryti tam tikrą žalą, be to, jos yra naudingos visuomenei, ko negalima pasakyti apie kitas, anksčiau minėtas aplinkybes.

Šis J.I. Liapunovo išskirtas atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės ir bausmės pagrindų institutas kelia pagrįstas abejones. Jis apjungia iš esmes skirtingas, turinčias skirtingą teisinę reikšmę, skirtingai reglamentuotas bei sukeliančias skirtingas teisines pasekmes aplinkybes, dėl ko jų įtraukimas į vieną baudžiamosios teisės institutą yra dirbtinis. Tačiau trečiosios J.I. Liapunovo klasifikacijos grupės išskyrimas yra gana pagrįstas. Visas joje nurodytas aplinkybes, tai yra, būtino nusikaltimo požymio nebuvimas, veikos mažareikšmiškumas[29], būtinoji gintis, asmens, padariusio nusikaltimą sulaikymas, būtinasis

[28] Владимиров В.А., Ляпунов Ю.И. Обстоятельства, исключающие общественную опасность деяния: Советское уголовное право: Общая часть: Учебное пособие. Москва, 1970. с. 12.
[29] Kalbant apie veikos mažareikšmiškumą, omenyje turima Rusijos baudžiamosios teisės teorija.

reikalingumas jungia tai, kad joms esant baudžiamoji byla negali būti keliama, o iškelta byla turi būti nutraukiama, todėl plačiąja prasme jas galima pavadinti aplinkybėmis, šalinančiomis baudžiamąją atsakomybę.

Reikia pastebėti, kad būtino nusikalstamos veikos sudėties požymio nebuvimas gali būti priskirtas prie aplinkybių, šalinančių baudžiamąją atsakomybę, tik labai sąlyginai, atsižvelgiant tik į šio atvejo teisines pasekmes, o ne į jo turinį. Panagrinėjus šį institutą, mes matome, kad baudžiamoji atsakomybė minėtais atvejais nekyla ne dėl materialaus ar formalaus nusikalstamos veikos požymio nebuvimo, o dėl tam tikro nusikalstamos veikos sudėties privalomojo požymio nebuvimo, tuo tarpu aplinkybės, šalinančios baudžiamąją atsakomybę, turi tam tikras papildomas sąlygas, kurios pašalina baudžiamąją atsakomybę už padarytą veiką. Pavyzdžiui, savo, kito asmens, nuosavybės, būsto neliečiamybės, kitų teisių, visuomenės ar valstybės interesų *gynyba nuo* pradėto ar tiesiogiai gresiančio *pavojingo kėsinimosi*, siekis aktyviais veiksmais *sulaikyti nusikalstamą veiką padariusį asmenį*, *siekis pašalinti pavojų*, gresiantį Lietuvos valstybės interesams, visuomenės interesams, to asmens ar kitų piliečių asmenybei arba teisėms. Būtent šios papildomos žalos padarymo sąlygos pašalina veikos pavojingumą visuomenei arba abu nusikalstamos veikos požymius, kartu ir baudžiamąją atsakomybę.

Apibendrinant baudžiamosios teisės literatūroje sutinkamas nuomones, galima sakyti, jog visi autoriai sutinka, kad būtinoji gintis, būtinasis reikalingumas, asmens, padariusio nusikalstamą veiką, sulaikymas yra aplinkybės, šalinančios baudžiamąją atsakomybę. Daugelis iš jų aplinkybėmis, šalinančiomis baudžiamąją atsakomybę taip pat pripažįsta profesinių pareigų vykdymą, įsakymo vykdymą, pateisinamą profesinę ar ūkinę riziką, mokslinį eksperimentą bei nukentėjusiojo sutikimą. Yra autorių, kurie teigia, kad veikos mažareikšmiškumas, savanoriškas atsisakymas nuo nusikalstamos veikos padarymo, patraukimas baudžiamojon atsakomybėn senatis, teisėsaugos institucijos užduoties vykdymas, savo teisės įgyvendinimas įeina į nagrinėjamą institutą.

Mažareikšmiškumas yra atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės instituto sudėtinis elementas (2000 m. LR BK VI Skyrius), tačiau anksčiau tai kėlė tam tikrų abejonių, kurias sąlygojo tiesioginė įstatyminė nuoroda, kad veikos mažareikšmiškumas neturi pavojingumo visuomenei, bei tai, kad mažareikšmė veika atitinka kitus aplinkybių, šalinančių baudžiamąją atsakomybę, reikalavimus. Tai yra, veikos mažareikšmiškumas – tai sąmoninga, valinga asmens veika. Antra, ji formaliai atitinka baudžiamajame įstatyme numatytos, nusikalstamos veikos sudėties požymius. Trečia, ji padaroma ypatingomis aplinkybėmis, tai yra, ji nedaro esminės žalos įstatymo ginamoms vertybėms arba nekelia grėsmės tokiai žalai atsirasti. Ketvirta, ji numatyta 2000 m. LR BK bendrojoje dalyje ir neturi papildomų reikalavimų tam, kad asmuo

nebūtų patrauktas baudžiamojon atsakomybėn, o tai sąlygoja jos visuotinį pobūdį. Tačiau po 2003 m. balandžio 10 d. 2000 m. LR BK pakeitimo[30], mažareikšmiškumo įstatyminėje formuluotėje neliko nuorodos į tai, kad „veiką, kuri nors formaliai ir turi kurios nors baudžiamojo įstatymo numatytos veikos požymių, bet dėl mažareikšmiškumo *nėra pavojinga*“, o be pagrindinio reikalavimo, kad veika turi neatitikti pavojingumo visuomenei arba abiejų nusikalstamos veikos pažymių, šis institutas negali būti laikomas aplinkybe, šalinančia baudžiamąją atsakomybę.

Savanoriškas atsisakymas pabaigti nusikalstamą veiką (2000 m. LR BK 23 str.) negali būti traktuojamas kaip aplinkybė, šalinanti baudžiamąją atsakomybę, nes šio instituto esmė – parengiamuosiuose nusikalstamų veikų padarymo stadijose skatinti asmenis savanoriškai atsisakyti visuomenei pavojingo sumanymo, nepatiriant neigiamo baudžiamojo įstatymo poveikio[31]. Be to, šis institutas neturi būtino aplinkybių, šalinančių baudžiamąją atsakomybę, elemento, tai yra – aplinkybių, kurioms esant pašalinama baudžiamoji atsakomybė už padarytą veiką. Nes tai, kad asmuo savanoriškai atsisako pabaigti nusikaltimą, reiškia jo psichinio santykio su objektyviaisiais nusikalstamos veikos požymiais ypatumus. Tie psichinio santykio ypatumai negali būti tapatinami su tam tikromis situacijomis, būdingomis aplinkybėms, šalinančioms baudžiamąją atsakomybę, kurios tiesiogiai įtakoja padarytos veikos socialinį turinį. Savanoriškas atsisakymas pabaigti nusikalstamą veiką gali būti traktuojamas kaip atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės instituto sudedamoji dalis.

Senaties terminų suėjimas (2000 m. LR BK XII Skyriaus 95, 96 str.) taip pat negali būti traktuojamas kaip aplinkybė, šalinanti baudžiamąją atsakomybę. Pirmiausia, reikia pasakyti, kad senaties terminai skaičiuojami nuo nusikalstamos veikos padarymo momento. Tai reiškia, kad padarytoji veika, kurios atžvilgiu skaičiuojami senaties terminai, ne formaliai, o pilnai atitinka baudžiamajame įstatyme numatytą nusikaltimo ar baudžiamojo nusižengimo sudėtį. Antra, senaties eiga priklauso nuo papildomų sąlygų, tai yra, ji gali nutrūkti. Trečia, veika, kurios atžvilgiu skaičiuojami senaties terminai, jos padarymo metu turi abu nusikalstamos veikos požymius ir nėra nei visuomenei naudinga, nei baudžiamąja prasme neutrali.

Nukentėjusiojo sutikimas baudžiamosios teisės literatūroje traktuojamas kaip aplinkybė, šalinanti baudžiamąją atsakomybę. Šis institutas pilnai atitinka nagrinėjamų

---

[30] Lietuvos Respublikos Baudžiamojo kodekso, patvirtinto 2000 m. rugsėjo 26 d. įstatymu Nr. VIII- 1968, 4, 7, 9, 23, 25, 37, 39, 44, 46, 47, 48, 51, 61, 62, 65, 67, 74, 75, 90, 92, 95, 97, 102, 105, 118, 119, 143, 175, 178, 186, 187, 188, 189, 199, 202, 212, 213, 215, 227, 249, 250, 251, 257, 260, 263, 272, 281, 291 straipsnių pakeitimo ir papildymo bei kodekso papildymo $39^{(1)}$ ir $306^{(1)}$ straipsniais įstatymas. 2003 m. balandžio 10 d. Nr. IX-1495. // Valstybės žinios, 2000, Nr. 89-2741.

[31] Panašiai šį institutą traktuoja Durmanovas N.D. ir Krasikovas A.N., plačiau apie tai: Дурманов Н.Д. Стадии совершения преступления по советскому уголовному праву. Москва, 1955. p. 192; Красиков А.Н. Сущность и значение согласия потерпевшего в советском уголовном праве. Москва, 1976. p. 9.

aplinkybių požymius. Pirmiausia, veika, padaryta nukentėjusiajam sutinkant, yra sąmoninga ir valinga. Antra, ši veika turi formaliai atitikti baudžiamajame įstatyme numatytos veikos sudėtį, nes kitaip nekiltų klausimas dėl jos baudžiamojo teisinio vertinimo. Trečia, nukentėjusysis yra suinteresuotas tos veikos atlikimu, o tai reiškia, kad veika yra visuomenei naudinga arba neutrali. Ketvirta, dėl nukentėjusiojo sutikimo veika praranda pavojingumą visuomenei, o privataus kaltinimo bylose – abu nusikalstamos veikos požymius. Tačiau reikia pastebėti, jog ši aplinkybė nėra įtvirtinta 2000 m. LR BK. Šią padėtį buvo bandoma pakeisti. 2000 m. LR BK projekte[32] šis institutas buvo įtrauktas į aplinkybių, šalinančių baudžiamąją atsakomybę, skyrių. Tačiau, dėl neaiškių priežasčių galutinėje 2000 m. LR BK redakcijoje šios aplinkybės nebeliko.

Teisėsaugos institucijos užduoties vykdymas yra aplinkybė, šalinanti baudžiamąją atsakomybę, nes asmens dalyvavimas nusikalstamo susivienijimo ar organizuotos grupės veikloje ir jos daromose nusikalstamose veikose pagal nusikalstamą veiką imituojančio elgesio modelį arba vykdant teisėsaugos institucijos kitą teisėtą užduotį yra sąmoningas ir valingas. Be to, jo dalyvavimas formaliai atitinka baudžiamajame įstatyme numatytos veikos sudėtį. Tai yra, daro žalą baudžiamojo įstatymo saugomoms vertybėms. Pasireiškia tam tikra veika, kuri aprašyta baudžiamajame įstatyme, be to, asmuo, kuris gavo teisėsaugos institucijos užduotį, turi atitikti subjekto reikalavimus. O tai, kad asmuo atliko tuos veiksmus pagal nusikalstamą veiką imituojančio elgesio modelį ar turint kitą teisėtą užduotį parodo, jog jo veika yra visuomenei naudinga. Kartu teisėsaugos institucijos užduoties vykdymas pašalina veikos pavojingumą visuomenei, nes tos institucijos savo veikloje privalo vadovautis visuomeniniais interesais. Ši aplinkybė nebuvo numatyta 1961 m. BK, nors gana dažnai ja pasinaudodavo teisėsaugos institucijos. Tokia situacija sukeldavo tam tikrų praktinių problemų, kurios iškildavo, kai asmens, veikiančio pagal nusikalstamą veiką imituojančio elgesio modelį, netraukdavo baudžiamojon atsakomybėn. Baudžiamosios atsakomybės pašalinimą prilygindavo kitoms aplinkybėms, šalinančioms baudžiamąją atsakomybę. Situacija pasikeitė įsigaliojus 2000 m. LR BK, kurio 32 straipsnis įtvirtina teisėsaugos institucijos užduoties vykdymą.

Savo teisės įgyvendinimas taip pat gali būti traktuojamas kaip aplinkybė, šalinanti baudžiamąją atsakomybę. Visų pirma, reikia pastebėti, kad dalis jau aptartų aplinkybių, šalinančių baudžiamąją atsakomybę, yra specialūs savo teisės įgyvendinimo atvejai, pavyzdžiui būtinoji gintis, būtinasis reikalingumas, pateisinama profesinė ar ūkinė rizika ir kt. Be to, savo teisės įgyvendinimas atitinka visus aplinkybių, šalinančių baudžiamąją atsakomybę, požymius. Taip įgyvendindamas savo teises asmuo veikia sąmoningai ir valingai. Jo veika gali pažeisti kito asmens interesus, kuriuos saugo baudžiamieji įstatymai. Pavyzdžiui, aktyviais veiksmais,

[32] Lietuvos Respublikos Baudžiamojo kodekso projektas. 1999 m. lapkričio 18 d. Nr. P-2143A.

kurie formaliai gali atitikti neteisėto laisvės atėmimo požymius, numatytus 2000 m. LR BK 146 straipsnyje, apriboti asmens judėjimo laisvę tam, kad išvestų jį už savo nuosavybės teritorijos ribų. O tam, kad mes galėtumėme kalbėti apie baudžiamosios atsakomybės pašalinimą, asmuo turi turėti atitinkamą amžių. Veika, padaryta įgyvendinant savo teises, baudžiamąja prasme yra priimtina ir laikoma nepavojinga visuomenei, nes negali būti suteikta visuomenei žalingo elgesio teisė. Nagrinėjama aplinkybė nėra numatyta baudžiamuosiuose įstatymuose, o kyla iš bendro teisės principo, jog asmuo, nepiktnaudžiaudamas savo teisėmis, gali naudotis netrukdomai. Be to ši aplinkybė gerai žinoma užsienio šalių teisėje. Pavyzdžiui, Ispanijos BK 21 straipsnio 7 dalis įtvirtina teisėtą savo teisės įgyvendinimą, Prancūzijos BK 122-4 straipsnio 1 dalis įtvirtina teisėtos veikos atlikimą, Šveicarijos BK 32 straipsnis taip pat kalba apie teisėtą veiką.

Atskirai reikia aptarti 2000 m. LR BK 39^1 straipsnio (Atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės, kai asmuo aktyviai padėjo atskleisti organizuotos grupės ar nusikalstamo susivienijimo narių padarytas nusikalstamas veikas), numatantį, kad „asmuo, įtariamas dalyvavęs organizuotai grupei ar nusikalstamam susivienijimui darant nusikalstamas veikas arba priklausęs nusikalstamam susivienijimui, gali būti atleistas nuo baudžiamosios atsakomybės, jeigu jis prisipažino dalyvavęs darant tokią nusikalstamą veiką ar priklausęs nusikalstamam susivienijimui ir aktyviai padėjo atskleisti organizuotos grupės ar nusikalstamo susivienijimo narių padarytas nusikalstamas veikas“. Šita 2000 m. LR BK norma kiek primena aplinkybes, šalinančias baudžiamąją atsakomybę, nes ji turi naudingą visuomenei pobūdį ir jai esant, asmuo išvengia baudžiamosios atsakomybės. Tačiau ši norma negali būti laikoma aplinkybe, šalinančia baudžiamąją atsakomybę, dėl kelių priežasčių. Pirmiausia, straipsnio formuluotėje kalbama apie tai, kad asmuo, būdamas organizuotos grupės ar nusikalstamo susivienijimo nariu, dalyvavo grupės daromuose nusikaltimuose, tai reiškia, jog jo veikos buvo sąmoningos ir valingos, be to pilnai atitiko tam tikrų nusikaltimų sudėtis. Antra, asmuo netraukiamas baudžiamojon atsakomybėn dėl to, kad prisipažino apie dalyvavimą tokioje nusikalstamoje veikoje ir suteikė teisėsaugos institucijoms vertingos informacijos, „aktyviai padėjo atskleisti organizuotos grupės ar nusikalstamo susivienijimo narių padarytas nusikalstamas veikas“. Ši aplinkybė neįtakoja anksčiau padarytų veikų socialinio turinio, tai yra, nepaverčia jų visuomenei naudingomis arba baudžiamąja prasme neutraliomis. Veikos, kurias asmuo atliko būdamas nusikalstamo susivienijimo nariu, lieka žalingos visuomenei. Be to šios aplinkybės dėka veika nepraranda nusikalstamos veikos požymių. Kelio užkirtimą nusikalstamo susivienijimo veiklai galima traktuoti kaip aktyvią atgailą ir priskirti prie atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės instituto, kaip ir įtvirtinta 2000 m. LR BK.

Taigi, galima sutikti su tokiomis baudžiamosios teisės teorijoje išskiriamomis aplinkybėmis, šalinančiomis baudžiamąją atsakomybę:

1. būtinoji gintis;
2. asmens, apdariusio nusikalstamą veiką, sulaikymas;
3. būtinasis reikalingumas;
4. profesinių pareigų vykdymas;
5. įsakymo vykdymas;
6. teisėsaugos institucijos užduoties vykdymas;
7. pateisinama profesinė ar ūkinė rizika;
8. mokslinis eksperimentas;
9. nukentėjusiojo sutikimas;
10. savo teisės įgyvendinimas.

Nesunku pastebėti, kad tik dvi iš jų, tai yra, nukentėjusiojo sutikimas ir savo teisės įgyvendinimas, nėra numatytos 2000 m. LR BK V Skyriuje.

1961 metų BK numatė tik keturias aplinkybes, šalinančias baudžiamąją atsakomybę, tai yra, veikos mažareikšmiškumą (8 str. 2d.), būtinąją gintį (14 str.), asmens, padariusio nusikalstamą veiką sulaikymą (14[2] str.) ir būtinąjį reikalingumą (15 str.).

Įsigaliojus 2000 m. LR BK situacija pasikeitė, nes jame nagrinėjamam institutui skirtas V skyrius, kuriame įtvirtintos aštuonios aplinkybės, šalinančios baudžiamąją atsakomybę. Tačiau aplinkybių, šalinančių baudžiamąją atsakomybę, sąrašas, pateiktas 2000 m. LR BK, nėra išsamus. Mano manymu, šis sąrašas turi būti papildytas nukentėjusiojo sutikimu bei savo teisės įgyvendinimu.

1.5. Nagrinėjamo instituto pavadinimo problema

Baudžiamosios teisės teorijoje egzistuoja keli šio instituto pavadinimai: 1. „aplinkybės, šalinančios veikos pavojingumą“[33]; 2. „aplinkybės, šalinančios veikos neteisėtumą“[34]; 3. „aplinkybės, šalinančios veikos pavojingumą ir priešingumą baudžiamajai

[33] Klimka A. Aplinkybės, pašalinančios veikos pavojingumą visuomenei. Vilnius, 1966; Орешкина Т.А. Обстоятельства, исключающие общественную опасность деяния. Проблемы ответственности и наказания в свете реформ уголовного законодательства. // Сборник научных трудов. Москва, 1995. С. 45 – 49; Сабиров Р.Д. Правовая оценка обстоятельств, исключающих общественную опасность. Проблемы совершенствования деятельности правоохранительных органов и повышения профессионального мастерства в борьбе с преступностью. Тезисы республиканской научно-практической конференции. Уфа, 1990. С. 112 – 115

[34] Stankevičius V. Baudžiamoji teisė. Paskaitos. Kaunas, 1925. p. 32-33; Уголовный кодекс Австрии. Москва, 2001.

teisei“[35]; 4. „aplinkybės, šalinančios veikos nusikalstamumą“[36]; 5. „aplinkybės, šalinančios baudžiamąją atsakomybę“[37].

Užsienio šalių baudžiamojoje teisėje galima sutikti ir kitų pavadinimų, taip Prancūzijos BK nagrinėjamą institutą vadina baudžiamosios atsakomybės neatsiradimo pagrindais, o Ispanijos, Olandijos ir Švedijos BK atleidimu nuo baudžiamosios atsakomybės. Tuo tarpu Ispanijos, Olandijos ir Švedijos BK vartojamas pavadinimas yra nepriimtinas Lietuvos baudžiamajai teisei dėl kitokio, atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės instituto, turinio supratimo. Kaip Lietuvoje suprantamas atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės institutas, buvo rašoma anksčiau.

Pirmų dviejų („aplinkybės, šalinančios veikos pavojingumą“ ir „aplinkybės, šalinančios veikos neteisėtumą“) pavadinimų šalininkai grindžia savo pasirinktą pavadinimą nuostata, kad veika, neturinti vieno iš nusikalstamos veikos požymių, visais atvejais neturi ir kito nusikalstamos veikos požymio, tačiau jų nuomonės išsiskiria sprendžiant klausimą, kurio požymio pirmiausiai neturi mūsų nagrinėjamos aplinkybės, tai yra, susiduriama su formos ir turinio santykio klausimu.

Aplinkybių, šalinančių veikos pavojingumą, kaip bendro instituto pavadinimo šalininkai, pagrįsdami savo poziciją, remiasi tuo, kad pagrindinis nusikalstamos veikos požymis yra veikos pavojingumas visuomenei, o jos priešingumas baudžiamajai teisei yra tik materialaus požymio juridinis įtvirtinimas, būtent todėl esant tam tikroms aplinkybėms veika neatitinka nusikalstamos veikos turinio, tai yra, veika negali būti laikoma pavojinga visuomenei.

Autorių, kurie nagrinėjamą institutą vadina aplinkybėmis, šalinančiomis veikos neteisėtumą, nuomone, visos pavojingos visuomenei veikos yra įtrauktos į baudžiamąjį įstatymą. Veika negali būti pripažinta nusikaltimu ar baudžiamuoju nusižengimu, jei jos nenumato baudžiamieji įstatymai, dėl šios priežasties veikos pirmiausia praranda formalųjį nusikalstamos veikos požymį.

Pirmų nuomonių šalininkų argumentų silpnumas yra tas, kad jie absoliučiai sutapatina materialųjį ir formalųjį nusikalstamos veikos požymius. Jie teigia, jog minėti požymiai gali egzistuoti tik kartu, o vieno iš jų nebuvimas reiškia, kad nėra ir antrojo požymio.

Kitų trijų nuomonių atstovai remiasi nuostata, kad nors kiekviena nusikalstama veika yra tiek pavojinga visuomenei, tiek priešinga baudžiamajai teisei, tačiau tų „požymių

---

[35] Baudžiamoji teisė. Bendroji dalys. Vilnius, 1996. p. 214-233; Jovaišas K. Būtinosios ginties identifikavimas. // Teisės problemos. Vilnius, 2003. T. 41. p. 79; Ахмедшин Х.М. Обстоятельства, исключающие общественную опасность и противоправность деяния: Лекции 1-я и 2-я. Москва, 1958; Советское уголовное право: Общая часть: Учебное пособие. Москва, 1970.; Якубович М.И. Обстоятельства, исключающие общественную опасность и противоправность деяния. Москва, 1979.

[36] Шурдумов А.Ю. Понятие обстоятельств, исключающих преступность деяния. Нальчик, 2000; Баулин Ю.В. Обстоятельства, исключающие преступность деяния. Харьков, 1991; Уголовный кодекс Российской Федерации. Москва, 2001.

[37] 2000 m. LR BK V Skyrius; Utevskis B.S. Baudžiamoji teisė. Vilnius, 1950; Слуцкий И.И. Обстоятельства, исключающие уголовную ответственность. Ленинград, 1956; Уголовный кодекс Республики Польша. Санкт-Петербург, 2001.

vientisumas nėra absoliutus, vieną kartą visiems laikams duotas. Atvirkščiai, jis santykinis, atspindintis reiškinio turinio ir formos dialektiką“[38]. Nusikalstamos veikos požymiai yra pakankamai savarankiški, jų sutapatinti negalima, tai reiškia, kad pavojinga visuomenei veika gali būti nekriminalizuota, o kriminalizuota veika gali neturėti pavojingumo visuomenei. Taigi, galime daryti išvadą, kad „elgesys, neatitinkantis nusikaltimo formos ir turinio vientisumo, liudija apie tai, kad tas elgesys nėra nusikalstamas ir, reiškia, šalina baudžiamąją atsakomybę“[39]. Toks požiūris į nagrinėjamą problemą atrodo labiau pagrįstas ir priimtinas.

Lietuvos baudžiamojoje teisėje vyrauja du nagrinėjamų aplinkybių pavadinimai:

1. aplinkybės, šalinančios veikos pavojingumą ir priešingumą teisei;
2. aplinkybės, šalinančios baudžiamąją atsakomybę.

Pirmasis pavadinimas dažniausiai sutinkamas teisės literatūroje[40], tačiau antrą pavadinimą pasirinko įstatymo leidėjas, formuluodamas 2000 m. LR BK V skyrių. Diskusijų dėl šių sąvokų tinkamumo Lietuvos baudžiamojoje teisėje nebuvo, tai rodo, kad Lietuvos baudžiamosios teisės mokslininkai vienodai supranta šių sąvokų turinį.

Mano nuomone, Lietuvos baudžiamojoje teisėje turi būti naudojama aplinkybių, šalinančių baudžiamąją atsakomybę, sąvoka. Ši sąvoka turi būti taikoma dėl šių priežasčių:

1. ši sąvoka yra aiškesnė už aplinkybių, šalinančių veikos pavojingumą ir priešingumą baudžiamajai teisei, sąvoką. Kalbant apie aplinkybes, šalinančias veikos pavojingumą ir priešingumą baudžiamajai teisei, gali susidaryti klaidinga nuomonė, kad tos aplinkybės turi pašalinti ir materialųjį, ir formalųjį nusikalstamos veikos požymius kartu, ko nereikalauja šis institutas. Lietuvos baudžiamojoje teisėje į nusikalstamos veikos požymius žiūrima kaip į pakankamai savarankiškus vienos sistemos elementus, kai tam tikroje veikoje mes galime nustatyti vieną iš šių požymių ir konstatuoti antrojo požymio nebuvimą.

2. siūloma sąvoka tiksliai atspindi nagrinėjamo instituto turinį. Ji nurodo, kad asmuo netraukiamas *baudžiamojon atsakomybėn*. Baudžiamoji atsakomybė siejama su asmens, padariusio nusikalstamą veiką, pasmerkimu valstybės vardu, priimant ir paskelbiant apkaltinamąjį nuosprendį, kriminalinės bausmės paskyrimu ir jos atlikimu bei teistumu. Siūloma sąvoka tiesiogiai nurodo, kad asmuo nepatiria visų trijų elementų, sudarančių baudžiamosios atsakomybės turinį.

---

[38] Баулин Ю.В. Обстоятельства, исключающие преступность деяния. Харьков, 1991. С. 12.
[39] Баулин Ю.В. Обстоятельства, исключающие преступность деяния. Харьков, 1991. С. 13.
[40] Klimka A. Aplinkybės, pašalinančios veikos pavojingumą visuomenei. Vilnius, 1966; Tarybinė baudžiamoji teisė. Bendroji dalis. Vilnius, 1972. p. 191; Baudžiamoji teisė. Bendroji dalys. Vilnius, 1996. p. 214; Pavilionis V., Merkevičius R. Būtinoji gintis. Vilnius, 1999. p. 10.

3. įstatymų leidėjas aiškiai pasisakė už siūlomos sąvokos panaudojimą, kurdamas dabartinio Lietuvos Respublikos Baudžiamojo Kodekso V skyrių, kurio pavadinimas – „Baudžiamąją atsakomybę šalinančios aplinkybės".

Taigi, apibendrinant anksčiau išsakytus teiginius, galima išskirti tokius aplinkybių, šalinančių baudžiamąją atsakomybę, požymius:

1. **veikos**:

1.1. tai sąmoninga, valinga asmens veika;

1.2. formaliai atitinkanti konkrečios, baudžiamajame įstatyme numatytos, nusikalstamos veikos sudėties požymius, tai yra:

baudžiamojo įstatymo saugomą vertybę;

veiką, padarinius, priežastinį ryšį tarp veikos ir padarinių;

subjekto amžių;

fakultatyvinius objektyviuosius požymius;

2. **aplinkybių**:

2.1. jos tiesiogiai įtakoja padarytos veikos socialinį turinį, paverčiant ją visuomenei naudinga arba baudžiamąja prasme neutralia;

2.2. šių aplinkybių dėka veika praranda pavojingumą visuomenei arba abu nusikalstamos veikos požymius, kartu pašalinama baudžiamoji atsakomybė;

2.3. šios aplinkybės numatytos baudžiamajame įstatyme.

Tad, **aplinkybė, šalinanti baudžiamąją atsakomybę** –

tai formaliai atitinkanti baudžiamajame kodekse numatytos nusikalstamos veikos požymius sąmoninga, valinga asmens veika, kuri padaroma ypatingomis aplinkybėmis, pašalinančiomis jos pavojingumą visuomenei arba pavojingumą visuomenei ir priešingumą baudžiamajai teisei, kartu ir baudžiamąją atsakomybę, bei paverčiančia ją visuomenei naudinga arba baudžiamąja prasme neutralia.

1.6. Aplinkybių, šalinančių baudžiamąją atsakomybę, santykis su atleidimu nuo baudžiamosios atsakomybės

Išsiaiškinus aplinkybių, šalinančių baudžiamąją atsakomybę, požymius, reikėtų aptarti šio instituto santykį su jam giminingu atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės institutu. Kaip matome, ir vienu, ir kitu atveju kalbama apie baudžiamąją atsakomybę. Šių institutų pavadinimai iš esmės skiriasi tik vienu žodžiu. Viename pavadinime minimas baudžiamosios

atsakomybės *pašalinimas*, kitame *–atleidimas* nuo baudžiamosios atsakomybės. Todėl kyla klausimas, ar šių institutų išskyrimas nėra dirbtinas, jeigu ne, tai kokie jų atribojimo kriterijai?

Kiek giliau paanalizavus šiuos du institutus galima pateikti tokius atribojimo kriterijus:

1. atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės instituto taikymas „siejamas su pareiga – atsakyti baudžiamąja tvarka už įvykdytą veiką“[41]. Tai tiesiogiai nurodoma šio instituto normose, pvz., „*padaręs nusikalstamą veiką* asmuo atleidžiamas nuo baudžiamosios atsakomybės, jeigu [...]“ (2000 m. LR BK 36 str.); „asmuo, *padaręs baudžiamąjį nusižengimą, neatsargų arba nesunkų ar apysunkį tyčinį nusikaltimą* [...]“ (2000 m. LR BK 38, 40 str.); „asmuo, įtariamas dalyvavęs organizuotai grupei ar nusikalstamam susivienijimui darant nusikalstamas veikas arba priklausęs nusikalstamam susivienijimui [...]“ (2000 m. LR BK 39^1 str.); „nuo baudžiamosios atsakomybės atleidžiamas šio straipsnio 1 ir 2 dalyse *numatytame sąmoksle dalyvavęs* asmuo [...]“ (2000 m. LR BK 114 str.) ir pan. Tuo tarpu esant aplinkybėms, šalinančios baudžiamąją atsakomybę, asmuo neturi „pareigos būti patrauktam baudžiamojon atsakomybėn, nes jis neįvykdė nusikaltimo“[42] ar baudžiamojo nusižengimo.

2. atleidimui nuo baudžiamosios atsakomybės keliami papildomi reikalavimai, pvz., „iki bylos nagrinėjimo teisme šis asmuo ar jo padaryta veika dėl aplinkybių pasikeitimo *tapo nepavojingi*“ (2000 m. LR BK 36 str.); „jis prisipažino padaręs nusikalstamą veiką, savo noru atlygino ar pašalino fiziniam ar juridiniam asmeniui padarytą žalą arba susitarė dėl šios žalos atlyginimo ar pašalinimo, susitaikė su nukentėjusiuoju arba juridinio asmens arba valstybės institucijos atstovu, yra pagrindo manyti, kad jis nedarys naujų nusikalstamų veikų“ (2000 m. LR BK 38 str.); „jis pirmą kartą padarė nusikalstamą veiką, yra ne mažiau kaip dvi šio kodekso 59 straipsnio 1 dalyje numatytos atsakomybę lengvinančios aplinkybės, nėra atsakomybę sunkinančių aplinkybių“ (2000 m. LR BK 39 str.); „jeigu jis savo noru valstybės institucijai suteikė svarbią informaciją apie rengiamą valstybės perversmą“ (2000 m. LR BK 114 str.) ir pan. Tuo tarpu baudžiamosios atsakomybės pašalinimui užtenka nustatyti, kad asmuo veikė aplinkybių, šalinančių baudžiamąją atsakomybę, nuostatomis.

3. atleidžiama nuo baudžiamosios atsakomybės ne dėl to, kad asmens padarytoji veika neturi kurio nors nusikalstamos veikos požymio, o dėl kitų priežasčių, kurios atsiranda jau po nusikalstamos veikos padarymo. Pavyzdžiui, 2000 m. LR BK 36 str., išnyko būtinybė taikyti baudžiamąją atsakomybę, 2000 m. LR BK 93 str. dėl humaniškų tikslų, 2000 m. LR BK 114 str. siekiant užkirsti kelią labai sunkiam nusikaltimui Lietuvos nepriklausomybei,

[41] Песлякас В.Ч. Уголовная ответственность и освобождение от неё. Учебное пособие. Минск, 1988. С. 16.
[42] Песлякас В.Ч. Уголовная ответственность и освобождение от неё. Учебное пособие. Минск, 1988. С. 16.

2000 m. LR BK 39^1 str., siekiant efektyviau kovoti su organizuotu nusikalstamumu. Tuo tarpu aplinkybės, šalinančios baudžiamąją atsakomybę, yra visuomenei naudingos arba baudžiamąja prasme neutralios.

4. atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės instituto normos numatytos abiejose 2000 m. LR BK dalyse. Tuo tarpu aplinkybės, šalinančios baudžiamąją atsakomybę, numatytos tik bendrojoje 2000 m. LR BK dalyje.

5. visos atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės instituto normos, numatytos 2000 m. LR BK Bendrojoje ir Specialiojoje dalyje, neturi visuotinio pobūdžio, pvz. 2000 m. LR BK 39^1 str. taikomas tik organizuotų grupių ar nusikalstamų susivienijimų nariams, 2000 m. LR BK 93 str. taikomas tik nepilnamečiams, 2000 m. LR BK 38 str. taikomas tik tuo atveju, jei asmuo nėra recidyvistas, pavojingas recidyvistas ir, jei nuo pirmojo susitaikymo dienos iki naujos veikos padarymo praėjo daugiau nei ketveri metai ir pan. Visos aplinkybių, šalinančių baudžiamąją atsakomybę, instituto normos taikomos visuotinai.

Reikia pastebėti, kad 2000 m. LR BK mažareikšmiškumas traktuojamas kaip atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės instituto sudedamoji dalis. Tačiau iki 2003 balandžio 10 d. BK pakeitimų tai sukeldavo rimtus prieštaravimus. Senesnėje 2000 m. LR BK 37 straipsnio formuluotėje buvo kalbama, kad mažareikšmė veika laikoma nepavojinga visuomenei, tai reiškė, kad nebuvo vieno iš nusikalstamos veikos požymių. Todėl galima buvo sakyti, kad tokia veika nėra nei nusikaltimas, nei baudžiamasis nusižengimas, o tai reiškė, jog nebuvo pagrindo traukti asmenį baudžiamojon atsakomybėn. Tuo tarpu atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės buvo ir yra taikomas, kai yra pagrindas traukti asmenį baudžiamojon atsakomybėn. Be to 2000 m. LR BK 37 straipsnis nenumatė papildomų reikalavimų tam, kad asmuo nebūtų patrauktas baudžiamojon atsakomybėn, ir taikyti mažareikšmiškumą galima visiems asmenims be išimčių. Todėl veikos mažareikšmiškumas galėjo ir turėjo būti traktuojamas kaip aplinkybė, šalinanti baudžiamąją atsakomybę.

Situacija iš esmės pasikeitė 2003 metų balandžio 10 dieną, kai buvo priimtas įstatymas Nr. IX-1495, kurio 6 straipsnis visiškai pakeitė 2000 m. LR BK 37 straipsnio turinį. 2000 m. LR BK 37 straipsnyje neliko nuostatos, kad veika „dėl mažareikšmiškumo *nėra pavojinga*“, o tai buvo pagrindinis argumentas mažareikšmiškumą priskiriant aplinkybėms, šalinančioms baudžiamąją atsakomybę. Todėl dabar galima teigti, kad įstatymų leidėjas mažareikšmes veikas laiko pavojingomis visuomenei, bet nedarančiomis esminės žalos baudžiamojo įstatymo saugomoms vertybėms. Tai suteikė šiam baudžiamosios teisės institutui kardinaliai kitokią prasmę, kuri nesutampa su aplinkybių, šalinančių baudžiamąją atsakomybę, prasme.

Reikia pastebėti, kad pastarasis BK pakeitimas turi, mano nuomone, vieną aiškiai neigiamą momentą. Turima omenyje tai, kad buvo panaikinta galimybė veikos mažareikšmiškumą taikyti baudžiamiesiems nusižengimams. Tai aiškiai matyti iš to, kad straipsnio pavadinimas „Atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės dėl nusikalstamos veikos mažareikšmiškumo“ pakeistas pavadinimu „Atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės dėl nusikaltimo mažareikšmiškumo“. Matome, kad pirminiu atveju straipsnis galėjo būti taikomas ir nusikaltimams, ir baudžiamiesiems nusižengimams. Tuo tarpu naujas pavadinimas kalba vien apie nusikaltimus. Tą patį galima pasakyti apie paties BK 37 straipsnio formuluotę, tai yra, pirminėje formuluotėje minimas asmuo, padaręs *nusikalstamą veiką*, o dabartinėje formuluotėje – padaręs *nusikaltimą*.

2. Būtinojo reikalingumo samprata

2.1. Veikos, atliktos būtinojo reikalingumo nuostatomis, pateisinimas

Būtinasis reikalingumas yra viena iš seniausių aplinkybių, šalinančių baudžiamąją atsakomybę, todėl dabar trumpai aptarsime jos istorinį vystymąsi. Dar M.T. Cicerono veikale „Respublika“ buvo skiriamas dėmesys atvejams, kai dėl būtinybės asmuo padaro neteisėtą veiką. M.T. Ciceronas, pabrėždamas svarbų savisaugos instinkto vaidmenį, aiškino, jog būtinybė gali palaužti ar susilpninti pačias stipriausias asmens nuostatas ir, kad tokiais atvejais jo veikoje nebus nei kaltės, nei teisės pažeidimo.

Kitas žymus filosofas I. Kantas[43] taip pat skyrė dėmesio būtinojo reikalingumo teisei (Ius necessitatis). Jis pasisakydavo griežtai prieš būtinąjį reikalingumą, vadindamas jį „jus aequivocum“, tai yra, „dviprasme teise“. I. Kantas nevertino būtinojo reikalingumo veiksmų kaip „inculpabilis“, kadangi jie, nepaisant būtinojo reikalingumo, prieštarautų kategoriškajam imperatyvui. Jis tai įvardija kaip „impunibilis“, kai asmens, veikiančio būtinojo reikalingumo sąlygomis, gyvybei priešpastatoma kito asmens gyvybė. Tokiu atveju asmens, atėmusio kito gyvybę, veika nėra nekalta, o tik nebaudžiama. Aiškindamas situaciją, kai jūroje, nuskendus laivui, išsigelbėja du vyrai, vienas iš kurių nustumia antrąjį nuo lentos, kad nepaskęstų pats, I. Kantas paaiškina tokių veiksmų nebaudžiamumą tuo, kad „tokiu atveju, pagal įstatymus gresianti bausmė negalėjo būti didesnė, negu padariniai, susidedantys iš gyvybės praradimo, gresiantys pirmam iš jų“[44]. Remiantis tokia pozicija I. Kantas sukūrė baudžiamojo *įstatymo bejėgiškumo teoriją*. Vėliau jos pagrindu buvo sukurta *adekvatumo teorija*. Ji remiasi I. Kanto nuostata, kad už veiksmus, įvykdytus esant būtinajam reikalingumui, remiantis teisingumo pagrindais, neturėtų būti baudžiama.

L. Fejerbachas sukūrė *nepakaltinamumo teoriją*. Jo požiūris buvo „Kanto išvadų apibendrinimas ir loginis pratęsimas iki kraštutinumo“[45]. Pagal šią teoriją asmens pakaltinamumas buvo siejamas su asmens sugebėjimu „būti įbaugintu“ baudžiamojo įstatymo. Tuo tarpu būtinojo reikalingumo situacija pašalindavo asmens galimybę „būti įbaugintu“, nes gresiantis pavojus yra realesnis ir akivaizdesnis negu galimybė būti patrauktam baudžiamojon atsakomybėn. Todėl asmuo laikomas nepakaltinamu, o veika – nebaudžiama.

---

[43] Кант И. Метафизика нравов. *Сочинения в 6 Томах. Т.4. Ч. 2.* Москва, 1966.
[44] Кант И. Метафизика нравов. *Сочинения в 6 Томах. Т.4. Ч. 2.* Москва, 1966. с. 145.
[45] Розин Н. О крайней необходимости. Санкт-Петербургъ, 1899. с. 94-97.

Vėliau J.G. Fichtė atstovavo nuomonei, kad teisėtvarka būtinojo reikalingumo atvejais tam tikru būdu atšaukia savo reikalavimus ir draudimus, o sprendimai paliekami kiekvieno asmens sąžinei[46]. Remiantis tuo atsirado *išlaisvinimo teorija.*

Skirtingai nuo I. Kanto, neteisėto, bet nebaudžiamo žalos padarymo būtinojo reikalingumo sąlygomis teorijos, Hegelis buvo pradininkas teorijos, kuria remiantis, žalos padarymas būtinojo reikalingumo sąlygomis, buvo laikomas teisėtu[47]. Jis manė, kad bet kuriuo atveju, kai gyvenimas susiduria su žemesniais teisiniais interesais „*būtinojo reikalingumo teisė*" turi padėti. Remiantis šia teze, buvo sukurta k*olizijos teorija*, kuri vadovaujasi teisinių interesų vertės diferencijavimu.

Europoje ilgą laiką buvo laikomasi *vieningumo teorijos*, kuri visus būtinojo reikalingumo atvejus traktavo arba pagal adekvatumo mąstymą – atleidimo pagrindais, arba pagal kolizijos mąstymą – pateisinimo pagrindais[48].

Kita, būtinojo reikalingumo teorija – tai *diferencijavimo teorija*, pripažinta Vokietijos BK § 34 ir § 35 bei Lenkijos BK 26 straipsnio §§ 1, 2[49]. Pagal šią teoriją priešpastatomas pateisinamas ir atleistinas būtinasis reikalingumas. Teisėsaugos institucijoms paliekama galimybė spręsti, ar konkretus atvejis, atsižvelgiant į visus esminius požymius, yra pateisinamas ar atleistinas būtinasis reikalingumas. Pateisinamu būtinuoju reikalingumu laikomi atvejai, kai padarytoji žala buvo aiškiai mažiau reikšminga negu ta, kurios siekta išvengti. Atleistinu būtinuoju reikalingumu laikomi atvejai, kai padarytajai žalai nekeliamas mažesnio reikšmingumo reikalavimas (pvz., Vokietijos BK § 35 1 dalis) arba sakoma, kad aukojama vertybė, „kuri aiškiai neturi didesnės vertės, už gelbėjamą vertybę" (Lenkijos BK 26 straipsnio § 2).[50]

Vokietijos baudžiamojoje teisėje egzistavo dar kelios būtinojo reikalingumo teorijos, tai *vertybių palyginimo teorija*, *tikslų teorija* ir *interesų palyginimo teorija*. Tačiau šios teorijos buvo labiau skirtos Vokietijos baudžiamajai teisei, todėl jų neaiškinsime.

Iki 20-ojo amžiaus pradžios Vokietijoje įstatymiškai buvo įtvirtintas tik pateisinamas būtinasis reikalingumas (Rechtfertigende Notstand), kuris buvo skirstomas į realiąją gintį (CK § 228) (Sachwehr) ir civilinį teisinį būtinąjį reikalingumą, sąlygotą užpuolimu (CK § 904) (Zivilrechtliche Angriffsnotstand). „Civilinė teisė realiąją gintį ir būtinąjį reikalingumą, sąlygotą užpuolimu, apriboja daiktų panaudojimas, kadangi šiuo požiūriu CK §§ 228, 904

---

[46] Hans-Heinrich Jescheck, Thomas Weigend Lehrbuch des Strafrechts. Allgemeiner Teil., Fünfte Auflage. Berlin, 1996. p. 354.
[47] Винокуров В.Н. Крайняя необходимость как обстоятельство, исключающее преступность деяния. Автореферат диссертации кандидата юридических наук. Рязань, 1999. с. 9-10.
[48] Hans-Heinrich Jescheck, Thomas Weigend Lehrbuch des Strafrechts. Allgemeiner Teil., Fünfte Auflage. Berlin, 1996. p. 353-365.
[49] Vonsek A. Aplinkybės, šalinančios baudžiamąją atsakomybę Lenkijos baudžiamajame kodekse. // Teisė: Vilniaus universiteto mokslo darbai. Vilnius, 2000. T. 37. p. 156.
[50] Pilnos straipsnių formuluotės pateiktos priede Nr. 1.

traktuojami kaip baigiamosios, neišplečiamos nuostatos. Tačiau gyvenime gali iškilti daugybė nepaprastų situacijų, kurioms šios nuorodos nenumato sprendimo, kadangi turi būti pažeistas arba kitas turtas nei daiktai, arba reikia vertinti ne turtą, o pareigas“[51]. Tokiems atvejams, kai pavyzdžiui, psichikos sutrikimų turinčią ligonę priepuolių metu šeimos nariai užrakina, kad ji nepabėgtų iš namų, melaginga priesaika duodama norint užkirsti kelią žmogui gresiančiam pavojui, pertvarų uždarymas povandeniniame laive, kuriam gresia vandens įsiveržimas, yra būtinas laivui išgelbėti, kuomet nužudomi tokiu būdu uždaromi jūreiviai, yra nepateisinamas veiksmas, nors ir tokiu būdu gelbėjami kiti žmonės, Vokietijos BK § 34 buvo įtvirtintas viršįstatyminis būtinasis reikalingumas (übergesetzlicher Notstand), kitaip vadinamas pateisinamuoju būtinuoju reikalingumu (Rechtfertigende Notstand). Šalia pateisinamo būtinojo reikalingumo (Vokietijos BK § 34) buvo įtvirtintas § 35, numatantis atleistiną būtinąjį reikalingumą (Entschuldigende Notstand)[52].

Skirtingai nuo Vokietijos, Lietuvos baudžiamojoje teisėje būtinasis reikalingumas neskirstomas į pateisinamą ir atleistiną. Todėl bet koks atvejis, atitinkantis 2000 m. LR BK 31 straipsnio 1 ir 2 dalių reikalavimus, laikomas ne tik teisėtu, bet ir naudingu visuomenei.

Taigi, būtinasis reikalingumas – tai visuomenei naudinga sąmoninga, valinga asmens veika, formaliai atitinkanti baudžiamajame kodekse numatyto nusikaltimo ar baudžiamojo nusižengimo požymius, tačiau padaryta siekiant pašalinti sau pačiam, kitiems asmenims ar jų teisėms, visuomenės ar valstybės interesams gresiantį pavojų, jeigu šis pavojus negalėjo būti pašalintas kitomis priemonėmis ir padaryta žala yra mažiau reikšminga už tą, kuri grėsė.

Reikia pastebėti, kad bendrinėje kalboje žodžiai, sudarantys nagrinėjamo instituto pavadinimą, suprantami panašiai. Pavyzdžiui, anglų kalboje būtinojo reikalingumo institutas vadinamas „necessity“, rusų kalboje – „крайняя необходимость“, vokiečių kalboje – „notstand“. Verčiant šiuos žodžius į lietuvių kalbą, jie paaiškinami taip: reikalas, reikmė, poreikis, be kurio negalima išsiversti, labai reikalingas, kraštutinis, paskutinis, išskirtinis, neišvengiamas, privalomas[53]. Taigi, būtinasis reikalingumas bendrinėje kalboje gali būti suprantamas kaip neišvengiamas poreikis. Matome, kad tokia žodžių, sudarančių nagrinėjamo instituto pavadinimą, bendrinė prasmė neprieštarauja būtinojo reikalingumo, kaip baudžiamosios teisės instituto, sampratai.

Būtinojo reikalingumo situacija atsiranda, kai susiduria kelios įstatymo saugomos vertybės ir išgelbėti labiau reikšmingą vertybę galima tik padarant žalą kitai, mažiau reikšmingai vertybei. Tai, kad tokiose situacijose paaukojama įstatymo saugoma vertybė,

---

[51] Hans-Heinrich Jescheck, Thomas Weigend Lehrbuch des Strafrechts. Allgemeiner Teil., Fünfte Auflage. Berlin, 1996. p. 359.
[52] Plačiau apie §§ 34 ir 35 santykį kalbėsime kiek vėliau.
[53] Dabartinės Lietuvių Kalbos Žodynas. Vilnius, 1993; The New Oxford Dictionary of English. Oxford, 2001; Ожегов С.И. Словарь русского языка. Москва, 1985.

suteikia asmens elgesiui išorinį (formalų) panašumą su nusikalstama veika. Tačiau toks asmens elgesys, formaliai (išoriškai) primenantis nusikalstamą veiką, neturi materialaus nusikalstamos veikos požymio, tai yra, pavojingumo visuomenei.

Vertinant veiką, padarytą būtinojo reikalingumo sąlygomis, būtina atsižvelgti į jos žalingumą ar naudingumą visuomenei, o ne tik konkrečiam asmeniui, nes „tam, kas patiria tiesioginę žalą nuo veiksmo, atlikto būtinojo reikalingumo būsenoje, jis bus pavojingas. Bet toks veiksmas nebus pavojingas ir žalingas visuomenei“[54]. Toks veikimas (neveikimas) atliekamas siekiant pašalinti pavojų labiau reikšmingoms vertybėms, todėl yra visuomenei naudingas bei pateisinamas moralės požiūriu.

Pažymėtina, kad ne visi baudžiamosios teisės mokslininkai laikosi tokios pozicijos. Kai kurie teigia, kad mažiau reikšmingos žalos padarymas, siekiant apsaugoti vertingesnį gėrį yra blogis. „Esant būtinajam reikalingumui, iš dviejų blogybių pasirenkama mažesnė. Tačiau aukojant mažesnę vertybę, tai vis tiek lieka blogiu.“[55] Manau, kad tokia nuomonė galėjo susiformuoti dėl to, kad būtinojo reikalingumo nuostatomis padaromos žalos vertinimas atliekamas izoliuotai nuo būtinojo reikalingumo teisėtumo sąlygų.

Reikia pastebėti, kad žalos padarymas būtinojo reikalingumo nuostatomis galimas tik ypatingais atvejais, kai pašalinti žalos atsiradimo pavojų tam tikroms vertybėms galima tik pažeidžiant tam tikrų asmenų mažiau reikšmingas vertybes. Be to pavojaus pašalinimas būtinuoju reikalingumu yra asmens teisė, kuria jis naudojasi savo nuožiūra, įvertinęs savo veiksmų padarinius. Kitas ne mažiau svarbus momentas yra tas, kad atsiradusio pavojaus pašalinimas būtinojo reikalingumo nuostatomis turi atitikti tam tikrus reikalavimus, tai yra, kai atsiradęs pavojus yra tikras (realus ir akivaizdus), kai pašalinti pavojaus kitaip neįmanoma, padaroma žala savo reikšme negali būti lygi ar didesne už tą, kuri grėsė.

Taigi, būtinasis reikalingumas suprantamas kaip visuomenei naudinga ir dėl to nebaudžiama veika, kuria apsaugomos labiau reikšmingos vertybės mažiau reikšmingų sąskaita. Tačiau taip būtinasis reikalingumas buvo suprantamas ne visada. Šis baudžiamosios teisės institutas praėjo ilgą kelią nuo filosofinės minties iki įstatyminio įtvirtinimo šiuo metu galiojančiame 2000 m. LR BK.

Veikimas ar neveikimas būtinojo reikalingumo situacijoje yra kiekvieno žmogaus teisė. Pasinaudojimas ar nepasinaudojimas šia teise yra jo asmeninis reikalas, nesukeliantis jokių teisiškai neigiamų pasekmių. Asmenims būtinasis reikalingumas gali būti traktuojamas kaip pareiga, tik moraliniu požiūriu.

---

[54] Домахин С.А. Крайняя необходимость по советскому уголовному праву. Москва, 1955. с. 5.
[55] Уголовное право Российской Федерации. Общая часть. Учебник для юридических вузов. Москва, 1996. с. 324.

Išvadą, kad būtinasis reikalingumas yra asmens teisė, galima padaryti remiantis LR Konstitucija, kuri įtvirtina ir garantuoja kiekvieno asmens prigimtines teises ir laisves. Jos 6 straipsnio 2 dalyje įtvirtintas vienas žmogaus teisių užtikrinimo būdas, tai yra, kad kiekvienas asmuo gali ginti savo teises ir laisves. Vienas iš tokių gynybos būdų yra atvejis, kai asmuo veikia (neveikia) „siekdamas pašalinti jam pačiam, kitiems asmenims ar jų teisėms, visuomenės ar valstybės interesams gresiantį pavojų“, tai atitinka būtinąjį reikalingumą.

Tuo tarpu baudžiamosios teisės teorijoje iškeliama asmens, turinčio tam tikras specialias pareigas kovoti su atsiradusiu pavojumi, problema. Mokslininkai, nagrinėjantys būtinąjį reikalingumą, nevienodai sprendžia, ar tokiam asmeniui veikimas būtinojo reikalingumo situacijoje yra teisė, ar pareiga.

Pavyzdžiui, Ch.M. Achmedšynas ir A.J. Šurdumovas ir kiti teigia, kad asmenims, turintiems tam tikras specialias pareigas kovoti su atsiradusiu pavojumi, būtinasis reikalingumas yra teisinė pareiga[56]. Tačiau būtinasis reikalingumas negali būti traktuojamas kaip teisinė pareiga. Nes būtinojo reikalingumo norma nėra įpareigojanti. Ji yra įgalinanti, suteikianti „teisinio santykio dalyviams (subjektams) teisę atlikti pozityvius veiksmus, kuriais subjektai įgyvendina savo interesus“[57].

Kita autorių grupė[58] laikosi pozicijos, kad būtinojo reikalingumo nuostatos netaikomos asmenims, turintiems tam tikras specialias pareigas kovoti su atsiradusiu pavojumi. Šių autorių nuomone, būtinasis reikalingumas tokiems asmenims nėra nei teisė, nei pareiga.

Pastarosios grupės autorių nuomonė turėjo įtakos 2000 m. LR BK 31 straipsnio 3 dalies atsiradimui. Tačiau, kaip bus įrodyta, asmuo dėl profesijos, pareigų ar kitų aplinkybių privalantis veikti didesnio pavojaus sąlygomis, atskirais atvejais gali pateisinti savo neveikimą būtinojo reikalingumo nuostatomis. Kitaip tariant, būtinasis reikalingumas gali pasireikšti kaip tokio asmens teisė. Tam, kad pagrįsčiau tokį teiginį, būtina išnagrinėti 2000 m. LR BK 31 straipsnio 3 dalį.

Pradedant pačios 2000 m. LR BK 31 straipsnio 3 dalies analizę, reikia paminėti, kad asmuo, kuris netraukiamas baudžiamojon atsakomybėn už žalą, padarytą būtinojo reikalingumo sąlygomis, yra būtinojo reikalingumo subjektas. Tuo tarpu asmenį, negalintį pateisinti pareigos nevykdymo būtinojo reikalingumo nuostatomis, jeigu jis dėl profesijos, pareigų ar kitų

---

[56] Ахмедшин Х.М. Обстоятельства, исключающие общественную опасность и противоправность деяния: Лекции 1-я и 2-я. Москва, 1958. с. 30; Шурдумов А.Ю. Понятие обстоятельств, исключающих преступность деяния. Нальчик, 2000. с. 45; Курс уголовного права. Том 1. Общая часть. Учение о преступлении. Москва, 2002. с. 481.

[57] Vaišvila A. Teisės teorija. Vilnius, 2000. p. 230.

[58] Lietuvos TSR baudžiamojo kodekso komentaras. Vilnius, 1989. p. 35 – 36; Klimka A. Aplinkybės, pašalinančios veikos pavojingumą visuomenei. Vilnius, 1966. p. 21; Baudžiamoji teisė. Bendroji dalys. Vilnius, 1996. p. 224; Баулин Ю.В. Обстоятельства, исключающие преступность деяния. Харьков, 1991. с. 308 ir kt.

aplinkybių privalo veikti didesnio pavojaus sąlygomis, vadinsime *specialiuoju būtinojo reikalingumo subjektu.*

Dabar išsiaiškinsime, ką turėjo omenyje įstatymų leidėjas, įtvirtindamas 2000 m. LR BK 31 straipsnio 3 dalyje draudimą pateisinti savo neveikimą būtinojo reikalingumo sąlygomis. Tokia įstatymų leidėjo nuostata reikalauja tam tikro paaiškinimo dėl jos taikymo sąlygų, tai yra, ar būtinasis reikalingumas netaikomas visais atvejais, kai pareiga nevykdoma, nors „dėl profesijos, pareigų ar kitų aplinkybių asmuo privalo veikti didesnio pavojaus sąlygomis“, ar turi tam tikrų ypatumų.

Teisinėje literatūroje galima sutikti kelias nuomones, susijusias su šia problema. Pirmosios nuomonės šalininkai, nagrinėdami šį baudžiamosios teisės institutą, nesigilindami į specialaus būtinojo reikalingumo subjekto problemą, be jokių išimčių teigia, kad „tais atvejais, kai pareigų atlikimas siejamas su pavojumi jų turėtojui (vykdytojui), pastarasis negali atsisakyti vykdyti tų pareigų, net jei jam tektų patirti tikrą pavojų“[59], panašiai specialųjį būtinojo reikalingumo subjektą traktuoja dauguma kitų autorių[60].

Kitos nuomonės laikosi žymūs Rusijos baudžiamosios teisės teoretikai M.S. Grinbergas ir H.M. Ahmedšinas. Savo darbuose jie pasisako prieš griežtai, be išlygų baudžiamosios teisės teorijoje bei kai kurių šalių įstatymuose (tarp jų ir 2000 m. LR BK) suformuluotą nuostatą, jog asmuo dėl profesijos, pareigų ar kitų aplinkybių, privalantis veikti didesnio pavojaus sąlygomis, negali pateisinti pareigos nevykdymo būtinojo reikalingumo nuostatomis. Taip H.M. Ahmedšinas, nagrinėdamas karius, kaip specialius būtinojo reikalingumo subjektus, padarė išvadą, jog „kariams būtinojo reikalingumo taisyklės gali būti taikomos ir tais atvejais, kai nežymiais karinės disciplinos bei teisėtvarkos pažeidimais pašalinamas didelės žalos kitiems interesams padarymas“[61]. Tuo tarpu M.S. Grinbergas tiesiogiai nurodo, kad „tokia kategoriška nuostata neteisinga“[62], be to, jo nuomone, „leistinas [...] būtinojo reikalingumo normos pobūdis leidžia daryti išvadą, jog tais atvejais, kai profesinės veiklos metu atsiranda tokios situacijos, asmens, turinčio pareigą, elgesys turi būti laikomas teisėtu nepriklausomai nuo to, ar jis ėmėsi tam tikrų veiksmų grėsmei pašalinti, ar asmuo to išvengė ir grėsmė peraugo į realią žalą“[63]. Panašios išvados prieina straipsnio

---

[59] Слуцкий И.И. Обстоятельства, исключающие общественную опасность и противоправность деяния по советскому уголовному праву, Автореф. диссертации. Ленинград, 1954. с. 22.

[60] Баулин Ю.В. Обстоятельства, исключающие преступность деяния. Харьков, 1991. с. 307-308; Винокуров В.Н. Крайняя необходимость как обстоятельство, исключающее преступность деяния. Автореферат диссертации кандидата юридических наук. Рязань, 1999. с. 19-20; Шурдумов А.Ю. Понятие обстоятельств, исключающих преступность деяния. Нальчик, 2000. с. 45.

[61] Ахмедшин Х.М. Обстоятельства, исключающие общественную опасность и противоправность деяния: Лекции 1-я и 2-я. Москва, 1958. с. 31.

[62] Гринберг М.С. Должностные преступления и крайняя необходимость. // Советское государство и право. Москва, 1989. № 5. с. 65.

[63] Гринберг М.С. Должностные преступления и крайняя необходимость. // Советское государство и право. Москва, 1989. № 5. с. 65.

„Būtinasis reikalingumas ir pateisinama rizika medicininiuose santykiuose“ autoriai, kurie teigia, kad „jokia gydytojo priesaika negali sąlygoti asmens baltu chalatu beteisės būsenos ir versti suteikti ekstrinę, juo labiau nesertifikuotą medicininę pagalbą pažeidžiant savo teisę į poilsį“[64].

Matome, kad pateiktos nuomonės prieštarauja viena kitai ir negali kartu egzistuoti baudžiamosios teisės doktrinoje. Todėl būtina išsiaiškinti, kuri iš pateiktų pozicijų labiau tinka Lietuvos Respublikos baudžiamajai teisei.

Dabar pateiksiu argumentus, kurie, mano nuomone, turi parodyti, jog Lietuvos Respublikos baudžiamosios teisės doktrinoje antroji nuomonė yra priimtinesnė už pirmąją. Tai yra, kad priklausomai nuo tam tikrų situacijos aplinkybių, kaip gresiančio pavojaus realumo, galimos ir padaromos žalos santykio ir pan., vienais atvejais, asmuo, turintis specialias pareigas, negali pasinaudoti būtinuoju reikalingumu, pateisindamas savo neveikimą, kitais – gali.

2000 m. LR BK 31 straipsnio 3 dalis kalba vien apie pareigos *nevykdymą*: „asmuo negali pateisinti *pareigos nevykdymo* būtinojo reikalingumo nuostatomis, jeigu jis dėl profesijos, pareigų ar kitų aplinkybių privalo veikti didesnio pavojaus sąlygomis“, tai yra, apie neveikimą, kurio atveju asmuo traukiamas baudžiamojon atsakomybėn bendrais pagrindais. Todėl, norint konkretų atvejį traktuoti remiantis 2000 m. LR BK 31 straipsnio 3 dalies nuostatomis asmens veikoje, turi būti visos sąlygos, būtinos jo patraukimui baudžiamojon atsakomybėn už neveikimą.

Tai reiškia, kad būtinojo reikalingumo nuostatos netaikomos asmenims, turintiems tam tikrų pareigų, kai jų neveikimas atitinka tokias sąlygas:

1. Kai asmuo turi teisinę, o ne moralinę, religinę ar kt., pareigą veikti didesnio pavojaus sąlygomis. Tokia pareiga gali atsirasti dėl tiesioginės nuorodos įstatyme ar poįstatyminiame akte (pvz., 2000 m. LR BK 144 straipsnis nustato kiekvieno turinčio pareigą „rūpintis nukentėjusiu asmeniu ir galimybę suteikti pirmąją pagalbą“ būtinybę tą pagalbą suteikti), dėl sutartinių santykių (pasamdyta auklė privalo užtikrinti jai patikėtų vaikų saugumą), dėl pareigų ar profesijos (pvz., policininkas turi „užkirsti kelią daromai nusikalstamai veikai ar kitam teisės pažeidimui“[65]), dėl giminystės ryšių (LR CK 3.192 straipsnis įpareigoja tėvus rūpintis savo vaikais ir 3.1205 straipsnis įpareigoja pilnamečius vaikus išlaikyti savo tėvus) ir dėl paties asmens anksčiau atliktų

[64] Битеев В., Мазин П., Пономарев Г. Крайняя необходимость и обоснованный риск в медицинских отношениях. // Уголовное право. Москва, 2001. № 3. с. 23.

[65] Lietuvos Respublikos Policijos veiklos įstatymas 2000 10 17d., Nr. VIII-2048. 21 str. 1 d. 2 p. // Valstybės žinios, 2000, Nr. 90-2777.

veiksmų (vairuotojas privalo užtikrinti pirmosios pagalbos suteikimą asmeniui, kuris buvo sužalotas jo sukeltame autoįvykyje[66]). Svarbiausias šios pareigos bruožas yra tas, kad jos įgyvendinimas vienaip ar kitaip reguliuojamas įstatymo, ir jos nevykdymas, atsiradus (jei būtini) žalingiems padariniams, užtraukia baudžiamąją atsakomybę.

2. Kai asmuo turi realią galimybę veikti. Tai reiškia, veikti taip ir tada, kai to reikalauja pareiga. Galimybė veikti priklauso nuo daugelio aplinkybių, kurias galime suskirstyti į objektyvias ir subjektyvias. Objektyvias aplinkybes apibūdina „išorinės sąlygos, kuriose pareigūnas atlieka savo tarnybinę veiklą“[67]. Tai gali būti kitų asmenų veikla, trečiųjų jėgų įsikišimas ir pan. Subjektyvias aplinkybes apibūdina „asmeninės pareigūno savybės: jo išsilavinimas, kvalifikacija, darbo patirtis ir pan.“[68].
3. Kai pareigos atlikimas gali užkirsti kelią gresiančiam pavojui. Tai reiškia, kad yra daugiau ar mažiau pagrįsta tikimybė, jog atlikęs savo pareigą, asmuo išgelbės vertybę, kuriai gresia pavojus.

Paskutinės sąlygos išskyrimas, kalbant apie patraukimą baudžiamojon atsakomybėn už neveikimą apskritai, sukelia tam tikrų diskusijų. Tačiau šiuo atveju kalbama apie ypatingas situacijas, kai susiduria kelios saugomos vertybės ir pareigos atlikimas turi išsaugoti vieną iš jų. Būtinajame reikalingume pareigos vykdymas siejamas su grėsme pačiam pareigos turėtojui, ir tai iš esmės keičia situaciją. Jei įprastomis sąlygomis galima diskutuoti apie pareigos įgyvendinimą, net jei pareigos atlikimas negali užkirsti kelio gresiančiam pavojui, tai būtinojo reikalingumo aplinkybėmis, kai gresia pavojus pareigos vykdytojui, diskusijos negali būti. Toks įpareigotas veikti asmuo turi turėti teisėtą pagrindą atsisakyti vykdyti jam skirtą pareigą, paaiškindamas savo neveikimą būtinybe išsaugoti nors vieną iš vertybių.

Pavyzdžiui, vairuotojas, sukėlęs autoavariją privalo suteikti pirmąją pagalbą nukentėjusiajam. Tačiau matydamas, kad kitas vairuotojas yra prispaustas ir nėra galimybės jo ištraukti, o automobilis dega ir tuoj pat turi sprogti, gali atsitraukti siekdamas išsigelbėti.

Taip pat reanimacijos gydytojas, matydamas asmenį, esantį kritinės būklės, privalo pradėti gaivinimą[69]. Tačiau nustatęs, kad asmuo yra apsinuodijęs ypač pavojingais chemikalais, dėl ko gaivinimas kelia tiesioginę grėsmę paties gydytojo gyvybei, gali nepradėti arba atsisakyti

---

[66] Lietuvos Respublikos Vyriausybės Nutarimas 2002 gruodžio 11 d. Nr. 1950, Dėl kelių eismo taisyklių patvirtinimo. // Valstybės žinios, 2003. Nr. 7-263. p. 269.2.

[67] Уголовное право Российской Федерации. Общая часть. Москва, 1999. с. 132.

[68] Уголовное право Российской Федерации. Общая часть. Москва, 1999. с. 132-133.

[69] Lietuvos Respublikos Žmogaus mirties registravimo ir kritinių būklių įstatymas. 2002 04 04, Nr. IX-836., 9 str. 3 p., 10 str. 3 p. ir 11 str. 4 p. // Valstybės žinios, 1999, Nr. 55-1767

tęsti gaivinimą[70]. Matome, kad gydytojas turi įstatymiškai įtvirtintą pareigą veikti. Jis turi realią galimybę pradėti asmens gaivinimą. Tačiau neturi realios galimybės išgelbėti kito asmens gyvybės, nes pradėjęs arba tęsdamas gaivinimą pats mirs ir neišgelbės gaivinamo asmens gyvybės.

Baudžiamosios teisės literatūroje, mano manymu, ir praktikoje, specialiaisiais būtinojo reikalingumo subjektais dažniausiai esti medikai, policininkai ir gaisrininkai. Todėl toliau daugiau dėmesio skirsime būtent jiems. Reikia pastebėti, kad visus šiuos subjektus jungia keli bendri dalykai.

Pirmiausia, jų veikla labiausiai reglamentuota įstatymų, nes jos vykdymas vienaip ar kitaip susijęs su kitais asmenimis. Be to reglamentuotas yra ne tik jų veikimas, bet ir neveikimas. Pavyzdžiui, gydytojas, norėdamas išsaugoti paciento gyvybę, gali amputuoti galūnę arba pašalinti tam tikrą organą; ir paprastai jis negali atsisakyti gelbėti asmens gyvybės; policininkas nusikaltėlio sulaikymo metu gali padaryti tam tikrą turtinę žalą kitam asmeniui, kartu jis neturi teisės nereaguoti į ruošiamą, daromą ar padarytą nusikaltimą; gaisrininkas, norėdamas neleisti išplisti gaisrui, gali sugriauti svetimą ūkinį pastatą, be to kovoti su ugnimi jis privalo, ir pan. Tam tikrą pareigos turėtojo elgesį reguliuoja skirtingos, tarp jų ir baudžiamosios teisės normos. Asmens, turinčio tam tikrą pareigą, aktyvus elgesys gali atitikti konkretaus nusikaltimo, baudžiamojo nusižengimo arba 2000 m. LR BK 30 straipsnį (Profesinių pareigų vykdymas). Būtinajame reikalingume minimas vien tokio asmens neveikimas, tai yra, pareigos neatlikimas.

Antrasis bendras bruožas yra tas, kad mediko, policininko, gaisrininko pareigos atlikimas gali būti siejamas su tam tikru pavojumi jiems patiems. To pavojaus buvimas, kai dėl jo asmuo neatlieka savo pareigos, primena būtinąjį reikalingumą. Tai yra, susiduria kelios vertybės, kurioms gresia pavojus. Iš vienos pusės atsiranda pareigos turėtojo vertybės, kurioms sukeliamas pavojus atliekant pareigą. Tai gali būti sveikata, laisvė, turtiniai interesai ir pan. Iš kitos pusės, vertybės, kurias turi apsaugoti asmuo, atlikdamas savo pareigą. Tos vertybės gali būti įvairios: ir kitų asmenų gyvybė, sveikata, laisvė, nuosavybės teisės, taip pat ir Lietuvos Respublikos interesai, teisingumo įgyvendinimas ir pan. Šių vertybių santykis gali būti įvairus. Pareigos turėtojo vertybės, kurias jis nori apsaugoti neatlikdamas pareigos, gali būti tiek daugiau, tiek ir mažiau reikšmingos už tas, kurios turi būti apsaugotos atliekant pareigą. Ir pagaliau, tos vertybės gali būti vienodai reikšmingos.

Pavyzdžiui, gaisrininkas atsisako gesinti degantį ūkinį pastatą, bijodamas dėl savo sveikatos. Paprastai sveikata yra žymiai svarbesnė vertybė negu nuosavybė. Kitoje situacijoje

---

[70] Lietuvos Respublikos Žmogaus mirties registravimo ir kritinių būklių Įstatymas. 2002 04 04, Nr. IX-836., 9 str. 3 p., 10 str. 3 p. ir 11 str. 4 p. // Valstybės žinios, 1999, Nr. 55-1767

policijos pareigūnas negina žudomo žmogaus, bijodamas būti sumuštas. Tokiu atveju kito žmogaus gyvybė yra labiau reikšminga vertybė negu policininko sveikata. Dar kitu atveju gydytojas atsisako gydyti pacientą bijodamas užsikrėsti. Įprastose situacijose vieno asmens sveikata yra tiek pat vertinga, kaip ir bet kurio kito.

2000 m. LR BK 31 straipsnio 3 dalies taikymui labai svarbią reikšmę turi pareigos turėtojo profesinis ar kitoks pasiruošimas veikti didesnio pavojaus sąlygomis. Ir medikai, ir policininkai bei gaisrininkai yra ruošiami dirbti įvairiose situacijose. Tos situacijos gali būti eilinės, kasdieninės, kurios negali sukelti įstatymo saugomų vertybių kolizijos, ir tokios, kai vykdant tam tikras pareigas, asmuo turi veikti padidinto pavojaus sąlygomis. Tačiau šių asmenų praktiniame darbe pasitaiko tokių atvejų, kurie viršija jų profesinio pasiruošimo ribas.

Pirmu atveju priešgaisrinės gelbėjimo tarnybos pareigūnas, panaudodamas specialius įrankius, ištraukia iš sudaužyto automobilio nukentėjusįjį, arba asmuo praneša apie ruošiamą labai sunkų nusikaltimą. Šiais atvejais pareigos atlikimas nesukelia jiems pavojaus ir jos nevykdymas traktuojamas kaip nusikalstamas, jei bus nustatyta nusikalstamos veikos sudėtis.

Kitu atveju gaisrininkų komanda iškviesta į objektą gesinti gaisro. Ugnis, dūmai, kitos nepalankios aplinkybės sukelia tam tikrą pavojų priešgaisrinės gelbėjimo tarnybos pareigūno sveikatai. Tačiau to asmens profesinis pasiruošimas, aprobuotų gaisrų gesinimo metodikų žinojimas, turimos specialios priemonės, skirtos jį apsaugoti, sumažina gresiantį pavojų iki minimumo. Pareigos nevykdymas tokioje situacijoje sudaro pareiginį nusižengimą, arba nustačius nusikalstamos veikos sudėtį, baudžiamosios teisės pažeidimą.

Visiškai kitaip turi būti vertinama trečioji situacija, tai yra, kai pareigos vykdytojui iškyla pavojus, kuris nėra numatytas jo darbą reglamentuojančiuose teisiniuose aktuose, dėl ko tokia situacija peržengia jo profesinio pasiruošimo ribas. Kitais žodžiais tariant, asmuo yra visiškai nepasiruošęs tokioms situacijoms ir iš jo negalima reikalauti vykdyti pareigas susiklosčiusiomis aplinkybėmis. Nei policijos veiklos įstatymas, nei valstybinės priešgaisrinės priežiūros nuostatai, nei medikų veiklą reglamentuojantys teisės aktai neturi nuorodos į tai, jog šie subjektai turi vykdyti savo pareigas aukodami savo sveikatą ar gyvybę. Taip pat tuose teisės aktuose nėra minima, jog būtinasis reikalingumas netaikomas šiems asmenims. Tokios ypatingos situacijos gali atimti realią galimybę veikti ir (arba) pašalinti galimybę užkirsti kelią gresiančiam pavojui.

Pavyzdžiui, gaisrininkai, iškviesti gesinti gaisro, gali atsisakyti tai daryti, jei toje vietoje vyksta susišaudymas ir jie atsidurtų ugnies linijoje. Tokioje situacijoje gaisrininkų sveikatai ir gyvybei gresia realus pavojus, kuris niekaip nereglamentuotas jų darbo instrukcijose ir viršija jų profesinio pasiruošimo ribas. Kitu atveju policijos pareigūnas gali nesiimti aktyvių veiksmų ginkluotų plėšikų atžvilgiu, jei yra aiški jėgos persvara jų pusėje. Nes ir turėdamas

realią galimybę veikti, policininkas neturi galimybės užkirsti kelio daromam plėšimui ir gali tik iškviesti pastiprinimą.

Remiantis minėtomis išvadomis, galima teigti, kad 2000 m. LR BK 31 straipsnio 3 dalyje kalbama apie tipiškus tai profesijai pavojaus atvejus, nes specialių būtinojo reikalingumo subjektų „profesinis pasirengimas, ekipuotė ir kt. skirti tipiškiems jų profesijai pavojaus pašalinimo atvejams“[71], o reikalauti iš jų veikti bet kokiomis sąlygomis, prieštarautų gyvenimo logikai bei bendroms atsakomybės už neveikimą teorinėms nuostatoms.

Apibendrinant viską, kas buvo pasakyta apie specialųjį būtinojo reikalingumo subjektą, galima teigti, kad jis gali pateisinti pareigos nevykdymą būtinojo reikalingumo nuostatomis šiais atvejais:

1. Kai jo pasyvus elgesys neatitinka bendrų baudžiamosios atsakomybės už neveikimą nuostatų. Tai yra, specialaus būtinojo reikalingumo subjekto neveikimas atitinka nors vieną iš žemiau pateiktų aplinkybių:
   1.1. nėra teisinio akto, numatančio pareigą veikti susiklosčiusioje situacijoje;
   1.2. nėra realios galimybės veikti, kaip to reikalauja situacija;
   1.3. pareigos atlikimas negali užkirsti kelio gresiančiam pavojui.
2. Kai subjektas pagal savo profesiją, pareigas ar kitas aplinkybes nėra paruoštas atremti pavojaus, keliamo pareigos atlikimu.

Pateikta analizė leidžia teigti, kad 2000 m. LR BK 31 straipsnio 3 dalyje suformuluota taisyklė nėra absoliuti. Priklausomai nuo susiklosčiusios situacijos, asmuo gali pateisinti pareigos nevykdymą būtinojo reikalingumo nuostatomis net tada, kai jis dėl profesijos, pareigų ar kitų aplinkybių privalo veikti didesnio pavojaus sąlygomis. Tai reiškia, kad būtinasis reikalingumas negali būti traktuojamas kaip pareiga net specialiajam būtinojo reikalingumo subjektui.

Reikia pastebėti, kad dabartinė 2000 m. LR BK 31 straipsnio 3 dalies formuluotė nėra tobula. Joje įtvirtinta bendra nuostata, jog specialieji būtinojo reikalingumo subjektai negali pasinaudoti šia aplinkybe, šalinančia baudžiamąją atsakomybę. Mano manymu, tai gali klaidinti ir sąlygoti neteisingą tų subjektų apkaltinimą ir nuteisimą. Nes formaliai reikia nustatyti tik tai, kad subjektas turėjo veikti, bei tai, kad toks veikimas yra potencialiai pavojingas. Pavyzdžiui, policininkas turi užkirsti kelią daromai nusikalstamai veikai ar kitam teisės pažeidimui, o tai yra

[71] Михайлов В.И. О социально-юридическом аспекте содержания обстоятельств, исключающих преступность деяния. // Государство и право. Москва, 1995. № 12. с. 65.

padidinto pavojaus situacija. Todėl, jeigu jis leidžia nuvažiuoti iš įvykio vietos plėšikams, kurie grasino jam šaunamuoju ginklu, policininką galima būtų traukti baudžiamojon atsakomybėn.

Nagrinėjamo straipsnio 3 dalies formuluotėje naudojama „*didesnio pavojaus*“ sąvoka nėra aiški. Ji nenurodo, koks pavojus yra *didesnis*, ir ar gali būti *kitoks* pavojus (kuris neminimas kitose 2000 m. LR BK 31 str. dalyse). Be to, pavojus visiškai nesiejamas su konkrečia situacija, kas yra ypač svarbu, nes kaip buvo rašyta, pareigos vykdytojui kilęs pavojus gali grėsti ir mažiau, ir labiau reikšmingoms vertybėms, negu toms, kurios turi būti išsaugotos atliekant pareigą. Be to, specialusis būtinojo reikalingumo subjektas gali būti neparuoštas veikti tokiomis aplinkybėmis arba pats pavojus gali objektyviai pašalinti galimybę veikti.

Tokią padėtį galima lengvai išspręsti performulavus 2000 m. LR BK 31 straipsnio 3 dalį. Tai yra pakeitus žodžius „didesnio pavojaus sąlygomis“ žodžiais „kilusio pavojaus sąlygomis“. Tokiu atveju 2000 m. LR BK 31 straipsnio 3 dalies formuluotė skambėtų: „Asmuo negali pateisinti pareigos nevykdymo būtinojo reikalingumo nuostatomis, jeigu jis dėl profesijos, pareigų ar kitų aplinkybių privalo veikti kilusio pavojaus sąlygomis.“

Toks 2000 m. LR BK 31 straipsnio 3 dalies suformulavimas sąlygos būtinybę kiekvienu konkrečiu atveju nustatinėti, ar pareigos turėtojas privalėjo veikti *susiklosčiusio* pavojaus sąlygomis. Tai yra, ar kilęs pavojus neviršijo tipinio pavojaus lygio, tuo panaikindamas subjekto pareigą veikti.

2.2. Būtinojo reikalingumo normos istorija Lietuvos teisėje

Lietuvos teisėje būtinojo reikalingumo institutas atsirado gana seniai. Jau 1529 metais Pirmame Lietuvos Statute buvo išdėstytos normos, įteisinančios būtinąjį reikalingumą[72]. Tačiau reikia pastebėti, kad atskiros normos, reglamentuojančios būtinąjį reikalingumą Pirmajame, Antrajame ir Trečiajame Lietuvos Statutuose mes nerasime. Būtinasis reikalingumas buvo įtrauktas į straipsnių, aprašančių atskiras veikas, dispozicijas. Pavyzdžiui, Trečiojo Lietuvos Statuto XII skirsnio 13 straipsnis pavadintas „Jeigu ką nepririštas šuo apkandžiotų“ skelbia, kad „jeigu kas gindamasis rankomis užmuštų kieno šunį, toks neturi nieko už jį mokėti“. Ši minėto straipsnio nuostata pilnai atitinka nebaudžiamą žalos asmeniui padarymą.

Taigi, būtinojo reikalingumo institutas atsirado kaip atskirų, paprastai baudžiamų, veiksmų leistinas atlikimas. Tas padarytų veiksmų nebaudžiamumas siejamas su tam tikromis

[72] Vansevičius S. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valstybiniai institutai. Vilnius, 1981. p. 82

sąlygomis, kurios buvo aprašomos to paties straipsnio dispozicijoje. Tačiau laikui bėgant būtinojo reikalingumo institutas keitėsi.

Pirmą kartą būtinojo reikalingumo apibrėžimas atsirado carinės Rusijos 1845 metų Baudžiamųjų ir pataisomų bausmių teisyno („Уложение. о наказаниях уголовных и исправительных“), galiojusio ir Lietuvos teritorijoje,[73] 112 straipsnyje ir skambėjo taip: „Atlikusį neteisėtą veiką, pranašesnės ir nenugalimos verčiančios jėgos įtakoje, kad pašalintų gresiantį jo gyvybei ir taip pat, kitais būdais neišvengiamą pavojų, įvykdytu nekaltinti“[74].

Vėliau šita formuluotė be jokių pataisymų buvo perkelta į 1866 metų Baudžiamąjį statutą[75], o dar vėliau – į 1885 metų Baudžiamąjį statutą[76]. Visi šie teisynai galiojo ir Lietuvoje, kuri buvo carinės Rusijos imperijos sudėtyje. Minėti aktai leido daryti žalą būtinojo reikalingumo sąlygomis tik tuo atveju, kai paties asmens gyvybei grėsė tiesioginis pavojus.

Kitas baudžiamasis įstatymas, galiojęs Lietuvoje, buvo 1903 metų Baudžiamasis statutas, kuris buvo parengtas Rusijoje, tačiau jo galiojimas siejamas tik su Lietuva. 1919 m. sausio 16 d. Rusijos Imperijos 1903 m. Baudžiamasis Statutas Lietuvos Valstybės Tarybos Prezidiumo buvo pripažintas Lietuvos teritorijoje galiojančiu baudžiamuoju įstatymu[77]. Šis baudžiamasis įstatymas su tam tikrais papildymais galiojo iki pat 1940 metų.

1903 metų Baudžiamojo statuto 46 straipsnis taip apibrėžė būtinąjį reikalingumą:

„(1) Nelaikomas nusikalstamu toks darbas, kurį žmogus padaro savo paties ar kito žmogaus gyvastį gelbėdamas iš pavojaus, kilusio dėl grasymo, neteisėtos prievartos arba dėl kitos priežasties, kurios negalima buvo tuo pačiu metu kitokiu būdu pašalinti.

(2) Nelaikomas nusikalstamu taip pat ir toks darbas, kurį žmogus padaro, gelbėdamas savo paties arba kito žmogaus sveikatą, laisvę, merginos skaistybę, arba kurią kitą asmens arba turto gėrybę iš pavojaus, kilusio dėl grasymo, neteisėtos prievartos arba dėl kitos priežasties, kurios negalima buvo tuo pačiu metu kitokiu būdu pašalinti jei tai padaręs žmogus turėjo pakankamo pagrindo laikyti jo daromą žalą menka, palyginti su ginamąja gėrybe.

(3) Išdėstytos taisyklės nevartotinos tais atvejais, kada jau paties pavojaus vengti yra nusikalstamas darbas.“[78]

Tokia Baudžiamojo Statuto būtinojo reikalingumo formuluotė, palyginus su prieš tai buvusiomis, žymiai praplatino būtinojo reikalingumo veikimo ribas. Matome, kad ji atspindi

---

[73] Lietuvoje žinomas kaip Baudžiamasis statutas. Baudžiamojo statuto pavadinimas buvo taikomas veliasnėms carinės Rusijos imperijos baudžiamiesiems įstatymams, kurie galiojo ir Lietuvos teritorijoje.

[74] Сводъ законовъ Россійской Имперіи, изданія 1857 года. Том пятнадцатый. Книга 1. Законы уголовные. Санктпетербург, 1857. с. 25.

[75] Уложеніе о наказаніяхъ уголовныхъ и исправительныхъ 1866 года. Съ дополненіями по 1-е декабря 1881г. Составлено профессоромъ С.-Петербургскаго университета Н.С. Таганцевым. Изданіе четвертое. Санктпетербург, 1882. с. 68-69.

[76] Уложеніе о наказаніяхъ уголовныхъ и исправительныхъ. Изданіе 1885 года. С.-Петербургъ, 1885. с. 26-27.

[77] Lietuvos valstybės žinios. – 1919. Nr. 2-3.

[78] Baudžiamasis Statutas su papildomaisiais baudžiamaisiais įstatymais ir komentarais. Kaunas, 1934, p. 62.

pasikeitimus baudžiamosios teisės teorijoje, kai nuo siauro būtinojo reikalingumo instituto supratimo buvo pereita prie platesnio. Tai yra, nuo griežtos nuostatos, kad būtinojo reikalingumo atveju galima ginti tik žmogaus gyvybę, prie leidimo būtinuoju reikalingumu ginti „sveikatą, laisvę, skaistybę, arba kurį kitą asmens turto gėrį“, be to ne tik savo, bet ir kitų asmenų. Kaip rašė V.Stankevičius, „mūsų Statutas labiau išplėtė būtiną reikalingumą, bet kitai, be gyvybės, gerovei jis labai susiaurino nubaudimo sąlygas“[79].

Be būtinojo reikalingumo instituto sąlygų praplėtimo reikia atkreipti dėmesį į tai, jog pirmenybė, pripažįstant veiką, padarytą būtinojo reikalingumo sąlygomis, turėjo veikiančio asmens subjektyvus požiūris į daromos ir ginamos vertybės santykį. Tai parodo tokie straipsnio žodžiai: „žmogus turėjo pakankamo pagrindo laikyti jo daromą žalą menka, palyginus su ginamuoju gėriu“[80], bei tų metų mokslininkų aiškinimai, kad „pripažinti pasiteisinimą reikalingumu, vertu pagarbos, galima, jeigu konkrečioje situacijoje ginama teisė atrodė besiginančiajam be abejonės aukščiau pažeidžiamos“[81].

Apžvelgus tuometinį baudžiamosios teisės mokslą, galima teigti, jog „baudžiamosios teisės doktrina veiksmus, darančius žalą būtinojo reikalingumo būsenoje laikė neteisėtais, bet, vis dėlto, nebaudžiamais“[82]. Pavyzdžiui, 1871 m. gegužės mėn. 15 d. redakcijos Vokietijos valstybės Baudžiamojo įstatymo knyga[83] būtinąjį reikalingumą (§54) priskyrė ketvirtajam skyriui, numatančiam „Bausmę išskirią arba švelniną pagrindai“[84], profesorius S.V. Poznyševas[85] būtinąjį reikalingumą, numatytą Baudžiamojo statuto 46 straipsnyje, nagrinėjo prie kitų „aplinkybių, šalinančių arba keičiančių kaltumą“, Baudžiamojo statuto 46 straipsnis, numatantis būtinąjį reikalingumą, buvo įtrauktas į skirsnį pavadinimu „apie darbų pakaltinimą ir jų kaltingumą“[86] ir pan.

Kitas Lietuvoje galiojęs baudžiamasis įstatymas buvo 1926 m. RTFSR baudžiamasis kodeksas, kurio 13 straipsnio 1 dalis numatė būtinąją gintį, o 2 dalis – būtinąjį reikalingumą. „Socialinės ginties priemonės netaikomos, kai tie patys veiksmai atlikti pavojaus, kuris susiklosčiusiomis aplinkybėmis negalėjo būti pašalinamas kitomis priemonėmis, pašalinimui, jei padarytoji žala mažiau reikšminga palyginus su išvengtąja“[87]. Šis baudžiamosios teisės institutas, kaip ir būtinosios ginties, nebuvo laikomi aplinkybėmis, šalinančiomis baudžiamąją

---

[79] Stankevičius V. Baudžiamoji teisė. Paskaitos. Kaunas, 1925. p. 39
[80] Stankevičius V. Baudžiamoji teisė. Paskaitos. Kaunas, 1925. p. 38-39.
[81] Таганцев Н.С. Русское уголовное право. Лекции. Часть общая. Т. 1. Москва, 1994. с. 221.
[82] Винокуров В.Н. Крайняя необходимость как обстоятельство, исключающее преступность деяния. Автореферат диссертации кандидата юридических наук. Рязань, 1999. с. 10.
[83] Vokietijos valstybės Baudžiamojo įstatymo knyga, Kaunas, 1935.
[84] Šis baudžiamasis įstatymas nuo 1872 matų galiojo visame Klaipėdos krašte. Plačiau žiūrėti Vokietijos valstybės Baudžiamojo įstatymo knyga, Kaunas, 1935.
[85] Познышев С.В. Основные начала науки уголовного права. Общая часть уголовного права. Москва, 1912. с. 309-314.
[86] Baudžiamasis statutas su papildymais. Kaunas, 1930.
[87] Карницкий Д., Рогинский Г. Уголовный кодекс РСФСР. Пособие для слушателей правовых вузов, школ и юридических курсов. Издание восьмое. Москва, 1936. с. 42.

atsakomybę. Veikos, atliktos būtinosios ginties ar būtinojo reikalingumo sąlygomis, buvo laikomos nusikalstamomis, tačiau „padarytomis tokiomis aplinkybėmis, kurios pašalina galimybę taikyti baudžiamąsias priemones asmenims, įvykdžiusiems nusikaltimą“[88]. Be to, būtinosios ginties ir būtinojo reikalingumo institutai turėjo „formalųjį pobūdį; iš esmės baudžiamosios priemonės taikymo tikslingumą sprendžia teismas priklausomai nuo socialinio pavojaus šitame konkrečiame veiksme buvimo arba nebuvimo“[89].

Palyginę 1903 m. Baudžiamąjį Statutą ir 1926 m. Baudžiamąjį kodeksą, nesunkiai pastebėsime, kad pastarasis buvo žingsnis atgal vystant būtinojo reikalingumo ir kitų aplinkybių, šalinančių baudžiamąją atsakomybę, teoriją. Buvo pripažįstama, kad minėto kodekso 13 straipsnyje buvo „numatytos dvi savo prigimtimi skirtingos aplinkybės, šalinančios veikos nusikalstamumą, kas yra nepagrįsta“[90]. Be to, buvo „netinkama straipsnio pradžia, kurioje visuomenei naudinga veikla realizuojant būtinąjį reikalingumą vadinama „baudžiama veika“, už kurios padarymą bausmė neskiriama“[91].

Didžiuliu persilaužimu būtinojo reikalingumo teorijoje buvo 1958 m. gruodžio 25 d. priimti „TSR Sąjungos ir sąjunginių respublikų baudžiamųjų įstatymų pagrindai“ (toliau Pagrindai). 1958 m. Pagrindų 14 straipsnis įtvirtino, kad būtinasis reikalingumas, tai:

„Nėra nusikaltimas toks veikimas, kuris kad ir atitinka baudžiamojo įstatymo numatytos veikos požymius, bet padarytas būtinojo reikalingumo būklėje, tai yra, siekiant pašalinti pavojų, gresiantį Tarybinės valstybės, visuomenės interesams, to asmens ar kitų piliečių asmenybei arba teisėms, jeigu šis pavojus tomis aplinkybėmis negalėjo būti pašalintas kitomis priemonėmis ir jeigu padarytoji žala yra mažiau reikšminga, negu išvengtoji žala“[92].

Ši būtinojo reikalingumo formuluotė be pakeitimų buvo inkorporuota į 1961 m. Lietuvos TSR BK, kuris su tam tikrais pakeitimais bei papildymais galiojo iki 2000 m. LR BK įsigaliojimo. Šis kodeksas buvo ilgiausiai galiojęs Lietuvos baudžiamasis įstatymas. Jis įtakojo baudžiamosios teisės teorijos vystymąsi bei sąlygojo dabar galiojančio kodekso atsiradimą. Todėl dabar trumpai aptarsime 1961 m. BK 15 straipsnį, numatantį būtinąjį reikalingumą.

1961 m. BK šis baudžiamosios teisės institutas buvo sudarytas iš vienos dalies ir skambėjo taip: „nėra nusikaltimas toks veikimas, kuris kad ir atitinka baudžiamojo įstatymo numatytos veikos požymius, bet padarytas būtinojo reikalingumo būklėje, tai yra, siekiant pašalinti pavojų, gresiantį Lietuvos valstybės interesams, visuomenės interesams, to asmens ar

---

[88] Карницкий Д., Рогинский Г. Уголовный кодекс РСФСР. Пособие для слушателей правовых вузов, школ и юридических курсов. Издание восьмое. Москва, 1936. с. 42.
[89] Карницкий Д., Рогинский Г. Уголовный кодекс РСФСР. Пособие для слушателей правовых вузов, школ и юридических курсов. Издание восьмое. Москва, 1936. с. 43.
[90] Курс уголовного права. Том 1. Общая часть. Учение о преступлении. Москва, 2002. с. 479.
[91] Курс уголовного права. Том 1. Общая часть. Учение о преступлении. Москва, 2002. с. 479.
[92] Основы уголовного законодательства Союза ССР и союзных республик. Москва, 1984. с. 7.

kitų piliečių asmenybei arba teisėms, jeigu šis pavojus tomis aplinkybėmis negalėjo būti pašalintas kitomis priemonėmis ir jeigu padarytoji žala yra mažiau reikšminga, negu išvengtoji žala“.

Dabar trumpai apžvelgsime, kokios naujovės atsirado 1961 m. BK 15 straipsnyje, numatančiame būtinąjį reikalingumą.

Pirmiausia, reikia pastebėti, kad įstatymų leidėjas pataisė netikslią 1926 m. BK formuluotę ir tiesiogiai nurodė, jog būtinojo reikalingumo sąlygomis padaryti veiksmai nėra nusikalstami, „nėra nusikaltimas toks veikimas, kuris [...]“.

Kita nagrinėjamos formuluotės naujovė yra ta, kad joje įtvirtintas formalus veikos, padarytos būtinojo reikalingumo sąlygomis, atitikimas baudžiamojo įstatymo numatytos nusikaltimo sudėties požymiams, „nėra nusikaltimas toks veikimas, kuris kad ir atitinka baudžiamojo įstatymo numatytos veikos požymius, bet [...]“. Šio požymio įtraukimas į nagrinėjamo instituto įstatyminį apibrėžimą yra baudžiamosios teisės mokslui bei praktikai reikšminga naujovė.

Kita naujovė gali būti tai, kad 1961 m. BK 15 straipsnis pateikė plačiausią, iki to momento vertybių, kurios gali būti apsaugotos būtinuoju reikalingumu, sąrašą. Į šį sąrašą įėjo visos baudžiamojo įstatymo saugomos vertybės, o remiantis tam tikrais baudžiamosios teisės teoretikais – visos teisės saugomos vertybės.

Viena iš nagrinėjamos formuluotės problemų buvo ta, kad 1961 m. BK atkartojo 1926 m. BK ir 1958 m. TSR Sąjungos ir sąjunginių respublikų baudžiamųjų įstatymų pagrindų, mano manymu, neteisingą įstatymiškai įtvirtintą nuostatą, jog būtinasis reikalingumas įmanomas tik veikimu, „nėra nusikaltimas toks *veikimas*, kuris [...]“. Nors baudžiamosios teisės teorija būtinąjį reikalingumą aiškino kaip bet kokį asmens elgesį, tačiau, sunku paaiškinti tokios formuluotės atsiradimą, nes net 1903 m. Baudžiamasis statutas vartojo bendrinę sąvoką „darbas“, kuri jungė ir veikimą, ir neveikimą.

Žinodami 1961 m. BK reikšmę Lietuvos baudžiamosios teisės teorijai, dar ne kartą grįšime prie jo nagrinėjant konkrečius būtinojo reikalingumo klausimus.

2000 m. LR BK 31 straipsnis įtvirtina būtinąjį reikalingumą. Šis straipsnis yra sudarytas iš trijų dalių ir skamba taip: „1. Asmuo neatsako pagal baudžiamuosius įstatymus už veiką, kurią jis padarė siekdamas pašalinti jam pačiam, kitiems asmenims ar jų teisėms, visuomenės ar valstybės interesams gresiantį pavojų, jeigu šis pavojus negalėjo būti pašalintas kitomis priemonėmis ir padaryta žala yra mažesnė už tą, kurios siekta išvengti.

2. Asmuo, savo veiksmais sudaręs pavojingą situaciją, gali pasiremti būtinojo reikalingumo nuostatomis tik tuo atveju, jeigu pavojinga situacija sudaryta dėl neatsargumo.

3. Asmuo negali pateisinti pareigos nevykdymo būtinojo reikalingumo nuostatomis, jeigu jis dėl profesijos, pareigų ar kitų aplinkybių privalo veikti didesnio pavojaus sąlygomis.“

Matome, kad pirmoje 2000 m. LR BK 31 straipsnio dalyje pateikiamas įstatyminis būtinojo reikalingumo apibrėžimas, kuris, mano nuomone, turi kelis esminius skirtumus palyginus su 1961 m. BK. Pirmiausia, 2000 m. LR BK ištaisyta 1926 m. BK, 1958 m. TSR Sąjungos ir sąjunginių respublikų baudžiamųjų įstatymų pagrindų ir 1961 m. BK netiksli nuoroda į tai, kad šalinti pavojų būtinojo reikalingumo sąlygomis galima tik veikimu, „asmuo neatsako pagal baudžiamuosius įstatymus už *veiką*, kurią jis padarė [...]“.

Antra, 2000 m. LR BK 31 straipsnio 1 dalies formuluotėje neliko tiesioginės nuorodos, kad veika, atliekama būtinojo reikalingumo sąlygomis, formaliai atitinka tam tikros nusikalstamos veikos požymius. Tai, mano nuomone, nėra teigiamas dabartinės būtinojo reikalingumo įstatyminės formuluotės pasikeitimas.

Trečia, 2000 m. LR BK nurodo, kad „padaryta žala yra *mažesnė* už tą, kurios siekta išvengti“. Tuo tarpu 1961 m. BK, mano nuomone, tinkamiau apibrėžė padarytos ir grėsusios žalos santykį, tai yra, „jeigu padarytoji žala yra *mažiau reikšminga*, negu išvengtoji žala“.

Antroje ir trečioje 2000 m. LR BK 31 straipsnio dalyse pateiktas įstatyminis būtinojo reikalingumo teorijoje ginčytinų klausimų sprendimas. Antroje dalyje – asmens, savo veiksmais sudariusio pavojingą situaciją, galimybė pasinaudoti būtinuoju reikalingumu. Trečioje – draudimas asmeniui, kai jis dėl profesijos, pareigų ar kitų aplinkybių privalo veikti didesnio pavojaus sąlygomis, pateisinti savo neveikimą būtinojo reikalingumo nuostatomis.

Plačiau dabartinės būtinojo reikalingumo įstatyminės formuluotės privalumai ir trūkumai bus aptarti kitose šio darbo dalyse.

2.3. Europos šalių baudžiamųjų kodeksų normų, numatančių būtinąjį reikalingumą, apžvalga

Būtinasis reikalingumas, kaip baudžiamosios teisės institutas, egzistuoja daugelio šalių baudžiamosios teisės moksle bei įstatymuose. Jo teorinės problemos bei įstatyminio įtvirtinimo formos iki šiol yra diskusijos dalykas. Didžioji Europos šalių dalis būtinąjį reikalingumą, priklausomai nuo BK struktūros, reglamentuoja Bendroje dalyje, tai: Austrija, Baltarusija, Bulgarija, Danija, Rusija, Vokietija ir kt., arba Bendrosiose nuostatuose, tai: Ispanijos, Olandijos, Prancūzijos ir kt. Tačiau detaliau nagrinėjant tuos baudžiamuosius kodeksus galima pastebėti, kad pasaulyje skirtingai žiūrima į nagrinėjamo instituto vietą pačioje bendrojoje arba bendrųjų nuostatų dalyje.

Pavyzdžiui, Austrija ir Bulgarija būtinojo reikalingumo normą pateikia tiesiog bendrųjų nuostatų skyriuje, Baltarusijos ir Rusijos – aplinkybių, šalinančių veikos nusikalstamumą skyriuje, Danija – skyriuje, pavadintame „Sąlygos, susijusios su baudžiamąja atsakomybe“, Ispanija ir Olandija – skyriuje, numatančiame atleidimą nuo baudžiamosios atsakomybės, Šveicarija – 8 Skirsnyje „Teisėti veiksmai“ ir pan.

Šiame darbe dažnai bus naudojamas lyginimo metodas aiškinant būtinojo reikalingumo turinį bei formą. Dabar palyginimui pateiksiu kai kurių užsienio šalių baudžiamųjų kodeksų normų, numatančių nagrinėjamą institutą, struktūros apžvalgą.

Austrijos BK BD I Skyriaus, pavadinto „Bendrosios nuostatos“, §10 pavadintas „Teisėtas būtinasis reikalingumas“ susideda iš dviejų dalių:

„§10. Teisėtas būtinasis reikalingumas

(1) Kas atlieka veiką, už kurią gresia bausmė, tam, kad pašalintų akivaizdžiai gresiančią sau pačiam arba trečiajam asmeniui esminę žalą, tas veikia teisėtai, jeigu jo padaryta žala nėra nepalyginamai didesnė negu žala, kurią jis turi pašalinti, ir asmens padėtyje negalima tikėtis kitokio elgesio nuo žmogaus, susijusio su šiomis teisės saugomomis vertybėmis.

(2) Asmuo veikia neteisėtai, jeigu jis sąmoningai sudaro pavojų, neatsižvelgdamas į teisinėje visuomenėje pripažintus pagrindus. Asmuo baudžiamas už neatsargią veiką, jeigu jis klaidingai supranta prielaidas, kurioms esant jo veikimas būtų nekaltas, ir už neatsargią veiką numatyta bausmė.“

Matome, kad pirmoje dalyje pateikiamas būtinojo reikalingumo apibrėžimas, kuriame galima išskirti instituto formalųjį atitikimą nusikalstamos veikos požymiams bei teisėtumo sąlygas. Antroje dalyje aptariamas asmens sąmoningas būtinojo reikalingumo situacijos sudarymas bei jo teisinės pasekmės. Tokia būtinojo reikalingumo normos struktūra labai primena 2000 m. LR BK 31 straipsnio 1 ir 2 dalis.

Baltarusijos BK 36 straipsnis, numatantis būtinąjį reikalingumą, įtrauktas į VI Skirsnį „Aplinkybės, šalinančios veikos nusikalstamumą“ ir suformuluotas taip:

„36 straipsnis. Būtinasis reikalingumas

1. Nėra nusikaltimas toks veikimas, kuris atliktas būtinojo reikalingumo būsenoje, tai yra, tam, kad būtų išvengta arba pašalintas pavojus, akivaizdžiai gresiantis asmenybei, teisėms ir teisėtiems interesams paties ar kitų asmenų, visuomenės ar valstybės interesams, jei šis pavojus tomis aplinkybėmis negalėjo būti pašalintas kitomis priemonėmis ir, jei padarytoji žala nėra labiau reikšminga negu išvengtoji.

2. Būtinojo reikalingumo būsena taip pat pripažįstama atveju, kai veiksmai, atlikti siekiant pašalinti pavojų, nepasiekė savo tikslo ir žala atsirado, nepriklausomai nuo asmens, sąžiningai tikėjusio jį pašalinti, pastangų.“

Pirmoji normos dalis pateikia būtinojo reikalingumo apibrėžimą, susidedantį iš veikos nenusikalstamo pobūdžio bei teisėtumo sąlygų įtvirtinimo. Antroji straipsnio dalis pasižymi originalumu nustatant nepavykusio būtinojo reikalingumo situacijų sprendimą, tai naujovė ne tik Lietuvos baudžiamajai teisei, bet ir visoms kitoms šalims, kurių baudžiamieji kodeksai minimi šiame darbe.

Bulgarijos BK I Skyriaus, pavadinto „Bendrosios nuostatos“, 13 straipsnis, numatantis būtinąjį reikalingumą, susideda iš dviejų dalių:

„13 straipsnis.

(1) Nėra visuomenei pavojinga veika, kuri kieno nors įvykdoma būtinojo reikalingumo būsenoje tam, kad būtų pašalintas akivaizdus pavojus, gresiantis ir valstybės bei visuomenės interesams, ir savo asmeniniams ar turtiniams gėriams arba tokiems pat kito asmens gėriams, kurio asmuo negalėjo išvengti kitu būdu, jei padarytoji žala mažiau reikšminga už išvengtąją.

(2) Būtinojo reikalingumo būsenos nėra, jeigu pats pavojaus vengimas sudaro nusikaltimą.“

Pirmoji dalis, kaip įprasta, pateikia instituto apibrėžimą, susidedantį iš veikos nepavojingumo visuomenei bei teisėtumo sąlygų įtvirtinimo. Antroji dalis numato būtinojo reikalingumo instituto netaikymą, kai pats grėsmės vengimas sudaro nusikaltimą. Pastaroji dalis primena 2000 m. LR BK 31 straipsnio 3 dalį.

Ispanijos BK I Knygos II Skyriaus „Atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės pagrindai“ 21 straipsnio 5 punktas, kuris kalba apie būtinojo reikalingumo situacijas, suformuluotas taip:

„**5)** Tas, kas reikalingumo būsenoje, tam, kad pašalintų žalos padarymą sau arba kitam asmeniui, padaro žalą arba nuostolius kito asmens teisėms arba pažeidžia įsipareigojimus, jei tai atitinka tokias sąlygas:

Pirma. Jeigu padarytoji žala ne didesne nei išvengtoji žala.

Antra. Jeigu reikalingumo būsena nebuvo išprovokuota asmens, padariusio žalą.

Trečia. Jei profesinė pareiga asmens, esančio reikalingumo būklėje, nereikalavo pasiaukoti kitų asmenų teisių gynybai.“

Toks 3 sąlygų, kurias turi atitikti asmens, ginančio savo asmenybę arba teises, taip pat asmenybę arba kito asmens teises veika, išskyrimas bei instituto vieta baudžiamajame kodekse išskiria Ispanijos BK iš kitų kodeksų.

Rusijos BK 39 straipsnis, numatantis būtinąjį reikalingumą, įtrauktas į VIII Skyrių „Aplinkybės, šalinančios veikos nusikalstamumą“, jo formuluotė skamba taip:

„39 straipsnis. Būtinasis reikalingumas

1. Nėra nusikaltimas žalos padarymas baudžiamojo įstatymo saugomiems interesams būtinojo reikalingumo būsenoje, tai yra, šalinant pavojų, akivaizdžiai gresiantį to asmens ar kitų asmenų asmenybei ir teisėms, saugomiems įstatymų visuomenės ar valstybės interesams, jei šis pavojus negalėjo būti pašalintas kitomis priemonėmis, ir nebuvo peržengtos būtinojo reikalingumo ribos.

2. Būtinojo reikalingumo ribų peržengimu pripažįstamas žalos, aiškiai neatitinkančios gresiančio pavojaus pobūdžio bei laipsnio ir aplinkybes, kurioms esant buvo šalinamas pavojus, padarymas, kai nurodytiems interesams buvo padaryta lygiavertė ar labiau reikšminga negu išvengtoji žala. Toks viršijimas sąlygoja baudžiamąją atsakomybę tik tyčinės žalos padarymo atvejais."

Pirmoji straipsnio dalis, kaip įprasta, pateikia būtinojo reikalingumo apibrėžimą, kuris susideda iš veikos nenusikalstamumo bei teisėtumo sąlygų įtvirtinimo. Antroji straipsnio dalis įtvirtina būtinojo reikalingumo ribų peržengimą bei jo teisines pasekmes. Šio klausimo įstatyminis įtvirtinimas nėra paplitęs baudžiamųjų įstatymų leidyboje, nes kitose šalyse, išskyrus Kiniją, Lenkiją ir Prancūziją, įstatyminės nuostatos, įtvirtinančios būtinojo reikalingumo ribų peržengimą, nėra.

37 Japonijos BK straipsnis, numatantis būtinąjį reikalingumą, įtrauktas į 7 Skyrių „Nusikaltimo sudėties nebuvimas. Bausmės sušvelninimas ir bausmės pašalinimas", ir traktuojamas kaip situacija, nesudaranti nusikaltimo sudėties[93]. Jo formuluotė skamba taip:

„37 straipsnis.

Veiksmas, neišvengiamai būtinas tam, kad būtų nukreiptas nuo savęs arba kito asmens esamas pavojus gyvybei, sveikatai, laisvei ar turtui, nebaudžiamas, jei atsirandanti dėl šio veiksmo žala neviršija pašalinamos žalos laipsnio; tačiau jei ši riba buvo viršyta, tai priklausomai nuo aplinkybių, bausmė gali būti sušvelninta arba asmuo gali būti atleistas nuo bausmės.

Pirmos dalies nuostatos netaikomos asmeniui, kuris dėl jo veiklos pobūdžio turi specialią pareigą."

Pirmoji straipsnio dalis, kaip įprasta, prasideda būtinojo reikalingumo apibrėžimu, po to pateikiamas būtinojo reikalingumo ribų viršijimo teisinis vertinimas. Antroji straipsnio dalis yra analogiška 2000 m. LR BK 31 straipsnio 3 daliai. Joje įtvirtinamas būtinojo reikalingumo nuostatų netaikymas asmenims, turintiems specialias pareigas.

---

[93] Plačiau apie tai Уголовное законодательство зарубежных стран (Англии, США, Франции, Германии, Японии). Москва, 1998. с. 323.

Ypatingą vietą užima Vokietijos būtinojo reikalingumo įtvirtinimas baudžiamajame kodekse. Apie tai buvo minėta anksčiau, todėl dabar apžvelgsime normų, numatančių nagrinėjamą institutą struktūrą bei vietą Vokietijos BK.

Vokietijos BK BD IV Skyrius „Būtinoji gintis ir būtinasis reikalingumas“ §34, 35 numato būtinąjį reikalingumą. Reikia atkreipti dėmesį, kad šiam baudžiamosios teisės institutui kartu su būtinąja gintimi skirtas atskiras BK skyrius. Kitas, ne mažiau svarbus momentas, jog būtinasis reikalingumas numatytas dviejuose paragrafuose. Šie paragrafai suformuluoti taip:

„§34 Pateisinamas būtinasis reikalingumas

Kas atlieka veiką akivaizdaus, kitaip nepašalinamo pavojaus gyvybei, sveikatai, laisvei, garbei, nuosavybei ar kitam teisiniam gėriui sąlygomis tam, kad nukreiptų pavojų nuo savęs ar kitų, veikia teisėtai, jeigu vertinant priešpastatytus interesus, taip pat, atitinkamų teisinių vertybių ir jiems gresiančio pavojaus laipsnio, ginamas interesas ženkliai viršija pažeistąjį. Tačiau šita sąlyga taikoma tiek, kiek veika yra lygiavertė priemonė pavojui pašalinti.

§35 Būtinasis reikalingumas, pašalinantis arba sušvelninantis kaltę

(1) Kas atlieka neteisėtą veiką akivaizdaus, kitaip nepašalinamo pavojaus gyvybei, sveikatai ar laisvei sąlygomis tam, kad nukreiptų pavojų nuo savęs, nuo giminių arba nuo artimųjų, veikia nekaltai. Šita sąlyga netaikoma, jeigu iš asmens, sprendžiant iš aplinkybių, pavyzdžiui, iš to, kad jis pats sukėlė pavojų arba buvo ypatinguose teisiniuose santykiuose, galima buvo reikalauti neleisti atsirasti tam pavojui; tačiau bausmė gali būti sušvelninama remiantis §49 1 pastraipa, jeigu asmuo nebuvo įpareigotas patirti pavojų dėl jo ypatingų teisinių santykių.

(2) Jeigu asmuo, atlikdamas veiką, klysta dėl aplinkybių, kurios remiantis 1 pastraipa pašalintų kaltę, jis tik tada baudžiamas, kai galėjo išvengti klaidos. Bausmė gali būti sušvelninama remiantis §49 1 pastraipa.“

Matome, kad §34 numato pateisinamą būtinąjį reikalingumą „kas atlieka veiką [...] veikia teisėtai“, tuo tarpu §35 1 pastraipa numato atleistiną būtinąjį reikalingumą „kas atlieka neteisėtą veiką [...] veikia nekaltai“. Šitie paragrafai turi tris esminius skirtumus. Pirmiausia, §34 reikalaujama, kad ginamas interesas žymiai pranoktų pažeidžiamą. §35 tokio reikalavimo neturi. Kitas skirtumas yra tas, kad pateisinamas būtinasis reikalingumas leidžia ginti savo ir kitų asmenų interesus, tai yra, nenumato jokių apribojimų dėl ginamųjų asmenų. Atleistino būtinojo reikalingumo atveju galima ginti tik paties, giminių ir artimųjų interesus. Trečias skirtumas yra nuoroda į asmenų ratą, kuriems netaikomos §35 nuostatos: „šita sąlyga netaikoma, jeigu iš asmens, sprendžiant iš aplinkybių, pavyzdžiui, iš to, kad jis pats sukėlė pavojų arba buvo ypatinguose teisiniuose santykiuose, galima buvo reikalauti neleisti atsirasti tam pavojui“. Tokio apribojimo §34 neturi, o tai žymiai praplatina jo taikymą. Pirmoje §35

pastraipoje aptariamas asmens sąmoningas būtinojo reikalingumo situacijos sudarymas bei jo teisinės pasekmės.

§35 2 pastraipa išsprendžia atleistino būtinojo reikalingumo klaidos problemą, tai yra, „jeigu asmuo, atlikdamas veiką, klysta dėl aplinkybių, kurios remiantis 1 pastraipa pašalintų kaltę, jis tik tada baudžiamas, kai galėjo išvengti klaidos“. Tačiau ir tokiems asmenims bausmė gali būti sušvelninama.

Labiausiai išsiskiriantis yra Lenkijos BK įtvirtintas būtinojo reikalingumo institutas. Visų pirma, jame yra dvi normos, reglamentuojančios būtinąjį reikalingumą. Pirmoji numatyta Bendrosios dalies III Skyriaus „Baudžiamosios atsakomybės pašalinimas“ 26 straipsnyje, kuris susideda iš penkių dalių ir skamba taip:

„26 straipsnis.

§1. Nedaro nusikaltimo tas, kas veikia tikslu pašalinti akivaizdų pavojų, gresiantį kokiam nors teisės saugomam gėriui, jei pavojaus neįmanoma buvo išvengti kitu būdu, o paaukotas gėris, mažiau vertingas, negu apsaugotas.

§2. Taip pat nedaro nusikaltimo tas, kas gelbėdamas teisės saugomą gėrį, sąlygomis nurodytomis §1, aukoja gėrį, kuris aiškiai neturi didesnės vertės, už gelbėjamą.

§3. Atvejais, kai pažeidžiamos būtinojo reikalingumo ribos, teismas gali pritaikyti ypatingą bausmės sušvelninimą ir net atsisakyti nuo bausmės.

§4. §2 nuostatos netaikomos, jei asmuo aukoja gėrį, kurio atžvilgiu turi ypatingas pareigas saugoti, net patirdamas pavojų.

§5. §1-3 nuostatos taikomos ir atvejais, kai iš pareigų, uždėtų asmeniui, galėjo būti atlikta tik viena.“

Pirmame paragrafe įtvirtinamas būtinojo reikalingumo apibrėžimas, atitinkantis vokiečių pateisinamo būtinojo reikalingumo nuostatas. Be to, Lenkijos baudžiamosios teisės moksle nurodoma, kad toks būtinasis reikalingumas, tai yra, numatytas pirmame paragrafe, „pašalina vykdytojo veikos neteisėtumą, nes jo elgesys [...], yra veika, naudinga visuomenei.“[94] Antrame paragrafe pateikiamas apibrėžimas, atitinkantis vokiečių atleistino būtinojo reikalingumo nuostatas. Lenkijos baudžiamosios teisės mokslas laiko, kad tokiomis situacijomis pašalinama būtinojo reikalingumo subjekto kaltė, „kaltės pašalinimas įvyksta dėl to, kad vykdytojas atsiduria nenormalioje motyvacijos padėtyje.“[95] Tačiau šie Lenkijos BK 26 straipsnio paragrafai skiriasi nuo Vokietijos BK §34 ir §35 tuo, kad Lenkijos įstatymų leidėjas visiškai sulygina juose įtvirtintus būtinojo reikalingumo atvejus, pažymėdamas, kad abejais

[94] Vonsek A. Aplinkybės, šalinančios baudžiamąją atsakomybę Lenkijos baudžiamajame kodekse. // Teisė: Vilniaus universiteto mokslo darbai. Vilnius, 2000. T. 37. p. 156.
[95] Vonsek A. Aplinkybės, šalinančios baudžiamąją atsakomybę Lenkijos baudžiamajame kodekse. // Teisė: Vilniaus universiteto mokslo darbai. Vilnius, 2000. T. 37. p. 156.

atvejais tokios veikos nėra nusikaltimai. Trečiame paragrafe, kaip ir Rusijos BK 39 straipsnio 2 dalyje, numatytas būtinojo reikalingumo ribų peržengimas. Ketvirtas paragrafas, numatantis specialų būtinojo reikalingumo subjektą, primena 2000 m. LR BK 31 straipsnio 3 dalį. Penktas paragrafas numato pareigų koliziją, kaip konkretų būtinojo reikalingumo atvejį.

Antroji, būtinąjį reikalingumą reglamentuojanti norma, numatyta Karinės dalies XXXVIII Skyriaus „Bendrosios nuostatos, susijusios su kariais“ 319 straipsnyje, susidedančiame iš dviejų dalių bei skambančiame taip:

„319 straipsnis.

§1. Nedaro nusikaltimo karys, kai nepaklusnumo ar pasipriešinimo atveju imasi būtinų priemonių tikslu priversti paklusti įsakymui, kurio vykdymui jis buvo įgaliotas, jeigu aplinkybės reikalauja neatidėliotino veikimo, o įsakymo vykdymas kitais būdais neįmanomas.

§2. Atvejais, kai pažeidžiamos būtinojo reikalingumo ribos, teismas gali pritaikyti ypatingą bausmės sušvelninimą.“

Pirmoje dalyje kalbama apie karį, kuris nepaklusnumo ar pasipriešinimo atveju imasi tam tikrų priemonių įsakymo vykdymui užtikrinti. Antroje dalyje numatytas būtinojo reikalingumo ribų viršijimo teisinės pasekmės.[96]

Nagrinėjant užsienio šalių įstatymines būtinojo reikalingumo formuluotes galima pastebėti tam tikrų bendrų bei skiriamųjų bruožų. Jų pagrindu visas tas formuluotes galima suskirstyti į tam tikras grupes.

Pirmiausia, reikia pastebėti, kad dauguma formuluočių neturi nuorodos, jog veika, padaroma būtinojo reikalingumo nuostatomis, formaliai atitinka tam tikros nusikalstamos veikos požymius. Galima paminėti tik Austrijos (veiką, už kurią gresia bausmė), Danijos (veika, kuri paprastai baudžiama) ir Estijos (nėra nusikaltimas tokia veika, nors ir atitinkanti veikos, numatytos šio Kodekso, požymius) būtinojo reikalingumo formuluotes, kuriose minimas formalaus atitikimo požymis. Tuo tarpu Bulgarijos, Ispanijos, Lenkijos Rusijos, Vokietijos ir kt. šalių įstatyminiuose būtinojo reikalingumo formuluotėse tokios nuorodos nėra.

Antra, dauguma formuluočių aprašo būtinojo reikalingumo teisėtumo sąlygas. Tačiau galima paminėti Olandijos BK, kurio 40 straipsnio, numatančio būtinąjį reikalingumą, formuluotėje neužsimenama apie jokias teisėtumo sąlygas: „asmuo, kuris įvykdo teisės pažeidimą jėgos, kuriai jis negali priešintis (overmacht), įtakoje, netraukiamas baudžiamojon atsakomybėn.“

Taip pat galima išskirti visą grupę šalių, kurių baudžiamuosiuose įstatymuose pateikiama ne tik bendra būtinojo reikalingumo samprata, bet sprendžiami tam tikri konkretūs

[96] Kitų šalių straipsnių, numatančių būtinąjį reikalingumą, formuluotes žiūrėti Priedas Nr. 1.

šio instituto klausimai. Dažniausiai užsienio šalių baudžiamosiose įstatymuose, apibrėžiančiuose būtinąjį reikalingumą, sutinkama nuostata dėl asmenų, kurių teisė pasinaudoti nagrinėjamo instituto nuostatomis yra ribojama. Pavyzdžiui, Bulgarijos BK 13 straipsnio 2 dalis teigia: „būtinojo reikalingumo būsenos nėra, jeigu pats pavojaus vengimas sudaro nusikaltimą“, arba Ispanijos BK 21 straipsnio 5 punkto 3 sąlyga nustato, kad „jei profesinė pareiga asmens, esančio reikalingumo būklėje, nereikalavo pasiaukoti kitų asmenų teisių gynybai“. Panašias nuostatas, be jau paminėtų šalių, turi: Kinijos BK 21 straipsnio 2 dalis, Lenkijos BK 26 straipsnio §4, Šveicarijos BK 34 straipsnio 1 dalis ir Vokietijos BK §35 1 dalis.

Kiek rečiau užsienio šalių įstatyminėse būtinojo reikalingumo formuluotėse aptariamas asmens sąmoningas būtinojo reikalingumo situacijos sudarymas bei jo teisinės pasekmės. Be jau paminėtų Austrijos BK §10 2 dalies, Ispanijos 21 straipsnio 5 punkto 2 sąlygos ir Vokietijos BK §35 1 dalies, galima paminėti Šveicarijos BK 34 straipsnio 1 dalį, kuri nustato, kad „jeigu asmuo atlieka veiką tam, kad pašalintų akivaizdų ir kitais būdais nepašalinamą pavojų, gresiantį vertybei, priklausančiai asmeniui, paties gyvybei, sveikatai, garbei, laisvei, nuosavybei, tai jis yra nebaudžiamas, *jeigu tas pavojus nebuvo kaltai sukeltas paties asmens* [...]“.

Kaip jau buvo minėta, būtinojo reikalingumo ribų peržengimas yra numatytas, be jau minėtų Lenkijos BK 26 straipsnio §3 ir Rusijos BK 39 straipsnio 1ir 2 dalies, Kinijos BK 21 straipsnio 1 dalyje „jeigu veiksmai, atlikti būtinojo reikalingumo būsenoje, *viršijo būtinas ribas* ir padarė esminę žalą [...]“ bei Prancūzijos BK 122-7 straipsnyje „netraukiamas baudžiamojon atsakomybėn asmuo, kuris atsiradusio ar neišvengiamo pavojaus sąlygomis, gresiančio jam pačiam, kitam asmeniui arba nuosavybei, atlieka būtinus savo gynybai, kito asmens arba nuosavybės gynybai veiksmą, išskyrus *aiškaus neatitikimo* tarp gynybai naudojamų priemonių ir grėsmės sunkumo atvejus“.

Be jau paminėtų užsienio šalių baudžiamuosiuose įstatymuose sprendžiamų konkrečių būtinojo reikalingumo klausimų, reikia paminėti dar du. Pirmiausia, Baltarusijos BK 36 straipsnio 2 dalį, numatančią nepavykusio būtinojo reikalingumo teisinį vertinimą. Antra, Vokietijos BK §35 2 dalį, numatančią asmens, suklydusio dėl atleistino būtinojo reikalingumo situacijos, veikos teisinį vertinimą.

Matome, kad užsienio šalių baudžiamieji įstatymai nevienodai formuluoja būtinojo reikalingumo institutą. Toks skirtingas būtinojo reikalingumo įstatyminis reglamentavimas sąlygojamas skirtingomis teisinėmis tradicijomis bei papročiais. Tačiau visos šios, skirtingos pagal savo formą, normos turi bendrus požymius, kitaip sakant, principus, kurie leidžia jas nagrinėti kaip vieną baudžiamosios teisės institutą. Tokių požymių išskyrimui bei jų turinio išsiaiškinimui bus skirtos kitos šio darbo dalys.

3. Formalus veikos, padarytos būtinojo reikalingumo sąlygomis, atitikimas baudžiamojo įstatymo numatytos nusikaltimo ar baudžiamojo nusižengimo sudėties požymiams

Šioje darbo dalyje plačiau panagrinėsime pirmąjį būtinojo reikalingumo, kaip aplinkybės, šalinančios baudžiamąją atsakomybę, elementą, tai yra, veiką, kuri formaliai atitinka nusikalstamos veikos sudėties požymius.

Kaip jau buvo minėta, būtinasis reikalingumas numatytas 2000 m. LR BK Bendrosios dalies V Skyriaus „Baudžiamąją atsakomybę šalinančios aplinkybės" 31 straipsnyje, kurį sudaro trys dalys. Pirmoje dalyje yra pateikiamas įstatymų leidėjo sukurtas būtinojo reikalingumo apibrėžimas, kuris skamba taip: „asmuo neatsako pagal baudžiamuosius įstatymus už veiką, kurią jis padarė siekdamas pašalinti jam pačiam, kitiems asmenims ar jų teisėms, visuomenės ar valstybės interesams gresiantį pavojų, jeigu šis pavojus negalėjo būti pašalintas kitomis priemonėmis ir padaryta žala yra mažesnė už tą, kurios siekta išvengti".

Matome, kad 2000 m. LR BK 31 straipsnis tiesiogiai neužsimena, jog būtinojo reikalingumo sąlygomis padarytoji veika formaliai atitinka baudžiamojo įstatymo numatytos veikos požymius. Tačiau, pirmoji apibrėžimo dalis, „asmuo neatsako pagal baudžiamuosius įstatymus už *veiką*, kurią [...]" parodo, jog būtinasis reikalingumas pirmiausia yra veika, ir kaip buvo rašyta pirmoje šio darbo dalyje, tai turi būti ne šiaip veika, o veika, formaliai atitinkanti baudžiamojo įstatymo numatyto nusikaltimo ar baudžiamojo nusižengimo požymius, nes šis reikalavimas yra privalomas visoms aplinkybėms, šalinančioms baudžiamąją atsakomybę.

2000 m. LR BK 31 straipsnio 1 dalyje kalbama, jog asmuo neatsako pagal baudžiamuosius įstatymus už būtinojo reikalingumo sąlygomis padarytą veiką. Tai reiškia, kad ta veika reikalauja baudžiamojo teisinio vertinimo, kuris, kaip žinia, gali reikšti ne vien veikos nusikalstamumo, bet ir veikos, tariamai turinčios nusikaltimo požymius, nenusikalstamumo nustatymą. Tai leidžia teigti, kad tokia veika išoriškai primena nusikaltimą ar baudžiamąjį nusižengimą. Todėl galima teigti, kad būtinojo reikalingumo sąlygomis padaroma veika turi formalaus atitikimo požymį.

Tai, kad veika formaliai atitinka baudžiamojo įstatymo numatytos veikos požymius, reiškia, jog ji atitinka nusikaltimo ar baudžiamojo nusižengimo objektyviuosius požymius, tačiau vidinis psichinis santykis su jais neatitinka kaltės formų, numatytų 2000 m. LR BK. Pavyzdžiui, kiosko pardavėja atiduoda užpuolikui jai patikėtą turtą, tai yra, 20 litų ir pakelį

cigarečių „West“, kurių kaina 5 litai[97]. Tokia situacija primena bendrininkavimą vykdant plėšimą (2000 m. LR BK 180 straipsnis) ar turto iššvaistymą (2000 m. LR BK 184 straipsnis) ir pan., nes kiosko pardavėja veikia sąmoningai, perduoda asmeniui, neturinčiam jokių teisių, svetimą turtą, kuris yra jai patikėtas. Tik papildomos aplinkybės, kaip grėsmė pardavėjos sveikatai (buvo grasinama panaudoti fizinį smurtą tuoj pat ir ateityje) sąlygoja baudžiamosios atsakomybės pašalinimą, nes pardavėjos valia nukreipta ne į turtinės žalos kiosko savininkui padarymą, o į savo sveikatos išsaugojimą.

3.1. Veikos, padarytos būtinojo reikalingumo sąlygomis, atitikimas nusikalstamos veikos pažeidžiamai vertybei

Kaip jau minėta pirmoje šio darbo dalyje, būtinasis reikalingumas, kaip bet kokia kita aplinkybė, šalinanti baudžiamąją atsakomybę, formaliai atitinka visus tam tikros nusikalstamos veikos sudėties objektyviuosius požymius. Pirmasis jų yra nusikalstamos veikos pažeidžiama vertybė.

Prieš pradėdami nagrinėti konkrečius būtinojo reikalingumo pažeidžiamos vertybės klausimus, galime išskirti bendrus jų požymius. Pirmiausia, vertybės, kurios pažeidžiamos būtinojo reikalingumo sąlygomis, visada įeina į baudžiamosios teisės saugomų vertybių sąrašą[98], tai yra bendras aplinkybių, šalinančių baudžiamąją atsakomybę, požymis.

Antra, tam tikra vertybė pažeidžiama būtinuoju reikalingumu tik tada, kai gresia kitų baudžiamosios teisės saugomų vertybių pažeidimas. Nes kitaip tai būtų ne būtinojo reikalingumo, o konkrečių nusikalstamų veikų pažeidžiamos vertybės. Pavyzdžiui, V. Subačius nevykdo teismo įpareigojimo gyventi adresu Partizanų g. 156-8, Kaune, ir būti gyvenamojoje vietoje nuo 20.00 val. iki 07.00 val. Toks elgesys atitiko 1961 metų LR BK 212^1 straipsnyje numatyto nusikaltimo požymius[99]. Ši veika sudarė grėsmę 1961 metų LR BK 212^1 straipsnio saugomoms vertybėms, tai yra, valdymo tvarkai. Tačiau teismo įpareigojimo nesilaikymą sąlygojo V. Subačiaus sveikatos būklė. Dėl stipraus skausmo širdies srityje, migreninio galvos skausmo ir silpnumo V. Subačius buvo priverstas nuvažiuoti į gydymo įstaigą, taip pažeisdamas teismo įpareigojimą. Tokiomis aplinkybėmis valdymo tvarka traktuojama ne kaip nusikaltimo, o kaip būtinojo reikalingumo pažeidžiama vertybė.

Kitą būtinojo reikalingumo pažeidžiamos vertybės požymį atskleidžia tos pažeidžiamos vertybės turėtojas. Tai reiškia, kad būtinojo reikalingumo sąlygomis pažeidžiama

---

[97] Baudžiamoji byla Nr. 1^{14}-773 1998 m.
[98] Plačiau apie tai pirmoje šio darbo dalyje.
[99] Baudžiamoji byla Nr. 1-974 / 2002 m.

vertybė priklauso asmeniui, kuris, paprastai, nėra prisidėjęs prie pavojaus atsiradimo. Pavyzdžiui, R. Vilimas dėl prieš jį panaudoto fizinio smurto, tai yra, jis buvo mušamas rankomis bei spardomas kojomis, nesutrukdė R. Piliukaičiui ir dar dviem nenustatytiems asmenims užvaldyti jo turimą tarnybinį ginklą – pistoletą „PM“ Nr. CM 838-61 su apkaba ir aštuoniais 9 mm kalibro šoviniais.[100] Esant tokiai situacijai, R. Vilimo neveikimas atitiko būtinojo reikalingumo nuostatas, kartu buvo pažeistas disponavimo ginklais taisyklės. Galima pasakyti, kad tokiu atveju nukenčia kiekvieno konkretaus, neprisidėjusio prie būtinojo reikalingumo situacijos atsiradimo, visuomenės nario saugumas.

Baudžiamasis įstatymas saugo įvairius visuomeninius gėrius, kurie, juos pažeidus, tampa objektyviuoju nusikalstamos veikos sudėties požymiu. Tos vertybės gali būti įvairios: žmoniškumas, šalies konstitucinė santvarka, žmogaus gyvybė, žmogaus sveikata, verslo tvarka ir pan. Todėl labai svarbu išsiaiškinti, kokius baudžiamojo įstatymo saugomus gėrius gali pažeisti veika, padaryta būtinojo reikalingumo nuostatomis, o kokių negali.

Paprastai užsienio šalių baudžiamieji kodeksai nepateikia saugomų vertybių, kurios pažeidžiamos būtinojo reikalingumo sąlygomis, sąrašo. 2000 m. LR BK 31 straipsnyje taip pat nieko nekalbama apie vertybes, kurios nukenčia būtinojo reikalingumo atvejais. Tačiau tai nereiškia, kad šis klausimas nesukelia tam tikrų teorinių problemų.

Baudžiamosios teisės teorijoje galime sutikti kelias nuomones, susijusias su būtinuoju reikalingumu pažeidžiamomis vertybėmis. Pirmosios nuomonės autoriai iš visų baudžiamojo įstatymo saugomų vertybių išskiria žmogaus gyvybę, kurios pažeisti negalima net būtinojo reikalingumo atveju[101]. Antrosios nuomonės autoriai pasisako, kad būtinojo reikalingumo sąlygomis asmuo gali pažeisti bet kokius baudžiamojo įstatymo saugomus gėrius, tarp jų ir gyvybę[102]. Tačiau esti ir tokių autorių, kurie savo darbuose neišskiria gyvybės atėmimo būtinojo reikalingumo sąlygomis problemos. Šiuos autorius sąlyginai galima priskirti prie trečiosios grupės.

---

[100] Kasacinė byla Nr. 2K-183 / 2001 m.

[101] Домахин С.А. Крайняя необходимость по советскому уголовному праву. Москва, 1955. с. 20; Якубович М.И. Обстоятельства, исключающие общественную опасность и противоправность деяния. Москва, 1979. с. 59-60; Козак В.Н. Вопросы теории и практики крайней необходимости. Саратов, 1981. с. 95; Орешкина Т.А. Обстоятельства, исключающие общественную опасность деяния. // Проблемы ответственности и наказания в свете реформ уголовного законодательства. Сборник научных трудов. Москва, 1995. с. 47; Портнов И.П. Крайняя необходимость в свете нового уголовного законодательства. // Журнал Российского права. Москва, 1998. с. 103; Винокуров В.Н. Крайняя необходимость как обстоятельство, исключающее преступность деяния. Автореферат диссертации кандидата юридических наук. Рязань, 1999. с. 7

[102] Lietuvos TSR baudžiamojo kodekso komentaras. Vilnius, 1989. c. 35; Шаргородский М.Д. Преступления против жизни и здоровья. Москва, 1948. с. 243; Слуцкий И.И. Обстоятельства, исключающие уголовную ответственность. Ленинград, 1956. с. 105-106; Паше-Озерский Н.Н. Необходимая оборона и крайняя необходимость. Москва, 1962. с. 166-167; Владимиров В.А., Ляпунов Ю.И. Обстоятельства, исключающие общественную опасность деяния. Советское уголовное право. Общая часть. Учебное пособие. Москва, 1970. с. 81; Баулин Ю.В. Обстоятельства, исключающие преступность деяния. Харьков, 1991. с. 311-321; Ткаченко В. Крайняя необходимость. // Социалистическая законность. Москва, 1981. № 10. с. 35; Гринберг М.С. Должностные преступления и крайняя необходимость. // Советское государство и право. Москва, 1989. № 5. с. 68

Pastarosios grupės autoriai, neišskirdami būtinuoju reikalingumu pažeidžiamos vertybės problemos, palieka neišnagrinėtą vieną iš pagrindinių būtinojo reikalingumo formalaus atitikimo baudžiamajame įstatyme numatytos veikos požymio aspektą. Tokia pozicija nėra pateisinama, nes įstatymo nuostata, jog būtinojo reikalingumo sąlygomis padarytoji žala turi būti mažesnė už tą, kurios siekta išvengti, yra vertinamojo pobūdžio. Ji nurodo tiktai santykį tarp padarytos ir išvengtos žalos, tačiau neatsako į klausimą, ar visos saugomos vertybės gali būti pažeidžiamos esant būtinojo reikalingumo situacijai.

Matome, kad pirmos dvi nuomonės, susijusios su gyvybe būtinajame reikalingume, iš esmės prieštarauja viena kitai. Jų nesuderinamumą parodo ir tai, kad aiškindami tuos pačius pavyzdžius, skirtingi autoriai prieina iš esmės skirtingas išvadas, jų nuomone, pateisinančias jų pozicijas.

Tam, kad geriau suprastume gyvybės būtinajame reikalingume problemą, darbe pateiksiu dvi, labiausiai paplitusias baudžiamosios teisės literatūroje, situacijas. Remdamiesi šiomis situacijomis, vieni autoriai bando pateisinti, kiti – paneigti galimybę būtinojo reikalingumo sąlygomis atimti kito žmogaus gyvybę.

Pirmoji situacija. Alpinistas, pakibęs virš bedugnės, nupjauna virvę prie kurios galo pririštas antrasis alpinistas, kuris nutrūko ir tempia paskui save pirmąjį.

Antroji situacija. Gelbėjimosi valties vadas neleidžia į ją įlipti skęstančiajam, nes valtis perkrauta ir, įlipus dar vienam žmogui, paskęs.

M.D. Šargorodskij, N.N. Paše-Ozerskij, J.V. Baulinas[103] pasisako, kad esant tokioms situacijoms, pirmojo alpinisto ir gelbėjimosi valties vado veika pilnai atitinka būtinojo reikalingumo atvejį. Minėti autoriai laiko, kad esant šioms situacijoms pavojus kyla kelių žmonių gyvybei. Pirmu atveju, nenupjovus virvės, abu alpinistai žus. Antru atveju, įlipus į valtį dar vienam žmogui, paskęs visi, tai yra ir tie, kurių gyvybes galima būtų išgelbėti. Pavojaus tų žmonių gyvybei atsiradimas visiškai nesusijęs su išsigelbėjusiais, pavojaus neįmanoma išvengti kitais būdais, be to, paaukojama vieno žmogaus gyvybė yra mažiau reikšminga žala negu dviejų ar daugiau žmonių mirtis. Tokie autorių argumentai parodo, kad kito žmogaus gyvybė gali būti atimta būtinojo reikalingumo atvejais.

J.V. Baulinas, nagrinėdamas šias situacijas, papildomai išskiria dar vieną reikalavimą, tai yra, nepalankias pavojaus pašalinimo sąlygas. Šis reikalavimas visiškai neprieštarauja paminėtų autorių pozicijai, nes jis paprasčiausiai detalizuoja vieną iš būtinojo reikalingumo

---

[103] М.Д.Шаргородский Преступления против жизни и здоровья. Москва, 1948. с. 243; Н.Н. Паше-Озерский Необходимая оборона и крайняя необходимость. Москва, 1962. с. 166-167; Баулин Ю.В. Обстоятельства, исключающие преступность деяния. Харьков, 1991. с. 311-321.

teisėtumo sąlygų, tai yra, negalėjimą pašalinti gresiančio pavojaus kitais būdais. Apie šią ir kitas būtinojo reikalingumo teisėtumo sąlygas kalbėsime kitoje darbo dalyje.

Kita autorių grupė, tai yra S.V. Borodinas, M.I. Jakubovič, I.P. Portnovas[104], griežtai prieštarauja, kad įmanomos situacijos, kurios leistų atimti gyvybę būtinojo reikalingumo sąlygomis. M.I. Jakubovič, I.P. Portnovas savo pozicijas grindžia nuostata, jog gelbėti savo gyvybę kito gyvybės sąskaita prieštarauja ir moralės normoms, ir baudžiamosios teisės doktrinai, visiškai neatsižvelgdami į tai, kad, gelbėdamas savo gyvybę, žmogus gali gelbėti ir kelias kitų žmonių gyvybes.

V.A. Vladimirovas su J.I. Liapunovu bei A.I. Marcevas su A.M. Caregorodcevu[105] savo darbe neneigia galimybės atimti kito žmogaus gyvybės būtinojo reikalingumo sąlygomis, siekiant išgelbėti kelių žmonių gyvybes. Tačiau esant pirmajai situacijai, alpinisto virvės nupjovimą vertina kaip tyčinį nužudymą. Tokios išvados jie galėjo prieiti, jei minėtoje situacijoje nematė pavojaus dviejų žmonių gyvybėms. Tuo tarpu panašų į nagrinėjamą antrąją situaciją atvejį aiškina kaip būtinąjį reikalingumą. Tai yra, situacijoje, kai traukinio mašinistas nepanaudojo avarinio stabdymo staiga į nereguliuojamą pervažą išvažiavus automobiliui, dėl ko automobilio vairuotojas žuvo, o keleivis buvo sunkiai sužalotas. Autoriai teigia, kad traukinio mašinistas siekė išgelbėti daugelio savo keleivių gyvybes, nes traukinys važiavo 70 km/val. greičiu ir, panaudojus avarinį stabdymą, vagonai nuvažiuotų nuo bėgių, žūtų daug žmonių.

Reikia pastebėti, kad 2000 m. LR BK 31 straipsnio 1 dalies dispozicija sako, jog padarytoji žala turi būti „mažesnė už tą, kurios **siekta** išvengti“[106]. Tokia formuluotė, aiškinant ją pažodžiui, irgi atmeta galimybę pateisinti pirmojo alpinisto elgesį būtinojo reikalingumo nuostatomis, nes alpinistas, nupjovęs virvę, siekė išgelbėti tik savo gyvybę, o remiantis dabartiniu įstatymu, jis padarė žalą, lygiavertę išvengtai. Tokių situacijų gali būti ir daugiau. Pavyzdžiui, situacijoje su perpildyta gelbėjimosi valtimi: asmuo, sakydamas, kad norėjo pats išsigelbėti, o kiti buvę valtyje jam nerūpėjo, bus traukiamas baudžiamojon atsakomybėn. Nes pagal baudžiamojo įstatymo raidę jis „*siekė*“ išsigelbėti paaukodamas kito žmogaus gyvybę. Tuo tarpu, jei jisai teigs, kad norėjo išgelbėti visų buvusių valtyje žmonių gyvybes, jo veika atitiks būtinojo reikalingumo nuostatas. Tokią situaciją galima pavadinti įstatymo netobulumu, kurį būtina pašalinti[107].

---

[104] Бородин С.В. Обстоятельства, исключающие производство по уголовному делу. // Ученые записки ВИЮН. Вып. 13. Москва, 1961. с. 70-72; Якубович М.И. Обстоятельства, исключающие общественную опасность и противоправность деяния. Москва, 1979. с. 59-60; Портнов И.П. Крайняя необходимость в свете нового уголовного законодательства. // Журнал Российского права. Москва, 1998. № 4/5. с. 102-103.

[105] Владимиров В.А., Ляпунов Ю.И. Обстоятельства, исключающие общественную опасность деяния: Советское уголовное право. Общая часть. Учебное пособие. Москва, 1970. с. 81-82; Марцев А.И., Царегородцев А.М. Необходимая оборона. Задержание преступника. Крайняя необходимость. Учебное пособие. Омск, 1987. с. 31.

[106] Paryškinta autoriaus.

[107] Plačiau šis klausimas bus nagrinėjamas ketvirtoje šio darbo dalyje.

Pateiktų situacijų analizė parodo, jog baudžiamosios teisės literatūroje nėra vieningos nuomonės dėl gyvybės, kaip būtinojo reikalingumo pažeidžiamos vertybės, ir tai, kad šio klausimo sprendimas reikalauja tolimesnės argumentacijos.

Toliau nagrinėjant gyvybę kaip būtinojo reikalingumo pažeidžiamą vertybę, reikia pasakyti, kad autoriai, kurie išskiria žmogaus gyvybę iš kitų baudžiamosios teisės saugomų vertybių, nori pabrėžti, jog ji yra svarbiausia absoliuti vertybė, kurios neįmanoma atstatyti arba atlyginti. Tačiau, mano nuomone, baudžiamajame kodekse galime surasti ir daugiau vertybių, kurias pažeidus atstatyti iki pirminės būklės neįmanoma, o apie atlyginimą galima kalbėti tik labai sąlyginai.

Aptarsime, pavyzdžiui, asmens sveikatą. Atstatyti žalą, padarytą asmens sveikatai, galime tik nežymių ir, kai kuriais atvejais, nesunkių sveikatos sutrikdymų atvejais. Kiti atvejai, kaip sunkūs ir didesnė dalis nesunkių sveikatos sutrikdymų neatstatomi ir tai užrašyta pačiose 2000 m. LR BK straipsnių dispozicijose. Pavyzdžiui 2000 m. LR BK 135 str. „nukentėjęs asmuo *neteko* regos, klausos, kalbos, vaisingumo, nėštumo ar kitaip buvo sunkiai suluošintas, susirgo sunkia *nepagydoma* ar ilgai trunkančia liga, realiai gresiančią gyvybei ar stipriai sutrikdančią žmogaus psichiką, arba *prarado* didelę dalį profesinio ar bendro darbingumo, arba buvo *nepataisomai* subjaurotas nukentėjusio asmens kūnas“, 138 str. „nukentėjęs asmuo *prarado* nedidelę dalį profesinio ar bendro darbingumo, arba ilgai sirgo“.

Kalbėdami apie padarytos sveikatai žalos atlygintinumą, negalėsime nustatyti objektyvių kriterijų, kuriais remiantis galima būtų įvertinti pinigais arba kitokiu ekvivalentu padarytąjį sveikatos sutrikdymą. Kaip negalima nustatyti nevaisingumo kainos, taip pat neįmanoma nustatyti, kiek asmuo praras per visą likusį gyvenimą, netekęs, pavyzdžiui, 25% profesinio arba bendro darbingumo ir pan.

Toliau nagrinėjant šią problemą, galima pasakyti, jog net nuosavybės teisėms padarytoji žala ne visada gali būti atstatyta arba atlyginta. Pavyzdžiui, kyla abejonių, ar galima būtų atstatyti arba atlyginti sunaikintą Rembranto paveikslą, sunaikintą Saulės akmenį. Tokių pavyzdžių gali būti be galo daug, todėl vien tai, kad baudžiamojo įstatymo saugoma vertybė negali būti atstatyta ir atlyginta, nėra pakankamas pagrindas išbraukti ją iš būtinojo reikalingumo sąlygomis pažeidžiamų vertybių sąrašo.

Mano manymu, apskritai kalbėti apie nusikalstamos veikos ar būtinojo reikalingumo sąlygomis padarytos žalos atlygintinumą arba pašalinimą baudžiamojoje teisėje nėra prasmės, nes tai civilinės teisės dalykas. Baudžiamojoje teisėje žalos atlyginimas arba pašalinimas turi reikšmės tik kaip baudžiamojo poveikio priemonė ar kaip aplinkybė, kuri palengvina nusikalstamą veiką padariusio asmens teisinę padėtį.

Manau, kad teisingiausia yra tos autorių grupės nuomonė, kurie neišbraukia iš būtinojo reikalingumo sąlygomis pažeidžiamų vertybių sąrašo žmogaus gyvybės. Tokia pozicija neprieštarauja 2000 m. LR BK straipsnio, numatančio būtinąjį reikalingumą, dispozicijai. Šiame straipsnyje nėra jokių išlygų, leidžiančių teigti, jog būtinojo reikalingumo sąlygomis atimti kito žmogaus gyvybės negalima. Tačiau kada ir kaip ši bei kitos vertybės gali būti pažeidžiamos, yra būtinojo reikalingumo teisėtumo sąlygų klausimas, kuris bus nagrinėjamas kitoje darbo dalyje.

Panašiai kaip ir 2000 m. LR BK, jokių išlygų dėl būtinojo reikalingumo pažeidžiamų vertybių neturi Olandijos ir Ispanijos baudžiamieji kodeksai. Olandijos BK 40 straipsnis nustato, kad „asmuo, kuris įvykdo teisės pažeidimą jėgos, kuriai jis negali priešintis (overmacht), įtakoje, netraukiamas baudžiamojon atsakomybėn“[108]. Matome, tokia straipsnio formuluotė leidžia teigti, kad gyvybė gali būti atimta būtinojo reikalingumo sąlygomis. Tai patvirtina Olandijos teismų praktika. „Skirtingai nuo Anglijos ir daugelio amerikietiškų jurisdikcijų, galima taikyti atleidimą nuo atsakomybės esant bet kokiems nusikaltimams, net ir nužudymams“[109]. Ispanijos BK 21 straipsnio 5 punktas nustato, kad netraukiamas baudžiamojon atsakomybėn „tas, kas reikalingumo būsenoje, tam, kad pašalintų žalos padarymą sau arba kitam asmeniui, padaro žalą arba nuostolius kito asmens teisėms arba pažeidžia įsipareigojimus, jei tai atitinka tokias sąlygas: Pirmiausia. Jeigu padarytoji žala ne didesnė nei išvengtoji žala. Antra. Jeigu reikalingumo būsena nebuvo išprovokuota asmens, padariusio žalą. Trečia. Jei profesinė pareiga asmens, esančio reikalingumo būklėje, nereikalavo pasiaukoti kitų asmenų teisių gynybai.“[110] Matome, jog pirmoji Ispanijos BK pateikta būtinojo reikalingumo sąlyga tiesiogiai apibūdina padaromos žalos kiekį, tačiau remiantis ja, galima padaryti išvadą, jog atimti žmogaus gyvybę būtinojo reikalingumo sąlygomis galima, jei siekiama išvengti kito ar kitų žmonių mirties. Nes tokiu atveju ši sąlyga nebus pažeista ir padarytoji žala bus ne didesnė už tą, kurios buvo išvengta.

Baudžiamosios teisės teorijoje žinomi atvejai, kai atskiros nusikalstamų veikų sudėtys pažeidžia kelias vertybes. Tokiais atvejais viena vertybė laikoma pagrindine, kita arba kitos – papildomomis. Taip straipsnio, numatančio neteisėtą laisvės atėmimą, pagrindinė vertybė yra žmogaus laisvė, o papildoma gali būti kito žmogaus sveikata (2000 m. LR BK 146 str. 2 d.), straipsnio, numatančio iššaginimą, pagrindinė vertybė yra žmogaus lytinė laisvė, o papildoma gali būti žmogaus sveikata (2000 m. LR BK 149 str.), straipsnio, numatančio kelių transporto eismo saugumo ar transporto priemonių eksploatavimo taisyklių pažeidimą, pagrindinė vertybė yra transporto eismo saugumas, o papildoma gali būti žmogaus sveikata, asmens nuosavybės

---

[108] Уголовный кодекс Голландии. Санкт-Петербург, 2001. с. 173.
[109] Уголовный кодекс Голландии. Санкт-Петербург, 2001. с. 87. Reikia pastebėti, kad aplinkybės, šalinančios baudžiamąją atsakomybę, Olandijos baudžiamojoje teisėje vadinamos aplinkybėmis, atleidžiančiomis nuo atsakomybės.
[110] Уголовный кодекс Испании. Москва, 1998. с. 17-18.

teisės (2000 m. LR BK 281 str.) ir kt. Taigi, būtų logiškas klausimas, ar būtinojo reikalingumo sąlygomis galima pažeisti kelias vertybes. Mano nuomone, į šitą klausimą galima atsakyti tik teigiamai.

Konkretus būtinojo reikalingumo atvejis formaliai atitinkantis tam tikros nusikalstamos veikos pažeidžiamą vertybę, atitinka ją pilnai be išlygų arba išimčių. Pavyzdžiui, asmuo, norėdamas pristatyti sunkiai sužalotą vaiką į gydymo įstaigą, neblaivus sėda už vairo ir pažeidžia kelių eismo taisykles, dėl ko padaroma avarija, kurios metu nesunkiai sutrikdoma kito žmogaus sveikata ir sukeliama didelė turtinė žala. Matome, jog asmuo pažeidžia tris baudžiamojo įstatymo saugomas vertybes, tai yra, transporto eismo saugumą, kito žmogaus sveikatą ir kito asmens nuosavybę. Tačiau išskirti jas ir traktuoti atskirai nėra nei įstatyminio pagrindo, nei prasmės. Šiuo atveju asmuo padaro vieną veiką, kuri formaliai atitinka vienos nusikalstamos veikos sudėtį, todėl esant būtinojo reikalingumo sąlygoms, baudžiamoji atsakomybė pašalinama bendrai už visus sukeltus padarinius bei pažeistas vertybes.

Baudžiamosios teisės literatūroje šis klausimas nenagrinėjamas greičiausiai dėl to, kad visi autoriai vienodai supranta jo sprendimą, kuris atitinka ką tik išsakytą nuomonę.

Taigi, būtinojo reikalingumo atvejais gali būti pažeistos bet kokios baudžiamojo įstatymo saugomos vertybės. Be to, būtinasis reikalingumas formaliai atitinka nusikalstamą veiką, kuria gali būti pažeidžiamos dvi ir daugiau baudžiamojo įstatymo saugomos vertybės.

3.2. Veikos, padarytos būtinojo reikalingumo sąlygomis, atitikimas nusikalimo ar baudžiamojo nusižengimo veiką, padarinius, priežastinį ryšį

Būtinasis reikalingumas taip pat atitinka kitus tris, pagrindinius, ir gali atitikti visą eilę fakultatyvinių nusikalstamos veikos sudėties objektyviųjų požymių. Reikia pastebėti, kad fakultatyviniai nusikalstamos veikos požymiai turi reikšmės tik konkrečiuose nusikaltimuose ar baudžiamuosiuose nusižengimuose, kuriuose jie būtini nusikalstamos veikos sudėčiai konstatuoti. Todėl nagrinėjant ne konkrečius, o bendrus būtinojo reikalingumo klausimus, didžiausias dėmesys bus skirtas pagrindiniams objektyviesiems požymiams.

Veika yra kitas objektyvusis požymis, kurį formaliai atitinka būtinasis reikalingumas. Pačiame 2000 m. LR BK 31 straipsnyje būtinasis reikalingumas apibrėžiamas kaip veika: „asmuo neatsako pagal baudžiamuosius įstatymus už *veiką*, kurią [...]“. Tačiau asmens elgesio būtinojo reikalingumo sąlygomis įstatyminis aprašymas užsienio šalių baudžiamuosiuose kodeksuose nėra vienodas. Pavyzdžiui, Japonijos baudžiamasis kodeksas asmens elgesį būtinojo reikalingumo sąlygomis aprašo analogiškai 2000 m. LR BK: „*veika*, neišvengiamai

būtina tam, kad būtų išvengta [...]“[111], Ispanijos baudžiamojo kodekso 21 straipsnio 5 punktas kalba apie padarytą žalą arba nuostolius „tas, kas reikalingumo būsenoje, tam, kad pašalintų žalos padarymą sau arba kitam asmeniui, *padaro žalą arba nuostolius* kito asmens teisėms arba [...]“[112], Kinijos baudžiamajame kodekse kalbama apie skubias priemones: „netraukiamas baudžiamojon atsakomybėn asmuo, būtinojo reikalingumo būsenoje *ėmęsis neatidėliotinų priemonių* pavojui, gresiančiam visuomeniniams ar kitiems interesams, paties arba trečiųjų asmenų asmenybei ir teisėms pašalinti“[113], Olandijos baudžiamojo kodekso 40 straipsnis kalba, kad būtinojo reikalingumo sąlygomis padaromas teisės pažeidimas: „asmuo, kuris *įvykdo teisės pažeidimą* jėgos, kuriai [...]“[114].

Beveik visi ką tik paminėti asmens, veikiančio būtinojo reikalingumo sąlygomis, elgesio aprašymo būdai (veika, žalos ar nuostolių padarymas, skubių priemonių ėmimasis) yra daugiau ar mažiau priimtini dėl jų neutralumo. Tai reiškia, kad jie iš anksto nenustato asmens elgesio socialinio turinio, kuris paaiškėja tik pilnai išnagrinėjus būtinojo reikalingumo institutą. Tik Olandijos baudžiamojo kodekso formuluotė yra, mano manymu, netinkama. Nes nuoroda į tai, kad asmens elgesys būtinojo reikalingumo sąlygomis yra teisės pažeidimas, prieštarauja aplinkybių, šalinančių baudžiamąją atsakomybę, instituto esmei. Be to tokia formuluotė visiškai neinformatyvi, tai reiškia, kad ji nepasako, kokios teisės šakos pažeidimu laikyti panašius atvejus. Tokios formuluotės įstatyminis įtvirtinimas gali sumažinti šio instituto panaudojimo efektyvumą. Pavyzdžiui, asmuo nori apginti svarbesnes vertybes būtinojo reikalingumo aktu, tačiau žino, kad toks elgesys, nors ir neužtraukia baudžiamosios atsakomybės, yra teisės pažeidimas, ir nenorėdamas pažeisti teisės, leidžia pažeisti svarbesnes vertybes.

Iš visų paminėtų asmens, veikiančio būtinojo reikalingumo sąlygomis, elgesio aprašymo būdų universaliausia yra veikos sąvoka. Pirmiausia, ji naudojama baudžiamojoje teisėje kaip bendras veikimo ir neveikimo vardiklis. Antra, ji naudojama bet kokiam (socialinio turinio prasme) asmens elgesiui, patenkančiam į baudžiamojo teisinio vertinimo sferą, pažymėti. Galiausiai ji puikiai pabrėžia būtinojo reikalingumo ir tam tikros nusikalstamos veikos formalųjį atitikimą.

2000 m. LR BK pateiktas būtinojo reikalingumo apibrėžimas veikos prasme labai primena nusikaltimo ir baudžiamojo nusižengimo numatytų 2000 m. LR BK 11 ir 12 straipsniuose apibrėžimus, nes ir juose įstatymų kūrėjas pabrėžia veiką, kuri yra vienintelis kriminalizuojamas asmens elgesys. Veika, kuri padaroma būtinojo reikalingumo sąlygomis,

---

[111] Уголовное законодательство зарубежных стран (Англии, США, Франции, Германии, Японии). Москва, 1998. с. 338-339.
[112] Уголовный кодекс Испании. Москва, 1998. с. 17-18.
[113] Уголовный кодекс Китайской Народной Республики. Санкт-Петербург, 2001. с.23-24.
[114] Уголовный кодекс Голландии. Санкт-Петербург, 2001. с. 173.

kaip ir nusikalstamos veikos objektyvusis požymis, gali pasireikšti veikimu ir neveikimu. Nes asmuo, norėdamas pašalinti tam tikrą pavojų, gali būti priverstas aktyviai veikti arba elgtis pasyviai, tuo padarydamas žalą baudžiamojo įstatymo saugomoms vertybėms. Pavyzdžiui, turto prievartavimo atveju, tai yra, grasinant tuoj pat ir ateityje panaudoti fizinį smurtą, kiosko pardavėja yra priversta *perduoti* kaltininkui 20 litų ir 5 litų vertės prekę, tuo padarydama kiosko savininkui 25 litų turtinę žalą[115]. Kitu atveju, Lenkijos piliečiai A. Volski ir A. Jančevski dėl psichinės prievartos (grupė asmenų jiems grasino lazdomis, peiliais ir šaunamuoju ginklu) buvo priversti netrukdyti kaltininkams užvaldyti jų turimą automobilį Mercedes 300, priklausantį Vokietijos piliečiui In-Ryew-Lim`ui[116].

Norint toliau nagrinėti veikos, padarytos būtinojo reikalingumo nuostatomis, formalųjį atitikimą objektyviesiems požymiams, didelę reikšmę turi nusikalstamos veikos sudėčių klasifikavimas į materialiąsias ir formaliąsias. Materialiosiose sudėtyse įrodinėjami visi pagrindiniai objektyvieji požymiai, formaliosiose sudėtyse tik baudžiamojo įstatymo saugomos vertybės ir veika. Tas pats galioja ir būtinojo reikalingumo formaliajam atitikimui nusikalstamos veikos sudėties požymiams. Vienu atveju veika, padaryta būtinojo reikalingumo nuostatomis, formaliai atitinka tik pavojingą veiką, kitu atveju – pavojingą veiką, padarinius ir priežastinį ryšį tarp pavojingos veikos ir padarinių, tai priklauso nuo to, kokią nusikalstamos veikos sudėtį formaliai atitinka būtinasis reikalingumas. Pavyzdžiui, dėl stipraus skausmo širdies srityje, migreninio galvos skausmo ir silpnumo V. Subačius nuvažiavo į gydymo įstaigą, taip pažeisdamas teismo įpareigojimą gyventi adresu Partizanų g. 156-8, Kaune, ir būti gyvenamojoje vietoje nuo 20.00 val. iki 07.00 val.[117] Esant tokiai situacijai, jo elgesys formaliai atitinka nusikalstamos veikos, numatytos 2000 m. LR BK 245 straipsnyje, požymius, o veika, šiuo atveju, yra vykimas į gydymo įstaigą. Kitu atveju, individualios K. Pečiulio įmonės pardavėja G. Litvinienė dėl grasinimo dujiniu pistoletu ir tuoj pat pavartoti fizinį smurtą prieš ją nesutrukdė D. Domarkui ir T.Kleinui paimti iš kasos aparato ir užvaldyti 1170 Lt.[118] Šiuo atveju pardavėjos G. Litvinienės elgesys formaliai atitinka nusikalstamos veikos, numatytos 2000 m. LR BK 184 straipsnio 1 dalyje, požymius. Veika, šiuo atveju, yra pardavėjos G. Litvinienės nesutrukdymas, padariniai - 1170 Lt žala K. Pečiulio individualiai įmonei, priežastinis ryšys – dėl pardavėjos neveikimo kilę padariniai.

Kitas objektyvusis nusikalstamos veikos požymis, kurį formaliai atitinka būtinasis reikalingumas, yra baudžiamojo įstatymo numatyti padariniai. Kaip jau buvo minėta, šis požymis įrodinėjamas visuose nusikalstamose veikose su materialiąja sudėtimi.

---

[115] Baudžiamoji byla Nr. 1[14]-773 1998 m.
[116] Baudžiamoji byla Nr. 1A-130 / 2000 m.
[117] Baudžiamoji byla Nr. 1-974 / 2002 m.
[118] Kasacinė byla Nr. 2K-294 / 2001 m.

Nagrinėdami 2000 m. LR BK 31 straipsnio 1 dalį, matome, kad įstatymų leidėjas kalba apie padarytą žalą, neminėdamas baudžiamajame įstatyme numatytų padarinių. Todėl svarbu išsiaiškinti padarytos žalos ir baudžiamajame įstatyme numatytų padarinių santykį.

Baudžiamosios teisės teorijoje žala skirstoma į materialiąją ir nematerialiąją.[119] Materialiosios žalos atveju turime nustatyti kokybinius ir kiekybinius požymius. Kokybinis požymis parodo, kokiai baudžiamojo įstatymo saugomai vertybei padaroma žala, o kiekybinis požymis – kiek tiksliai žalos padaroma. Nematerialiosios žalos atveju mes nustatome tik kokybinį žalos požymį, nes tikslus kiekybinio požymio nustatymas arba neįmanomas, arba labai apsunkintas. Prie materialios žalos priskiriami turtinio ir fizinio pobūdžio padariniai, atsiradę dėl nusikalstamos veikos padarymo. Pavyzdžiui, vagystės metu (2000 m. LR BK 178 str.) asmuo praranda turtą, kurio vertė 2000 litų arba, užpuolus asmenį, jam padaromas nesunkus sveikatos sutrikdymas (2000 m. LR BK 138 str.). Pirmuoju atveju žala yra turtinio pobūdžio, antruoju – fizinio. Abejais atvejais mes galime nustatyti ir kokybinį (kito asmens turtas, kito žmogaus sveikata), ir kiekybinį (2000 Lt., nesunkus sveikatos sutrikdymas) padarytos žalos požymius.

Prie nematerialiosios žalos priskiriami padariniai, kurie atsiranda pažeidus nematerialiojo pobūdžio baudžiamojo įstatymo saugomas vertybes. Pavyzdžiui, 2000 m. LR BK 146 straipsnis, numatantis neteisėtą žmogaus laisvės atėmimą arba 2000 m. LR BK 225 straipsnis, numatantis kyšininkavimą. Pirmu atveju žala padaroma žmogaus laisvei, kitu – valstybės tarnybai. Ir pirmu, ir antru atveju mes galime nustatyti kokybinį žalos požymį, o tikslus kiekybinio požymio nustatymas neįmanomas. Mes negalime tiksliai nustatyti, kiek žalos padaryta žmogaus laisvei arba valstybės tarnybai, be to įstatymų leidėjas to nereikalauja.

Baudžiamajame įstatyme numatytų padarinių samprata yra bendrinio pobūdžio, į ją įeina visi įmanomi padariniai, kurie atsiranda dėl nusikalstamų veikų atlikimo. Tačiau padarinių sąvoka daugiau vartojama kaip bendros nusikalstamos veikos sudėties požymis, tuo tarpu konkrečiai sudėčiai vartojama žalos sąvoka. Tokią išvadą galima padaryti išnagrinėjus naująjį baudžiamąjį kodeksą, nes jame, palyginus su 1961 metų baudžiamuoju kodeksu, padarinių sąvoką dažnai keičia žalos sąvoka. Tačiau tai nereiškia, kad tarp šitų sąvokų yra priešprieša, tiesiog vietoj teorijoje vartojamos padarinių sąvokos baudžiamajame įstatyme įtvirtinta žalos sąvoka.

Remdamiesi šia analize, galime teigti, kad 2000 m. LR BK 31 straipsnio 1 dalyje „padaryta žala“ atitinka baudžiamosios teisės teorijos numatytą padarinių sąvoką. Todėl būtinasis reikalingumas, numatytas 2000 m. LR BK 31 straipsnyje, formaliai atitinkantis tam

---

[119] Piesliakas V. Mokymas apie nusikaltimą ir nusikaltimo sudėtį. Vilnius, 1996. p. 88-90; Уголовное право Российской Федерации. Общая часть. Москва, 1999. с. 137; Уголовное право. Общая часть. Москва, 1999. с. 154-155.

tikrą nusikalstamą veiką, atitinka to nusikaltimo ar baudžiamojo nusižengimo objektyvųjį požymį – padarinius.

Toliau nagrinėjant būtinojo reikalingumo formalųjį atitikimą tam tikroms baudžiamojo įstatymo numatytiems padariniams, iškyla klausimas, ar visus baudžiamojo įstatymo numatytus padarinius gali formaliai atitikti būtinasis reikalingumas. Atsakymas į šį klausimą gali būti tik teigiamas. Taip, veikdamas būtinojo reikalingumo sąlygomis, asmuo gali padaryti ir fizinę, ir turtinę, ir nematerialiojo pobūdžio žalą. Pavyzdžiui, asmuo įvykdo grasinančio ginklu užpuoliko reikalavimą neatlygintinai, be savininko leidimo paimti svetimą turtą, arba, siekdamas išvengti susidūrimo su staiga į kelią išvažiavusiu dviratininku, automobilio vairuotojas atsitrenkia į kelkraštyje stovinčią mašiną, tuo padarydamas savo keleiviui nesunkų sveikatos sutrikdymą, arba, siekdamas išgelbėti kito žmogaus gyvybę nuo tiesiogiai gresiančio pavojaus, asmuo apriboja jo laisvę judėti. Matome, jog pirmu atveju asmuo, veikiantis būtinojo reikalingumo sąlygomis, padaro turtinę žalą, antruoju atveju – fizinę žalą, ir trečiuoju atveju – nematerialiojo pobūdžio žalą.

Kitas objektyvusis nusikalstamos veikos, kurią formaliai atitinka būtinasis reikalingumas, požymis yra priežastinis ryšys tarp pavojingos veikos ir baudžiamajame įstatyme numatytų padarinių. Kaip ir baudžiamojo įstatymo numatyti padariniai, jis įrodinėjamas tik nusikaltimuose ir baudžiamuosiuose nusižengimuose su materialiąja sudėtimi.

Žinoma, jog priežastinis ryšys yra objektyvaus pobūdžio, tai reiškia, kad jis egzistuoja nepriklausomai nuo asmens norų ir parodo santykį tarp priežasties ir pasekmės. Priežastimi laikomas įvykis, procesas (baudžiamojoje teisėje – veika), kuris sąlygoja kitą, vėlesnį įvykį, procesą (baudžiamojoje teisėje – padarinius). Baudžiamąją teisę domina tik teisiškai reikšmingas priežastinis ryšys. Todėl jeigu tarp veikos ir padarinių, nors ir numatytų baudžiamajame įstatyme, mes nenustatome teisiškai reikšmingo priežastinio ryšio, jų baudžiamasis teisinis vertinimas praranda savo prasmę.

Būtinasis reikalingumas, kaip aplinkybė, šalinanti baudžiamąją atsakomybę, yra baudžiamojo teisinio vertinimo sferoje. Vadinasi veiką, kuri padaroma būtinojo reikalingumo sąlygomis, bei atsiradusius padarinius turi jungti teisiškai reikšmingas priežastinis ryšys. Tai reiškia, jei asmuo padaro veiką, kuri atitinka būtinojo reikalingumo sąlygas, tačiau padarytoji žala nėra teisiškai reikšmingame priežastiniame ryšyje su ta veika, tokia situacija negali būti traktuojama kaip būtinasis reikalingumas.

3.3. Veikos, padarytos būtinojo reikalingumo sąlygomis, atitikimas nusikalstamos veikos subjekto požymį

Kaip jau buvo minėta pirmoje šio darbo dalyje, kalbėti apie subjektą, kaip objektyvų nusikalstamos veikos požymį, kurį atitinka visos aplinkybės, šalinančios baudžiamąją atsakomybę, yra prasmė, kai juo yra fizinis asmuo. Fizinis nusikalstamos veikos subjektas turi vieną pagrindinį požymį, tai yra, amžių, kuris numatytas 2000 m. LR BK 13 straipsnyje. Paprastai baudžiamojon atsakomybėn gali būti traukiamas asmuo, kuriam iki nusikaltimo ar baudžiamojo nusižengimo padarymo buvo suėję šešiolika metų, o atskirais, 2000 m. LR BK 13 straipsnio 2 dalyje numatytais atvejais, nuo keturiolikos metų.

Tokios baudžiamajame įstatyme numatytos amžiaus ribos siejamos su asmens gebėjimu suprasti išorinio pasaulio reiškinius, suvokti jų vidinius ryšius, vertinti bei pasirinkti priimtino elgesio variantą, kas atsiranda ne nuo gimimo, o daug vėliau, asmens biologinio ir socialinio vystymosi eigoje. To vystymosi metu asmuo gauna pakankamai gyvenimiškos patirties tam, kad suvoktų visuomenėje nusistovėjusią vertybių sistemą. Remiantis gauta gyvenimiška patirtimi, asmuo supranta jo atliekamos veikos naudingumą arba pavojingumą visuomenei.

Be atitinkamo amžiaus asmens elgesys negali užtraukti baudžiamosios atsakomybės, vadinasi, papildomos aplinkybės, mūsų atveju, būtinasis reikalingumas, šalinančios baudžiamąją atsakomybę, praranda savo teisinę reikšmę. Be to, kaip jau buvo rašyta, baudžiamosios atsakomybės amžiaus riba siejama su asmens išsivystymo lygiu, kada jis sugeba suprasti savo elgesio socialinį turinį bei jį valdyti. Jeigu mes preziumuojame, kad iki tam tikro amžiaus asmuo negali suprasti elgesio pavojingumo, vadinasi jis negali pilnai ir visapusiškai suprasti būtinybės apginti tam tikrą vertybę, kuriai gresia pavojus. Dar sunkiau asmeniui, nesulaukusiam tam tikro amžiaus, suprasti, kada ir kiek žalos galima padaryti siekiant apginti tam tikrą vertybę nuo tiesiogiai gresiančio pavojaus. O tai reiškia, kad toks asmuo negali suprasti būtinojo reikalingumo, kaip mano manymu, ir bet kokios kitos aplinkybės, šalinančios baudžiamąją atsakomybę, teisinės prigimties bei teisėtumo sąlygų.

Dabar reikia aptarti, koks turi būti minimalus amžius asmens, veikiančio būtinojo reikalingumo sąlygomis. Šį klausimą kiek supainioja tai, kad būtinojo reikalingumo situacijoje mes turime dvi pavojingas veikas. Pirmoji jų yra veika, kuri sukelia pavojų tam tikrai vertybei. Antroji veika, kuri atliekama siekiant pašalinti pirmosios veikos sukeltą pavojų. Tačiau įdėmiau panagrinėję situaciją, pamatysime, kad pirmoji veika neturi jokio ryšio su būtinojo reikalingumo formalaus atitikimo požymiu. Todėl minimalus asmens, veikiančio būtinojo reikalingumo nuostatomis, amžius priklauso nuo antrosios veikos, tai yra, nuo konkretaus nusikaltimo ar

baudžiamojo nusižengimo, kurį formaliai atitinka būtinasis reikalingumas, ir nustatomas pagal tos nusikalstamos veikos subjekto amžių. Pavyzdžiui, Lenkijos piliečiai A. Volski ir A. Jančevski, norėdami išvengti ginkluotų užpuolikų fizinio susidorojimo, priversti netrukdyti kaltininkams užvaldyti jų turimą automobilį Mercedes 300, priklausantį Vokietijos piliečiui In-Ryew-Lim`ui[120]. Tokia veika formaliai atitinka turto iššvaistymo (2000 m. LR BK 184 straipsnio 2 dalis) sudėtį. 2000 m. LR BK 13 straipsnio 2 dalis nenumato, kad asmenį, sulaukusį keturiolikos metų, būtų galima patraukti baudžiamojon atsakomybėn už nusikaltimo, numatyto 184 straipsnio 2 dalyje padarymą, vadinasi, šiuo atveju, minimalus būtinojo reikalingumo subjekto amžius yra šešiolika metų.

Tai, kad nesulaukusio tam tikro, baudžiamajame įstatyme numatyto, amžiaus asmens elgesys negali būti baudžiamojo teisinio vertinimo dalyku, gali sukelti abejonių dėl tolimesnio būtinojo reikalingumo sąlygų nustatymo. Atrodo, kad vien subjekto amžiaus nebuvimas padaro baudžiamąją atsakomybę neįmanoma ir dėl to nustatinėti papildomas aplinkybes, šalinančias baudžiamąją atsakomybę, nėra prasmės. Iš tikrųjų, tokiais atvejais, tai yra, kai norėdamas pašalinti atsiradusį pavojų, asmuo, nesulaukęs atitinkamo amžiaus, padaro žalą kitai įstatymo saugomai vertybei, baudžiamoji atsakomybė negali atsirasti dėl nusikaltimo sudėties nebuvimo. Tuo baudžiamasis procesas pasibaigia. Tačiau baudžiamoji atsakomybė nėra vienintelė nusikaltimo padarymo teisinė pasekmė. Visi žinome, kad yra kita teisės šaka, kuri reglamentuoja padarytos žalos atlyginimą. Tai – civilinė teisė, kuriai būtinojo reikalingumo nuostatų nustatymas gali turėti labai didelę reikšmę net tada, kai asmuo, veikęs būtinojo reikalingumo sąlygomis, yra jaunesnis kaip keturiolika metų.

Kaip jau buvo minėta, nusikalstamos veikos objektyvieji požymiai be pagrindinių apjungia ir fakultatyvinius požymius. Tai – nusikalstamos veikos dalykas, veikos padarymo būdas, įrankiai, priemonės, aplinkybės, vieta, laikas, specialieji požymiai, apibūdinantys subjektą. Šie objektyvieji požymiai įtraukti į konkrečių nusikaltimų ar baudžiamųjų nusižengimų sudėtis, turi tokią pat reikšmę jų kvalifikavimui kaip ir pagrindiniai. Todėl kai būtinasis reikalingumas formaliai atitinka nusikalstamos veikos sudėtį, į kurią įtrauktas vienas ar keli fakultatyviniai objektyvieji požymiai, jis turės atitikti ir juos. Pavyzdžiui, asmuo, nusikaltėlių, pagrobusių jo vaiką, reikalavimu, perveža per muitinės postą 10 kilogramų tauriųjų metalų (aukso). Šiuo atveju ne tik asmens veika (gabenimas), bet ir veikos padarymo būdas (per muitinės postą, nepateikiant muitinės kontrolei) bei dalykas (10 kg aukso) atitinka nusikaltimo, numatyto 2000 m. LR BK 199 straipsnio 2 dalyje reikalavimus.

[120] Baudžiamoji byla Nr. 1A-130 / 2000 m.

Taigi, būtinasis reikalingumas formaliai atitinka visus konkrečiai nusikalstamos veikos sudėčiai būtinus objektyviuosius požymius ir pagrindinius, ir fakultatyvinius.

Su nusikalstamos veikos objektyviaisiais požymiais tiesiogiai susijęs pagrindinis subjektyvusis požymis, tai yra, kaltė, nes „įrodinėjant nusikaltimo subjektyviąją pusę, reikės įrodinėti psichinį santykį būtent su nusikaltimo objektyviaisiais požymiais, visų pirma su nusikaltimo objektyviąja puse“[121].

Žinome, jog kiekvienas sąmoningas asmens poelgis pereina vidinę savikontrolę, kurios metu asmuo įvertina savo poelgio bei galimų padarinių naudingumą ar žalingumą, leistinumą ar draudžiamumą. Tokią savikontrolę pereina nusikalstamos ir teisėtos veikos. Nusikalstamos veikos atveju asmuo supranta arba gali suprasti savo poelgio bei galimų padarinių žalingumą ir draudžiamumą. Atlikdamas teisėtą veiką, asmuo supranta savo poelgio naudingumą bei leistinumą.

Asmens vidinis psichinis santykis su padaryta veika bei kilusiais padariniais yra reikšmingas baudžiamajai teisei savikontrolės rezultatas. Būtent jis atskiria nusikalstamą veiką nuo būtinojo reikalingumo. Tačiau išnagrinėti jų skirtumus be būtinojo reikalingumo teisėtumo sąlygų išsiaiškinimo neįmanoma. Todėl plačiau šis klausimas bus nagrinėjamas kartu su būtinojo reikalingumo teisėtumo sąlygomis.

[121] Piesliakas V. Mokymas apie nusikaltimą ir nusikaltimo sudėtį. – Vilnius, 1996. P. 68.

4. Būtinojo reikalingumo teisėtumo sąlygos

Ši darbo dalis skirta antrojo būtinojo reikalingumo, kaip aplinkybės, šalinančios baudžiamąją atsakomybę, elemento analizei. Tai yra, aplinkybėms, kurioms esant pašalinama baudžiamoji atsakomybė už padarytą veiką. Kaip jau buvo minėta pirmoje šio darbo dalyje, šis elementas, nagrinėjant konkrečias aplinkybes, šalinančias baudžiamąją atsakomybę, vadinamas teisėtumo sąlygomis.

Baudžiamosios teisės literatūroje sutinkamos įvairios nuomonės dėl būtinojo reikalingumo teisėtumo sąlygų sistemos. Kai kurie autoriai, pavyzdžiui, I.I. Sluckij, A.J. Šurdumovas, išskiria teisėtumo sąlygas, tuo tarpu kiti autoriai, pavyzdžiui, H.M. Ahmedšynas, S.A. Domahinas, N.N.Paše-Ozerskij ne tik išskiria būtinojo reikalingumo teisėtumo sąlygas, bet ir klasifikuoja jas.

Taigi, dažniausiai baudžiamosios teisės literatūroje sutinkamos tokios būtinojo reikalingumo teisėtumo sąlygos:

- *pavojų įstatymo saugomoms vertybėms;*
- *pavojaus šaltinį;*
- *pavojaus realumą;*
- *pavojaus akivaizdumą;*
- *negalėjimą pašalinti gresiančio pavojaus kitais būdais;*
- *padarytoji žala turi būti mažiau reikšminga už tą, kuri grėsė;*
- *žalos padarymą trečiajam asmeniui.*

Dabar bus aptartas šių baudžiamosios teisės teorijoje aptiktų teisėtumo sąlygų išskyrimo pagrįstumas.

Pirmoji sąlyga, kurią išskiria didžioji dalis autorių, nagrinėjančių būtinąjį reikalingumą, tai – *pavojus įstatymo saugomoms vertybėms*. Būtent taip šią sąlygą formuluoja A. Klimka, V. Stankevičius, M.I. Jakubovič, V.N. Kozakas ir kt. Literatūroje galime sutikti ir kiek kitokias šios sąlygos formuluotes, pavyzdžiui, „kai susiduria du teisės saugomi interesai ar pareigos“[122], „veiksmai atliekami tikslu apsaugoti teisėtus interesus“[123], „kai tam tikriems teisės saugomiems interesams gresia pažeidimo pavojus“[124] ir pan.

Antroji sąlyga, kuri išskiriama baudžiamosios teisės literatūroje tai – *pavojaus šaltinis*. Vieni autoriai ją formuluoja kaip savarankišką teisėtumo sąlygą, kiti pavojaus šaltinį nagrinėja

[122] Слуцкий И.И. Обстоятельства, исключающие общественную опасность и противоправность деяния по советскому уголовному праву. Автореферат диссертации. Ленинград, 1954. с. 19.
[123] Владимиров В.А., Ляпунов Ю.И. Обстоятельства, исключающие общественную опасность деяния. Советское уголовное право. Общая часть. Учебное пособие. Москва, 1970. с. 80.
[124] Домахин С.А. Крайняя необходимость по советскому уголовному праву. Москва, 1955. с. 20.

prie kitos teisėtumo sąlygos arba prie bendrų būtinojo reikalingumo klausimų. Kaip savarankišką būtinojo reikalingumo teisėtumo sąlygą pavojaus šaltinį išskiria: A.A. Piontkovskij, N.N. Pašė-Ozerskij, V.N. Kozakas ir kiti[125]. Tuo tarpu kiti baudžiamosios teisės mokslininkai, pavyzdžiui, A. Klimka, S.A. Domachinas, M.I. Jakubovič A.J. Šurdumovas[126] neišskiria būtinojo reikalingumo pavojaus šaltinio, kaip savarankiškos teisėtumo sąlygos. Šie autoriai pavojaus šaltinį nagrinėja analizuojant kitą būtinojo reikalingumo teisėtumo sąlygą, tai yra, pavojų įstatymo saugomai vertybei. Pastarosios autorių grupės nuomonei galima visiškai pritarti dėl kelių priežasčių. Pirmiausia, tam, kad geriau suprastume pavojų įstatymo saugomai vertybei, reikia išsiaiškinti, iš kur kyla tas pavojus, tai yra, išsiaiškinti jo šaltinį, nes pavojus pats savaime egzistuoti negali. Be to, būtinojo reikalingumo pavojaus šaltiniu gali būti bet kas, todėl išskirti savarankišką teisėtumo sąlygą, kuri neturės konkretumo (jokių apribojimų) yra nepagrįsta ir apsunkintų būtinojo reikalingumo supratimą.

Kita sąlyga, išskiriama baudžiamosios teisės teorijoje, tai – *pavojaus realumas*. Tačiau ne visi autoriai, pavyzdžiui, J.V. Baulinas, A.J. Šurdumovas[127], išskiria ją kaip savarankišką. Jie neneigia, kad pavojus būtinojo reikalingumo situacijoje turi būti realus, tačiau šios sąlygos samprata pateikiama nagrinėjant kitas teisėtumo sąlygas. Taip pat M.I. Jakubovič[128], pavojaus realumo turinį nagrinėja kartu su kitos, teorijoje išskiriamos, teisėtumo sąlygos analize, tai yra, su *pavojaus akivaizdumu*. Kiti autoriai, pavyzdžiui, V.N. Kozakas ir N.D. Durmanovas pasisako, kad pavojaus realumą, kaip būtinojo reikalingumo teisėtumo požymį, pilnai apima pavojaus akivaizdumas, dėl ko nėra prasmės išskirti jį kaip savarankišką teisėtumo sąlygą[129].

Su tokiomis minėtų autorių nuomonėmis sutikti negalima, nes šios sąlygos apibūdina gresiantį pavojų skirtingais atžvilgiais. Tai yra, pavojaus realumas – pavojaus buvimą erdvėje, kitaip tariant, pavojaus egzistavimą objektyviame pasaulyje. Pavojaus akivaizdumas – laiko atžvilgiu, tai yra, kad pavojus sukelia tiesioginę arba neišvengiamai kilsiančią grėsmę įstatymo

---

[125] Пионтковский А.А. Учение о преступлении. Москва, 1961. с. 458; Паше-Озерский Н.Н. Необходимая оборона и крайняя необходимость. Москва, 1962. с. 149; Козак В.Н. Вопросы теории и практики крайней необходимости. Саратов, 1981. с. 64; Ахмедшин Х.М. Обстоятельства, исключающие общественную опасность и противоправность деяния: Лекции 1-я и 2-я. Москва, 1958. с. 25; Слуцкий И.И. Обстоятельства, исключающие общественную опасность и противоправность деяния по советскому уголовному праву, Автореферат диссертации. Ленинград, 1954. с. 20; Комментарий к уголовному кодексу Российской Федерации. Москва, 1997. с. 132.

[126] Klimka A. Aplinkybės, pašalinančios veikos pavojingumą visuomenei. Vilnius, 1966. p. 22; Lietuvos TSR baudžiamojo kodekso komentaras. Vilnius, 1989. p. 35; Домахин С.А. Крайняя необходимость по советскому уголовному праву. Москва, 1955. с. 21; Якубович М.И. Обстоятельства, исключающие общественную опасность и противоправность деяния. Москва, 1979. с. 55; Шурдумов А.Ю. Понятие обстоятельств, исключающих преступность деяния. Нальчик, 2000. с. 45.

[127] Баулин Ю.В. Обстоятельства, исключающие преступность деяния. Харьков, 1991. с. 302-322; Шурдумов А.Ю. Понятие обстоятельств, исключающих преступность деяния. Нальчик, 2000. с. 45-47.

[128] Якубович М.И. Обстоятельства, исключающие общественную опасность и противоправность деяния. Москва, 1979. с. 57-58.

[129] Козак В.Н. Вопросы теории и практики крайней необходимости. Саратов, 1981. с. 64; Дурманов Н.Д. Понятие преступления. Москва, 1948. с. 203.

saugomai vertybei. Todėl, mano manymu, šios dvi būtinojo reikalingumo teisėtumo sąlygos, tai yra, pavojaus realumas ir pavojaus akivaizdumas, turi būti nagrinėjamos atskirai.

Kita būtinojo reikalingumo teisėtumo sąlyga, tai – *negalėjimas pašalinti gresiančio pavojaus kitais būdais*. Šią teisėtumo sąlygą išskiria visi autoriai, nagrinėjantys būtinąjį reikalingumą. Be to, 2000 m. LR BK 31 straipsnio 1 dalyje tiesiogiai nurodyta, kad veika, kuria siekiama pašalinti gresiantį pavojų, atitiks būtinojo reikalingumo nuostatas, „jeigu šis pavojus negalėjo būti pašalintas kitomis priemonėmis".

Užsienio šalių baudžiamosiose kodeksuose šios teisėtumo sąlygos įtvirtinimas sutinkamas gana dažnai. Pavyzdžiui, Austrijos BK, „jei tokiomis sąlygomis iš asmens negalima buvo laukti kitokio elgesio", Baltarusijos BK, „jeigu šis pavojus tomis aplinkybėmis negalėjo būti pašalintas kitomis priemonėmis", Rusijos BK, „jeigu šis pavojus negalėjo būti pašalintas kitomis priemonėmis", Šveicarijos BK – „kitomis priemonėmis nepašalinamas pavojus", Vokietijos BK § 35 – „kitaip nepašalinamo pavojaus" ir pan. Tuo tarpu Danijos, Ispanijos, Kinijos, Olandijos, Prancūzijos ir kt. baudžiamieji kodeksai tiesioginės nuorodos į šią teisėtumo sąlygą nepateikia.

Kita baudžiamosios teisės literatūroje sutinkama būtinojo reikalingumo teisėtumo sąlyga, tai – *žalos padarymas trečiajam asmeniui*[130]. Šią sąlygą išskiria daugiau negu pusė autorių, nagrinėjančių būtinąjį reikalingumą. Reikia pastebėti, kad jos įstatymiško įtvirtinimo nėra nei Lietuvos, nei šiame darbe paminėtų šalių baudžiamuosiuose kodeksuose. Išimtį sudaro tik Ispanijos BK, kuris 21 straipsnio 5 punkte įtvirtina žalos padarymą trečiajam asmeniui: „tas, kas reikalingumo būsenoje, tam, kad pašalintų žalos padarymą sau arba kitam asmeniui padaro, žalą arba nuostolius *kito asmens teisėms* arba pažeidžia įsipareigojimus [...]" ir Švedijos BK, kuris 24 Skyriaus 4 straipsnio 1 dalyje mini trečiąjį asmenį: „asmens atlikta veika atvejais, skirtingais nuo aprašytų anksčiau šiame Skyriuje, jeigu ji buvo atlikta ne dėl reikalingumo, sudaro nusikaltimą, tik jeigu ji nebuvo pateisinama dėl pavojaus pobūdžio, *žalos, padarytos trečiajam asmeniui*, ir aplinkybių apskritai".

Didžioji autorių dalis išskiria dar vieną būtinojo reikalingumo teisėtumo sąlygą, kurią galima suformuluoti kaip reikalavimą, kad *padarytoji žala būtų mažiau reikšminga už tą, kuri grėsė*. Šis padarytajai žalai keliamas reikalavimas formuluojamas įvairiai: siekimas apsaugoti didesnes vertybes mažiau reikšmingų sąskaita, jei padarytoji žala mažesne už išvengtąją žalą, mažesnė žala negu ta, kuri grėsė, tačiau pastebima aiški tendencija riboti žalos, padaromos būtinojo reikalingumo sąlygomis, kiekį. Be to, ši teisėtumo sąlyga įtvirtinta ir Lietuvos, ir daugelio šalių baudžiamuosiuose įstatymuose. Pavyzdžiui, Austrijos BK: „tas veikia teisėtai,

[130] Plačiau apie tai 4.2.3. poskyryje.

jeigu jo padaryta žala nėra nepalyginamai didesnė, negu žala, kurią jis turi pašalinti“, Ispanijos BK, „jei padarytoji žala ne didesnė už žalą, kurios buvo išvengta“, Rusijos BK laiko, kad būtinojo reikalingumo ribų peržengimas yra tada, kai „interesams buvo padaryta lygiavertė ar didesnė žala“, Vokietijos BK pateisinamo būtinojo reikalingumo § 34 formuluotėje rašo, kad „ginamas interesas žymiai viršija pažeistą“. Panašias nuostatas turi Baltarusijos, Bulgarijos ir Lenkijos baudžiamieji kodeksai. Danijos, Kinijos, Olandijos, Prancūzijos, Švedijos, Šveicarijos baudžiamieji kodeksai nuostatų dėl būtinojo reikalingumo sąlygomis padaromos ir išvengtos žalos santykio neturi.

Baudžiamosios teisės literatūroje be paminėtų išskiriamos ir kitos būtinojo reikalingumo teisėtumo sąlygos. Tas teisėtumo sąlygas savo darbuose mini pavieniai autoriai ir jų išskyrimas nesulaukė kitų mokslininkų pritarimo. Be to jų išskyrimas, mano manymu, yra nepagrįstas, nes tos teisėtumo sąlygos tik pakartoja jau išdėstytas arba įeina į būtinojo reikalingumo formalaus atitikimo požymio turinį.

Pavyzdžiui, išskiriamos *ženklios žalos atsiradimo pavojaus*[131] ir *būtinojo reikalingumo veiksmais žalos padaromos teisės saugomiems interesams*[132] teisėtumo sąlygos. Šių sąlygų turinys visiškai atitinka veikos, padarytos būtinojo reikalingumo nuostatomis, formalaus atitikimo nusikalstama veika pažeidžiamos vertybės turinį.

Kita nepagrįstai išskiriama teisėtumo sąlyga skamba kaip *veiksmų atlikimo savalaikiškumas*[133]. Ši teisėtumo sąlyga suprantama kaip reikalavimas būtinojo reikalingumo subjektui veikti arba neveikti tada, kai to reikalauja situacija. Jos turinys atkartoja *pavojaus realumo* ir *pavojaus akivaizdumo* teisėtumo sąlygas. Nes asmuo, norėdamas, kad jo veika atitiktų būtinojo reikalingumo nuostatas, turi veikti, kai pavojus yra realus ir akivaizdus, o tai parodo veikos savalaikiškumą.

Taigi, baudžiamosios teisės literatūroje sutinkama pakankamai daug būtinojo reikalingumo teisėtumo sąlygų. Tačiau pateikta analizė rodo, kad ne visos jos išskirtos pagrįstai. Todėl šiame darbe būtinojo reikalingumo teisėtumo sąlygomis laikomos:

- *pavojų įstatymo saugomoms vertybėms;*
- *pavojaus realumą;*
- *pavojaus akivaizdumą;*
- *negalėjimą pašalinti gresiančio pavojaus kitais būdais;*
- *padarytoji žala turi būti mažiau reikšminga už tą, kuri grėsė;*

---

[131] Портнов И.П. Крайняя необходимость в свете нового уголовного законодательства. // Журнал Российского права. Москва, 1998. № 4/5. с. 100-101.

[132] Уголовное право Российской Федерации. Общая часть. Москва, 1999. с. 308-309; Ткаченко В. Крайняя необходимость. // Социалистическая законность. Москва, 1981. № 10. с. 35.

[133] Коментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации. Москва, 1999. с. 83; Ткаченко В. Крайняя необходимость. // Социалистическая законность. Москва, 1981. № 10. с. 35.

Matome, kad yra išskirta pakankamai daug būtinojo reikalingumo teisėtumo sąlygų. Todėl yra nepaprastai svarbu jas susisteminti, tam kad galima būtų nuosekliai bei išsamiai jas ištirti. Tai padaryti padeda būtinojo reikalingumo teisėtumo sąlygų suskirstymas į tam tikras grupes, tai yra, jų klasifikavimas.

Baudžiamosios teisės literatūroje galima sutikti skirtingų nuomonių dėl būtinojo reikalingumo teisėtumo sąlygų klasifikacijos. Pavyzdžiui, B.S. Utevskis, V. Stankevičius, I.I. Sluckij, M.I. Jakubovič ir kt.[134], nagrinėdami būtinojo reikalingumo teisėtumo sąlygas, jų neklasifikuoja. Tuo tarpu A. Klimka, V.A. Vladimirovas ir J.I. Liapunovas, H.M. Ahmedšinas ir kt.[135] skirsto teisėtumo sąlygas į tam tikras grupes.

Būtinojo reikalingumo teisėtumo sąlygas įprasta klasifikuoti į dvi grupes. Pirmosios grupės teisėtumo sąlygos apibūdina gresiantį pavojų. Dauguma autorių, nagrinėjančių būtinąjį reikalingumą, beveik vienodai formuluoja šios teisėtumo sąlygų grupės pavadinimą, pavyzdžiui, „sąlygos priskiriamos pavojui“, „teisėtumo sąlygos, siejamos su gresiančiu pavojumi“, „sąlygos, apibūdinančios visuomeninio ar individualaus intereso pažeidimo grėsmę“ ir pan. Tačiau baudžiamosios teisės teorijoje galima sutikti ir kitokius šios teisėtumo sąlygų grupės pavadinimus.

S.A. Domahinas[136] pasisako prieš pateiktą klasifikaciją teigdamas, kad toks būtinojo reikalingumo teisėtumo sąlygų grupės pavadinimas „neatspindi nagrinėjamų sąlygų esmės“, kartu siūlydamas jas vadinti „būtinojo reikalingumo situacijos atsiradimo bei pasibaigimo sąlygomis“. Tokią nuomonę palaiko V.N. Kozakas, kuris rašo, kad S.A. Domahino pasiūlymas dėl teisėtumo sąlygų „atspindi jų turinį, nes pirmoji grupė apibūdina būseną, kuriai esant atsiranda teisė ginti teisės saugomas vertybes“. Tačiau pats V.N. Kozakas[137] laiko, kad „sąlygos, siejamos su gresiančiu pavojumi, apibūdina būtinojo reikalingumo būseną“ ir todėl nagrinėjama teisėtumo sąlygų grupė turi vadintis – „sąlygos, apibūdinančios būtinojo reikalingumo būseną“.

---

[134] Utevskis B.S. Baudžiamoji teisė. Vilnius, 1950; V.Stankevičius Baudžiamoji teisė. Paskaitos. Kaunas. 1925; Baudžiamoji teisė. Bendroji dalys. Vilnius, 1998; Слуцкий И.И. Обстоятельства, исключающие общественную опасность и противоправность деяния по советскому уголовному праву. Автореферат диссертации Ленинград, 1954; Якубович М.И. Обстоятельства, исключающие общественную опасность и противоправность деяния. Москва, 1979; Шурдумов А.Ю. Понятие обстоятельств, исключающих преступность деяния. Нальчик, 2000; Бородин С.В. Обстоятельства, исключающие производство по уголовному делу. // Ученые записки ВИЮН. Вып. 13. Москва, 1961.

[135] Klimka A. Aplinkybės, pašalinančios veikos pavojingumą visuomenei. Vilnius, 1966; Владимиров В.А., Ляпунов Ю.И. Обстоятельства, исключающие общественную опасность деяния. Советское уголовное право. Общая часть. Учебное пособие. Москва, 1970; Ахмедшин Х.М. Обстоятельства, исключающие общественную опасность и противоправность деяния: Лекции 1-я и 2-я. Москва, 1958; Домахин С.А. Крайняя необходимость по советскому уголовному праву. Москва, 1955; Козак В.Н. Вопросы теории и практики крайней необходимости. Саратов, 1981; Баулин Ю.В. Обстоятельства, исключающие преступность деяния. Харьков, 1991.

[136] Домахин С.А. Крайняя необходимость по советскому уголовному праву. Москва, 1955. с. 19-20.

[137] Козак В.Н. Вопросы теории и практики крайней необходимости. Саратов, 1981. с. 65.

Tokia autorių pozicija sukelia tam tikrų abejonių. Nes būtinojo reikalingumo būsenos atsiradimas negali būti siejamas vien su tam tikro pavojaus atsiradimu. Būtinojo reikalingumo būsena yra tada, kai tam tikra situacija pilnai atitinka visas teisėtumo sąlygas[138].

J.V. Baulinas savo monografijoje nagrinėjamą teisėtumo sąlygų grupę vadina „teisiniais būtinojo reikalingumo pagrindais“. Šį pavadinimą jis vartoja kaip sinonimą pavojui, gresiančiam teisės saugomiems asmeniniams ar kolektyviniams interesams, tai tiesiogiai nurodydamas savo monografijoje[139].

Mano nuomone, pateiktas „teisėtumo sąlygos, apibūdinančios gresiantį pavojų“ pavadinimas turi kelis privalumus. Pirmiausia, jis tiksliai nurodo, kad visos jį sudarančios teisėtumo sąlygos apibūdina gresiantį pavojų: tai ir pavojus įstatymo saugomoms vertybėms, ir pavojaus realumas, ir pavojaus akivaizdumas. Antras momentas yra tas, kad toks pavadinimas neklaidina, tai yra, nesudaro įspūdžio, jog vien į šią grupę įeinančios teisėtumo sąlygos sudaro būtinojo reikalingumo būseną, o visos kitos yra mažiau reikšmingos. Be to, toks pirmosios teisėtumo sąlygų grupės pavadinimas vyrauja baudžiamosios teisės teorijoje.

Antrosios grupės teisėtumo sąlygos apibūdina asmens veiką šalinant atsiradusį pavojų. Baudžiamosios teisės mokslininkai beveik vienodai formuluoja šios teisėtumo sąlygų grupės pavadinimą. Literatūroje galima aptikti tokius pavadinimus: „sąlygos, apibūdinančios veiksmus, kurie nukreipti gresiančiam pavojui pašalinti“[140], „teisėtumo sąlygos siejamos su pačiu gynybos aktu“[141], „būtinojo reikalingumo aplinkybėmis atliekamų veiksmų teisėtumo sąlygos“[142] ir pan. Tai parodo, kad visumoje būtinojo reikalingumo teorija vienodai traktuoja šias teisėtumo sąlygas. Tačiau galima išskirti keletą pastebėjimų.

Pirmiausia, reikia atkreipti dėmesį, kai kurių autorių[143], mano nuomone, netikslų nagrinėjamos būtinojo reikalingumo teisėtumo sąlygų grupės pavadinimo suformulavimą. Tai yra, nurodant, kad šios teisėtumo sąlygos apibūdina *gynybą*. Tokia nuoroda prieštarauja logikai, nes sunku įsivaizduoti, kad galima *apsiginti* nuo pavojaus sukelto žemės drebėjimo, nuo pavojaus, keliamo patologiniais procesais, vykstančiais žmogaus organizme. Taip pat sunku įsivaizduoti, kur yra gynyba, kai susiduria dvi teisinės pareigos arba teisėta vertybė su teisine pareiga. Todėl teisus yra V.N. Kozakas, teigdamas, kad „būtinajame reikalingume vyksta ne

---

[138] Panašios pozicijos laikosi J.V. Baulinas. Баулин Ю.В. Обстоятельства, исключающие преступность деяния. Харьков, 1991. с. 302.

[139] Баулин Ю.В. Обстоятельства, исключающие преступность деяния. Харьков, 1991. с. 302.

[140] Владимиров В.А., Ляпунов Ю.И. Обстоятельства, исключающие общественную опасность деяния. Советское уголовное право. Общая часть. Учебное пособие. Москва, 1970. с. 80.

[141] Ахмедшин Х.М. Обстоятельства, исключающие общественную опасность и противоправность деяния: Лекции 1-я и 2-я. Москва, 1958. с. 26.

[142] Домахин С.А. Крайняя необходимость по советскому уголовному праву. Москва, 1955. с. 41.

[143] Pavyzdžiui: Пионтковский А.А. Учение о преступлении. Москва, 1961. с. 460; Российское уголовное право. Общая часть. Москва, 2003. с. 365; Зуев В.Л. Необходимая оборона и крайняя необходимость. Вопросы квалификации и судебно-следственной практики. Пособие. Москва, 1996. с. 24; Ветров Н.И. Уголовное право. Общая часть. Москва, 1999. с. 254; Российское уголовное право. Общая часть. Учебник. Москва, 1997. с. 253 ir kt.

gynyba, o pavojaus, keliamo stichinėmis gamtos jėgomis, gyvūnų užpuolimais ir pan., pašalinimas“[144]. Tokia V.N. Kozako nuomonė pilnai atitinka N.N. Pašė-Ozerskio teiginį, kad sąvoka *gynyba* „neapima visų įmanomų būtinojo reikalingumo, kaip veikos, formų“ ir, kad „labiau tinkamas, mūsų manymu, žodis „pašalinimas“[145]. Todėl tinkamiausiai yra pasirinktas „teisėtumo sąlygos, apibūdinančios gresiančio pavojaus pašalinimą“ pavadinimas.

Be to galima paminėti J.V. Bauliną, kuris visiškai kitaip formuluoja šios būtinojo reikalingumo teisėtumo sąlygų grupės pavadinimą – „faktiniai būtinojo reikalingumo pagrindai“[146]. Tačiau šio autoriaus būtinojo reikalingumo instituto ir, apskritai, visų aplinkybių, šalinančių baudžiamąją atsakomybę, mokslinis tyrimas pasižymi originalumu. Nes J.V. Baulinas (kaip, galima sakyti, ir jo pasekėjas V.N. Vinokurovas[147]) išskiria teisėto elgesio sudėtį, kurios požymiai dalinai apima teisėtumo sąlygas, o likusios yra klasifikuojamos į teisinius būtinojo reikalingumo pagrindus ir, kaip jau minėjau, faktinius būtinojo reikalingumo pagrindus. Dėl šios priežasties atskirų teisėtumo sąlygų klasifikacijų lyginti su kitais moksliniais darbais nėra tikslinga.

Taigi, visas teisėtumo sąlygas galima suskirstyti į dvi grupes. Pirmosios grupės sąlygas galima pavadinti „*teisėtumo sąlygos, apibūdinančios gresiantį pavojų*“, antrąją grupę – „*teisėtumo sąlygos, apibūdinančios gresiančio pavojaus pašalinimą*“.

Pirmąją grupę, tai yra, teisėtumo sąlygas, apibūdinančias gresiantį pavojų, sudaro:

1. pavojus įstatymo saugomoms vertybėms;
2. pavojaus realumas;
3. pavojaus akivaizdumas.

Antrąją grupę, tai yra, teisėtumo sąlygas, apibūdinančias gresiančio pavojaus pašalinimą, sudaro:

1. negalėjimas pašalinti pavojų kitais būdais;
2. padarytoji žala turi būti mažiau reikšminga už tą, kuri grėsė;

Nagrinėjant būtinojo reikalingumo teisėtumo sąlygas, sudarančias pirmąją grupę, reikia pastebėti, kad „pavojaus įstatymo saugomoms vertybėms“ išskyrimas ir priskyrimas minėtai teisėtumo sąlygų grupei baudžiamosios teisės teorijoje nesukelia diskusijų. Tačiau dėl pavojaus realumo ir pavojaus akivaizdumo teorijoje egzistuoja kelios autorių pozicijos. Be jau paminėtų šios darbo dalies pradžioje, reikia aptarti dar vieną nuomonę.

---

[144] Козак В.Н. Вопросы теории и практики крайней необходимости. Саратов, 1981. с.65.
[145] Паше-Озерский Н.Н. Необходимая оборона и крайняя необходимость. Москва, 1962. с. 161.
[146] Баулин Ю.В. Обстоятельства, исключающие преступность деяния. Харьков, 1991. с. 305.
[147] Винокуров В.Н. Крайняя необходимость как обстоятельство, исключающее преступность деяния. Автореферат диссертации кандидата юридических наук. Рязань, 1999.

Radikaliausią nuomonę dėl pavojaus realumo ir akivaizdumo pateikia N.N. Pašė-Ozerskij. Jis teigia, kad net pavojaus akivaizdumo įtraukimas į būtinojo reikalingumo teisėtumo sąlygas yra nereikalingas. „Nes pavojaus „akivaizdumo“ momentas būtinajame reikalingume užkoduotas žodžiuose: „būtinasis“, „reikalingumas“. Pavojaus apibūdinimas kaip „akivaizdaus“ (tikro) nereikalingas, nes vienodai neįmanomas, nesuvokiamas ir jau praėjusio, ir neapibrėžtoje ateityje gresiančio pavojaus pašalinimas“[148]. Tačiau tokiai nuomonei galima paprieštarauti, pati žodžių „būtinasis“ ir „reikalingumas“ prasmė yra daug platesnė už *pavojaus realumą* ir *akivaizdumą*. Šie žodžiai sudaro nagrinėjamo instituto pavadinimą, o tai reiškia, kad jų turinys apima visas būtinojo reikalingumo teisėtumo sąlygas, ir jei remsimės N.N. Pašė-Ozerskio logika, visų teisėtumo sąlygų išskyrimas yra nereikalingas, o to negali būti. Todėl galime daryti išvadą, kad būtinojo reikalingumo supratimui reikalingos visos teisėtumo sąlygos, tarp jų ir pavojaus realumas, ir pavojaus akivaizdumas.

Teisėtumo sąlygos, apibūdinančios gresiančio pavojaus pašalinimą nurodo, kokius reikalavimus turi atitikti asmens, šalinančio grėsmę, atitinkančią pirmosios grupės teisėtumo sąlygų reikalavimus, elgesys, kad būtų pripažintas teisėtu bei naudingu visuomenei. Šios sąlygos apibūdina atliekamų veiksmų būtinumą bei šiais veiksmais daromos žalos kiekį ir pobūdį. Matome, kad toks veiksmų apibūdinimas apima visas veikos charakteristikas.

Toliau kalbant apie antrą būtinojo reikalingumo teisėtumo sąlygų grupę, reikia pastebėti, kad ne visi mokslininkai jai priskiria būtent tokias teisėtumo sąlygas. Pavyzdžiui N.N. Pašė-Ozerskij, V.A. Vladimirovas su J.I. Liapunovu negalimumą pašalinti gresiantį pavojų kitais būdais priskiria pirmajai teisėtumo sąlygų grupei, tai yra, teisėtumo sąlygoms, apibūdinančioms gresiantį pavojų. Sunku sutikti su tokia minėtų autorių nuomone, nes šios teisėtumo sąlygos turinį, jos esmę sudaro reikalavimai, keliami veiksmams, atliekamiems tikslu pašalinti kilusį pavojų. Pati teisėtumo sąlygos formuluotė parodo, kad tam tikri veiksmai yra vienintelė elgesio susiklosčiusiomis sąlygomis, galimybė.

Dauguma baudžiamosios teisės mokslininkų antrai teisėtumo sąlygų grupei priskiria „žalos padarymą trečiajam asmeniui“. Reikia pastebėti, kad šis reikalavimas baudžiamosios teisės literatūroje išskiriamas labai dažnai, todėl jo analizei skirta daug dėmesio antrajame šios dalies skyriuje.

Pateikta būtinojo reikalingumo teisėtumo sąlygų sistema visumoje neprieštarauja baudžiamosios teisės teorijoje egzistuojančiai nuomonei. Tačiau yra autorių, kurie kitaip klasifikuoja išskirtas teisėtumo sąlygas. Pavyzdžiui, V.A. Vladimirovas ir J.I. Liapunovas, N.N. Pašė-Ozerskij „negalėjimą pašalinti pavojų kitais būdais“ traktuoja kaip teisėtumo sąlygą,

[148] Паше-Озерский Н.Н. Необходимая оборона и крайняя необходимость. Москва, 1962. с. 148.

apibūdinančią gresiantį pavojų[149]. Tokia autorių nuomonė sukelia tam tikrų abejonių, nes pati teisėtumo sąlygos formuluotė parodo, kad joje kalbama apie gresiančio pavojaus pašalinimą kaip procesą, o ne apie gresiantį pavojų.

Išsiaiškinę būtinojo reikalingumo teisėtumo sąlygų sistemą, dabar pereisime prie atskirų sąlygų analizės.

4.1. Teisėtumo sąlygos, apibūdinančios gresiantį pavojų

4.1.1. Pavojus įstatymo saugomoms vertybėms

Apie būtinąjį reikalingumą galima kalbėti, kai susiduria dvi teisinės vertybės, ir svarbesnę iš jų galima apsaugoti tik padarant žalos antrajai. Pavyzdžiui, asmuo nevykdo jam paskirtų teismo įpareigojimų tam, kad gautų jam būtiną medicininę pagalbą[150]. Dėl stipraus skausmo širdies srityje, migreninio galvos skausmo ir silpnumo V. Subačiaus sveikatai grėsė rimtas pavojus, iš kitos pusės, V. Subačiui buvo teismo įpareigotas gyventi adresu Partizanų g. 156-8, Kaune, ir būti gyvenamojoje vietoje nuo 20.00 val. iki 07.00 val. Matome, kad pateiktoje situacijoje susidūrė dvi baudžiamojo įstatymo saugomos vertybės, tai yra, žmogaus sveikata ir valdymo tvarka.

Lietuvos Respublikos baudžiamasis įstatymas veika, atitinkančia būtinojo reikalingumo nuostatas, leidžia šalinti pavojų, gresiantį įvairioms vertybėms. Šios vertybės yra tiesiogiai įtvirtintos 2000 m. LR BK 31 straipsnyje, kuriame teigiama, kad „asmuo neatsako pagal baudžiamuosius įstatymus už veiką, kurią jis padarė siekdamas pašalinti *jam pačiam, kitiems asmenims ar jų teisėms, visuomenės ar valstybės interesams gresiantį pavojų*, jeigu šis pavojus negalėjo būti pašalintas kitomis priemonėmis ir padaryta žala yra mažesnė už tą, kurios siekta išvengti“.

Tokia straipsnio formuluotė leidžia išskirti kelis svarbius momentus. Pirmiausia, veika, atitinkančia būtinojo reikalingumo sąlygas, galima apsaugoti bet kokias a) asmenines, pavyzdžiui, gyvybę, sveikatą, lytinę laisvę, garbę, orumą ir pan., b) turtines vertybes, ir kilnojamąjį, pavyzdžiui, pinigus, automobilį, drabužius ir pan., ir nekilnojamąjį turtą, tai gali būti pastatai ar statiniai, tam tikri įrenginiai, sodiniai ir pan., ir intelektinės nuosavybės objektus, c) visuomenės ar valstybės interesus, pavyzdžiui, viešąją tvarką, valdymo tvarką, visuomenės saugumą, ekologiją (aplinką), teisingumą ir pan. Pavyzdžiui, moteris, gelbėdamasi nuo ją

---

[149] Владимиров В.А., Ляпунов Ю.И. Обстоятельства, исключающие общественную опасность деяния. Советское уголовное право. Общая часть. Учебное пособие. Москва, 1970. с. 79-80; Паше-Озерский Н.Н. Необходимая оборона и крайняя необходимость. Москва, 1962. с. 156-160.

[150] Kauno miesto apylinkės teismo baudžiamoji byla Nr. 1-974 / 2002 m.

užpuolusių ir bandžiusių iššaginti bei apiplėšti nusikaltėlių, be savininko leidimo paima užvestą ir be priežiūros paliktą automobilį, arba asmuo sugriauna kaimyno ūkinį pastatą, esantį tarp jų gyvenamųjų namų, kad gaisras, kilęs kaimyno name, nepersimestų į to asmens namą, arba sugriaunamas tiltas per upę, kuris trukdo laisvam ledo judėjimui dėl ko gali būti užtvindytas miestelis, arba siekiant neleisti perduoti kitai valstybei informacijos, kuri yra valstybės paslaptis, asmuo tyčia ją sunaikina. Pirmajame pavyzdyje moteris, paimdama svetimą automobilį, gelbsti savo sveikatą, lytinę laisvę bei kilnojamuosius daiktus. Antrajame pavyzdyje asmuo gelbsti savo nekilnojamąjį turtą. Trečiajame pavyzdyje būtinojo reikalingumo aktu siekiama apsaugoti visuomenės saugumą. Ketvirtajame pavyzdyje asmuo siekia apsaugoti Lietuvos nepriklausomybę, valstybės saugumą.

Kitas momentas yra tas, kad būtinuoju reikalingumu galima apsaugoti bet kurio, tai yra, ir fizinio, ir juridinio asmens vertybes bei visuomenės ar valstybės interesus. Be to, Lietuvos baudžiamasis kodeksas, kaip ir baudžiamosios teisės teorija, nenumato jokių apribojimų dėl fizinių asmenų, kurių vertybes galima apsaugoti būtinuoju reikalingumu. Tai gali būti ir giminaičiai, ir šeimos nariai, ir artimieji, ir visiškai pašaliniai asmenys.

Pavyzdžiui, pardavėja R.Jablonskienė dėl panaudoto fizinio smurto leido užpuolikams pagrobti iš kasos aparato R.Andzelio prekybos firmai priklausančius 1065,64 Lt[151]; U.Savičienė dėl kankinimo ir kitokio fizinio smurto leido pagrobti jos bute esančias jos anūkei L.Bakaitei priklausančius daiktus[152]; Lenkijos piliečiai A. Volski ir A. Jančevski dėl fizinės prievartos buvo priversti netrukdyti kaltininkams užvaldyti jų turimą automobilį Mercedes 300, priklausantį Vokietijos piliečiui In-Ryew-Lim`ui[153]. Pirmu atveju, turtas priklausė juridiniam asmeniui, kitais atvejais – fiziniams asmenims. Antrajame pavyzdyje turtas priklausė artimam giminaičiui (CK 3.135 straipsnis), trečiajame – giminystės ryšiais nesusijusiam asmeniui.

Užsienio šalių baudžiamieji įstatymai nevienodai sprendžia vertybių, kurios gali būti apsaugotos būtinojo reikalingumo aktu, bei asmenų, kuriems tos vertybės priklauso, klausimą. Taip Ispanijos, Austrijos, Olandijos baudžiamieji kodeksai neturi net preliminaraus tokių vertybių sąrašo. Danijos, Prancūzijos baudžiamieji kodeksai nurodo, kad būtinuoju reikalingumu galima siekti išvengti žalos asmeniui ir nuosavybei. Lenkijos BK nurodo, jog būtinojo reikalingumo aktu galima apsaugoti teisės saugomus gėrius. Vokietijos, Austrijos, Švedijos, Ispanijos, Prancūzijos baudžiamieji įstatymai neužsimena apie galimybę būtinuoju reikalingumu apsaugoti visuomenės ar valstybės interesus. Danijos, Olandijos, Lenkijos baudžiamieji įstatymai nenumato, kam priklauso interesai, kurie apsaugomi būtinuoju

[151] Kasacinė byla Nr. 2K-40 / 2003 m.
[152] Kasacinė byla Nr. 2K-502 / 2002 m.
[153] Baudžiamoji byla Nr. 1A-130 / 2000 m.

reikalingumu. Tuo tarpu Latvijos, Estijos, Rusijos, Baltarusijos, Bulgarijos baudžiamieji kodeksai, kaip ir 2000 m. LR BK, vienodai sprendžia šiuos klausimus, tai yra, pateikia ir pavyzdinį būtinuoju reikalingumu saugomų vertybių sąrašą bei nurodo subjektus, kuriems šios vertybės priklauso[154].

Reikia apstebėti, kad būtinojo reikalingumo situaciją mes turėsime ne tik tada, kai susiduria dvi teisinės vertybės, bet ir tais atvejais, kai yra vertybės ir pareigos arba dviejų pareigų kolizija, aišku, jei yra kitos reikiamos nagrinėjamo instituto sąlygos. Tai reiškia, kad asmuo gali pasiteisinti būtinuoju reikalingumu, kai jis, siekdamas pašalinti pavojų, gresiantį tam tikrai vertybei, neatlieka pareigos. Pavyzdžiui, autoįvykio dalyvis nesuteikia reikiamos pagalbos nesunkiai sužeistajam bei pasišalina iš įvykio vietos tam, kad išgelbėtų skęstantį žmogų. Kitu atveju, asmuo gali nevykdyti vienos iš pareigų, pateisindamas tai būtinuoju reikalingumu. Pavyzdžiui, vietoj to, kad praneštų teisėsaugos institucijoms apie padarytą labai sunkų nusikaltimą, asmuo pristato sunkiai sužalotą žmogų į gydymo įstaigą. Matome, kad pirmoje situacijoje susiduria kito asmens gyvybė ir pareiga suteikti pagalbą nukentėjusiajam autoįvykyje. Antru atveju, susiduria dvi pareigos, iš vienos pusės, yra pareiga pranešti teisėsaugos įstaigai apie žinomą padarytą labai sunkų nusikaltimą, iš kitos – pareiga suteikti būtiną pagalbą nukentėjusiajam.

Veika, atitinkančia būtinojo reikalingumo sąlygas, leidžiama apsaugoti tik teisėtas vertybes arba teisėtas pareigas. „Neleistina, remiantis būtinuoju reikalingumu, pažeisti teisės saugomą interesą, tuo būdu siekiant apginti neteisėtus savo, kitų asmenų ar kolektyvo interesus“[155].

Taigi, apibendrinant tai, kas buvo pasakyta, galima teigti, kad „sąrašas objektų, kuriems gali grėsti pavojus, sutinkamai su galiojančią baudžiamąją teisę iš esmės apjungia visus teisės saugomus interesus“[156].

Baigiant šios teisėtumo sąlygos analizę, reikia atkreipti dėmesį į tai, kad kai kurie autoriai[157] išskiria tikslą pašalinti pavojų, gresiantį teisės saugomoms vertybėms, kaip atskirą būtinojo reikalingumo teisėtumo sąlygą. Tai, kad „būtinojo reikalingumo poelgis, kaip priemonė išvengti pavojaus, turi būti objektyviai būtinas, o *subjektyviai turi būti paremtas noru išgelbėti*“[158] galima visiškai sutikti, tačiau, mano manymu, šis būtinojo reikalingumo reikalavimas pilnai gali būti paaiškinamas nagrinėjamoje teisėtumo sąlygoje.

---

[154] Paminėtų šalių būtinojo reikalingumo įstatyminės formuluotės pateikiamos priede Nr. 1.
[155] Tarybinė baudžiamoji teisė. Bendroji dalis. Vilnius, 1972. p. 218.
[156] Якубович М.И. Обстоятельства, исключающие общественную опасность и противоправность деяния. Москва, 1979. с. 55.
[157] Pvz.: Ахмедшин Х.М. Обстоятельства, исключающие общественную опасность и противоправность деяния: Лекции 1-я и 2-я. Москва, 1958. с. 27; Владимиров В.А., Ляпунов Ю.И. Обстоятельства, исключающие общественную опасность деяния. Советское уголовное право. Общая часть. Учебное пособие. Москва, 1970. с. 80.
[158] Wessels J. Baudžiamoji teisė. Bendroji dalis. Baudžiamoji veika ir jos struktūra. Vilnius, 2003. p. 106. Paryškinta autoriaus.

Pavyzdžiui, nebus būtinojo reikalingumo, kai neblaivus vairuotojas, nesilaikydamas saugaus greičio, nesuvaldo automobilio ir, išvažiavęs į priešingos krypties juostą, susiduria su stovinčiu automobiliu, stipriai jį apgadindamas. Tačiau taip jis išvengia susidūrimo su kitu automobiliu, kuris taip pat pažeisdamas kelių eismo taisykles pasirodė iš už posūkio, važiuodamas priešingos krypties juosta. Taip pat nebus būtinojo reikalingumo atveju, kai du monteriai dirbo šalia aukštos įtampos linijos. Vienas iš jų stovėjo ant aukštų kopėčių, o kitas iš apačios paduodavo medžiagas ir įrankius. Apačioje buvęs monteris sugalvojo atkeršyti pirmajam ir išmušė kopėčias iš po jo kojų. Nukritęs ant betoninių grindų, monteris sunkiai susižalojo. Tačiau vėliau paaiškėjo, kad darbo eigoje monteris, buvęs ant kopėčių, dėl nerūpestingumo užsikabino už aukštos įtampos laidų, kas sudarė tiesioginį pavojų jo gyvybei ir kopėčių išmušimas išgelbėjo jam gyvybę.

Matome, kad pirmajame pavyzdyje vairuotojas neatsargiai padaro veiką, atitinkančią 2000 m. LR BK 281 straipsnį (Kelių transporto eismo saugumo ar transporto priemonių eksploatavimo taisyklių pažeidimas), ir šia veika užkerta kelią daug rimtesniems padariniams, kurie turėjo atsirasti kaktomuša susidūrus su kitu automobiliu. Antrajame pavyzdyje, antrojo monterio tyčinė veika, atitinkanti 2000 m. LR BK 135 straipsnį (Sunkus sveikatos sutrikdymas), užkerta kelią pirmojo monterio mirčiai nuo aukštos įtampos elektros srovės. Nors abejais atvejais asmenys užkerta kelią labiau reikšmingai žalai, jų veiksmai nepraranda pavojingumo visuomenei bei priešingumo baudžiamajai teisei. Minėti asmenys, atlikdami aprašytas veikas, neturėjo visuomenei naudingų paskatų, numatytų baudžiamajame įstatyme. Tai yra, jie veikė be tikslo „**pašalinti** jam pačiam, kitiems asmenims ar jų teisėms, visuomenės ar valstybės interesams **gresiantį pavojų**“, kitaip tariant, veikos padarymo metu nei pirmojo pavyzdžio vairuotojas, nei antrojo pavyzdžio antrasis monteris nenumatė, kad yra pavojus įstatymo saugomoms vertybėms, o tai pašalina būtinąjį reikalingumą.

Tokia pat pozicija buvo išsakyta S.A. Domachino darbe, kuriame jis teigia, kad tuo atveju, kai asmenų veikos subjektyviai nebuvo nukreiptos į labiau reikšmingos žalos pašalinimą, „negalima laikyti, jog minėti asmenys veikė būtinojo reikalingumo sąlygomis“[159].

Apibendrinant viską, kas buvo pasakyta, galima teigti, jog asmens elgesys atitinka pirmąją būtinojo reikalingumo teisėtumo sąlygą, jei:

1) tam tikrai teisės saugomai vertybei grėsė pavojus, ir
2) asmuo, pasirinkdamas savo elgesio variantą, siekė apsaugoti tą vertybę.

[159] Домахин С.А. Крайняя необходимость по советскому уголовному праву. Москва, 1955. с. 58.

Pavojaus šaltinis.

Būtinojo reikalingumo situacija susidaro tada, kai atsiranda pavojus tam tikrai įstatymo saugomai vertybei. Baudžiamasis įstatymas nekonkretizuoja šio pavojaus, todėl jo paaiškinimui mes galime panaudoti bendrinę jo prasmę. Taigi, pavojus – tai galimybė arba gebėjimas sukelti ar padaryti tam tikrą žalą. Kalbant apie pavojų, reikia pastebėti, „kad pavojus pats savaime neegzistuoja, jis visada turi savo šaltinį, kuriuo gali būti daiktai, reiškiniai, procesai, veikla ir kt.“[160] Todėl dabar reikia aptarti, iš kur gali atsirasti tas pavojus, tai yra, aptarti konkrečius pavojaus šaltinius.

Būtinojo reikalingumo pavojaus šaltinių ištyrimas turi didelę reikšmę, nes „iš vienos pusės, būtinojo reikalingumo pavojaus šaltinis skirtingai nuo būtinosios ginties gali būti labai įvairus, o, iš kitos pusės, išsiaiškinimas paties „pavojaus šaltinio“ būtinajame reikalingume turinio svarbus žalos, padaromos būtinojo reikalingumo aktu, kryptingumo supratimui“[161].

Svarbu pastebėti, kad šiame darbe nagrinėjamas pavojaus šaltinis yra ne asmens, veikiančio būtinojo reikalingumo nuostatomis, veika, o tai, kas sukelia pavojų, kurio pagrindu atsiranda būtinojo reikalingumo situacija. Tuo tarpu elgesys, kuriuo pašalinamas įstatymo saugomoms vertybėms kilęs pavojus, negali būti traktuojamas kaip pavojaus šaltinis, nors konkrečiam žalos patyrėjui tokie veiksmai yra pavojingi.

Kaip jau minėjome, būtinojo reikalingumo pavojaus šaltinių yra labai daug ir „bet koks bandymas išsamiai nustatyti tokius šaltinius pasmerktas nesėkmei, nes jų per daug ir, jie labai skirtingi“[162]. Būtent dėl šios priežasties darbe bus išnagrinėti, mano nuomone, svarbiausi, dažniausiai pasitaikantys arba problematiški būtinojo reikalingumo pavojaus šaltiniai.

Gamtos jėgos.

Pavojų įstatymo saugomoms vertybėms gali sukelti tam tikros gamtos jėgos. Tai yra, įvairūs gamtos reiškiniai, kurie dėl savo masto ir(ar) griaunamosios jėgos gresia daugelio ar vieno asmens gyvybei, sveikatai, turtui ir pan. Jais gali būti labai reti ir savo prigimtimi pavojingi gamtos reiškiniai, tokie kaip žemės drebėjimai, cunami, ugnikalnių įsiveržimai, viesulai ir pan., arba reiškiniai, kurie tik dėl susiklosčiusių aplinkybių tampa pavojingi (sniego tirpimas pavasarį arba eilinė vasaros audra).

Pavyzdžiui, dėl žemės drebėjimo ar ugnikalnio įsiveržimo gali tekti be leidimo paimti statybinę techniką tam, kad būtų atlikti gelbėjimo darbai, ar užimti tam tikras patalpas tam, kad būtų apgyvendinti be pastogės likę žmonės ir pan. Dėl ypač staigaus sniego tirpimo tenka

---

[160] Баулин Ю.В. Обстоятельства, исключающие преступность деяния. Харьков, 1991. с. 302.
[161] Паше-Озерский Н.Н. Необходимая оборона и крайняя необходимость. Москва, 1962. с. 147.
[162] Розин Н. О крайней необходимости. С.-Петербургъ, 1899. с. 229.

sugriauti tiltą per upę, kuris trukdo laisvam ledo judėjimui dėl ko kilo realus bei akivaizdus pavojus, jog bus užtvindytas visas miestelis[163]. Arba asmeniui tenka sugriauti kaimyno ūkinį pastatą, esantį tarp jų gyvenamųjų namų, kad gaisras, kilęs kaimyno name, trenkus į jį žaibui, nepersimestų į paties namą.

Matome, kad pirmajame pavyzdyje, pavojus, kilęs dėl žemės drebėjimo ar ugnikalnio įsiveržimo, nereikalauja papildomų sąlygų, kad atsirastų pavojus. Tačiau antram ir trečiam pavyzdžiui papildomos sąlygos būtinos. Antrame pavyzdyje tai – *staigus* sniego tirpimas, trečiajame pavyzdyje – ne šiaip audra su perkūnija, o žaibas, trenkęs į kaimyno namą. Be to, pirmajame ir antrajame pavyzdžiuose pavojus gresia daugelio žmonių gyvybei, sveikatai, turtui ir pan. Tuo tarpu trečiajame pavyzdyje pavojus gresia konkretaus asmens, sugriovusio kaimyno ūkinį pastatą, daug vertingesnei nuosavybei, tai yra, gyvenamajam namui, o pavojus atsirado dėl žaibo sukelto gaisro.

Toliau nagrinėjant būtinojo reikalingumo problemas, reikia atriboti gamtos jėgas ir žmogaus elgesį kaip būtinojo reikalingumo pavojaus šaltinius. Tam tikras žmogaus elgesys gali sudaryti situacijas, kai pavojus asmeniui iš pirmo žvilgsnio kils iš gamtos, tačiau būtent tas elgesys bus traktuojamas kaip pavojaus šaltinis.

Pavyzdžiui, V buvo skirta lydėti krovinį sėdint tiesiogiai prie krovinio sunkvežimio kėbule. Tačiau dėl didelio šalčio ir dėl to, kad ji nebuvo aprūpinta šiltais drabužiais, V dalį kelionės važiavo sunkvežimio kabinoje. Atvykus į vietą buvo pastebėta, kad dingo dalis krovinio. Buvo prieita išvados, kad V veika atitinka būtinojo reikalingumo nuostatas[164]. Kitu pavyzdžiu gali būti situacija, kai L išgirdo K, kuris maudėsi upėje ir pradėjo skęsti, šauksmus. Pats nemokėdamas plaukti, L pribėgo prie šalia paliktos, pakrautos maišais su cukrumi, valties, išmetė tris maišus į vandenį ir, nustūmęs valtį nuo kranto, išgelbėjo K[165]. Pateiktuose pavyzdžiuose pavojus kyla ne iš gamtos, o iš žmogaus veiksmų. Tai yra, pirmu atveju – V neaprūpinimas šiltais drabužiais, antru – K maudymasis upėje.

Taigi, jei tam tikroje situacijoje, paprastai nepavojingi gamtos reiškiniai dėl asmens atliekamų veiksmų (neveikimo) tampa žalingais, pavojaus šaltiniu turi būti laikomi to asmens veiksmai (neveikimas).

Padidinto pavojaus daiktai, mechanizmai ir procesai.

Gana dažnai pavojų įstatymo saugomoms vertybėms sukelia tam tikri daiktai, mechanizmai ir procesai. Paprastai jie pasižymi „vidine objektyvia galimybe žaloti žmogų, t.y.,

---

[163] Владимиров В.А., Ляпунов Ю.И. Обстоятельства, исключающие общественную опасность деяния. Советское уголовное право. Общая часть. Учебное пособие. Москва, 1970. с. 76.

[164] Домахин С.А. Крайняя необходимость по советскому уголовному праву. Москва, 1955. с. 21.

[165] Владимиров В.А., Ляпунов Ю.И. Обстоятельства, исключающие общественную опасность деяния. Советское уголовное право. Общая часть. Учебное пособие. Москва, 1970. с. 79.

žudyti ar daryti kūno sužalojimus, sunaikinti ar sugadinti nuosavybę ar kitas vertybes“[166]. Tai gali būti: ginklai, sprogstamieji užtaisai, sprogmenys, sprogstamosios, nuodingos, radioaktyvios medžiagos ir pan. Pavyzdžiui, ekskavatoriui kasant žemę šalia daugiabučio namo aptinkamas galingas, likęs nuo II Pasaulinio karo, sprogmuo, kurio išvežimui teko išardyti namo komunikacijų sistemas. Šiuo atveju pavojų name buvusių žmonių gyvybei, sveikatai, turtui sukėlė daiktas, tai yra, galingas sprogmuo.

Būtinojo reikalingumo pavojaus šaltiniu gali būti dauguma mechanizmų, kurie gali būti laikomi padidinto pavojaus šaltiniais, dažniausiai tai judantys erdvėje mechanizmai arba jų dalys, tai: įvairūs automobiliai, lėktuvai, savaeigės mašinos ir pan. Pavyzdžiui, automobilio vairuotojas V, važiuodamas per sankryžą, pastebėjo stabdžių sistemos gedimą. Automobilį bandė stabdyti naudodamas pavarų dėžę, tačiau nuo jo nepriklausančių aplinkybių automobilio sustabdyti nepavyko. Tada V pasuko ir nukreipė automobilį ant vejos, kur atsitrenkė į paminklą. Buvo padaryta didelė materialinė žala[167]. Minėtame pavyzdyje automobilio stabdžių sistemos gedimas sukėlė realią grėsmę visuomenės saugumui, paties ir kitų eismo dalyvių gyvybei, sveikatai bei turtui.

Pavojų įstatymo saugomoms vertybėms gali sukelti „įvairūs techniniai ar technologiniai procesai – fizinio, cheminio, biologinio, radioaktyvaus arba kitokio pobūdžio“[168]. Pavyzdžiui, dėl žemės drebėjimo ar grunto nusėdimo gyvenamojo namo rūsyje atsirado radiacinis spinduliavimas. Namas buvo pripažintas netinkamu gyventi bei sugriautas. Šiuo atveju pavojų name gyvenančių asmenų sveikatai ir gyvybei sukėlė spinduliavimo procesas.

Fiziologiniai ir patologiniai procesai žmogaus organizme.

Fiziologiniai ir patologiniai procesai taip pat gali sukelti pavojų, kurio pašalinimui padaroma mažiau reikšminga žala. Tie procesai gali vykti ir paties subjekto, ir kito asmens organizme. Fiziologiniai procesai – tai organizmų, organų, audinių, ląstelių, ląstelių vidaus struktūrų gyvybinė veikla, funkcijos, jų atsakas į kintančią aplinką (alkis, troškulys ir pan.). Patologiniai procesai – tai bet kokie organizmo, organų, audinių, ląstelių pasikeitimai, atsiradę dėl ligų ar sužeidimų (atsivėrusi skrandžio opa, sunkus sveikatos sutrikdymas ir pan.).

Pavyzdžiui, A poilsiaudamas prie ežero pamato, kad žvejojantis nuo kranto žmogus pargriūna ir kelias minutes nesikelia. Priėjęs prie jo pastebi, kad žvejys yra be sąmonės. Patikrinus paaiškėja, jog kvėpavimas yra labai silpnas, pulsas padažnėjęs. A supranta, kad tai negali būti saulės smūgis, nes nei saulės, nei karščio nebuvo, ir kad žvejo gyvybei iškilo rimtas

---

[166] Баулин Ю.В. Обстоятельства, исключающие преступность деяния. Харьков, 1991. с. 302. Reikia pastebėti, kad J.V. Baulino naudojama “kūno sužalojimų” sąvoka, įsigaliojus naujajam LR BK, atitinka “sveikatos sutrikdymo” sąvokai.

[167] Козак В.Н. Вопросы теории и практики крайней необходимости. Саратов, 1981. с. 67.

[168] Российское уголовное право. Общая часть. Москва, 2003. с. 364.

pavojus. Pabandžius mobiliuoju ryšiu iškviesti greitąją pagalbą, paaiškėja, jog jie yra neryšio zonoje. A nusprendžia pristatyti žvejį į gydymo įstaigą, tačiau nei pats, nei žvejys transporto priemonės neturi. Tada A nusprendžia pasinaudoti šalia buvusiu svetimu automobiliu ir žinodamas, kad jo šeimininkai išėjo į mišką grybauti, o laiko jų ieškoti nėra, be leidimo paima jų automobilį bei pristato žvejį į artimiausią ligoninę. Šiuo atveju žvejo organizme vykstantys patologiniai procesai tapo būtinojo reikalingumo pavojaus šaltiniu.

Kitu pavyzdžiu gali būti atvejis, kai V. Subačius iš karto po teismo posėdžio, tai yra, 19-19.30 val., dėl stipraus skausmo širdies srityje, migreninio galvos skausmo ir silpnumo, tai yra, dėl rimto pavojaus sveikatai, nuvažiavo į Dainavos polikliniką, kur apžiūrai buvo nukreiptas pas gydytoją. Po apsilankymo pas gydytoją V. Subačius nuvažiavo į vaistinę, kad nusipirktų vaistų, kuriuos išrašė gydytojas. Tokiu būdu V. Subačius nevykdė teismo įpareigojimus gyventi adresu Partizanų g. 156-8, Kaune, ir būti gyvenamojoje vietoje nuo 20.00 val. iki 07.00 val. Matome, kad pateiktoje situacijoje pavojų V. Subačiaus gyvybei sukėlė patologiniai procesai, vykstantys jo paties organizme[169].

Patologiniai procesai, kaip pavojaus žmogaus gyvybei ir sveikatai šaltinis, būtinajame reikalingume nesukelia jokių prieštaravimų nei Lietuvos, nei užsienio šalių baudžiamosios teisės teorijoje. Todėl detaliau šio šaltinio nenagrinėsime. Tuo tarpu fiziologiniai procesai, kaip būtinojo reikalingumo pavojaus šaltinis, sukelia tam tikras diskusijas.

Baudžiamosios teisės literatūroje dažnai nagrinėjamas atvejis[170], kai J ir A buvo pripažinti kaltais dėl to, kad pagrobė produktus iš nesaugomo sandėlio. A dar buvo pripažintas kaltu, nes papjovė mėsai du elnius. Apygardos teismas bylą nutraukė, nurodydamas, kad byloje nepaneigti teisiamųjų parodymai, jog jie veikė būtinojo reikalingumo sąlygomis. Atsidūrus kelyje tundroje be maisto, jiems grėsė bado mirtis. Tokią aplinkybę pripažino apygardos teismas ir epizodui, kai A, būdamas elnių varovas ir ieškodamas tundroje pabėgusių elnių, atsidūrė gyvybei pavojingoje padėtyje, ir buvo priverstas papjauti du elnius mėsai. Šis pavyzdys parodo, kad būtinasis reikalingumas gali būti ir tada, kai pavojaus šaltiniu yra fiziologinis - procesas (alkis) vykstantis paties subjekto organizme.

Baudžiamosios teisės literatūroje skirtingai traktuojami atvejai, kai dėl fiziologinio proceso, ypač alkio, vykstančio paties asmens organizme, padaroma vagystė. Labai griežtos nuomonės laikosi J.C. Smith ir B. Hogan, kurie palaiko Heilo teisininkus, teigdami, kad būtinasis reikalingumas negali būti laikomas pasiteisinimu maisto ir drabužių vagystės

---

[169] Baudžiamoji byla Nr. 1-974 / 2002 m.

[170] Pvz.: Слуцкий И.И. Обстоятельства, исключающие уголовную ответственность. Ленинград, 1956. с. 99; Пионтковский А.А. Учение о преступлении. Москва, 1961. с. 465; Козак В.Н. Вопросы теории и практики крайней необходимости. Саратов, 1981. с. 70 ir kt.

atveju[171]. Jie pagrindžia savo nuomonę tuo, kad „Anglijoje tokia būtinybė atsirasti negali, nes įstatymas numato paramą skurstantiems“[172]. Dar griežčiau šiuo klausimu pasisako lordas Deningas, teigdamas, kad „jei alkis kartą bus pripažintas pateisinama vagystės priežastimi, tai atvertų duris, per kurias galėtų eiti bet koks neteisėtumas ir netvarka“ [173].

Su tokia nuomone sunku sutikti. Įsivaizduokime, kad Didžiosios Britanijos pilietis yra Aliaskoje, jis pasiklydo ir aplink nesimato jokių civilizacijos pėdsakų. Maisto atsargos baigėsi prieš keletą savaičių, ir nuo bado jis tiek nusilpo, kad vos paeina. Tačiau jis pamato medžiotojų trobelę, kurioje gali būti maisto atsargų. Remiantis pateiktomis Anglijos mokslininkų nuomonėmis, jis ne tik negalės pavalgyti, bet net įeiti į tą trobelę, tai, be abejo, būtų neteisinga.

Rusijoje šiuo klausimu galima sutikti dvi nuomonės. Pirmiausia, kai kurie autoriai, kalbėdami apie fiziologinius procesus (alkis, troškulys ir pan.), teigė, kad jie gali būti pripažinti būtinojo reikalingumo šaltiniais tik ypatingais atvejais[174]. Tačiau, reikalavimas „*ypatingų atvejų*“ praktiškai reiškia papildomų sąlygų iškilimą pačiam būtinojo reikalingumo institutui, kas mano nuomone, yra nepagrįsta. Būtinojo reikalingumo institutui keliami reikalavimai atsispindi teisėtumo sąlygose, kurios be išimčių taikomos visiems atvejams. Todėl papildomų reikalavimų išskyrimas vienam ar kitam pavojaus šaltiniui prieštarautų ne tik nagrinėjamo instituto esmei, bet ir įstatymui, kuris neturi ir neturėjo jokių išlygų dėl pavojaus šaltinių būtinajame reikalingume. Reikia pastebėti, kad ši nuomonė vyravo socialistiniu laikotarpiu iki praėjusio šimtmečio aštuoniasdešimtųjų metų. Tačiau iki socialistinio laikotarpio ir po praėjusio šimtmečio aštuoniasdešimtųjų metų vyravo, mano nuomone, labiau atitinkanti tiesą nuomonė, kurios šalininkai nekėlė jokių papildomų reikalavimų nagrinėjamam pavojaus šaltiniui.

Iki TSRS atsiradimo rusų baudžiamosios teisės mokslininkai, tokie kaip N.S. Tagancevas ir N. Rozinas nekėlė jokių papildomų reikalavimų pavojaus šaltiniams, dar daugiau, N. Rozinas tiesiogiai nurodė, kad pavojaus šaltiniai apskritai neturi didelės reikšmės būtinojo reikalingumo situacijai, o „visas reikalas tas, ar tikrai buvo pavojus, ir ar nebuvo įmanoma jo pašalinti kitu būdu“[175]. Po praėjusio šimtmečio aštuoniasdešimtųjų metų J.V. Baulinas, V.A.

---

[171] Plačiau žiūrėti Smith J.C., Hogan B. Criminal Law. Fourth edition. London, Butterworths, 1978.
[172] Smith J.C., Hogan B. Criminal Law. Fourth edition. London, Butterworths, 1978. p. 193.
[173] Southwark London Borough v Williams [1971] 2 All ER 175 at 179, CA (Pagal: Smith J.C., Hogan B. Criminal Law. Fourth edition. – London, Butterworths, 1978.).
[174] Домахин С.А. Крайняя необходимость по советскому уголовному праву. Москва, 1955. с. 24; Слуцкий И.И. Обстоятельства, исключающие уголовную ответственность. Ленинград, 1956. с. 99; Якубович М.И. Обстоятельства, исключающие общественную опасность и противоправность деяния. Москва, 1979. с. 57; Козак В.Н. Вопросы теории и практики крайней необходимости. Саратов, 1981. с. 70.
[175] Розин Н. О крайней необходимости. С.-Петербургъ, 1899. с. 229.

Vladimirovas su J.I. Liapunovu, N.N. Pašė-Ozerskij bei kiti autoriai, nagrinėdami būtinojo reikalingumo teisėtumo sąlygas taip pat nemini jokių „ypatingų atvejų“[176].

Lietuvos baudžiamosios teisės teorijos nuostatos dėl fiziologinių procesų, kaip pavojaus šaltinio būtinajame reikalingume, visiškai sutampa su Rusijos baudžiamosios teisės teorijos nuostatomis. Nes iki 1940 m. Lietuvoje galiojo Rusijos imperijos Baudžiamieji statutai, nuo 1940 m. RTFSR ir TSRS baudžiamieji kodeksai, o tai tiesiogiai įtakojo Lietuvos baudžiamosios teisės mokslą. Iš Lietuvos mokslininkų, nagrinėjusių būtinąjį reikalingumą, galima paminėti A.Klimką, kuris savo darbuose minėjo fiziologinius procesus, kaip pavojaus šaltinį būtinajame reikalingume, nekeldamas jiems jokių papildomų reikalavimų[177].

Taigi, fiziologiniai ir patologiniai procesai, vykstantys paties ar kito žmogaus organizme, gali būti pripažįstami pavojaus šaltiniais be jokių kitų papildomų sąlygų. Svarbiausia, kad asmens veika, kuria jis siekia pašalinti fiziologinių ar patologinių procesų sukeltą žalos atsiradimo pavojų bei kitos sąlygos, atitiktų visas kitas būtinojo reikalingumo teisėtumo sąlygas.

Gyvūnų elgesys.

Gyvūnų elgesys gali sukelti pavojų įstatymo saugomoms vertybėms, kurio pašalinimui asmuo gali padaryti tam tikrą žalą kitoms, taip pat įstatymų saugomoms, bet mažiau reikšmingoms vertybėms. Gyvūnų elgesys gali būti ir agresyvus, pasireiškiantis žmonių ar jų turto užpuolimais, ir neagresyvus, pasireiškiantis gyvūnų judėjimu, maitinimusi ir pan. Visais atvejais jis gali sukelti pavojų įstatymo saugomoms vertybėms.

Pavyzdžiui, sargybinis šuo užpuolė ir pradėjo draskyti patekusį į saugomą teritoriją girtą asmenį. Užpultas asmuo dėl sunkaus girtumo laipsnio vos judėjo ir negalėjo pasipriešinti ar pabėgti nuo šuns. Todėl šuns šeimininkas tam tikram laikui apriboja užpulto asmens laisvę uždarydamas jį savo name tam, kad, pririšęs šunį, išvestų pastarąjį už teritorijos ribų. Kitu pavyzdžiu gali būti atvejis, kai nutrūkęs pririštas įsiutęs veislinis jautis užpuolė gatve ėjusią moterį[178]. Išbėgęs į pagalbą kalvis metaliniu strypu sudavė jaučiui per kojas, jas sulaužydamas. Dėl padarytų sužalojimų jautį teko papjauti. Tuo buvo padaryta žymi žala jaučio savininkui.

---

[176] Баулин Ю.В. Обстоятельства, исключающие преступность деяния. Харьков, 1991. с. 301-327; Владимиров В.А., Ляпунов Ю.И. Обстоятельства, исключающие общественную опасность деяния. Советское уголовное право. Общая часть. Учебное пособие. Москва, 1970. с. 73-85; Паше-Озерский Н.Н. Необходимая оборона и крайняя необходимость. Москва, 1962. с. 126-127; Коментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации. Москва, 1999. с. 274-277; Курс уголовного права. Том 1. Общая часть. Учение о преступлении. Москва, 2002. с. 482; Российское уголовное право. Общая часть. Учебник. Москва, 1997. с. 246; Учебник уголовного права. Общая часть. Москва, 1996. с. 251

[177] Klimka A. Aplinkybės, pašalinančios veikos pavojingumą visuomenei. Vilnius, 1966. p. 23.

[178] Šis pavyzdys dažnai minimas literatūroje, pvz.: Владимиров В.А., Ляпунов Ю.И. Обстоятельства, исключающие общественную опасность деяния. Советское уголовное право. Общая часть. Учебное пособие. Москва, 1970. с. 77; Якубович М.И. Обстоятельства, исключающие общественную опасность и противоправность деяния. Москва, 1979. с. 56; Козак В.Н. Вопросы теории и практики крайней необходимости. Саратов, 1981. с. 72.

Pateikti pavyzdžiai parodo, kad agresyvus gyvūnų elgesys savo turiniu gali būti ir pavojingas (jaučio užpuolimas), ir naudingas visuomenei (šuns atliekama teritorijos apsauga).

Neagresyvaus gyvūno elgesio, kaip pavojaus šaltinio, pavyzdžiu gali būti situacija, kai netikėtai ant kelio pasirodžius briedžiui, motociklo vairuotojas stabdydamas pasuka dešinėn, kur apgadina stovinčio automobilio šoną. Savaime aišku, kad netikėtas briedžio pasirodymas pašalina motociklininko galimybę išvengti susidūrimo be jokios žalos sau ar aplinkiniams, o padarytoji automobilio savininkui turtinė žala yra mažiau reikšminga negu ta, kuri galėjo atsirasti motociklininko sveikatai, jam susidūrus su stovinčiu suaugusiu gyvūnu.

Reikia pastebėti, kad gyvūno sukelto pavojaus pašalinimui asmens veika gali pasireikšti mažiau reikšmingos žalos padarymu kitoms teisės saugomoms vertybėms ir pasireikšti tiesioginiu poveikiu pačiam gyvūnui, tai yra, pačiam pavojaus šaltiniui. Tačiau baudžiamąją teisinę reikšmę turės tik tokie atvejai, kai padaromas poveikis gyvūnui, „kuris yra kažkieno nuosavybė arba gyvūnui, kurio medžioklė yra uždrausta“[179]. Visi kiti atvejai, tai yra, kai gyvūnas niekam nepriklauso nuosavybės teise, arba jo medžioklė nėra uždrausta, nepriklauso baudžiamosios teisės reguliavimo sferai.

Atskirai reikia aptarti atvejus, kai asmuo gyvūną (paprastai šunį) panaudoja kito asmens, jo turto ir pan. užpuolimui. Tokius atvejus galima suskirstyti į dvi grupes. Pirmąją grupę sudarys atvejai, kai gyvūną, kaip užpuolimo įrankį, panaudoja pats šeimininkas. Antrąją grupę sudarys atvejai, kai gyvūną, kaip užpuolimo įrankį, panaudoja kitas asmuo.

Pirmosios grupės atvejai nesukelia jokių diskusijų, ir baudžiamosios teisės teorijoje visuotinai pripažinta[180], kad „jeigu gyvūnas panaudojamas jo šeimininko užpuolimui ir gynybos procese tam gyvūnui padaroma žala, tai tokiu atveju bus būtinoji gintis, nes žalos padarymas gyvūnui pažeidžia jo šeimininko turtinius interesus, o taip pat yra kitos būtinosios ginties nuostatos“[181]. Pavyzdžiui, asmuo nušauna šunį, kuris, šeimininko įsakymu, užpuolė jį einantį gatve. Tokiu atveju visiškai nesvarbu, ar užpultasis galėjo pabėgti ar kitaip išvengti šuns puolimo, nedarydamas jokios žalos. Svarbiausia, kad užpultasis suprastų šuns šeimininko veiksmų nepagrįstumą.

Antros grupės atvejai, kai šuo panaudojamas užpuolimui ne jo šeimininko, sukelia diskusijų. Baudžiamosios teisės literatūroje galima sutikti dvi diametraliai priešingas nuomones. Pirmosios nuomonės laikosi A.A. Piontkovskij[182] ir S.A. Domachinas[183]. Taip S.A. Domachinas

---

[179] Домахин С.А. Крайняя необходимость по советскому уголовному праву. Москва, 1955. с. 22.

[180] Шавгулидзе Т.Г. Необходимая оборона. Тбилиси, 1966. с. 67-68; Слуцкий И.И. Обстоятельства, исключающие уголовную ответственность. Ленинград, 1956. с. 50; Паше-Озерский Н.Н. Необходимая оборона и крайняя необходимость. Москва, 1962. с. 45; Пионтковский А.А. Учение о преступлении. Москва, 1961. с. 458-459; Домахин С.А. Крайняя необходимость по советскому уголовному праву. Москва, 1955. с. 22.

[181] Козак В.Н. Вопросы теории и практики крайней необходимости. Саратов, 1981. с. 70.

[182] Пионтковский А.А. Учение о преступлении. Москва, 1961. с. 458-459.

[183] Домахин С.А. Крайняя необходимость по советскому уголовному праву. Москва, 1955. с. 22-23.

teigia, kad „pagal būtinojo reikalingumo taisykles turi būti vertinami gynybos nuo užpuolusio gyvūno, nors ir esančio kieno nors nuosavybe, tačiau panaudojamo kaip užpuolimo įrankis kito asmens arba puolančio be žmogaus prisidėjimo, atvejai“[184]. Tokiu atveju autoriai, besilaikantys šios pozicijos, mato tik žalą, kuri padaroma užpuolusio gyvūno šeimininkui. Jie visiškai pamiršta apie asmens, pasinaudojusio svetimu gyvūnu, veiksmus bei valios kryptingumą, ir traktuoja gyvūną atsiradusio pavojaus šaltiniu.

Su tokia pozicija sutikti negalima, todėl mano nuomone, yra teisūs kitos grupės autoriai, kurie nagrinėjamus atvejus aiškina kitaip. Šie autoriai[185] nedaro skirtumo tarp gyvūno šeimininko ir bet kokio kito žmogaus, kuris užsiundo tą gyvūną pulti kitą žmogų ar svetimą turtą. Visus tokių užpuolimų atvejus, kai gyvūnui padaroma žala arba jis užmušamas, jie siūlo vertinti remiantis būtinosios ginties nuostatomis. Pastaroji nuomonė turi vieną labai svarbų privalumą, nes gyvūno užpuolimas traktuojamas kaip pavojus, kilęs iš žmogaus, o ne iš daikto. Tokiu atveju gyvūnas traktuojamas kaip paprasčiausias žmogaus, puolančio kitą asmenį, svetimą turtą ir pan., įrankis, o tai atitinka būtinosios ginties, o ne būtinojo reikalingumo nuostatas. Tokią poziciją gerai iliustruoja T.G. Šavgulidzė komentaras, parodantis priešingos nuomonės nepagrįstumą: „jeigu pripažintume teisinga S.A. Domachino nuomonę, tai tiek pat sėkmingai galėsime teigti, jog tais atvejais, kai, tarkime, žudikas užpuola žmogų ginklu, priklausančiu kaimynui, šio ginklo sunaikinimas negali būti traktuojamas pagal būtinosios ginties nuostatas, nes taip padaroma žala netiesioginio pavojaus šaltiniui.“[186]

Taigi, remiantis tuo galime teigti, kad gyvūno sukelto pavojaus pašalinimas gali būti traktuojamas remiantis būtinojo reikalingumo nuostatomis. Tuo tarpu atvejai, kai užmušamas ar sužalojamas gyvūnas, kuris naudojamas kaip užpuolimo įrankis, turi būti vertinami remiantis būtinosios ginties nuostatomis.

Žmogaus elgesys.

Baudžiamosios teisės teorijoje pripažįstama, kad tam tikri žmogaus poelgiai gali sukelti grėsmę įstatymo saugomoms vertybėms, tai yra, būti būtinojo reikalingumo pavojaus šaltiniu. Tačiau, egzistuoja skirtingi šio būtinojo reikalingumo pavojaus šaltinio pavadinimai. Vieni autoriai, formuluodami šio pavojaus šaltinio pavadinimą, nurodo, kad tai yra žmogaus

---

[184] Домахин С.А. Крайняя необходимость по советскому уголовному праву. Москва, 1955. с. 22.

[185] Pvz., Козак В.Н. Вопросы теории и практики крайней необходимости. Саратов, 1981. с. 70-73; Владимиров В.А., Ляпунов Ю.И. Обстоятельства, исключающие общественную опасность деяния. Советское уголовное право. Общая часть. Учебное пособие. Москва, 1970. с. 77; Якубович М.И. Обстоятельства, исключающие общественную опасность и противоправность деяния. Москва, 1979. с. 56; Ахмедшин Х.М. Обстоятельства, исключающие общественную опасность и противоправность деяния: Лекции 1-я и 2-я. Москва, 1958. с. 25 ir kt.

[186] Шавгулидзе Т.Г. Необходимая оборона. Тбилиси, 1966. с. 68.

veiksmai[187], kiti, jog tai yra kėsinimasis[188], dar kiti, kad tai yra elgesys[189]. Dažnai autoriai, detalizuodami šio būtinojo reikalingumo pavojaus šaltinio pavadinimą, nurodo, kad tokie veiksmai, kėsinimasis arba elgesys turi būti nusikalstami[190], neteisėti[191] arba pavojingi visuomenei[192]. Mano nuomone, teisingiausias šio būtinojo reikalingumo pavojaus šaltinio pavadinimas yra *žmogaus elgesys*. Šis pavadinimas yra pats bendriausias ir, kaip bus įrodyta kiek vėliau, pats tinkamiausias.

Žmogaus elgesys gali sukelti pavojų įstatymo saugomoms vertybėms, kurio pašalinimui asmuo gali padaryti tam tikrą žalą kitoms, taip pat įstatymų saugomoms, bet mažiau reikšmingoms vertybėms. Baudžiamosios teisės teorija didelį dėmesį skiria žmogaus elgesiui. Todėl galima išskirti kelias žmogaus elgesio klasifikacijas.

Pirmiausia, žmogaus elgesys skirstomas į: a) *veikimą* ir b) *neveikimą*. Antra, elgesys skirstomas į: a) *visuomenei nepavojingą elgesį* ir b) *visuomenei pavojingą elgesį*. Visuomenei pavojingas elgesys papildomas skirstomas į: a) *kaltą elgesį* ir b) *nekaltą elgesį*. Taip pat kaltas žmogaus elgesys dar skirstomas į: a) *tyčines veikas* ir b) *neatsargias veikas*. Baudžiamosios teisės teorijoje galima sutikti ir kitokių klasifikacijų, tačiau būtent šios turės didžiausią įtaką nagrinėjant žmogaus elgesį kaip pavojaus šaltinį būtinajame reikalingume.

1) Žmogaus veika.

Literatūroje, skirtoje būtinojo reikalingumo problemoms, iki šiol nėra vieningos nuomonės, ar žmogaus elgesys, kaip būtinojo reikalingumo pavojaus šaltinis, gali pasireikšti visomis formomis, tai yra, ir veikimu, ir neveikimu, ar tik veikimu. Paprastai autoriai neargumentuoja, kodėl, nagrinėdami būtinojo reikalingumo pavojaus šaltinius, laikosi vienokios ar kitokios nuomonės, tačiau, norint išsamiai išnagrinėti būtinąjį reikalingumą, tai padaryti būtina. Reikia pastebėti, kad rimtų argumentų, pateisinančių vieną ar kitą poziciją, baudžiamosios teisės literatūroje surasti nepavyko. Galima paminėti tik S.A. Domachino argumentus, kurie, jo nuomone, parodo, kad tik aktyvus žmogaus elgesys gali būti būtinojo

---

[187] Pvz.: Владимиров В.А., Ляпунов Ю.И. Обстоятельства, исключающие общественную опасность деяния. Советское уголовное право. Общая часть. Учебное пособие. Москва, 1970. с. 75-76; Портнов И.П. Крайняя необходимость в свете нового уголовного законодательства. // Журнал Российского права. Москва, 1998. № 4/5. с. 100-101.

[188] Pvz.: Якубович М.И. Обстоятельства, исключающие общественную опасность и противоправность деяния. Москва, 1979. с. 45; Шурдумов А.Ю. Понятие обстоятельств, исключающих преступность деяния. Нальчик, 2000. с. 45.

[189] Pvz.: Слуцкий И.И. Обстоятельства, исключающие общественную опасность и противоправность деяния по советскому уголовному праву. Автореферат диссертации. Ленинград, 1954. с. 20; Пионтковский А.А. Учение о преступлении. Москва, 1961. с. 458-459.

[190] Pvz.: Владимиров В.А., Ляпунов Ю.И. Обстоятельства, исключающие общественную опасность деяния. Советское уголовное право. Общая часть. Учебное пособие. Москва, 1970. с. 75-76; Уголовное право Российской Федерации. Общая часть. Москва, 1999. с. 307-308.

[191] Pvz.: Познышев С.В. Основные начала науки уголовного права. Общая часть уголовного права. Москва, 1912. с. 312-313; Уголовное право. Общая часть. Москва, 1999. с. 275.

[192] Pvz.: Klimka A. Aplinkybės, pašalinančios veikos pavojingumą visuomenei. Vilnius, 1966. p. 23; Коментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации. Москва, 1999. с. 82.

reikalingumo pavojaus šaltinis. Nagrinėdamas pavyzdį, kai gydytojas nesuteikia būtinosios pagalbos sunkiai sergančiam ligoniui, dėl ko tenka pažeisti kitų asmenų įstatymo saugomas vertybes, S.A. Domachinas padaro išvadą, kad gydytojo neveikimo atveju pavojaus šaltiniu būna trečiosios jėgos, minėtame pavyzdyje – liga, o ne gydytojo neveikimas[193].

S.A. Domachinas tiesiogiai nesuformuluoja taisyklės, kad visais neveikimo atvejais būtent trečiosios jėgos atlieka pavojaus šaltinio vaidmenį būtinajame reikalingume. Tačiau iš to, kad jis kalba vien apie veikimą, net po šios problemos iškilimo nedviprasmiškai parodo jo poziciją.

Su tokia S.A. Domachino nuomone sutikti neįmanoma dėl kelių priežasčių. Pirmiausia, įstatymų saugomos vertybės gali būti pažeidžiamos ir veikimu, ir neveikimu. Būtinojo reikalingumo aktu kaip tik ir siekiama apginti tokias vertybes, todėl nelogiška būtų atmesti vieną iš galimų pavojų joms sukeliančio elgesio formų. Antra, nors dažnai neveikimas tiesiogiai nesąlygoja žalingų padarinių atsiradimo, o padariniai atsiranda dėl to, kad jiems neužkertamas kelias, tačiau neveikimas gali būti tiek pat pavojingas kaip ir veikimas, bei gali sukelti itin sunkius padarinius, net kito žmogaus mirtį. Be to S.A. Domachino pateiktas pavyzdys parodo tik tai, kad *tam tikrose* situacijose žmogaus neveikimas negali būti laikomas būtinojo reikalingumo pavojaus šaltiniu, tačiau jokiu būdu nereiškia absoliučios nuostatos, jog pavojaus šaltiniu negali būti neveikimas.

Taigi, galima teigti, kad būtinojo reikalingumo pavojaus šaltiniu gali būti ir aktyvus, ir pasyvus žmogaus elgesys. Tam, kad pailiustruočiau neveikimą kaip pavojaus šaltinį, pateiksiu tokį pavyzdį. Iešmininkas, norėdamas, kad prekinis traukinys susidurtų su keleiviniu traukiniu, nenukreipia jo į kitą kelią. Su juo buvęs pažįstamas, supratęs iešmininko ketinimų rimtumą ir neturėdamas kitos galimybės, grasindamas peiliu sunkiai sužaloti pastarojo dukrą, priverčia jį nukreipti prekinį traukinį į jam skirtą kelią. Grasinimo metu mergaitei buvo sukeltas fizinis skausmas. Tokia iešmininko pažįstamo veika bus pateisinta būtinojo reikalingumo nuostatomis. Tuo tarpu būtinojo reikalingumo pavojaus šaltiniu bus būtent iešmininko neveikimas, tai yra, savo darbo funkcijų neatlikimas. Tuo tarpu pats traukinių judėjimas nėra pavojingas ir įprastomis sąlygomis nesukelia pavojaus.

2) Visuomenei nepavojinga žmogaus veika.

Visuomenei nepavojinga žmogaus veika gali sukelti pavojų įstatymo saugomoms vertybėms, kurio pašalinimui asmuo gali padaryti tam tikrą žalą kitoms, taip pat įstatymų saugomoms, bet mažiau reikšmingoms vertybėms. Šis pavojaus šaltinis yra vienas iš išskirtinių būtinojo reikalingumo bruožų.

---

[193] Домахин С.А. Крайняя необходимость по советскому уголовному праву. Москва, 1955. с. 25-26.

Reikia pažymėti, kad baudžiamąja prasme visuomenei nepavojingais laikomi tokie teisės pažeidimai, kaip: administracinės teisės pažeidimai, civiliniai deliktai, drausmės pažeidimai ir pan. Niekam nekyla abejonių, kad asmens elgesys, pažeidžiantis kelių eismo taisykles, gali būti laikomas būtinojo reikalingumo pavojaus šaltiniu. Šio teiginio pailiustravimui pateiksiu kelis pavyzdžius.

G, vairuodamas AB „Pakruojo autotransportas“ priklausantį autobusą PAZ 672, valstybinis Nr. ZSJ 943, bandydamas išvengti susidūrimo su tos pačios krypties eismo juostoje sustojusiu traktoriumi MTZ – 82, valstybinis Nr. LM 1706, su priekaba MMZ 771 „B“, valstybinis Nr. LN 8213, išvažiavęs į priešingos krypties eismo juostą, susidūrė su VĮ Pakruojo pirminės sveikatos priežiūros centrui priklausančiu specialios paskirties (greitosios pagalbos) automobiliu UAZ 396201, valstybinis Nr. AST 964. Buvo stipriai apgadintas pastarasis automobilis, jo vairuotojui P padarytas sunkus sveikatos sutrikdymas, automobilyje buvusiai keleivei J.J. – nesunkus sveikatos sutrikdymas, antrajam keleiviui S.J. – nežymus sveikatos sutrikdymas. Nors šiuo atveju traktorius sustojo priverstinai, tai yra, dėl kardano gedimo, ir atrodytų, jog pavojaus šaltinis buvo traktorius, o tiksliau – jo gedimas, tikrasis pavojaus šaltinis buvo traktoriaus vairuotojas S, kuris nepastatė avarinio sustojimo ženklo už priekabos, ne arčiau kaip 50 m nuo jos, pažeidė Kelių eismo taisyklių 10.9.3 ir 10.10 punktuose nurodytus reikalavimus. Taip pat traktoriaus vairuotojo S teiginys, kad jis nespėjo pastatyti avarinio sustojimo ženklo, neatitinka įvykio aplinkybių, nes įvykio metu S apžiūrinėjo traktoriaus gedimą, kai tuo tarpu pirmiausia turėjo pastatyti avarinio sustojimo ženklą, užtikrindamas kitų eismo dalyvių saugumą.[194]

R važiavo automobiliu miesto gatve, staiga tiesiai priešais mašiną pamatė bėgančią per kelią moterį su vaiku. Norėdamas išsaugoti moters ir vaiko gyvybes, R pradėjo stabdyti ir pasuko į šoną, dėl to susidūrė su motociklu, stovėjusiu kelio pakraštyje. Motociklo savininkui P buvo nesunkiai sutrikdyta sveikata ir padaryta didelė materialinė žala[195]. Šiuo atveju būtinojo reikalingumo situaciją sudarė moteris su vaiku, pažeisdama kelių eismo taisykles.

Kiti teisės pažeidimai taip pat gali sukelti pavojų įstatymo saugomoms vertybėms, kurio pašalinimui asmuo bus priverstas padaryti žalą kitoms, mažiau svarbioms įstatymo saugomoms vertybėms. Du monteriai dirbo šalia aukštos įtampos linijos. Vienas iš jų stovėjo ant aukštų kopėčių, o kitas iš apačios paduodavo medžiagas ir įrankius. Darbo eigoje monteris, buvęs ant kopėčių, dėl nerūpestingumo užsikabino už aukštos įtampos laidų, ir tai sudarė tiesioginį pavojų jo gyvybei. Gelbėdamas kolegos gyvybę, antrasis monteris išmušė kopėčias iš

[194] Kasacinė byla Nr. 2K – 450 / 2003 m.

[195] Шурдумов А.Ю. Понятие обстоятельств, исключающих преступность деяния. Нальчик, 2000. с. 44; Козак В.Н. Вопросы теории и практики крайней необходимости. Саратов, 1981. с. 91.

po pirmojo kojų. Nukritęs ant betoninių grindų, monteris sunkiai susižalojo[196]. Matome, kad pirmasis monteris pažeidė darbo saugos taisykles neatjungdamas įtampos, o tai ir buvo būtinojo reikalingumo pavojaus šaltinis.

Būtinojo reikalingumo pavojaus šaltinis taip pat gali būti žmogaus elgesys, kuris visiškai nepavojingas ir net toks, kuris yra naudingas visuomenei. Elgesys laikomas visiškai nepavojingu visuomenei, kai jis nesudaro teisės pažeidimo apskritai. Tuo tarpu visuomenei naudingos yra tokios veikos, kurių atlikimu visuomenė yra suinteresuota, tai yra, jos skatinamos visuomenės, nes sukuria arba gina visuomeninius gėrius. Šių veikų, kaip būtinojo reikalingumo pavojaus šaltinių, paaiškinimui pateiksiu du pavyzdžius. Pirmas iš jų gerai žinomas būtinojo reikalingumo teorijoje ir buvo minėtas kelių autorių darbuose.

R valė sniegą nuo kelio pakraščio. Troleibuso vairuotojas L, likus iki R 40-50 metrų, sumažino greitį ir garsiniu signalu įspėjo R. Tačiau R neatkreipė dėmesio į garsinius signalus. Likus iki R 15 metrų, L bandė stabdyti, bet troleibusas pradėjo slysti. Norėdamas išvengti užvažiavimo ant R, L pasuko troleibusą dešinėn, išvažiavo ant šaligatvio ir atsitrenkė į medį. Troleibusas buvo apgadintas. Pirmą kartą šis pavyzdys buvo paminėtas N.N. Pašė-Ozerskio, kaip aiškus nepavojingo žmogaus elgesio, kaip būtinojo reikalingumo pavojaus šaltinio, atvejis[197]. Prieš tokią N.N. Pašė-Ozerskio nuomonę pasisakė N.A. Ovezovas. Jis teigia, kad šiuo „atveju pavojus buvo sukeltas ne sniego valymu, o troleibuso vairuotojo signalų ignoravimu“[198]. Tačiau, kaip teisingai pastebėjo V.N. Kozakas[199], remiantis šia situacija negalima teigti, kad R ignoravo troleibuso vairuotojo L įspėjimo signalus. Taip pat galima teigti, jog R elgesys buvo nepavojingas visuomenei ir tik dėl susiklosčiusių aplinkybių tapo būtinojo reikalingumo pavojaus šaltiniu.

Kaip jau buvo minėta, net visuomenei naudingas elgesys gali būti būtinojo reikalingumo pavojaus šaltinis. Šie pavojaus šaltiniai pasižymi tuo, kad nors pati veika laikoma naudinga visuomenei, ji sukelia tam tikros žalos atsiradimo pavojų. Pavyzdžiui, mokslininkas, kurio veika atitinka 2000 m. LR BK 35 straipsnio 1 dalį (Mokslinis eksperimentas), sukelia tikrą pavojų savo ir eksperimento dalyvio sveikatai. To pavojaus pašalinimui mokslininko laborantas įsilaužia į svetimą laboratoriją ir pasinaudoja jos įranga bei medžiagomis. Matome, kad pateiktame pavyzdyje laboranto veiksmai, jeigu jie buvo vienintelė išeitis, atitiko būtinojo reikalingumo nuostatas. Pavojaus šaltiniu šioje situacijoje buvo teisėti bei naudingi visuomenei mokslininko veiksmai. Šių veiksmų teisėtumą ir naudingumą visuomenei parodo tai, kad jie

---

[196] Баулин Ю.В. Обстоятельства, исключающие преступность деяния. Харьков, 1991.
[197] Plačiau žr. Паше-Озерский Н.Н. Необходимая оборона и крайняя необходимость. Москва, 1962. с. 141-142.
[198] Овезов Н.А. К вопросу об обстоятельствах, устраняющих общественную опасность и противоправность деяния в советском уголовном праве. Ашхабад, 1972. с. 76.
[199] Plačiau žr. Козак В.Н. Вопросы теории и практики крайней необходимости. Саратов, 1981. с. 75-76.

atitiko aplinkybės, šalinančios baudžiamąją atsakomybę, nuostatas. Tačiau ne kiekvienu atvejų, kai žalos grėsmė kyla dėl tam tikrų veiksmų, atitinkančių aplinkybių, šalinančių baudžiamąją atsakomybę, nuostatas, asmuo, kuriam atsiranda toji grėsmė, gali pasinaudoti būtinuoju reikalingumu jos pašalinimui. Pavyzdžiui, užpuolikas negali pateisinti žalos padarymo būtinojo reikalingumo nuostatomis, kai žalos pavojus atsirado dėl užpultojo panaudotos būtinosios ginties. Taip pat negali pateisinti žalos padarymo būtinojo reikalingumo sąlygomis nusikalstamą veiką padaręs asmuo, jei pavojų jam, jo turtui sukėlė kito asmens, bandančio jį pasivyti, sustabdyti, neleisti ištrūkti ir pan., veiksmai.

3) Visuomenei pavojinga žmogaus veika.

Baudžiamąja prasme visuomenei pavojingos žmogaus veikos paprastai daro esminę žalą baudžiamojo įstatymo saugomoms vertybėms arba sukelia realią galimybę tai žalai atsirasti. Tokio pavojaus pašalinimui asmuo gali padaryti tam tikrą žalą kitoms, taip pat įstatymų saugomoms, bet mažiau reikšmingoms vertybėms. Dalis visuomenei pavojingų veikų, kaip būtinojo reikalingumo pavojaus šaltinis, gali niekuo nesiskirti nuo veikų, sudarančių būtinosios ginties situacijas. Pavyzdžiui, moteris, siekdama išsigelbėti nuo ją užpuolusių ir bandžiusių iššaginti bei apiplėšti nusikaltėlių, gali imtis tam tikrų veiksmų, darančių žalą užpuolikų sveikatai, gyvybei, turtui, tai atitiktų būtinosios ginties nuostatas arba be savininko leidimo paimti užvestą ir be priežiūros paliktą automobilį, tai atitiks būtinojo reikalingumo sąlygas.

Baudžiamojoje teisėje visuomenei pavojingas elgesys skirstomas į kelias grupes. Pirmąją grupę sudaro atvejai, kai asmens veika atitinka baudžiamajame įstatyme numatytas kaltės formas ir už kurių padarymą numatyta baudžiamoji atsakomybė, tai yra, baudžiamos (nusikalstamos) veikos. Antrąją grupę sudaro veikos, nors ir darančios tam tikrą žalą įstatymo saugomoms vertybėms arba, sukeliančios realią žalos atsiradimo galimybę, tačiau dėl tam tikrų priežasčių nebaudžiamos. Šios visuomenei pavojingo elgesio grupės turi savo pogrupius, kuriuos aptarsime nagrinėdami konkrečias grupes.

Tam, kad konkretus elgesys būtų pripažintas nusikalstamu, asmens veika turi atitikti visus nusikalstamos veikos požymius. Tą turėsime omenyje kalbėdami apie visuomenei pavojingas bei baudžiamas asmens veikas, kaip būtinojo reikalingumo pavojaus šaltinį.

Visas baudžiamas (nusikalstamas) veikas galima suskirstyti į tyčines ir neatsargias. Tai sąlygoja galimybę išskirti pirmoje grupėje tokius pat visuomenei pavojingo elgesio, kaip būtinojo reikalingumo pavojaus šaltinio pogrupius, tai yra: a) tyčinės veikos ir b) neatsargios veikos.

Pastebėtina, kad visi autoriai, nagrinėjantys būtinojo reikalingumo problemas išskiria asmenų *tyčines veikas* kaip vieną iš pagrindinių būtinojo reikalingumo pavojaus šaltinių. Tačiau problemų atsiranda analizuojant atskirus tyčinės veikos atvejus. Iki šiol nėra vieningos nuomonės dėl fizinės (lot. *vis absoliuta*) ir psichinės (lot. *vis compulsiva*) prievartos kaip būtinojo reikalingumo pavojaus šaltinių, nesutariama, ar valstybės tarnautojų neteisėti veiksmai gali sąlygoti žalos padarymą būtinojo reikalingumo nuostatomis.

Niekam negali kilti abejonių, kad asmuo gali užvaldyti svetimą automobilį ar motociklą tam, kad išsigelbėtų nuo jį užpuolusių nusikaltėlių, arba asmuo, neturėdamas kito pasirinkimo, gali išdaužti parduotuvės vitrinos stiklą, siekdamas išsigelbėti nuo tyčia ant šaligatvio išvažiavusio ir norėjusio jį suvažinėti automobilio ir pan. Tokie atvejai nesukelia problemų dėl jų baudžiamojo teisinio vertinimo. Todėl dabar panagrinėsime asmenų tyčines veikas, kurių pripažinimas būtinojo reikalingumo šaltiniais sukelia tam tikras diskusijas.

Pirmasis iš tokių būtinojo reikalingumo pavojaus šaltinių yra *fizinė prievarta*. Fizinė prievarta – tai visuomenei pavojingas, neteisėtas tyčinis poveikis kito žmogaus organizmui, kuris atliekamas prieš to asmens valią arba be jo sutikimo, bei galintis pasireikšti žmogaus audinių ar organų anatominio vientisumo arba funkcijų pažeidimais, skausmo sukėlimu, judėjimo laisvės apribojimu. Baudžiamosios teisės teorijoje galima surasti įvairių fizinės prievartos apibrėžimų. Apibendrinant juos visus galima teigti, kad fizinė prievarta gali būti nukreipta į: 1) gyvybės atėmimą, 2) sveikatos sutrikdymą, 3) skausmo ar fizinių kančių sukėlimą, 4) laisvės atėmimą, ir 5) bejėgiškumo būklės sukėlimą. Todėl pateiktas fizinės prievartos apibrėžimas, mano nuomone, yra tinkamiausias, nes apima visus padarinius į kurių pasiekimą gali būti nukreipta fizinė prievarta. Labai svarbu pastebėti, kad fizinė prievarta visada pasireiškia veikimu, be to, „fizinė prievarta turi atitikti visus veikimo požymius“[200].

Tam, kad fizinė prievarta gali pasireikšti tik veikimu, prieštarauja keli žymūs Rusijos baudžiamosios teisės mokslininkai, pavyzdžiui, A.A. Piontkovskij, V.D. Menšaginas, R.D. Šarapovas[201] ir kt. R.D. Šarapovas, pagrįsdamas savo poziciją teigia, kad „sudėtingi šiuolaikinio gyvenimo procesai padidina riziką neveikimu sukelti rimtą fizinę žalą [...] juridiniai skirtumai tarp veikimo ir neveikimo neprincipiniai“[202].

Įdėmiau pažiūrėjus į pateiktus R.D. Šarapovo žodžius, kurie, jo nuomone, paaiškina tai, kad fizinė prievarta gali pasireikšti ir neveikimu, galime pastebėti, jog jis kalba apie *fizinę žalą*, o ne apie fizinę prievartą. Niekam negali kilti abejonių, kad fizinės žalos padarymas galimas ir veikimu, ir neveikimu. Tačiau fizinės žalos sąvoka nėra tapati fizinės prievartos

---

[200] Гаухман Л.Д. Борьба с насильственными посягательствами. Москва, 1969. с. 6.
[201] Пионтковский А.А., Меньшагин В.Д. Курс советского уголовного права. Особенная часть. Т. 1. Москва, 1955. с. 126; Шарапов Р.Д. Физическое насилие в уголовном праве. Санкт-Петербург, 2001. с. 87-88.
[202] Шарапов Р.Д. Физическое насилие в уголовном праве. Санкт-Петербург, 2001. с. 88.

sąvokai, nes kaip teisingai pastebi L.D. Gauhmanas, fizinė „prievarta skiriasi nuo kūno sužalojimų tuo, kad ji visada pasireiškia veikimu, tuo tarpu kūno sužalojimai visais atvejais yra pasekmės“[203]. Be to, fizinė žala (sveikatos sutrikdymai, skausmo sukėlimas ar fizinės kančios) gali būti padaroma įvairiais būdais, taip pat ir psichine prievarta, ir neatsargiai, o tokie atvejai niekaip neatitinka fizinės prievartos reikalavimų. Todėl fizinė prievarta gali pasireikšti tik veikimu.

Priklausomai nuo fizinės prievartos intensyvumo, ją galima suskirstyti į dvi grupes. Pirmąją grupę sudarys fizinės prievartos pavojingiausi, intensyviausi atvejai, kuriems esant asmuo praranda galimybę valdyti savo veiksmus (tokius atvejus galime pavadinti *nenugalima fizine prievarta)*. Antrąją grupę sudarys fizinės prievartos atvejai, kuriems esant asmuo nepraranda galimybės valdyti savo veiksmus.

Atvejais, kai panaudojama nenugalima fizinė prievarta, asmuo praranda valios laisvę ir negali atlikti arba susilaikyti nuo tam tikrų veiksmų atlikimo, tai yra, jis praranda galimybę pasirinkti savo elgesio variantą. Jis tampa paprastu įrankiu asmens, taikančio tokią fizinę prievartą, rankose. Tokiais atvejais „asmens ne tik negalima pripažinti kaltu padarius tam tikrą veikimą (neveikimą), bet tuo labiau pripažinti jį veikiančiu iš baudžiamosios teisės teorijos pozicijų, nes veikimas (neveikimas) baudžiamojoje teisėje – tai valinis aktas“[204]. Tai reiškia, kad asmens, veikiančio (neveikiančio) tokios fizinės prievartos įtakoje, elgesys neatitinka pirmojo būtinojo reikalingumo, kaip aplinkybės, šalinančios baudžiamąją atsakomybę, elemento, tai yra, formalaus atitikimo nusikalstamos veikos požymių.

Pavyzdžiui, 2000 m. gruodžio 29 d., apie 12 val., M.Svirskis, iš anksto susitaręs su nenustatytu asmeniu, išlauždamas durų užraktą, įsibrovė į Vytauto Masio butą, esantį Utenoje, Vaižganto g. Nr.42-2, naudodamas fizinį smurtą, smogė kumščiu ir spyrė nukentėjusiajam V.Masiui ne mažiau kaip keturis kartus į galvą ir kitas kūno vietas, taip padarydamas jam galvos ir nosies sumušimą, nosies pertvaros kaulinės dalies įskilimą – lengvą kūno sužalojimą, sukėlusį trumpalaikį sveikatos sutrikimą, pargriovė ir *elektros laidu surišo* V.Masio rankas už nugaros, taip atimdamas galimybę nukentėjusiajam priešintis ir užvaldė svetimą V.Masio sūnaus Almanto Masio turtą, jam padarydamas 16 390 turtinę žalą[205]. Matome, kad šioje situacijoje buvo panaudotas fizinis smurtas, buvo sutrikdyta V. Masio sveikata ir atimta bet kokia galimybė pasipriešinti, nes jį surišus buvo atimta judėjimo laisvė.

Išvada, kad asmens, veikiančio nenugalimos fizinės prievartos įtakoje, veika neatitinka pirmojo būtinojo reikalingumo, kaip aplinkybės, šalinančios baudžiamąją atsakomybę,

---

[203] Гаухман Л.Д. Борьба с насильственными посягательствами. Москва, 1969. с. 7. Reikia pastebėti, kad L.D. Gauhmano naudojama “kūno sužalojimų” sąvoka, įsigaliojus naujajam LR BK, atitinka “sveikatos sutrikdymo” sąvokai.
[204] Российское уголовное право. Общая часть. Москва, 2003. с. 370.
[205] Kasacinė byla Nr.2K-1025/2001 m.

elemento, tai yra, formalaus atitikimo nusikalstamos veikos požymių, gali būti pritaikyta ir hipnozei, kurios įtakoje asmuo gali padaryti tam tikrą žalą įstatymo saugomoms vertybėms. Literatūroje sutinkamas skirtingas hipnozės traktavimas. Pavyzdžiui, T.V. Kondrašova hipnozę laiko psichine prievarta[206], N.A. Lopašenko hipnozę priskiria fizinei prievartai[207], tuo tarpu E.F. Pobėgailo išskiria hipnozę kaip atskirą „tiesioginį poveikį psichikai“[208]. Toks nevienodas hipnozės traktavimas verčia aptarti ją kiek plačiau.

Hipnozė (gr. hypnos – miegas), psichiniu poveikiu sukeliama panaši į miegą būsena. Ši būsena pasireiškia tuo, kad „hipnotizuotojas per įtaigą ir kitais būdais [...] hipnotizuojamojo psichiką atskiria nuo išorinio pasaulio, prislopina ir užvaldo“[209]. Toks užvaldymas gali būti trijų stadijų: 1) somnolencija; 2) katalepsija; 3) somnambulizmas. Tačiau tik trečioji stadija pasireiškia atmintyje neišliekančiais automatiškais sudėtingais veiksmais. Mano nuomone, tik šioje stadijoje hipnotizuotojas gali priversti asmenį padaryti tam tikrą žalą įstatymo saugomoms vertybėms. Matome, kad asmeniui sukeliama tam tikra būsena dėl kurios jis praranda galimybę suprasti, kartu ir kontroliuoti savo veiksmus, o tai visiškai atitinka bejėgiškumo būsenos požymius. Tai reiškia, kad hipnozė yra fizinės prievartos atmaina, nes būtent fizinė prievarta gali būti nukreipta į bejėgiškumo būklės sukilimą, be to, nereikia pamiršti, kad hipnozė pasireiškia tiesioginiu poveikiu žmogaus organizmui, tai yra, smegenims.

Hipnozė priskiriama fizinei prievartai ir atitinka pirmos grupės fizinės prievartos atvejus, kai asmeniui atimama galimybė suprasti ir valdyti savo veiksmus. Vadinasi hipnozė, kaip ir kiti nenugalimos fizinės prievartos atvejai, negali būti traktuojama kaip būtinojo reikalingumo pavojaus šaltinis.

Taigi, fizinė prievarta, kurios atvejais asmuo praranda galimybę valdyti savo veiksmus, negali būti laikoma būtinojo reikalingumo pavojaus šaltiniu. Nenugalimos fizinės prievartos pavyzdžiais gali būti atvejai, kai I.Aleksandrovičiūtė, dirbanti UAB „RAM ir KO“, nesutrukdė G.Stroliui užvaldyti minėtai bendrovei priklausantį turtą. Kaip buvo nustatyta tyrimo eigoje, G.Strolis, veikdamas iš anksto susitarusių asmenų grupėje su tardymo nenustatytu vyriškiu, grasindamas panaudoti daiktą, panašų į pistoletą, smogė ranka nukentėjusiajai I.Aleksandrovičiūtei į nosį, *lipnia juosta surišo jai rankas ir kojas* bei užvaldė bendrovės UAB „RAM ir KO“ turtą, taip padarydamas minėtai bendrovei 4510,22 Lt materialinę žalą[210]. Kitu pavyzdžiu gali būti atvejis, kai užhipnotizuotas valstybės tarnautojas išduoda valstybės paslaptį. Matome, kad tokiais atvejais kalbėti apie būtinąjį reikalingumą nėra

---

[206] Уголовное право. Общая часть. Москва, 1999. с. 278.
[207] Российское уголовное право. Общая часть. Москва, 2003. с. 370.
[208] Коментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации. Москва, 1999. с. 85.
[209] Medicinos enciklopedija. T. 1. Vilnius, 1991.
[210] Kasacinė byla Nr.2K-638 / 2001 m.

prasmės, o asmuo, netraukiamas baudžiamojon atsakomybėn dėl to, kad buvo elgiamasi be valios.

Fizinė prievarta, kai asmuo nepraranda galimybės valdyti savo veiksmus, gali būti pavojaus šaltiniu ir sąlygoti mažiau reikšmingos žalos padarymą. Iš paties fizinės prievartos apibrėžimo, pateikto kiek anksčiau, matyti, kad tokia prievarta gali būti nukreipta į: 1) asmens mirtį, sunkų, nesunkų ar nežymų sveikatos sutrikdymą (2000 m. LR BK 129, 135, 138, 140 straipsniai) arba 2) skausmo asmeniui sukėlimą (2000 m. LR BK 140 straipsnis). Jei pirmu atveju fizine prievarta kėsinamasi į kito žmogaus sveikatą, gyvybę, tai antru atveju – į kito asmens kūno neliečiamumą. Ir asmens gyvybė, ir sveikata, ir kūno neliečiamumas yra prigimtinės žmogaus teisės, užimančios pagrindines vietas visuomenėje susiformavusioje vertybių sistemoje. Todėl asmuo, kurio gyvybei, sveikatai ar kūno neliečiamybei gresia pavojus, gali padaryti tam tikrą žalą asmeniui, nesusijusiam su pavojaus atsiradimu, jeigu kitaip pašalinti pavojų buvo neįmanoma, o padarytoji žala yra mažiau reikšminga už tą, kuri grėsė.

Pavyzdžiui, D.Sorakas, rankoje laikydamas peilį, A.Kalininas, apsiginklavęs medžiokliniu šautuvu „Winchester“, R.Šikinas ir S.Jonynas, laikydami rankose lazdas, G.Jonelis ir dar vienas asmuo, laikydami rankose peilius, užpuolė Lenkijos piliečius A.Volskį ir A.Jančevskį, ir suduodami jiems smūgius lazdomis į įvairias kūno vietas bei grasindami peiliais ir šautuvu privertė užpultuosius pasitraukti ir netrukdyti kaltininkams užvaldyti jų turimą automobilį Mercedes 300, priklausantį Vokietijos piliečiui In-Ryew-Lim`ui[211].

Pateiktame pavyzdyje yra rimtas pavojus Lenkijos piliečių A.Volskio ir A.Jančevskio sveikatai ir gyvybei. Todėl jų elgesys, tai yra, svetimo, jiems patikėto, automobilio Mercedes 300 palikimas, visiškai pateisinamas būtinuoju reikalingumu (jei atitinka ir kitus būtinojo reikalingumo reikalavimus).

Reikia pažymėti, kad „fizinė prievarta apima ir bandymus paveikti žmogaus kūną“[212], tai yra, atvejus, kai norimas rezultatas dar nepasiektas. Tai galėtų atitikti nebaigto nusikaltimo stadijas. Pavyzdžiui, moteris, gelbėdamasi nuo ją užpuolusių (norėjusių pargriauti) ir bandžiusių iššaginti bei apiplėšti nusikaltėlių, be savininko leidimo paima užvestą ir be priežiūros paliktą automobilį. Matome, kad pateiktame pavyzdyje užpuolikai siekė panaudoti fizinę prievartą, tai yra, pargriauti moterį, ir nors tai jiems nepavyko, moters veiksmai, pasireiškiantys svetimo automobilio paėmimu pilnai atitinka būtinojo reikalingumo nuostatas, o užpuolikų veiksmai laikomi būtinojo reikalingumo pavojaus šaltiniu.

Psichinė prievarta (lot. *vis compulsiva*) yra kitas būtinojo reikalingumo pavojaus šaltinis, kurio išskyrimas sukelia tam tikrų neaiškumų. Lietuvos baudžiamosios teisės teorijoje

---

[211] Baudžiamoji byla Nr. 1A-130 / 2000 m.

[212] Гаухман Л.Д. Насилие как средство совершения преступления. Москва, 1974. с. 76.

egzistuoja tokia psichinės prievartos samprata: „psichinė prievarta – tai pavojingas tyčinis poveikis kito žmogaus psichikai, *verčiant bijoti (bauginant)*, kad dėl tolesnių grasinančiojo veiksmų ar neveikimo atsiras tam tikrų neigiamų pasekmių“[213]. Skirtingai nuo fizinės, psichinė prievarta „nedaro matomos fizinės žalos nukentėjusiojo organizmui, o paveikia tik jo psichiką, sukeliant skirtingus jausmus – baimės, pykčio, pasipiktinimo“[214]. Dėl šios psichinės prievartos ypatybės baudžiamojoje teisėje nėra vieningos nuomonės, į ką turi būti nukreipta psichinė prievarta, kad atitiktų pavojaus šaltinio būtinajame reikalingume reikalavimus.

Autorius, nagrinėjančius būtinojo reikalingumo problemas, galima suskirstyti į tris grupes. Pirmai grupei priskirtini autoriai, kurie nagrinėdami būtinojo reikalingumo problemas apsiriboja tuo, kad išskiria žmogaus elgesį (pavojingą, neteisėtą ir pan.) kaip būtinojo reikalingumo pavojaus šaltinį, tačiau jo nedetalizuoja[215]. Dėl šios priežasties neįmanoma užtikrintai teigti, ar minėti autoriai laiko psichinę prievartą būtinojo reikalingumo pavojaus šaltiniu, o jei taip, kokio intensyvumo psichinė prievarta, jų nuomone, gali sąlygoti (esant visoms teisėtumo sąlygoms) mažesnės žalos padarymą kitoms įstatymo saugomoms vertybėms.

Antrai grupei galime priskirti I.I. Sluckijį, A. Klimką, V.A. Vladimirovą su J.I. Liapunovu ir kt., kurie būtinojo reikalingumo pavojaus šaltiniu pripažįsta psichinę prievartą tik tuo atveju, jei ji pasireiškia grasinimais fiziniu smurtu. Pavyzdžiui, A. Klimka, kalbėdamas apie būtinojo reikalingumo pavojaus šaltinius, psichinę prievartą mini tik viename pavyzdyje: „valstybinės įstaigos kasininkas, plėšiko grasinamas nužudyti ir neturėdamas kitokio išsigelbėjimo būdo, be pasipriešinimo leidžia plėšikui pagrobti kasoje esančius pinigus“[216]. Iš pateikto pavyzdžio matome, kad A. Klimka iki minimumo sumažino galimybę psichinę prievartą traktuoti kaip būtinojo reikalingumo pavojaus šaltinį. Nes minėtame pavyzdyje pateikiama pati intensyviausia bei pavojingiausia grasinimo fiziniu smurtu forma, o apie kitokią prievartą jo darbe neužsimenama.

V.A. Vladimirovas ir J.I. Liapunovas, nagrinėdami nusikalstamus veiksmus kaip būtinojo reikalingumo pavojaus šaltinį, pasisako, kad juo gali būti ir grasinimai fiziškai susidoroti. Matome, kad nors toks požiūris kiek platesnis palyginus su A. Klimkos, tačiau vis tiek apsiriboja vien grasinimais fizine prievarta. Be to negalima sutikti su V.A. Vladimirovo ir J.I. Liapunovo pateiktu pavyzdžiu, kuris, jų manymu, atspindi psichinės prievartos atvejį: „nusikaltėlių nuginkluotas ir suištas inkasatorius grasinimu tučtuojau atimti jo gyvybę

---

[213] Fedosiuk O. Turto prievartavimas ir jo kvalifikavimas. Vilnius, 2002. p. 107.

[214] Левертова Р.А. Ответственность за психическое насилие по советскому уголовному праву. Учебное пособие. Омск, 1978. с. 5.

[215] V.Stankevičius Baudžiamoji teisė. Paskaitos. Kaunas, 1925; Паше-Озерский Н.Н. Необходимая оборона и крайняя необходимость. Москва, 1962; Якубович М.И. Обстоятельства, исключающие общественную опасность и противоправность деяния. Москва, 1979; Козак В.Н. Вопросы теории и практики крайней необходимости. Саратов, 1981.

[216] Klimka A. Aplinkybės, pašalinančios veikos pavojingumą visuomenei. Vilnius, 1966. p. 23.

priverstas atiduoti pinigus“[217]. Iš pavyzdžio matome, kad buvo panauduota fizinė prievarta, tai yra, *nuginklavimas* ir *surišimas*, kuria buvo atimta judėjimo, kartu ir pasipriešinimo galimybė. Inkasatorius atsidūrė bejėgiškumo būklėje ir niekaip negalėjo ***atiduoti*** pinigų, todėl grasinimas „tučtuojau nužudyti“ negali būti traktuojamas būtinojo reikalingumo pavojaus šaltiniu. Tokios nuomonės laikosi ir I.I. Sluckij, kuris rašo, kad „jei įstaigos kasininkas buvo netikėtai užpultas nusikaltėlių ir prarado sąmonę nuo smūgio į galvą arba buvo surištas, tai klausimas dėl būtinojo reikalingumo, kaip aplinkybės, šalinančios baudžiamąją atsakomybę už įstaigos pinigų praradimą, nekeliamas. Visiškai kitas reikalas, kai kasininkas grasinimo ginklu įtakoje atiduoda jam patikėtus pinigus“[218]. Tačiau I.I. Sluckij laikosi nuomonės, kad „jeigu psichinė prievarta nėra akivaizdi ir nepasiekia intensyvumo, būdingo plėšimui (разбой), jos negalima laikyti pavojaus šaltiniu, sukeliančiu būtinojo reikalingumo būseną“[219].

Pateiktų autorių požiūris į psichinę prievartą kaip būtinojo reikalingumo pavojaus šaltinį, mano nuomone, yra per siauras. Jos tapatinimui tik su grasinimais panaudoti fizinį smurtą, „matyt turėjo įtakos žinomo Rusijos mokslininko ir smurto tyrinėtojo L. Gauhmano darbai, kuriuose psichinis smurtas buvo tapatinamas su grasinimu fiziniu smurtu“[220]. Tačiau dabartiniame baudžiamosios teisės moksle įsivyravo platesnis psichinio smurto supratimas, kai psichinė prievarta apima įvairių rūšių ir būdų grasinimus. Tai rodo pastarųjų metų baudžiamosios teisės mokslininkų darbai. Pavyzdžiui, O.Fedosiuko, R.A. Levertovos, V.F. Karaulovo, N.A. Lopašenko ir kt.[221]

Šį požiūrį atspindi trečios grupės autoriai, tokie kaip: N.S. Tagancevas, S.V. Poznyševas, J.V. Baulinas ir kt. J.V Baulinas rašo, kad kito asmens veika, kai būtinojo reikalingumo pavojaus šaltinis „dažnai pasireiškia psichine (rečiau fizine) prievarta įvykdyti priešingą baudžiamajai teisei veiką esant grasinimui nužudyti, padaryti žalą sveikatai ir t.t.“[222]. Matome, kad J.V. Baulino pateiktas psichinės prievartos išreiškimo formų sąrašas neapsiriboja grasinimais nužudyti ar padaryti žalą sveikatai, tai yra, grasinimais fiziniu smurtu, jis lieka atviras, o tai leidžia daryti išvadą, jog galimi ir kitokie grasinimai. Tokių pat apribojimų dėl

---

[217] Владимиров В.А., Ляпунов Ю.И. Обстоятельства, исключающие общественную опасность деяния. Советское уголовное право. Общая часть. Учебное пособие. Москва, 1970. с. 75.

[218] Слуцкий И.И. Обстоятельства, исключающие уголовную ответственность. Ленинград, 1956. с. 97.

[219] Слуцкий И.И. Обстоятельства, исключающие уголовную ответственность. Ленинград, 1956. с. 98.

[220] Fedosiuk O. Psichinės prievartos samprata baudžiamojoje teisėje // Jurisprudencija. LTU Mokslo darbai. T. 21. Vilnius, 2001. p. 101-102.

[221] Fedosiuk O. Psichinės prievartos samprata baudžiamojoje teisėje // Jurisprudencija. LTU Mokslo darbai. T. 21. Vilnius, 2001; Левертова Р.А. Ответственность за психическое насилие по советскому уголовному праву. Учебное пособие. Омск, 1978; Уголовное право Российской Федерации. Общая часть. Москва, 1999; Российское уголовное право. Общая часть. Москва, 2003; Коментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации. Москва, 1999.

[222] Баулин Ю.В. Обстоятельства, исключающие преступность деяния. Харьков, 1991. с. 303.

psichinės prievartos, kaip būtinojo reikalingumo pavojaus šaltinio, neturi N.S. Tagancevas, S.V. Poznyševas[223].

Pastarasis požiūris į psichinę prievartą, kaip būtinojo reikalingumo pavojaus šaltinį, mano nuomone, yra tinkamiausias dėl kelių priežasčių. Pirmiausia, jis atspindi bendrąją psichinės prievartos, kaip baudžiamosios teisės instituto, teoriją. Antra, būtinuoju reikalingumu galima ginti bet kokias įstatymo saugomas vertybes. Tuo tarpu psichinės prievartos susiaurinimas iki grasinimų nužudyti ar padaryti žalą sveikatai, nepagrįstai apriboja būtinojo reikalingumo subjekto galimybę apsaugoti kitokias vertybes. Tokiu atveju asmuo turės laukti, kol grasinantysis pradės įgyvendinti savo grasinimus, tam, kad pasinaudotų būtinuoju reikalingumu. Savaime suprantama, kad tai žymiai sumažina veikos, kuria siekiama apsaugoti tas vertybes, efektyvumą. Trečia, straipsnio, numatančio būtinąjį reikalingumą, formuluotėje nėra jokių išlygų dėl pavojaus šaltinių.

Požiūrį, kad psichinė prievarta, kaip būtinojo reikalingumo pavojaus šaltinis, turi būti suprantama plačiai pailiustruosiu pavyzdžiu. Asmuo įvykdo užpuoliko reikalavimą ir neatlygintinai, be savininko sutikimo perduoda jam svetimą turtą. Remiantis siauru psichinės prievartos supratimu, asmens, perdavusio svetimą turtą, veiksmai atitiks būtinojo reikalingumo nuostatas (esant visoms teisėtumo sąlygoms) tik tuo atveju, jei buvo grasinama jį nužudyti arba padaryti žalą sveikatai. Tuo tarpu jei buvo grasinama kitokiais padariniais, pavyzdžiui, tučtuojau sunaikinti neįkainojamą meno kūrinį, būtinojo reikalingumo nebus. Pastaruoju atveju neįkainojamas meno kūrinys, be abejo, yra labiau vertingas už svetimą turtą, kuris neturi nei kultūrinės, nei istorinės vertės. Todėl visuomenei labiau naudingas meno kūrinio išsaugojimas mažiau vertingo turto sąskaita. Tai reiškia, kad grasinimas sunaikinti neįkainojamą meno kūrinį yra pakankamas jo pripažinimui būtinojo reikalingumo pavojaus šaltiniu.

Kalbant apie fizinę ir psichinę prievartas, kaip būtinojo reikalingumo pavojaus šaltinius, reikia paminėti originalų šio klausimo sprendimą Rusijos 1996 metų baudžiamajame kodekse. Šio kodekso 40 straipsnis reglamentuoja fizinę ir psichinę prievartas kaip aplinkybę, šalinančią veikos nusikalstamumą. Pirmoje straipsnio dalyje numatyta fizinė prievarta, kuri atima asmens galimybę valdyti savo veiksmus, kartu pašalindama veiksmų (neveikimo), atliktų jos pasekoje, nusikalstamumą. Antra straipsnio dalis numato, kad „baudžiamosios atsakomybės klausimas dėl baudžiamojo įstatymo saugomiems interesams padarytos žalos psichinės prievartos, o taip pat fizinės prievartos, dėl kurios asmuo išlaikė galimybę valdyti savo

[223] Plačiau žiūrėti: Таганцев Н.С. Русское уголовное право. Лекции. Часть общая. Т. 1. Москва, 1994. с. 216; Познышев С.В. Основные начала науки уголовного права. Общая часть уголовного права. Москва, 1912. с. 312.

veiksmus, įtakoje, sprendžiamas atsižvelgiant į šio Kodekso 39 straipsnio (Rusijos BK 39 straipsnis numato būtinąjį reikalingumą)[224] nuostatas“.

Toks įstatyminis fizinės ir psichinės prievartos išskyrimas į atskirą normą sukelia tam tikrus prieštaravimus. Tuos prieštaravimus mes galime surasti ir carinės Rusijos, ir tarybinių laikų literatūroje. Pavyzdžiui, žymus ikirevoliucinės Rusijos baudžiamosios teisės teoretikas N.S. Tagancevas 1902 metais rašė, kad „daug teoretikų bei kodeksų psichinę prievartą traktuoja kaip savarankišką institutą, skirtingą nuo būtinojo reikalingumo atvejų; bet įdėmesnis tokio pobūdžio atvejų studijavimas priverčia juridiškai sutapatinti šias sąvokas. Jeigu aš verčiu ką nors įvykdyti nusikalstamą veiką, tai aš iškeliu jam dilemą: ar atsisakyti kažkurios savo vertybės arba teisės, nukentėti, ar pasikėsinti į svetimą teisę, tai yra, sudarau jam tokias sąlygas, kurios sudaro charakteringą būtinojo reikalingumo ženklą“[225]. Panašios nuomonės laikosi kitas žymus Rusijos tarybinio laikotarpio baudžiamosios teisės mokslininkas I.I. Sluckij. Jis rašo, kad „nėra pagrindo psichinę prievartą traktuoti tik kaip savarankišką aplinkybę, šalinančią atsakomybę. Jeigu psichinė prievarta yra akivaizdaus pobūdžio ir lygiavertė fizinei prievartai, pavojinga gyvybei ar sveikatai, tai šio pavojaus pašalinimas padarant žalą kitiems, mažiau reikšmingiems interesams visiškai atitinka būtinojo reikalingumo nuostatas, jei nebuvo kito būdo išvengti pavojaus. Tokiu atveju psichinė prievarta yra vienas iš pavojaus šaltinių, sąlygojančių būtinojo reikalingumo situacijos atsiradimą“[226].

Pateiktoms N.S. Tagancevo ir I.I. Sluckio nuomonėms galima visiškai pritarti. Baudžiamojoje teisėje veikų, padarytų dėl panaudoto prieš jų atlikėją smurto, reglamentavimas yra pakankamas. Pavyzdžiui, jei buvo panaudotas smurtas dėl kurio asmuo negalėjo kontroliuoti (valdyti) savo veiksmų (neveikimo), bus konstatuota, kad jis nepadarė nusikalstamos veikos apskritai, nes tik sąmoninga ir *valinga* asmens veika gali reikalauti baudžiamojo teisinio vertinimo, o už kilusius padarinius atsakys smurtautojas. Kitu atveju, kai smurtas buvo mažesnio intensyvumo, asmens padarytoji veika atitiks būtinąjį reikalingumą (esant visoms būtinojo reikalingumo nuostatoms) arba konkrečią nusikalstamos veikos sudėtį. Tuo tarpu atskiros normos, numatančios fizinės ir psichinės prievartos reglamentavimą, sukūrimas atrodo kiek dirbtinas ir nereikalingas.

Baudžiamosios teisės literatūroje dažnai iškeliamas klausimas, ar valstybės tarnautojų veiksmai gali būti traktuojami kaip būtinojo reikalingumo pavojaus šaltinis. Svarbu pastebėti, kad valstybės tarnautojų veiksmai gali pasireikšti dvejopai: 1) veiksmai, kurios valstybės tarnautojas atlieka kaip eilinis asmuo, pavyzdžiui, gaisrininkas ne tarnybos metu, norėdamas B

[224] Paaiškinimas autoriaus.
[225] Таганцев Н.С. Русское уголовное право. Лекции. Часть общая. Т. 1. Москва, 1994. с. 216.
[226] Слуцкий И.И. Обстоятельства, исключающие уголовную ответственность. Ленинград, 1956. с. 98.

mirties, įmeta jį į upę, tačiau tai pamato kitame krante buvęs A ir, užvaldęs svetimą motorinę valtį, išgelbėja B. Matome, kad A veiksmai pilnai atitinka būtinojo reikalingumo nuostatas, o pavojaus šaltinis yra gaisrininko veiksmai. 2) veiksmai, kuriuos asmuo atlieka remdamasis savo tarnybine padėtimi. Pavyzdžiui, ikiteisminio tyrimo pareigūnas, panaudodamas psichinę prievartą, priverčia liudytoją duoti melagingus parodymus. Būtent dėl tokių situacijų ir kyla tam tikros diskusijos.

Savo darbuose šią problemą nagrinėjo keli žinomi Rusijos baudžiamosios teisės mokslininkai. Pavyzdžiui, S.A. Domachinas, nagrinėdamas pareigūnų[227] veiksmus, kaip būtinojo reikalingumo pavojaus šaltinį, laiko, kad jų neteisėti veiksmai formaliai atitinkantys įstatymo reikalavimus, kaip ir tokie pat veiksmai, formaliai neatitinkantys įstatymo reikalavimų, gali sudaryti būtinojo reikalingumo būseną. Tačiau pažymi, kad „ne kiekvienas neteisėtas veiksmas, atliktas pareigūno, gali sudaryti būtinojo reikalingumo būseną“[228]. Toks autoriaus teiginys nėra paaiškintas tolimesniame darbe, todėl visiškai neaišku, kokiais atvejais, S.A. Domachino nuomone, neteisėti valstybės tarnautojų veiksmai nesudaro būtinojo reikalingumo būsenos.

Kitas autorius, kuris minėjo pareigūnų veiksmus, kaip būtinojo reikalingumo pavojaus šaltinį, buvo N.N. Pašė-Ozerskij. Jis teigia, kad „pasinaudoti būtinuoju reikalingumu visiškai, mūsų nuomone, įmanoma ir leistina šalinant grėsmę, gresiančią visuomeniniam ar individualiam interesui nuo pareigūno *aiškiai nusikalstamų veiksmų*“[229].

Tokioms nuomonėms sunku pritarti, S.A. Domachino nuomonei – dėl jos neaiškumo, N.N. Pašė-Ozerskio nuomonei – dėl jos nepagrįstumo. Kaip teisingai pastebėjo V.N. Kozakas kritikuodamas N.N. Pašė-Ozerskio poziciją šiuo klausimu, valstybės tarnautojo neteisėti veiksmai yra žymiai pavojingesni už paprasto asmens veiksmus, todėl būtų nelogiška išimti iš būtinojo reikalingumo pavojaus šaltinių sąrašo labiau pavojingas veikas, paliekant jame kitas, mažiau pavojingas. Be to, bet koks būtinojo reikalingumo pavojaus šaltinių apribojimas, remiantis tam tikrais asmens, savo veiksmais sukeliančio pavojų įstatymo saugomoms vertybėms, teisinio statuso ypatumais yra „neteisingas, nes sukelia jų veiksmų nekaltumo prezumpciją“[230]. Taip pat visiškai neturi reikšmės, ar valstybės tarnautojas neteisėtus veiksmus atliko laikydamasis tam tikrų formalių reikalavimų, ar nesilaikydamas.

---

[227] Pareigūno sąvoka, įsigaliojus 2000 m. LR BK, atitinka valstybės tarnautojo sąvokai. Todėl tolimesniame darbe šios sąvokos bus vartojamos kaip sinonimai.
[228] Домахин С.А. Крайняя необходимость по советскому уголовному праву. Москва, 1955. с. 26.
[229] Паше-Озерский Н.Н. Необходимая оборона и крайняя необходимость. Москва, 1962. с. 154.
[230] Козак В.Н. Вопросы теории и практики крайней необходимости. Саратов, 1981. с. 81.

Neatsargios veikos taip pat gali sudaryti pavojų įstatymo saugomoms vertybėms, kurio pašalinimui asmuo bus priverstas padaryti mažiau reikšmingą žalą kitoms įstatymo saugomoms vertybėms. Dauguma autorių, nagrinėjančių būtinojo reikalingumo problemas, neišskiria neatsargių veikų, kaip pavojaus šaltinio. Jie apsiriboja tuo, kad nurodo, jog būtinojo reikalingumo pavojaus šaltiniu gali būti tam tikras asmens elgesys. Tai galėtų reikšti, kad tokį elgesį sudaro ir tyčinės, ir neatsargios veikos, tačiau aiškindami asmens elgesį, kaip būtinojo reikalingumo pavojaus šaltinį, apsiriboja vien tyčinėm veikom.

Baudžiamosios teisės literatūroje yra ir tokių autorių, kurie nagrinėdami būtinąjį reikalingumą, išskiria neatsargias veikas, kaip jo pavojaus šaltinį. Galima paminėti tokius autorius: N.N. Pašė-Ozerskij, T.V. Kondrašova, V.I. Tkačenko, N.A. Lopašenko[231]. Tačiau ir minėti autoriai neskiria reikiamo dėmesio šiam būtinojo reikalingumo klausimui, apsiribodami jo įvardijimu.

Pavyzdžiui, T.V. Kondrašova, V.I. Tkačenko, N.A. Lopašenko savo darbuose tik paminėjo neatsargios žmogaus veikos, kaip būtinojo reikalingumo pavojaus šaltinio problemą, o N.N. Pašė-Ozerskij, nagrinėdamas šį klausimą „pakeitė jį kita situacija ... būtinumo simuliacija“[232]. Todėl norėčiau atkreipti dėmesį į kelis svarbius momentus, apibūdinančius neatsargias veikas, kaip būtinojo reikalingumo pavojaus šaltinį.

Pirmiausia, neatsargios veikos padarinių prasme, gali būti tiek pat sunkios ir pavojingos, kaip ir tyčinės. Pavyzdžiui, atimti kito žmogaus gyvybę galima tyčia (2000 m. LR BK 129 str. Nužudymas) ir neatsargiai (2000 m. LR BK 132 str. Neatsargus gyvybės atėmimas), ir tyčia, ir neatsargiai galima atskleisti informaciją, kuri yra Lietuvos Respublikos valstybės paslaptis, jeigu ta informacija buvo patikėta arba sužinota dėl tarnybos, darbo ar viešųjų funkcijų atlikimo (2000 m. LR BK 125 str. Valstybės paslapties atskleidimas) ir pan. Būtent todėl neatsargios veikos yra tiek pat reikšmingas būtinojo reikalingumo pavojaus šaltinis kaip ir tyčinės.

Antra, atvejai, kai neatsargiai padaroma žala ar sukeliama jos atsiradimo grėsmė, dažnai pasitaiko mūsų gyvenime. Palyginimui galima pateikti tyčinių nužudymų (su pasikėsinimais) ir autoįvykiuose žuvusių žmonių statistiką. Lietuvoje 2001 metais buvo užregistruoti 378 tyčiniai nužudymai ir pasikėsinimai nužudyti, 2002 metais – 313, o 2003 metais - 372 [233]. Tuo tarpu Lietuvos keliuose 2001 metais žuvo 706 žmonės, 2002 metais –

---

[231] Паше-Озерский Н.Н. Необходимая оборона и крайняя необходимость. Москва, 1962. с. 152; Уголовное право. Общая часть. Москва, 1999. с. 275; Ткаченко В. Крайняя необходимость. // Социалистическая законность. Москва, 1981. № 10. с. 34; Российское уголовное право. Общая часть. Москва, 2003. с. 364.

[232] Учебник уголовного права. Общая часть. Москва, 1996. p. 247.

[233] http://www.nplc.lt/stat/nus/nus11.htm .

697[234], 2003 metais – 709[235]. 2000 m. LR BK numato virš 25 sudėčių su neatsargia kaltės forma, kurios gali sudaryti būtinojo reikalingumo situaciją. Baudžiamosios teisės teorijoje klasikiniu būtinojo reikalingumo pavyzdžiu tapo atvejis, kai asmuo, norėdamas išvengti staiga į gatvę išėjusio žmogaus mirties, pasuka dešinėn, kur apgadina kelio pakraštyje stovėjusią mašiną[236]. Lietuvoje per pirmą 2001 metų ketvirtį dėl pačių kaltės žuvo 41 pėstysis, per pirmą 2002 metų ketvirtį – 38 pėstieji, per pirmą 2003 metų ketvirtį – 36 pėstieji[237], per pirmą 2004 metų ketvirtį – 33 pėstieji[238]. Dar daugiau asmenų autoįvykių metu buvo sužeista 2001 metais – 7103, 2002 – 7427[239], 2003 – 7257[240], ir kiekviena tokia situacija galėjo sudaryti būtinybę padaryti žalą svetimoms transporto priemonėms ar kitai nuosavybei tam, kad būtų išvengta pėsčiųjų, kitų asmenų mirties ar sužalojimų.

Trečia, būtinojo reikalingumo situaciją sudaranti neatsargi veika šio instituto ribose gali būti laikoma labiau žalinga visuomenei negu jos sukelto pavojaus pašalinimui atliekama veika, atitinkanti tyčios reikalavimus. Pavyzdžiui, pertvarų uždarymas povandeniniame laive, kuriam gresia vandens įsiveržimas, kuomet nužudomas tokiu būdu uždaromas jūreivis, kuris savo neatsargiu elgesiu sukėlė avariją, yra būtinas laivui ir jo įgulai išgelbėti. Matome, kad atskirai paėmus, jūreivis veikė neatsargiai, o asmens, uždariusio pertvarą, veika atitiko tyčios reikalavimus. Remiantis bendromis nuostatomis, jūreivio veika bus mažiau pavojinga visuomenei, tuo tarpu būtinajame reikalingume visas dėmesys skiriamas ne veikos pavojingumo pobūdžiui ir laipsniui, o padarytos ir grėsusios žalos santykiui. Šio santykio pagrindu mes prieiname išvados, kad vieno jūreivio žūtis, uždarius pertvaras, labiau priimtina visuomenei už visos įgulos žūtį.

Taigi, neatsargios veikos užima svarbią vietą būtinojo reikalingumo pavojaus šaltinių sistemoje. Todėl padėtis, kai baudžiamosios teisės literatūroje šis būtinojo reikalingumo pavojaus šaltinis neminimas ar minimas, bet nenagrinėjamas, susiklostė dėl nepakankamo teorinio būtinojo reikalingumo instituto išvystymo.

Dabar reikia aptarti visuomenei pavojingą, bet skirtingai nuo ką tik aptarto, *nebaudžiamą asmens elgesį*, galintį sukelti grėsmę įstatymo saugomoms vertybėms, kurios pašalinimui tenka padaryti mažiau reikšmingą žalą kitoms, taip pat įstatymo saugomoms, vertybėms. Galima išskirti kelis visuomenei pavojingo, bet nebaudžiamo asmens elgesio

---

[234] http://viesoji.policija.lt/ept/stat/data2002/zuvo2002lent.gif .
[235] http://viesoji.policija.lt/ept/stat/data2003/zuvo2003lent.gif .
[236] Pavyzdžiui: Козак В.Н. Вопросы теории и практики крайней необходимости. Саратов, 1981. с. 32; Шурдумов А.Ю. Понятие обстоятельств, исключающих преступность деяния. Нальчик, 2000. с. 44 ir kt.
[237] http://viesoji.policija.lt/ept/stat/analize.gif .
[238] http://viesoji.policija.lt/ept/stat/data2004/analize2004lent.gif .
[239] http://viesoji.policija.lt/ept/stat/data2002/suzeista2002lent.gif .
[240] http://viesoji.policija.lt/ept/stat/data2003/ suzeista2003lent.gif .

atvejus: 1) kai formaliai nusikalstamą veiką atlieka nepakaltinamas asmuo; 2) kai formaliai nusikalstamą veiką atlieka baudžiamosios atsakomybės amžiaus neturintis asmuo; ir 3) kai formaliai nusikalstamą veiką atlieka asmuo, veikiantis pateisinamos klaidos įtakoje.

Reikia pastebėti, kad baudžiamosios teisės literatūroje žalos padarymo įstatymo saugomai vertybei, kai pavojaus šaltinis yra nepakaltinamas, nesulaukęs baudžiamosios atsakomybės amžiaus asmuo bei asmuo, veikiantis pateisinamos klaidos įtakoje, atvejai nagrinėjami kartu, bei klausimas dėl padarytos žalos teisėtumo sprendžiamas vienodai. Todėl, toliau kalbant apie vieną ar kitą iš paminėtų asmenų, omenyje turėsime visus tris.

Minėtų asmenų sukeliamas pavojus, kai jo pašalinimui padaroma žala kitam asmeniui, niekuo nesiskiria nuo bet kurio kito būtinojo reikalingumo atvejo. Pavyzdžiui, nepakaltinamas arba nesulaukęs baudžiamosios atsakomybės amžiaus asmuo tamsioje gatvėje užpuola moterį. Pastaroji yra priversta išdaužti svetimo buto langą, kad patektų į jį, ir taip pasprukti nuo užpuoliko. Tokie atvejai nesukelia diskusijų nei teorijoje, nei praktikoje.

Tuo tarpu atvejai, kai žala, šalinant pavojų, sukeltą nepakaltinamo ar baudžiamosios atsakomybės amžiaus neturinčio asmens, padaroma pačiam pavojaus šaltiniui, baudžiamosios teisės teorijoje traktuojama nevienodai. Pavyzdžiui, sunkia šizofrenijos forma sergantis asmuo peiliu užpuola gatvėje buvusį vaiką. Tai pamatęs to asmens kaimynas pagaliu suduoda ligoniui per galvą, tuo padarydamas jam sunkų sveikatos sutrikdymą. Baudžiamosios teisės teorijoje galima sutikti kelias nuomones dėl tokių situacijų vertinimo.

Vieni autoriai, tarp kurių galima paminėti S.A. Domachiną, Ch. M.Achmedšyną ir I.I.Sluckį, atvejus, kai daroma žala asmeniui, kuris, žalą darančio asmens žiniomis yra nepakaltinamas ar neturintis baudžiamosios atsakomybės amžiaus, turi būti vertinama remiantis būtinojo reikalingumo, o ne būtinosios ginties nuostatomis. Autoriai, argumentuodami savo poziciją, teigia, kad „svarbiausias būtinosios ginties, kaip visuomenei naudingos veikos požymis pasireiškia nusikalstamo kėsinimosi atrėmimu“[241]. Tuo tarpu nepakaltinamo ar nesulaukusio baudžiamosios atsakomybės amžiaus asmens užpuolimas, jų nuomone, neatitinka nusikalstamo kėsinimosi reikalavimų. Tokiam argumentui negalima pritarti, nes minėti autoriai būtinosios ginties situaciją sutapatina su *nusikalstamu* kėsinimusi. Tuo tarpu būtinoji gintis nereikalauja kėsinimosi nusikalstamumo, o tik pavojingumo visuomenei. Todėl T.G. Šavgulidzė yra teisus sakydamas, kad „būtinosios ginties būsena yra objektyvi realybė, kuri susidaro dėl objektyviai visuomenei pavojingo pasikėsinimo. Besiginančiojo subjektyvios užpuoliko būsenos žinojimas ar nežinojimas negali pakeisti pasikėsinimo pobūdžio ir tuo sudaryti arba pašalinti būtinosios ginties būsenos“[242].

---

[241] Домахин С.А. Крайняя необходимость по советскому уголовному праву. Москва, 1955. с. 43.
[242] Шавгулидзе Т.Г. Необходимая оборона. Тбилиси, 1966. с. 63.

Taip pat nepriimtinas I.I. Sluckio argumentas, kad gynyba nuo žinomai nepakaltinamo asmens „remiantis būtinosios ginties nuostatomis, galėtų sąlygoti nužudymo, nesuprantančio savo atliekamų veiksmų asmens, pateisinimą“[243]. Remiantis šiuo argumentu, sveikos psichikos asmuo negalėtų nužudyti nepakaltinamo asmens net tuo atveju, jei jo gyvybei iškiltų tiesioginis, kitaip nepašalinamas pavojus, o pavojaus šaltinis būtų nepakaltinamo asmens elgesys. Pavyzdžiui, asmuo, kuriam prasidėjo baltoji karštligė užpuolė ir pradėjo smaugti savo kaimyną. Kaip žinia, tokie asmenys dėl šios ligos tampa daug stipresni. Kaimynas, nesugebėdamas veiksmingai pasipriešinti užpuolikui, remiantis I.I. Sluckio nuomone, negalės jo nušauti jokiomis sąlygomis, nes tai būtų lygiavertės išvengtajai žalos padarymas, tai prieštarautų būtinojo reikalingumo teisėtumo sąlygoms.

Taip pat negalima sutikti su V.N. Kozaku, kuris teigia, kad „vienas iš būtinojo reikalingumo ir būtinosios ginties institutų skirtumų yra tas, kad būtinajame reikalingume žala daroma ne pavojaus šaltiniui, o tretiesiems asmenims“[244]. Todėl, jo nuomone, analizuojami atvejai negali būti traktuojami remiantis būtinojo reikalingumo nuostatomis, nes tose situacijose žala padaroma būtent pavojaus šaltiniui, tai yra, nepakaltinamam ar nesulaukusiam baudžiamosios atsakomybės amžiaus asmeniui. Tačiau V.N. Kozako pateiktas būtinojo reikalingumo ir būtinosios ginties atribojimo kriterijus neturi nei įstatyminių, nei teorinių prielaidų.[245]

Kita, didžioji baudžiamosios teisės mokslininkų dalis laikosi nuomonės, kad žalos padarymas nepakaltinamam ar nesulaukusiam baudžiamosios atsakomybės amžiaus asmeniui, ar asmeniui, veikiančiam pateisinamos klaidos įtakoje, turi būti vertinamas remiantis būtinosios ginties nuostatomis. Tačiau ir čia galima išskirti dvi kryptis. Pirmos krypties mokslininkai[246] laikosi nuomonės, kad žalos padarymas nepakaltinamam ar nesulaukusiam baudžiamosios atsakomybės amžiaus asmeniui, be jokių išimčių turi būti vertinamas remiantis būtinosios ginties nuostatomis.

Antros krypties mokslininkai[247] laikosi nuomonės, kad žalos padarymas nepakaltinamam ar nesulaukusiam baudžiamosios atsakomybės amžiaus asmeniui, turi tam tikrų apribojimų. Tie apribojimai remiasi labiau moralės ir humanizmo principais, negu

---

[243] Слуцкий И.И. Обстоятельства, исключающие уголовную ответственность. Ленинград, 1956. с. 50.
[244] Козак В.Н. Вопросы теории и практики крайней необходимости. Саратов, 1981. с.88.
[245] Plačiau apie tai žiūrėti šio darbo 4.2.3. poskyrį ir 5.1. skyrių.
[246] Pvz.: Баулин Ю.В. Обстоятельства, исключающие преступность деяния. Харьков, 1991. с. 229-230; Зуев В.Л. Необходимая оборона и крайняя необходимость. Вопросы квалификации и судебно-следственной практики. Пособие. Москва, 1996. с. 7.
[247] Pvz.: Klimka A. Aplinkybės, pašalinančios veikos pavojingumą visuomenei. Vilnius, 1966. p. 8; Lietuvos TSR baudžiamojo kodekso komentaras. Vilnius, 1989. p. 31; Pavilonis V., Merkevičius R. Būtinoji gintis. Vilnius, 1999. p. 52-53; Baudžiamoji teisė. Bendroji dalys. Vilnius, 1996. p. 216; Шурдумов А.Ю. Понятие обстоятельств, исключающих преступность деяния. Нальчик. 2000. с. 30; Ветров Н.И. Уголовное право. Общая часть. Москва, 1999. с. 244.

įstatymo nuostatomis. Literatūroje formuluojami du apribojimai: 1) stengtis išvengti žalos kitais būdais; 2) stengtis padaryti minimalią žalą.

Šios kryptys skiriasi tik tuo, kad pirmas požiūris, kuris, mano nuomone, yra labiau priimtinas, yra formalus, jis remiasi tik įstatymo raide. Antrasis požiūris yra labiau pritaikytas bendro gyvenimo principams (moralės, humanizmo ir pan.).

Nei viena iš pateiktų nuomonių, mano manymu, nėra absoliučiai teisinga. Reikia pastebėti, kad autoriai, nagrinėdami iškeltą problemą, analizuoja tik tokius pavyzdžius, kurie objektyviai pasireiškia kaip užpuolimai. Tuo tarpu nepakaltinamo, nesulaukusio baudžiamosios atsakomybės amžiaus asmens, ar asmens, veikiančio pateisinamos klaidos įtakoje, veiksmai gali pasireikšti mažesniu agresyvumu arba jų elgesys gali sukelti pavojų jiems patiems.

Pavyzdžiui, sunkia šizofrenijos forma sergantis asmuo nori atsigerti fosforo rūgšties; arba mažametis, atsitiktinai sužinojęs valstybės paslaptį, nori ją atskleisti tiesioginiame televizijos eteryje. Sunku įsivaizduoti, kad pateiktose situacijose, siekiant išgelbėti sunkia šizofrenijos forma sergantį asmenį arba užkirsti kelią valstybės paslapties atskleidimui, būtų galima daryti žalą pavojaus šaltiniui remiantis būtinosios ginties nuostatomis. Šių nuostatų taikymas reikštų, kad galima daryti žalą net didesnę už gresiančią, tai yra, pirmu atveju – nužudyti sunkia šizofrenijos forma sergantį asmenį, antru – padaryti mažamečiui sunkų sveikatos sutrikdymą.

Taigi, pateikta analizė rodo, kad nepakaltinamo, nesulaukusio atitinkamo amžiaus asmens arba asmens, veikiančio pateisinamos klaidos įtakoje elgesys gali būti būtinojo reikalingumo pavojaus šaltinis.

Iki šiol mes nagrinėjome atvejus, kai būtinojo reikalingumo pavojaus šaltiniu buvo kito asmens pavojingas arba nepavojingas elgesys. Dabar reikia aptarti atvejus, kai *asmuo savo elgesiu sudaro pavojų* įstatymo saugomoms vertybėms, kurio pašalinimui padaro mažiau reikšmingą žalą kitoms įstatymo saugomoms vertybėms. Nuomonės dėl tokio asmens veiksmų pateisinimo ar nepateisinimo būtinojo reikalingumo nuostatomis skiriasi. „Aiškinantis, ar pateisinimas taikomas tik tada, kai nėra ankstesnės paties asmens kaltės, teisės sistemos suskyla į grupes: Italija, Portugalija, Austrija tokios kaltės atveju pateisinimą atmeta, Prancūzija ir Vokietija pateisinimą taiko ir tuomet, kai yra kaltė; Šveicarija jo taip pat nepripažįsta, bet leidžia teisėjui savo nuožiūra sumažinti bausmę (BK 34-1 straipsnio 2 dalis).“[248]

Baudžiamosios teisės literatūroje galima sutikti skirtingas sąvokas apibūdinančias situacijas, kai asmuo savo elgesiu sudaro įstatymo saugomoms vertybėms pavojų, kurio

[248] Pradel J. Lyginamoji baudžiamoji teisė. Vilnius, 2001. p. 272.

pašalinimui padaro mažiau reikšmingą žalą kitoms įstatymo saugomoms vertybėms. Tai ir žalos padarymo pavojaus sukėlimas[249], ir pavojaus sukėlimas[250], ir pavojingos padėties sudarymas[251], ir būtinojo reikalingumo situacijos sudarymas[252]. Visos šios sąvokos gali būti naudojamos nagrinėjant paties asmens elgesį, kaip būtinojo reikalingumo pavojaus šaltinį.

Reikia pastebėti, kad ką tik paminėtų sąvokų negalima traktuoti vienodai. Pirmos trys, tai yra, žalos padarymo pavojaus sukėlimas, pavojaus sukėlimas, pavojingos padėties sudarymas nereikalauja, kad asmuo suprastų, jog pavojaus pašalinimui bus priverstas padaryti mažiau reikšmingą žalą. Tuo tarpu „būtinojo reikalingumo situacijos sudarymas“ reikalauja, kad asmuo suprastų arba turėtų suprasti, jog savo elgesiu sukelia sau pačiam, kitiems asmenims ar jų teisėms, visuomenės ar valstybės interesams žalos atsiradimo pavojų, kurio pašalinimui jis ar kitas asmuo bus priverstas padaryti mažiau reikšmingą žalą už tą, kurios grėsmę jis sukėlė.

Baudžiamosios teisės mokslininkai, nagrinėdami paties asmens elgesį, kaip būtinojo reikalingumo pavojaus šaltinį, visumoje sutaria, kad būtinojo reikalingumo provokacija negali pašalinti asmens atsakomybės už padarytą žalą. Kaip kitokios nuomonės pavyzdį galima paminėti N.S. Tagancevą, kuris teigė, kad tik nekaltai sudarius būtinojo reikalingumo situaciją, asmuo galės pasiremti būtinojo reikalingumo nuostatomis, šalinant atsiradusį pavojų.[253] „Jei asmuo galėjo arba turėjo numatyti, kad jis sudarys tokią padėtį, iš kurios įmanoma vienintelė išeitis – teisės pažeidimas, tai jo veiksmų rezultatai gali būti jam inkriminuoti kaip neatsargūs. Pagaliau, jei, darydamas veiką, kaltininkas pilnai numatė visas to pasekmes ir sąmoningai atsidūrė tokioje padėtyje tam, kad pasikėsintų į kieno nors teisę ir vėliau pasiteisintų reikalingumo situacija kaip pagrindu, pašalinančiu veiksmų nusikalstamumą, tai toks simuliuotas reikalingumas negali pašalinti padarytos tyčinės žalos nusikalstamumo“[254].

Būtinojo reikalingumo provokacija mes galime laikyti atvejus, kai „asmuo tyčia sudaro pavojų tam, kad prisidengiant didelės žalos pašalinimu padarytų žalą kitam teisės saugomam interesui“[255]. Tokia konstrukcija pilnai atitinka tyčinį būtinojo reikalingumo situacijos sudarymą, tai yra, atvejus, kai asmuo iš anksto supranta, kad dėl jo elgesio atsiras pavojus įstatymo saugomoms vertybėms, kurio pašalinimui jis pats ar kitas asmuo turės atlikti veiksmus, darančius mažiau reikšmingą žalą kitoms įstatymo saugomoms vertybėms. Todėl

---

[249] Шурдумов А.Ю. Понятие обстоятельств, исключающих преступность деяния. Нальчик. 2000. с. 45.

[250] Таганцев Н.С. Русское уголовное право. Лекции. Часть общая. Т. 1. Москва, 1994. с. 216-217; Домахин С.А. Крайняя необходимость по советскому уголовному праву. Москва, 1955. с. 20; Слуцкий И.И. Обстоятельства, исключающие уголовную ответственность. Ленинград, 1956. с. 106.

[251] Паше-Озерский Н.Н. Необходимая оборона и крайняя необходимость. Москва, 1962. с. 152-153; Козак В.Н. Вопросы теории и практики крайней необходимости. Саратов, 1981. с. 76-79.

[252] Винокуров В.Н. Крайняя необходимость как обстоятельство, исключающее преступность деяния. Автореф. дис. канд. юрид. наук. Рязань, 1999. с. 23-24.

[253] Tokios pat nuomonės laikosi Ter-Akopovas A.A. Plačiau žiūrėti: Учебник уголовного права. Общая часть. Москва, 1996. с. 247-248.

[254] Таганцев Н.С. Русское уголовное право. Лекции. Часть общая. Т. 1. Москва, 1994. с. 216-217.

[255] Шурдумов А.Ю. Понятие обстоятельств, исключающих преступность деяния. Нальчик, 2000. с. 45.

galima teigti, kad būtinojo reikalingumo provokacijos sąvoka yra tapati tyčinio būtinojo reikalingumo situacijos sudarymo sąvokai ir jos gali būti naudojamos sinonimiškai.

Ankstesniuose Lietuvos Respublikos baudžiamuosiuose įstatymuose nebuvo bandoma reglamentuoti asmens, savo elgesiu sudariusio pavojingą situaciją, būtinojo reikalingumo nuostatas. Padėtis pasikeitė priėmus 2000 m. LR BK, kurio viena iš naujovių ir atspindi tokius atvejus. 2000 m. LR BK 31 straipsnio 2 dalis nustato, kad „asmuo, savo veiksmais sudaręs pavojingą situaciją, gali pasiremti būtinojo reikalingumo nuostatomis tik tuo atveju, jeigu pavojinga situacija sudaryta dėl neatsargumo“. Šita įstatyminė nuostata numato konkretų atvejį, kai asmuo savo elgesiu sudaro situaciją, kai atsiranda pavojus jam pačiam, kitiems asmenims ar jų teisėms, visuomenės ar valstybės interesams ir tą pavojų galima pašalinti tik padarant mažiau reikšmingą žalą kitoms baudžiamojo įstatymo saugomoms vertybėms. Tokiose situacijose asmens, kuris siekia pašalinti dėl jo paties atsiradusį pavojų, veikos baudžiamasis teisinis vertinimas priklauso nuo asmens vidinio psichinio santykio su pavojaus sudarymu, bei žala, kuri atsiranda šalinant sudarytą pavojų.

Kalbant apie 2000 m. LR BK 31 straipsnio 2 dalį, reikia atkreipti dėmesį į, mano nuomone, nevisiškai teisingą jo formuluotę. Pirmiausia, šioje straipsnio dalyje kalbama apie veiksmus, kuriais asmuo sudaro pavojingą situaciją, tai yra, „savo *veiksmais* sudaręs pavojingą situaciją“. Tokia įstatymų leidėjo pateikta formuluotė gali klaidinti, nes baudžiamosios teisės teorijoje veiksmais laikomas aktyvus asmens elgesys. Tai reiškia, jog pagal įstatymo raidę panašios situacijos apribojamos vien aktyviu asmens elgesiu. Tuo tarpu praktikoje sudaryti „pavojingą situaciją“ galima ir pasyviu elgesiu.

Pavyzdžiui, jau minėtas atvejis, kai ešmininkas, norėdamas, kad prekinis traukinys susidurtų su keleiviniu traukiniu, nenukreipia jo į kitą kelią. Su juo buvęs pažįstamas, supratęs ešmininko ketinimų rimtumą ir neturėdamas kitos galimybės, grasindamas peiliu sunkiai sužaloti pastarojo dukrą, priverčia jį nukreipti prekinį traukinį į jam skirtą kelią. Grasinimo metu mergaitei buvo sukeltas fizinis skausmas.

Matome, kad sudaryti situaciją, gresiančią tam tikros žalos atsiradimu, galima ir pasyviu elgesiu, vadinasi, 2000 m. LR BK 31 straipsnio 2 dalis turi būti suformuluota atsižvelgiant į abi asmens elgesio formas. Todėl įstatymo formuluotėje vietoj žodžio „veiksmais“ reikia įrašyti žodį „elgesiu“ arba žodį „veika“.

Kitas nagrinėjamos straipsnio dalies neaiškumas atsiranda dėl žodžių „pavojingą situaciją“ mažo informatyvumo. Tokia formuluotė nieko nepasako nei apie galimą žalą, nei apie jos atsiradimo laiką. Be to visiškai neaišku, ar žodžiai „pavojingą situaciją“ savo turiniu sutampa su 2000 m. LR BK 31 straipsnio 1 dalies aprašyta situacija, kurioje asmuo siekia

pašalinti „jam pačiam, kitiems asmenims ar jų teisėms, visuomenės ar valstybės interesams gresiantį pavojų“.

Kaip jau buvo minėta, antroji nagrinėjamo straipsnio dalis numato konkretų, pirmoje dalyje numatytos situacijos atvejį, kai asmuo savo veiksmais sudaro situaciją, kurioje veikia būtinojo reikalingumo sąlygomis. Tai reiškia, kad pavojinga situacija, numatyta antroje dalyje, turi atitikti „jam pačiam, kitiems asmenims ar jų teisėms, visuomenės ar valstybės interesams gresiantį pavojų“, numatyta pirmoje nagrinėjamo straipsnio dalyje. Tokia išvada leidžia teigti, kad skirtingas tapačių situacijų aprašymas 2000 m. LR BK 31 straipsnio pirmoje ir antroje dalyse yra netikslingas, todėl jų formuluotės turi būti suvienodintos ir antroje dalyje, vietoje pavojingos situacijos, turi būti pabrėžtas gresiantis pavojus įstatymų saugomoms vertybėms. Be to tai reikš, kad nagrinėjamo straipsnio antrajai daliai yra privalomos būtinojo reikalingumo teisėtumo sąlygos, apibūdinančios gresiantį pavojų. Todėl įstatymo formuluotėje vietoj žodžių „pavojinga situacija“, reikia įrašyti žodžius „sau pačiam, kitiems asmenims ar jų teisėms, visuomenės ar valstybės interesams gresiantį pavojų“.

Atskirai reikia aptarti, ką reiškia žodžiai „pasiremti būtinojo reikalingumo nuostatomis“, įtvirtinti 2000 m. LR BK 31 straipsnio 2 dalyje. Mano manymu, šie žodžiai reiškia, kad asmuo, padaręs tam tikrą žalą įstatymo saugomoms vertybėms, siekdamas pašalinti savo elgesiu sudarytą situaciją, gresiančią žalos atsiradimu kitoms įstatymo saugomoms vertybėms, gali teisintis, jog veikė būtinojo reikalingumo nuostatomis ir tikėtis baudžiamosios atsakomybės pašalinimo. Tačiau, baudžiamosios atsakomybės pašalinimui jo atliktoje veikoje turi būti nustatytos visos būtinojo reikalingumo teisėtumo sąlygos, apibūdinančios ir gresiantį pavojų, ir gresiančio pavojaus pašalinimą, kurios numatytos 2000 m. LR BK 31 straipsnio 1 dalyje.

Tam tikrų abejonių sukelia 2000 m. LR BK 31 straipsnio 2 dalies nuostata, kad „pasiremti būtinojo reikalingumo nuostatomis tik tuo atveju, jeigu pavojinga situacija sudaryta dėl *neatsargumo*“. Tokia įstatymų leidėjo pozicija žymiai susiaurina galimybę taikyti būtinojo reikalingumo institutą asmenims, kurie laikomi pavojaus atsiradimo šaltiniu. Labai abejotina, kad visais kitais, išskyrus neatsargiai sudarytomis situacijomis, atvejais asmens veika negalės būti vertinama remiantis būtinojo reikalingumo nuostatomis.

Pavyzdžiui, asmuo, norėdamas kaimyno mirties, jį suriša ir įmeta į upę, bet po to apsigalvoja ir, užvaldęs svetimą motorinę valtį, jį išgelbėja[256]. Sunku įsivaizduoti, kad esant tokiai situacijai, kaltininko veiksmų dėl valties vagystės negalima būtų traktuoti kaip padarytų būtinojo reikalingumo sąlygomis, nors pavojus kaimyno gyvybei buvo sudarytas tyčia.

---

[256] Домахин С.А. Крайняя необходимость по советскому уголовному праву. Москва, 1955. с. 64.

Kitu pavyzdžiu gali būti situacija, kai asmuo, eidamas koridoriumi susiduria su kitu asmeniu, nešančiu dūžtantį labai vertingą senovinį daiktą. Pirmasis asmuo numeta nešamą svetimą kompiuterį, kad pagautų iš antrojo rankų išmuštą daiktą. Esant tokiai situacijai, ne mažiau sunku sutikti, jog asmeniui, numetusiam kompiuterį, negalime pritaikyti 2000 m. LR BK 31 straipsnio 2 dalies, nes situacija, gresianti senovinio daikto sunaikinimu buvo sudaryta nekaltai, o tai neatitinka neatsargumo reikalavimų.

Tokį įstatymo netobulumą galima paaiškinti tik tuo, kad įstatymų leidėjas, kurdamas 2000 m. LR BK 31 straipsnio 2 dalį, situacijos, gresiančios įstatymo saugomoms vertybėms sudarymą, sutapatino su būtinojo reikalingumo provokacija. Tačiau, kaip jau buvo minėta, šios sąvokos pasižymi skirtingu turiniu, todėl jos negali būti tapatinamos. Mano nuomone, teisūs yra autoriai[257], kurie pripažįsta, kad vieninteliu atveju, kai asmuo negalės pasiteisinti būtinuoju reikalingumu dėl žalos, padarytos šalinant paties sukeltą pavojų, yra to pavojaus provokacija. Nes tokiu atveju, asmens tyčia sukeliamas pavojus labiau reikšmingoms vertybėms yra ne kas kita, kaip nusikaltimo padarymo būdas.

Taigi, remiantis tuo, kas pasakyta, galima teigti, kad 2000 m. LR BK 31 straipsnio 2 dalies formuluotė yra netobula ir net klaidinanti. Todėl ji turi būti patobulinta ir suformuluota taip: „Asmuo, savo elgesiu sudaręs sau pačiam, kitiems asmenims ar jų teisėms, visuomenės ar valstybės interesams pavojų, gali pasiremti būtinojo reikalingumo nuostatomis tik tuo atveju, jei nebuvo būtinojo reikalingumo provokacijos“.

4.1.2. Pavojaus realumas

Pavojus įstatymo saugomoms vertybėms gali atsirasti tik tada, kai grėsmė yra reali. Pavojaus realumas reiškia objektyvų pavojaus buvimą išoriniame pasaulyje bei jo galimybę pavirsti konkrečiais žalingais padariniais. Būtinojo reikalingumo situacijos negali sudaryti manomas, egzistuojantis ne objektyviame pasaulyje, o tik asmens sąmonėje, pavojus.

Pavyzdžiui, apie 2 val. nakties Pasvalio gt., Biržų m. esančios E. Kėželio degalinės teritorijoje, D. Petraitis, M. Gustas ir D. Lapkauskas užpuolė operatorių R. Žilinską ir panaudodami fizinį smurtą – M. Gustui suduodant keturis smūgius beisbolo lazda R. Žilinskui į galvą bei rankas, D. Lapkauskui įrėmus dujinį revolverį R. Žilinskui į pakaušį, o M. Gustui ir D. Lapkauskui jį laikant rankomis ir vedant, pro nerakintas duris įsibrovė į negyvenamąją patalpą – E. Kėželio individualios įmonės degalinę, kur panaudojus fizinį smurtą, tai yra, D. Petraičiui

---

[257] Паше-Озерский Н.Н. Обстоятельства, исключающие ответственность по советскому уголовному праву. Автореферат диссертации доктора юридических наук. Москва, 1954. с.22; Козак В.Н. Вопросы теории и практики крайней необходимости. Саратов, 1981. с. 76-79; Сахаров А.Б. Обстоятельства, исключающие уголовную ответственность. // Советское государство и право. Москва, 1987. № 11. с. 116 ir kt.

sudavus beisbolo lazda kelis smūgius G. Jackui į galvą bei rankas, M. Gustui sudavus smūgį beisbolo lazda R. Žilinskui į galvą, D. Lapkauskui laikant įrėmus dujinį revolverį R. Žilinskui į galvą ir grasinant nužudyti, užvaldė už parduotą benziną gautus pinigus bei televizorių „Šilelis“[258].

Pateiktame pavyzdyje degalinės operatorių sveikatai ir gyvybei gresiantis pavojus buvo realus. Tai rodo: 1) buvo trys užpuolikai; 2) užpuolikų ginkluotumas, tai yra, du buvo su beisbolo lazdomis, vienas – su revolveriu, kurį, remiantis įvykio aplinkybėmis, degalinės operatoriai laikė šaunamuoju ginklu; 3) užpuolimui buvo parinktas nakties laikas, kai nėra liudytojų ir mažai klientų; 4) užpuolikų ryžtas bet kokiu būdu pasiekti tikslą, nes operatoriai buvo stipriai mušami į gyvybiškai svarbias kūno vietas.

Sprendžiant klausimą, ar konkrečioje situacijoje pavojus buvo realus, ar manomas, pagrindiniu kriterijumi bus objektyvios situacijos aplinkybės. Kaip teisingai pastebi J. Wesselas, „vertinant situaciją ir prognozuojant įvykius būtina vadovautis ne būtinojo reikalingumo padėtyje veikiančio asmens (kuris gali klysti), bet objektyvaus stebėtojo žiniomis ir suvokimu“[259]. Tačiau reikia pastebėti, kad „objektyvus kriterijus nepašalina, o numato subjektyvų kriterijų. Priešinga nuomonė visoje eilėje atvejų sąlygotų objektyvų pakaltinimą“[260]. Gyvenime įmanomos situacijos, kai realaus pavojaus įstatymo saugomoms vertybėms nėra, tačiau asmuo sąžiningai klysta dėl pavojaus buvimo.

Panagrinėkime klasikiniu tapusį pavyzdį, kai banko darbuotojas, grasinimo pistoletu įtakoje, perduoda užpuolikams banko pinigus[261]. Papildysime situaciją tokia detale, kad užpuolikai negalėjo pasiekti banko darbuotojo dėl tarp jų buvusiu grotų. Tokiu atveju pavojus banko darbuotojo gyvybei ir sveikatai kilo tik nuo užpuolikų turimo ginklo. Taigi, jei ginklas buvo tikras bei paruoštas šaudymui, niekam negali kilti abejonių dėl pavojaus realumo. Tuo tarpu, jei užpuolikai panaudojo ginklo imitaciją, objektyviai pavojaus realumo nebuvo. Savaime aišku, kad pastaruoju atveju būtinojo reikalingumo situacijos nėra, nes nėra pavojaus įstatymo saugomoms vertybėms realumo. Tačiau tai visiškai nereiškia, kad banko darbuotojas bus patrauktas baudžiamojon atsakomybėn. Tokioje situacijoje reikės nustatinėti, ar ginklo imitacija buvo kokybiška ir, ar banko darbuotojas, būdamas dėmesingesnis, galėjo pastebėti apgaulę. Kitaip tariant, banko darbuotojo veiksmai bus vertinami remiantis faktinės klaidos taisyklėmis.

---

[258] Baudžiamoji byla Nr. 2 - 2 / 99 m.

[259] Wessels J. Baudžiamoji teisė. Bendroji dalis. Baudžiamoji veika ir jos struktūra. Vilnius, 2003. p. 106.

[260] Домахин С.А. Крайняя необходимость по советскому уголовному праву. Москва, 1955. с. 29. Plačiaau apie subjektyvų ir objektyvų pakaltinimą: Лунеев В.В. Субъективное вменение. Москва, 2002.

[261] Panašus pavyzdys minimas: Klimka A. Aplinkybės, pašalinančios veikos pavojingumą visuomenei. Vilnius, 1966. p. 23; Владимиров В.А., Ляпунов Ю.И. Обстоятельства, исключающие общественную опасность деяния. Советское уголовное право. Общая часть. Учебное пособие. Москва, 1970. с. 75 ir kt.

4.1.3. Pavojaus akivaizdumas

Pavojaus akivaizdumas yra paskutinioji teisėtumo sąlyga, apibūdinanti gresiantį pavojų. Tai teisėtumo sąlyga, apibūdinanti jau atsiradusią ir dar nepasibaigusią grėsmę įstatymo saugomoms vertybėms. Todėl būtinojo reikalingumo nebus, jei pavojus jau pasibaigęs arba gresia ateityje ir nėra būtinybės veikti nedelsiant.

Pavyzdžiui, R. Bužinskij kartu su I. Selichovu, prisistatę nusikalstamos grupuotės „Makivarai", kuri, pasak jų, „kontroliuoja" visą miestą, pareikalavo iš UAB „Ser" direktoriaus R. Mikelionio ateityje, po dviejų mėnesių, perduoti jiems po 10 % UAB „Ser" priklausančios padėvėtų drabužių parduotuvės ir kavinės „Čiurlys", esančios Dobužinskio g. 12, Vilniuje, gaunamų pajamų kas mėnesį, reikalavimą užmaskuodami apsaugos nuo vagysčių ir kitų nusikalstamų grupuočių kėsinimosi forma[262].

Pateiktoje situacijoje iš R. Mikelionio reikalaujamas jam svetimas turtas. Galima tikėti, kad pavojus UAB „Ser" nuosavybei yra realus, nes tokia nusikalstama grupuotė („Makivarai") tikrai egzistavo. Tačiau situacijoje nėra pavojaus akivaizdumo, nes turtas reikalaujamas tik po dviejų mėnesių, o reikalavimo neįvykdymo atveju neigiamos pasekmės UAB „Ser" tikėtinos dar vėliau. Todėl, jei R. Mikelionis perduotų R. Bužinskiui ir I. Selichovui reikalaujamą turtą, jo veiksmų negalima būtų pateisinti būtinuoju reikalingumu.

Taip pat pavojaus akivaizdumo nebus, jei grėsmė įstatymo saugomoms vertybėms buvo nukreipta į ateitį. Tai reiškia, kad asmuo, padaręs žalą įstatymo saugomoms vertybėms, šalindamas tokį pavojų, negalės pasiremti būtinojo reikalingumo nuostatomis. Pavyzdžiui, kiosko pardavėja dėl grasinimo tuoj pat ir ateityje panaudoti prieš ją fizinį smurtą, atiduoda užpuolikui jai patikėtą turtą, tai yra, 20 litų ir pakelį cigarečių „West", kurių kaina 5 litai[263]. Tačiau, jei pateiktoje situacijoje nebūtų grasinama panaudoti fizinį smurtą tuoj pat, o tik ateityje, grasinimas galėtų būti laikomas realiu, tačiau akivaizdumo jis neturėtų.

Baudžiamosios teisės teorijoje pasisakoma už kiek platesnį atsiradusios ir dar nepasibaigusios grėsmės supratimą, kai „priklausomai nuo konkrečių bylos aplinkybių, akivaizdžiu bus pripažintas ne tik jau kilęs pavojus, bet ir pavojus, kuris neišvengiamai turi kilti"[264]. Kaip pavyzdį galima pateikti situaciją, kurioje nužudomas retas ir vertingas plėšrus gyvūnas (liūtas), pabėgęs iš cirko bei keliantis pavojų miesto žmonių gyvybėms[265]. Matome, kad tokioje situacijoje liūtas nepuolė kažko konkrečiai, jo buvimas miesto gatvėse

---

[262] Baudžiamoji byla Nr. 1^{14} – 114 – 97 m.
[263] Baudžiamoji byla Nr. 1^{14}-773 1998 m.
[264] Ахмедшин Х.М. Обстоятельства, исключающие общественную опасность и противоправность деяния: Лекции 1-я и 2-я. Москва, 1958. с. 25.
[265] Владимиров В.А., Ляпунов Ю.И. Обстоятельства, исключающие общественную опасность деяния. Советское уголовное право. Общая часть. Учебное пособие. Москва, 1970. с. 76.

neišvengiamai sukels pavojų bet kuriam pasirodžiusiam žmogui, todėl jo nužudymas, aišku, jei nebuvo kitos galimybės jį neutralizuoti, bus pateisintas būtinojo reikalingumo nuostatomis.

Su tuo, kad pavojaus akivaizdumas turi būti suprantamas plačiąja prasme, negalima nesutikti. Jei baudžiamoji teisė reikalaus, kad asmuo lauktų, kol pavojus atsiras, pateiktame pavyzdyje, kad liūtas užpultų žmogų, tai žymiai sumažintų būtinojo reikalingumo subjekto galimybes pasinaudoti būtinuoju reikalingumu. Kartu tai žymiai padidintų žalos norimai apsaugoti vertybei atsiradimo galimybę, arba padidintų žalos, kuri padaroma siekiant išvengti pavojaus, mastą. Tokią išvadą galima paaiškinti tuo, kad kuo mažiau laiko turi žmogus savo elgesio optimaliam variantui pasirinkti, tuo didesnį stresą jis patiria, dėl ko dažniau klysta.

Dabar reiktų prisiminti jau minėtą V.N. Kozako ir N.D. Durmanovo nuomonę, kad pavojaus realumą pilnai apima pavojaus akivaizdumas. Nekartojant jau pateiktų argumentų, parodančių šios nuomonės nepagrįstumą, panagrinėkime kelis pavyzdžius, kurie, mano nuomone, parodys būtinybę išskirti šias teisėtumo sąlygas.

Pirmas pavyzdys. L išgirdo K, kuris maudėsi upėje, pagalbos šauksmus. Pats nemokėdamas plaukti, pribėgo prie šalia paliktos, pakrautos maišais su cukrumi, valties, išmetė tris maišus į vandenį ir, nustūmęs valtį nuo kranto, nuplaukė prie K[266]. Įsivaizduokime, kad K, norėdamas pajuokauti, išplaukė į upės vidurį ir pradėjo vaidinti skęstantįjį. Visiškai aišku, kad tokiu atveju realaus pavojaus, kad K nuskęs nebuvo. Ir nors L žinojo, kad K yra geras plaukikas, tačiau įvykio aplinkybės, tai yra, upės vidurys, asmuo, tai paneriantis, tai pasirodantis virš vandens bei šaukiantis pagalbos, bei gera vaidyba, rodė L, kad pavojus K gyvybei jau atsirado, ir jei nebus imtasi gelbėjimo veiksmų, K nuskęs. Nors cukraus išmetimas į vandenį negali būti pripažintas būtinuoju reikalingumu, tačiau bus vertinamas pagal faktinės klaidos nuostatas. Šis pavyzdys parodo, kad pavojaus akivaizdumas gali egzistuoti be pavojaus realumo.

Antras pavyzdys. Konflikto tarp A ir B metu, B pagrasina nušauti A ir nueina ginklo. Tuo metu A nubėga pas kaimyną C ir jėga atima iš jo savigynai laikytą pistoletą, kad vėliau apsigintų nuo B. Matome, kad A gyvybei yra realus pavojus, į tai parodo konflikto su B rimtumas, tai, kad B turi medžioklinį šautuvą bei agresyvus ir kerštingas B būdas. Tačiau situacijoje nėra pavojaus A gyvybei akivaizdumo, todėl A negali pasiremti būtinojo reikalingumo nuostatomis jėga atimdamas iš C ginklą. Jo veiksmai bus traktuojami kaip nusikalstami (2000 m. LR BK 254 straipsnio 2 dalis šaunamojo ginklo pagrobimas, panaudojant

[266] Владимиров В.А., Ляпунов Ю.И. Обстоятельства, исключающие общественную опасность деяния. Советское уголовное право. Общая часть. Учебное пособие. Москва, 1970. с. 79; Козак В.Н. Вопросы теории и практики крайней необходимости. Саратов, 1981. с. 90.

fizinį smurtą). Šis pavyzdys parodo, kad pavojaus realumas gali egzistuoti be pavojaus akivaizdumo.

Kaip jau žinome, nusikalstami asmens poelgiai dažnai būna būtinojo reikalingumo pavojaus šaltiniu. Todėl yra aktualu išsiaiškinti, nuo kada konkretus asmens elgesys gali atitikti būtinojo reikalingumo pavojaus akivaizdumo reikalavimus, ir kada akivaizdumas pasibaigia. Be to, reikia išsiaiškinti, ar pavojaus akivaizdumas gali būti susietas su nusikalstamos veikos padarymo stadijomis.

Galima išskirti tokias nusikalstamos veikos padarymo stadijas: 1) rengimasis padaryti nusikaltimą; 2) pasikėsinimas padaryti nusikaltimą; 3) baigtas nusikaltimas. Baudžiamosios teisės teorijoje kartais išskiriama dar viena nusikalstamos veikos stadija – tyčios iškėlimas aikštėn, jis pasireiškia sumanymo padaryti nusikalstamą veiką išreiškimu žodžiu, raštu ar kitaip. Tačiau baudžiamosios atsakomybės prasme tyčios iškėlimas aikštėn neturi jokios reikšmės, nes paprastai toks asmens elgesys yra nebaudžiamas, arba įstatymo numatytais atvejais prilyginamas baigtam nusikaltimui, pavyzdžiui, 2000 m. LR BK 145 straipsnis „Grasinimas nužudyti ar sunkiai sutrikdyti žmogaus sveikatą arba žmogaus terorizavimas“, 122 straipsnis „Vieši raginimai smurtu pažeisti Lietuvos Respublikos suverenitetą“ ir pan.

Neįmanoma sutikti su autoriais, kurie sieja pavojaus akivaizdumo atsiradimą tik su pasikėsinimu padaryti nusikalstamą veiką. Pavyzdžiui, V.F. Kiričenko nurodo, kad „paruošiamieji nusikaltimo veiksmai, pasireiškiantys įrankių, priemonių paruošimu ar pritaikymu arba nusikaltimo aplinkybių sukūrimu [...] negali būti laikomi užpuolimu, nes jie nesudaro tiesioginio pavojaus pažeisti teisės saugomus interesus“[267]. Tokios pat pozicijos laikosi N.A. Ovezovas, kuris rašo, kad „nei tyčios iškėlimas, nei rengimasis padaryti nusikaltimą nesudaro būtinojo reikalingumo situacijos. Tais atvejais, kai pavojaus šaltiniu yra nusikalstamas žmogaus elgesys, pavojus tampa akivaizdžiu nuo pasikėsinimo stadijos“[268].

Pateiktose nuomonėse nesunku pastebėti, kad autoriai visiškai sutapatina kaltininko atliekamų veiksmų pavojingumą visuomenei ir pavojaus teisės saugomai vertybei atsiradimą. Tuo tarpu šios sąvokos yra skirtingos ir turi skirtingą prigimtį.

Kaltininko atliekamų veiksmų pavojingumas, kaip ir pavojaus teisės saugomai vertybei atsiradimas turi didžiulę įtaką atitinkamų veikų baudžiamajam teisiniam įvertinimui. Tačiau pirmu atveju kaltininkas pats veikia pavojingai, pati jo veika yra pavojinga, tai yra, savo veika jis sudaro prielaidas ateityje pažeisti konkrečią įstatymo saugomą vertybę, antru, pavojus siejamas su konkrečia vertybe, kurios pažeidimą ar realią tos vertybės pažeidimo grėsmę

---

[267] Кириченко В.Ф. Основные вопросы учения о необходимой обороне в советском уголовном праве. Москва, 1948. с. 32.

[268] Овезов Н.А. К вопросу об обстоятельствах, устраняющих общественную опасность и противоправность деяния в советском уголовном праве. Москва, 1972. с. 85.

tiesiogiai kelia tam tikra veika. Todėl galima sutikti su tuo, kad sprendžiant klausimą dėl akivaizdaus pavojaus atsiradimo pagrindu turi būti „ne mokymas apie nusikaltimo stadijas, o realus pavojus, gresiantis įstatymo saugomam interesui ir jo nedelsiamo pašalinimo būtinybė“[269].

Kita autorių grupė[270] laikosi nuomonės, kad „akivaizdus pavojus yra ir, kai prasideda užpuolimo įgyvendinimas, ir visoje eilėje atvejų iki faktinio užpuolimo pradžios“[271]. Tai reiškia, kad būtinojo reikalingumo situacija gali atsirasti tam tikros nusikalstamos veikos rengimosi stadijoje ir, kai išreiškiamas pasiryžimas, noras padaryti nusikalstamą veiką. Tyčios iškėlimas aikštėn gali sudaryti būtinojo reikalingumo situaciją, kai pasireiškia rimtu (tikru) grasinimu įvykdyti tam tikrą nusikaltimą, tačiau su ta sąlyga, kad pats grasinimas nesudaro baigto nusikaltimo[272].

Pastaroji nuomonė atrodo labiau priimtina, tačiau tik su viena išlyga, kad tyčios iškėlimas aikštėn negali sudaryti akivaizdaus pavojaus, kaip būtinojo reikalingumo teisėtumo sąlygos. Tokia išimtis paaiškinama tuo, kad tyčios iškėlime aikštėn nėra atliekama jokia veika, o vien minčių paviešinimas yra laikomas nusikalstamu tik įstatyme nurodytais atvejais, pavyzdžiui, 2000 m. LR BK 145 straipsnis „Grasinimas nužudyti ar sunkiai sutrikdyti žmogaus sveikatą arba žmogaus terorizavimas“. Tuo atveju, kai paviešinus savo ketinimą padaryti nusikalstamą veiką, asmuo tikisi, kad tai išgirdęs asmuo atliks tam tikrus veiksmus, tai gali būti traktuojama kaip veika, numatyta 2000 m. LR BK 148 straipsnyje „Žmogaus veiksmų laisvės varžymas“. Pavyzdžiui, A kartu su savo mergina B, atėję pas daktarę C į namus, pareikalavo tučtuojau atlikti B abortą, atsisakiusi tai atlikti C būtų iššaginta. Iki 1998 metų tokioje situacijoje grasinimas iššaginti galėjo būti vertinamas kaip tyčios iškėlimas aikštėn, nes toks grasinimas nesudarė baigtos nusikalstamos veikos bei neįėjo į neteisėto aborto sudėtį. Tačiau dabar toks grasinimas gali sudaryti baigtą nusikaltimą (148 straipsnis „Žmogaus veiksmų laisvės varžymas“) ir todėl negali būti traktuojamas kaip tyčios iškėlimas aikštėn.

Rengimasis padaryti nusikaltimą yra ta nusikalstamos veikos stadija, kurioje gali atsirasti pavojus įstatymo saugomai vertybei, atitinkantis akivaizdumo būtinajame reikalingume reikalavimus. Savaime aišku, kad kiekvienu konkrečiu atveju reikės nustatinėti, ar įvykio aplinkybės sąlygojo tokio pavojaus atsiradimą. Tam gali turėti įtakos laikas, vieta, oro sąlygos ir kitos aplinkybės.

---

[269] Козак В.Н. Вопросы теории и практики крайней необходимости. Саратов, 1981. с. 86.

[270] Домахин С.А. Крайняя необходимость по советскому уголовному праву. Москва, 1955; Слуцкий И.И. Обстоятельства, исключающие уголовную ответственность. Ленинград, 1956; Ахмедшин Х.М. Обстоятельства, исключающие общественную опасность и противоправность деяния: Лекции 1-я и 2-я. Москва, 1958; Козак В.Н. Вопросы теории и практики крайней необходимости. Саратов, 1981.

[271] Ахмедшин Х.М. Обстоятельства, исключающие общественную опасность и противоправность деяния: Лекции 1-я и 2-я. Москва, 1958. с. 25.

[272] Домахин С.А. Крайняя необходимость по советскому уголовному праву. Москва, 1955. с. 36.

Pavyzdžiui, dėl blogų oro sąlygų (dėl smarkių liūčių ir upės išsiliejimo) išvykti iš tam tikros teritorijos galima tik vienu keliu. Ten esantis asmuo žino, kad tame kelyje pasaloje jo lauks žudikas, todėl jis paima svetimą automobilį, kad greičiau pravažiuotų tą vietą. Iš pateikto pavyzdžio matome, kad žudikas atliko tik paruošiamuosius veiksmus, tai yra, surado vietą, kurioje, pasirodžius aukai, įvykdys nužudymą. Tokie veiksmai atitinka rengimosi padaryti nusikaltimą stadiją ir, remiantis teorinėmis mokymo apie nusikalstamos veikos stadijas nuostatomis, nekelia tiesioginės grėsmės kito žmogaus gyvybei, kaip baudžiamojo įstatymo saugomai vertybei. Tačiau žiūrint iš būtinojo reikalingumo pozicijos, tokie veiksmai sudaro pavojaus asmens gyvybei akivaizdumą. Nes pavojaus akivaizdumas nereikalauja, kad pavojus įstatymo saugomai vertybei būtų esamas, užtenka jo betarpiškumo, kitaip tariant, kad pavojaus *atsiradimo* neįmanoma būtų išvengti.

Taigi mes išsiaiškinome, kada anksčiausiai gali atsirasti pavojaus akivaizdumas. Dabar reikia išsiaiškinti, kada tas pavojaus akivaizdumas pasibaigia. Anksčiausiai pavojaus akivaizdumas gali pasibaigti iškart po atsiradimo. Sakykime, ką tik nagrinėtame pavyzdyje žudikas savanoriškai atsisako pabaigti nusikaltimą, tuo pat momentu išnyksta ir jo keliamas pavojus. Be to „būtinajam reikalingumui nesvarbu, baudžiamas savanoriškas atsisakymas arba nebaudžiamas“[273].

Kita nusikalstamos veikos stadija yra pasikėsinimas padaryti nusikalstamą veiką. Ši stadija pasižymi tuo, kad joje atliekami tam tikri veiksmai (neveikimas), kuriais tiesiogiai kėsinamasi į baudžiamojo įstatymo saugomą vertybę. Tai reiškia, kad tokiai vertybei kyla tiesioginė pažeidimo grėsmė. Todėl pasikėsinimo stadijoje pavojaus akivaizdumas nekelia jokių abejonių. Baudžiamosios teisės mokslo išskiriami baigtas ir nebaigtas pasikėsinimai pavojaus akivaizdumui, kai būtinojo reikalingumo teisėtumo sąlygai, gali neturėti jokios įtakos. Šie du pasikėsinimai skiriasi tik veiksmų (neveikimo), kaltininko manymu, būtinų norimam tikslui pasiekti, atlikimo apimtimi. Tie skirtumai ne visada gali įtakoti pavojaus akivaizdumą.

Pavyzdžiui, A apriša trosu B priklausantį ūkinį pastatą ir, prikabinęs prie traktoriaus, nori jį sugriauti. Tačiau traktoriuje sugenda variklis, dėl ko A nepasiekia savo tikslo. Šioje situacijoje A veiksmai atitinka nebaigto pasikėsinimo stadiją. Tokiomis aplinkybėmis B galėjo imtis tam tikrų veiksmų, atitinkančių būtinojo reikalingumo sąlygas, tik iki sugendant traktoriui, nes iki to momento pavojus B nuosavybei buvo ir realus, ir akivaizdus.

Kitais atvejais net ir po nebaigto pasikėsinimo sukeltas pavojus nepraranda realumo ir akivaizdumo. Pavyzdžiui, A norėdamas B mirties, muša jį rankomis, o vėliau gulintį kojomis. Tačiau atbėgę žmonės atitraukia A nuo B ir, neturėdami kitos galimybės pristatyti sunkiai

[273] Домахин С.А. Крайняя необходимость по советскому уголовному праву. Москва, 1955. с. 39.

sužeistą B į ligoninę, atima iš šalia buvusio C, kuris nesutiko vežti sužeistąjį, mašiną. Matome, kad pasikėsinimas nužudyti buvo nebaigtas, o pavojus B gyvybei liko realus ir akivaizdus. Tačiau nesunku pastebėti, kad šioje situacijoje pasikeičia pavojaus šaltinis, tai yra, kol A mušė B, pavojaus šaltiniu buvo A veiksmai, tuo tarpu kai atbėgę žmonės nutraukė A veiksmus, pavojus B gyvybei neišnyko, bet grėsė dėl patirtų sužalojimų, tai yra, nuo patologinio proceso B organizme.

Tokia pat situacija, tai yra, kai asmens nusikalstama veika sukeltas pavojus įstatymo saugomai vertybei lieka realus ir akivaizdus, bet pasikeičia pavojaus šaltinis, galima ir baigto pasikėsinimo stadijoje. Pavyzdžiui, A tyčia automobiliu pervažiuoja B. Praeiviai, neturėdami kitos galimybės pristatyti sunkiai sužeistą B į ligoninę, atima iš šalia buvusio C, kuris nesutiko vežti sužeistąjį, mašiną. Matome, kad pavojaus B gyvybei akivaizdumas nesibaigia ir po to, kai A pervažiuoja B, nors tie veiksmai, A manymu, buvo pakankami B nužudymui, tačiau pavojaus šaltiniu tampa patologiniai procesai.

Klaidinga būtų manyti, kad būtinojo reikalingumo situacija baigiasi baigtos nusikalstamos veikos stadijoje. Kaip jau minėjome, tai gali atsitikti daug anksčiau, net rengimosi stadijoje. Tačiau, mano manymu, taip pat nevisiškai atitinka tikrovę ir S.A. Domachino teiginys, kad „teisės atlikti gynybos veiksmus būtinojo reikalingumo sąlygomis pasibaigimo momentu reikia laikyti ne užpuoliko atliekamo baigto nusikaltimo stadiją, o faktinį žalos padarymo momentą arba užpuoliko veiksmų nutraukimo momentą“[274].

„Faktinis žalos“ padarymo momentas nevisada atspindi pavojaus akivaizdumo pasibaigimą, nes pati žala, kol nebus pašalinta, gali kelti tam tikrą, net ir realų bei akivaizdų, pavojų. Pavyzdžiui, asmuo nori padaryti kitam asmeniui sunkų sveikatos sutrikdymą. Faktinė žala tokiu atveju bus sunkus sveikatos sutrikdymas. Tačiau sunku patikėti, kad čia ir pasibaigs pavojaus akivaizdumas ir niekas negalės pašalinti pavojaus sužeistojo sveikatai ir gyvybei, pažeisdamas mažiau reikšmingas kitų asmenų vertybes. Todėl, mano manymu, „faktinis žalos padarymo momentas“ gali sąlygoti pavojaus šaltinio pasikeitimą, bet ne „teisės atlikti gynybos veiksmus“. Tuo tarpu akivaizdumas pasibaigia tada, kai išnyksta būtinybė šalinti atsiradusį pavojų, pavyzdžiui, sužalotas asmuo pristatomas į gydymo įstaigą ir perduodamas gydytojams.

Taigi matome, kad nusikalstamos veikos padarymo stadijos neatspindi pavojaus akivaizdumo, kaip būtinojo reikalingumo teisėtumo sąlygos, atsiradimo ir pasibaigimo. Todėl geriausiu pasiūlymu būtų – kiekvienu konkrečiu atveju, sprendžiant klausimą dėl pavojaus akivaizdumo, atsižvelgti į pavojaus realumą ir jo nedelsiamo pašalinimo būtinybę. Toks sprendimas būtų pats universaliausias bei tinkantis pavojams, kylantiems iš bet kokių šaltinių.

---

[274] Домахин С.А. Крайняя необходимость по советскому уголовному праву. Москва, 1955. с. 39.

4.2. Teisėtumo sąlygos, apibūdinančios gresiančio pavojaus pašalinimą

Šioje darbo dalyje nagrinėjamos teisėtumo sąlygos turi didžiulę reikšmę būtinojo reikalingumo institutui ne tik baudžiamosios teisės, bet ir bendroje teisės sistemoje. Būtent jos sąlygoja būtinojo reikalingumo instituto pateisinimą konstitucinės teisės atžvilgiu.

Lietuvos Respublikos Konstitucijos 29 straipsnis įtvirtina visų žmonių lygybės prieš įstatymą ir teismą principą. Šis principas yra „pamatinis šiuolaikinės demokratinės valstybės ir jos teisės principas“[275]. Jis reiškia, kad įstatymai vienodai saugo kiekvieno asmens teises bei laisves. Todėl gali atsirasti abejonių dėl baudžiamojo įstatymo suteikiamos teisės daryti žalą būtinojo reikalingumo sąlygomis. Tačiau, kaip rašo Konstitucinis teismas, gyvenime pasitaiko atvejų, kai „tarp asmens teisių ir laisvių iš vienos pusės, ir visuomenės interesų - iš kitos, neretai kyla konfliktų, o kartais atsiranda ir prieštaravimų. Demokratinėje visuomenėje tokie prieštaravimai sprendžiami derinant skirtingus interesus ir siekiant nepažeisti jų pusiausvyros. Vienas iš interesų derinimo būdų yra asmens teisių ir laisvių ribojimas“[276].

Iš šios Konstitucinio teismo formuluotės galima išskirti vieną, šiam darbui reikšmingą momentą, tai, kad Konstitucinis teismas pripažįsta galimybę tam tikromis aplinkybėmis riboti, kitaip tariant, aukoti, vieną interesą (vertybę) kito naudai.

Konstitucinės teisės teorijoje yra suformuluota nuostata, kad asmens teisės bei laisvės gali būti ribojamos remiantis ribojimo proporcingumo principu. „Proporcingumo principas galėtų būti interpretuojamas kaip galimybė taikyti apribojimus, tik jei tai būtina demokratinėje visuomenėje ir yra svarbiau už asmens teisę“[277]. Panašiai asmens teisių bei laisvių ribojimo sąlygas aprašo LR Konstitucinis Teismas 1997 m. vasario 13 d. nutarime „pagrindinių teisių apribojimų pagrįstumas turėtų būti vertinamas sveiko proto ir akivaizdžios būtinybės kriterijais“[278].

Šis „proporcingumo“ principas turi didelę reikšmę būtinojo reikalingumo institutui. Dvi šioje darbo dalyje nagrinėjamos teisėtumo sąlygos tiesiogiai atkartoja šio principo kriterijus.

---

[275] Lietuvos konstitucinė teisė. Vilnius, 2002. p. 203.

[276] LR Konstitucinio teismo 1997 m. vasario 13 d. nutarimas “Dėl Lietuvos Respublikos alkoholio kontrolės įstatymo 1 ir 30 straipsnių, Lietuvos Respublikos tabako kontrolės įstatymo 1, 3 ir 11 straipsnių, taip pat Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1996 m. vasario 2 d. nutarimo Nr. 179 “Dėl alkoholio reklamos kontrolės” atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai” 1.2. punktas. // Valstybės žinios. 1997. Nr. 15-314.

[277] Lietuvos konstitucinė teisė. Vilnius, 2002. p. 342.

[278] LR Konstitucinio teismo 1997 m. vasario 13 d. nutarimas “Dėl Lietuvos Respublikos alkoholio kontrolės įstatymo 1 ir 30 straipsnių, Lietuvos Respublikos tabako kontrolės įstatymo 1, 3 ir 11 straipsnių, taip pat Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1996 m. vasario 2 d. nutarimo Nr. 179 “Dėl alkoholio reklamos kontrolės” atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai” 1.2. punktas. // Valstybės žinios. 1997. Nr. 15-314.

Pirmiausia, negalėjimo pašalinti gresiančio pavojaus kitais būdais teisėtumo sąlyga, kuri BK 31 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta kaip „pavojus negalėjo būti pašalintas kitomis priemonėmis“, atitinka akivaizdžios būtinybės kriterijų.

Antra, teisėtumo sąlyga, reikalaujanti, kad padarytoji žala būtų mažiau reikšminga už tą, kuri grėsė, BK 31 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta kaip „padaryta žala yra mažesnė už tą, kurios siekta išvengti“, atitinka sveiko proto reikalavimą.

Be to, šios teisėtumo sąlygos, atitinkančios proporcingumo principą, sąlygoja tai, kad žalos padarymas būtinojo reikalingumo nuostatomis neprieštarauja ir tarptautinei teisei. 1950 m. lapkričio 4 d. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija[279] be pagrindinių asmens teisių ir laisvių įtvirtina sąlygas, kurioms esant tos teisės bei laisvės gali būti ribojamos. Pavyzdžiui, 5 konvencijos straipsnis įtvirtina žmogaus teisę į laisvę ir asmens neliečiamybę, kartu nurodydamas galimas išimtis, 8 konvencijos straipsnis įtvirtina žmogaus teisę į tai, kad būtų gerbiamas jo asmeninis ir jo šeimos gyvenimas, buto neliečiamybė ir susirašinėjimo slaptumas, kartu nustato šių teisių bei laisvių apribojimo atvejus, 9 konvencijos straipsnis įtvirtina žmogaus teisę į minties, sąžinės ir religijos laisvę, o antroje straipsnio dalyje – religijos laisvės apribojimus. Be to, „Europos žmogaus teisių teismas taip pat dažnai naudoja proporcingumo kriterijų spręsdamas dėl Europos žmogaus teisių konvencijoje ir jos protokoluose numatytų teisių ribojimo“[280].

Taigi matome, kad teisėtumo sąlygos, apibūdinančios gresiančio pavojaus pašalinimą, yra labai svarbios būtinojo reikalingumo institutui bei jo naudingumo visuomenei supratimui.

4.2.1. Negalėjimas pašalinti gresiančio pavojaus kitais būdais

Būtinasis reikalingumas pašalina veikos pavojingumą visuomenei ir priešingumą baudžiamajai teisei tik tuo atveju, jei gresiančio pavojaus neįmanoma buvo pašalinti kitais būdais.

Pavyzdžiui, dėl atsiradusio stipraus skausmo širdies srityje, migreninio galvos skausmo ir silpnumo V. Subačius nuvažiavo į gydymo įstaigą, pažeisdamas teismo įpareigojimą gyventi adresu Partizanų g. 156-8, Kaune, ir būti gyvenamojoje vietoje nuo 20.00 val. iki 07.00 val.[281] Šioje situacijoje galima visiškai sutikti su teismu, kuris konstatavo, kad „siekdamas pašalinti jo sveikatai gresiantį pavojų, teisiamasis turėjo tik vienintelį būdą – kreiptis į med.

---

[279] Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija. 1950 m. lapkričio 4 d. Prisijungta nuo 1993 05 03. Pasirašyta nuo 1993 05 14. Ratifikuota nuo 1995 balandžio 27 d. Įsigalioja nuo 1995 birželio 20 d. Ratifikaciniai raštai deponuoti nuo 1995 birželio 20 d. Valstybės žinios, 1995 Nr.40-987.

[280] Lietuvos konstitucinė teisė. Vilnius, 2002. p. 342.

[281] Kauno miesto apylinkės teismo baudžiamoji byla Nr. 1-974 / 2002.

įstaigą ir taip pat pažeidė jam teismo skirtus įpareigojimus – nebuvo atitinkamu laiku nustatytoje teismo gyvenamojoje vietoje. Kitokio būdo pašalinti gresiančio pavojaus šiomis aplinkybėmis nebuvo.“

Iš tikrųjų, pateiktame pavyzdyje V. Subačiaus sveikatai ir gyvybei kilo realus ir akivaizdus pavojus, kurio pašalinimui jis turėjo kreiptis į gydymo įstaigą. Tą jis ir padarė.

Šita teisėtumo sąlyga yra tiesiogiai įtvirtinta 2000 m. LR BK 31 straipsnio 1 dalyje „asmuo neatsako pagal baudžiamuosius įstatymus už veiką, kurią jis padarė siekdamas pašalinti jam pačiam, kitiems asmenims ar jų teisėms, visuomenės ar valstybės interesams gresiantį pavojų, *jeigu šis pavojus negalėjo būti pašalintas kitomis priemonėmis* ir padaryta žala [...]“. Tokio įstatyminio reikalavimo esmė yra ta, kad pačiam būtinojo reikalingumo subjektui, kitiems asmenims ar jų teisėms, visuomenės ar valstybės interesams gresiantis pavojus gali būti pašalintas tik padarant žalą trečiųjų asmenų teisės saugomoms vertybėms.

Tokia griežta įstatyminė nuostata sąlygojama tuo, „kad būtinojo reikalingumo atveju pavojus nuo vieno teisėto intereso perkeliamas kitam teisėtam interesui“[282]. Tuo atveju, kai asmuo šalindamas jam pačiam, kitiems asmenims ar jų teisėms, visuomenės ar valstybės interesams gresiantį pavojų turi galimybę pasirinkti tarp kelių pavojaus pašalinimo būdų, vienas iš kurių nedaro žalos įstatymo saugomoms vertybėms, jis privalo pasirinkti pastarąjį būdą. Pavyzdžiui, jei asmuo turi galimybę pabėgti, tai asmuo įpareigojamas tuo pasinaudoti. Tokia pareiga bėgti yra „pareiga susilaikyti nuo kitų asmenų teisių pažeidimo ir kartu būdas išgelbėti savo arba kitų asmenų interesus“[283].

Pavyzdžiui, S. Petrov 2003 07 29 apie 01 val. 20 min., adresu Vilnius, Architektų g. 208 namo kieme trenkė vieną kartą ranka į automobilio VAZ 21063 v/n GVP 894, priklausančio E. Suitinui priekinį automobilio stiklą jį sudaužydamas, tai yra, padarydamas 200 litų žalą.[284] Įvykio tyrimo metu S. Petrov aiškino, kad tokiu būdu jis siekė išvengti muštynių su pažįstamu, trenkusiu jam į veidą. Iš bylos medžiagos matyti, kad S. Petrov galėjo išvengti muštynių kitais būdais, tai yra, pabėgdamas, arba šiaip atsitraukdamas ir net, paprasčiausiai, nesuduodamas savo pažįstamam atsakomojo smūgio. Smūgis buvo vienas, S. Petrov nebuvo apsuptas, todėl apgadinti svetimą turtą nebuvo jokio reikalo. Todėl teisingas yra teismo nuosprendis, kuriuo S. Petrov pripažintas kaltu, padaręs baudžiamąjį nusižengimą, numatytą 2000 m. LR BK 187 straipsnio 3 dalyje.

Prisiminsime prieš tai minėtą pavyzdį dėl V. Subačiaus teismo įpareigojimų nevykdymo. Šioje situacijoje susidūrė dvi baudžiamojo įstatymo saugomos vertybės, tai yra,

---

[282] Tarybinė baudžiamoji teisė. Bendroji dalis. Vilnius, 1972. p. 222.
[283] Домахин С.А. Крайняя необходимость по советскому уголовному праву. Москва, 1955. с. 46-47.
[284] Baudžiamoji byla Nr. 1 - 543 - 02 / 03 m.

žmogaus sveikata ir valdymo tvarka. V. Subačius, norėdamas apsaugoti savo sveikatą, turėjo kelis elgesio variantus: 1) jis galėjo vietoje iškviesti greitąją medicinos pagalbą; 2) galėjo nuvažiuoti į teismo nurodytą vietą ir iš ten iškviesti medicinos pagalbą; 3) galėjo pats nuvažiuoti į gydymo įstaigą. Tačiau nesunku pastebėti, kad iš tikrųjų buvo galimi tik pirmasis ir trečiasis variantai, nes jei V. Subačius būtų važiavęs į teismo nurodytą buvimo vietą, o paskui kvietęsis med. pagalbos, praeitų daug laiko, ir padariniai jo sveikatai ir gyvybei jau galėjo atsirasti.

Tai reiškia, kad V. Subačius turėjo rinktis, ar pačiam važiuoti į ligoninę, ar kviesti greitąją medicinos pagalbą. Iš bylos medžiagos žinome, kad teismo posėdis dėl teismo įpareigojimų V. Subačiui baigėsi apie 19 val., kol jis išsiskyrė su savo gynėju, priėjo prie savo automobilio ir pasijuto blogai praėjo dar apie 10 minučių. Tai reiškia, kad iki to momento, kai jis turėjo būti teismo nurodytoje vietoje, liko apie 50 minučių. To laiko negalėjo pakakti nuvykti į gydymo įstaigą, gauti kvalifikuotą pagalbą ir nuvykti į teismo nustatytą buvimo vietą nei pasirinkus pirmąjį elgesio variantą; nei – trečiąjį. Tai reiškia, kad abu galimi V. Subačiaus elgesio variantai darė žalą įstatymo saugomai vertybei, tai yra, valdymo tvarkai.

Iš pavyzdžio matome, kad klausimas, ar pavojus galėjo būti pašalintas kitais būdais, gali būti sprendžiamas tik atsižvelgiant į konkrečią situaciją. Tokią situaciją apibūdina įvairios aplinkybės: pavojaus šaltinis, galimos žalos atsiradimo laikas, paties asmens savybės, jo realios galimybes pašalinti atsiradusį pavojų ir pan. Jeigu remiantis tomis aplinkybėmis, asmuo, gresiančio pavojaus pašalinimui turi kelis elgesio variantus, vienas iš kurių nedaro žalos įstatymo saugomoms vertybėms, jis turi pasirinkti pastarąjį. Kitaip tariant, jei tam tikroje situacijoje konstatuojame tokių elgesio variantų (nedarančių žalos įstatymo saugomoms vertybėms) buvimą, konstatuojame būtinojo reikalingumo situacijos nebuvimą. Tačiau tokiais atvejais subjektyvaus pakaltinimo[285] principas reikalauja, kad kiekvienu konkrečiu atveju būtų nustatytas asmens, siekiančio pašalinti gresiantį pavojų, supratimas, jog jis to pavojaus pašalinimui turi kelis elgesio variantus, vienas iš kurių nereikalauja žalos padarymo teisės saugomoms vertybėms.

Pavyzdžiui, iš saugomos teritorijos, aptvertos aukšta tvora, ištrunka dresuotas sargybinis šuo ir užpuola pro šalį ėjusį žmogų. Pastarasis suprasdamas, kad jo sveikatai ir gyvybei atsirado pavojus bei neturėdamas galimybės pabėgti nuo šuns ir matydamas, jog pasislėpti nėra kur, nušauna šunį iš savigynai nešiojamo pistoleto. Pradėjus tirti įvykį paaiškėjo, kad šuo buvo dresuotas taip, kad nedarytų žalos žmonėms, kurie nustoja judėti, bei saugotų juos, kol neateis sargas. Tokios aplinkybės parodė, kad asmuo, nušovęs šunį, objektyviai turėjo

[285] Plačiau apie subjektyvų pakaltinimą: Лунеев В.В. Субъективное вменение. Москва, 2002.

galimybę išsaugoti savo sveikatą, nedarydamas jokios žalos. Tai, iš pirmo žvilgsnio, pašalina jo veiksmų teisėtumą. Tačiau tai, kad jis tokio elgesio varianto nenumatė bei negalėjo ir neturėjo numatyti, sąlygoja, kad jo atlikti veiksmai bus vertinami remiantis pateisinamos klaidos nuostatomis.

Būtinybę įvertinti asmens, siekiančio pašalinti gresiantį pavojų, turimų elgesio variantų subjektyvų supratimą pabrėžė tokie žinomi baudžiamosios teisės mokslininkai kaip N.N. Pašė-Ozerskij, V.A. Vladimirovas ir J.V. Baulinas[286]. Pastarasis, kalbėdamas apie tai, kad būtinojo reikalingumo nebus tuo atveju, jei asmuo turėjo galimybę pašalinti gresiantį pavojų nedarydamas žalos baudžiamojo įstatymo saugomoms vertybėms, nurodo, jog „šita taisyklė taikoma atvejams, kai asmuo suprato kelių pavojaus pašalinimo variantų, tarp jų nesiejamų su žalos padarymu, turėjimą“[287].

Su tokia autorių pozicija negalima nesutikti. Nes objektyvios galimybės pašalinti gresiantį pavojų, nedarant žalos įstatymo saugomoms vertybėms, buvimo supratimas dėl situacijos stresiškumo bei kitų aplinkybių (pavojaus kilimo staigumo, pavojaus šaltinio ypatumo, laiko stokos ir pan.), gali būti žymiai apsunkintas.

Nagrinėjamai teisėtumo sąlygai didžiulę reikšmę turi tai, ar gresiančio pavojaus pašalinimo padėtis buvo palanki, ar – nepalanki. *Palankia gresiančio pavojaus pašalinimo situacija* mes laikysime atvejus, kai gresiančio pavojaus pašalinimui asmuo galėjo pasirinkti savo elgesį iš kelių variantų.

Pavyzdžiui, G, vairuodamas AB „Pakruojo autotransportas“ priklausantį autobusą PAZ 672, valstybinis Nr. ZSJ 943, bandydamas išvengti susidūrimo su tos pačios krypties eismo juostoje sustojusiu traktoriumi MTZ – 82, valstybinis Nr. LM 1706, su priekaba MMZ 771 „B“ valstybinis Nr. LN 8213, išvažiavus į priešingos krypties eismo juostą susidūrė su VĮ Pakruojo pirminės sveikatos priežiūros centrui priklausančiu specialios paskirties (greitosios pagalbos) automobiliu UAZ 396201, valstybinis Nr. AST 964. Buvo stipriai apgadintas pastarasis automobilis, jo vairuotojui P buvo padarytas sunkus sveikatos sutrikdymas, automobilyje buvusiai keleivei J.J. – nesunkus sveikatos sutrikdymas, antrajam keleiviui S.J. – nežymus sveikatos sutrikdymas. Iš situacijos matyti, kad G turėjo kelis elgesio variantus: stabdyti autobusą ir važiuoti į stovinčio traktoriaus priekabą arba bandyti išvengti susidūrimo pasukant į dešinę, arba bandyti išvengti susidūrimo pasukant į kairę, tai yra, į priešingos

[286] Паше-Озерский Н.Н. Необходимая оборона и крайняя необходимость. Москва, 1962. с. 156-157; Владимиров В.А., Ляпунов Ю.И. Обстоятельства, исключающие общественную опасность деяния. Советское уголовное право. Общая часть. Учебное пособие. Москва, 1970. с. 79; Баулин Ю.В. Обстоятельства, исключающие преступность деяния. Харьков, 1991. с. 306-307.

[287] Баулин Ю.В. Обстоятельства, исключающие преступность деяния. Харьков, 1991. с. 306.

krypties eismo juostą, kurioje važiavo automobilis UAZ 396201, valstybinis Nr. AST 964.[288] G pasirinko paskutinįjį variantą.

Nepalankia gresiančio pavojaus pašalinimo situacija mes laikysime atvejus, kai gresiančio pavojaus pašalinimui asmuo galėjo imtis tik vienintelio elgesio varianto.

Pavyzdžiui, du monteriai dirbo šalia aukštos įtampos linijos. Vienas iš jų stovėjo ant aukštų kopėčių, o kitas iš apačios paduodavo medžiagas ir įrankius[289]. Darbo eigoje monteris, buvęs ant kopėčių, dėl nerūpestingumo užsikabino už aukštos įtampos laidų, kas sudarė tiesioginį pavojų jo gyvybei. Gelbėdamas kolegos gyvybę, antrasis monteris išmušė kopėčias iš po pirmojo kojų. Nukritęs ant betoninių grindų, monteris sunkiai susižalojo. Šioje situacijoje monteris galėjo imtis tik tokių veiksmų, nes dėl didelės elektros įtampos, ėjusios per antrojo monterio kūną, nebuvo laiko nei ieškoti pagalbos, nei bėgti išjungti įtampą.

Apibendrinant viską, kas buvo pasakyta, galima suformuluoti tokius negalėjimo pašalinti gresiančio pavojaus kitais būdais reikalavimus:

- asmuo iš kelių ar vienintelio gresiančio pavojaus pašalinimo variantų neturi nė vieno, nedarančio žalos įstatymo saugomoms vertybėms;
- asmuo suvokia, kad neturi nė vieno, nedarančio žalos įstatymo saugomoms vertybėms, gresiančio pavojaus pašalinimo varianto.

Nors pateiktą požiūrį į nagrinėjamą teisėtumo sąlygą pripažįsta dauguma baudžiamosios teisės mokslininkų, tačiau yra ir tokių, kurie šiai sąlygai kelia nepateisinamai griežtus reikalavimus[290]. Pavyzdžiui, A.A. Piontkovskij[291], nagrinėdamas žalos padarymą trečiajam asmeniui, kaip būdą išvengti reikšmingesnės žalos, teigia, kad „toks išsaugojimas netampa visuomenei pavojingu, o teisėtu tik tada, kai jis yra paskutinė, vienintelė priemonė (būtinasis reikalingumas) šiai vertybei išsaugoti“[292]. „Todėl prieš žalos padarymą tam tikriems valstybiniams, visuomeniniams ar asmeniniams interesams, asmuo privalo imtis visų įmanomų priemonių gresiančio pavojaus pašalinimui“[293].

Šios nuomonės pailiustravimui pateiksime tokį pavyzdį. Naktį prie parduotuvės plėšikų užpultas asmuo turi kelis elgesio variantus. Pirma, jis gali atiduoti savo turtą plėšikams. Antra, jis gali priešintis. Trečia, jis gali išdaužti parduotuvės durų stiklą, kad, suveikus

---

[288] Kasacinė byla Nr. 2K – 450 / 2003 m.

[289] Баулин Ю.В. Обстоятельства, исключающие преступность деяния. Харьков, 1991. с. 307.

[290] Pavyzdžiui: Якубович М.И. Обстоятельства, исключающие общественную опасность и противоправность деяния. Москва, 1979. с. 58; Зуев В.Л. Необходимая оборона и крайняя необходимость. Вопросы квалификации и судебно-следственной практики. Пособие. Москва, 1996. с. 25.

[291] Vėliau A.A. Piontkovskij pripažino, jog toks nagrinėjamos teisėtumo sąlygos aiškinimas neatitinka tikrovės ir, kad į jo „netikslumą“ teisingai nurodė S.A. Domachin. Пионтковский А.А. Учение о преступлении. Москва, 1961. с. 461.

[292] Уголовное право. Общая часть. Москва, 1948. с. 381.

[293] Якубович М.И. Обстоятельства, исключающие общественную опасность и противоправность деяния. Москва, 1979. с. 58.

signalizacijai ir atvažiavus saugos tarnybai, taip išsigelbėtų. Tokioje situacijoje, laikantis pastarosios autorių grupės nuomonės, asmuo privalės priešintis, arba atiduoti plėšikams savo turtą. Tai reiškia, kad jis *privalės* pasinaudoti būtinąja gintimi, arba paaukoti savo vertybę. Tuo tarpu gynyba būtinąja gintimi visada siejama su padidintu pavojumi asmeniui, pasipriešinusiam užpuolikui. Be to, toks asmuo negali būti įsitikinęs jo veiksmų sėkmingumu ir jam pasipriešinimo metu gali būti padaroma žymiai didesnė žala negu ta, nuo kurios padarymo jis siekė apsiginti. Tai akivaizdžiai parodo, kad „asmens, kuris nusprendė išvengti pavojaus ne gynybos, siejamos su rizika jo gyvybei ir sveikatai, būdu, o padarydamas mažiau reikšmingą žalą trečiųjų asmenų interesams, elgesys atitinka būtinojo reikalingumo sampratą“[294].

Tuo tarpu, remiantis nepateisinamai griežtu įstatyminės nuostatos aiškinimu, galima būtų teigti, kad asmuo negalės pasinaudoti būtinuoju reikalingumu, tai yra, padaryti mažiau reikšmingą žalą tam, kad išgelbėtų didesnes vertybes, kol yra menkiausia galimybė gintis, tai yra, pasinaudoti būtinąja gintimi. Tačiau tokia išvada prieštarautų būtinosios ginties instituto prigimčiai, nes kaip teisingai rašė S.A. Domachinas „teoriškai toks požiūris reiškia, kad teisė gintis virsta pareiga gintis, kas savaime yra neteisinga“[295].

Remiantis ką tik pateikta analize, galima teigti, kad paskutiniosios grupės autorių nuomonė, jog būtinasis reikalingumas šalina baudžiamąją atsakomybę tik tuo atveju, jei gresiantis pavojus negalėjo būti pašalintas *jokiais kitais* būdais, yra neteisinga.

4.2.2. Padarytoji žala turi būti mažiau reikšminga už tą, kuri grėsė

Reikalavimas, nustatantis padarytos ir grėsusios žalos santykį, yra kita būtinojo reikalingumo teisėtumo sąlyga, apibūdinanti gresiančio pavojaus pašalinimą. Šia teisėtumo sąlyga siekiama kiek įmanoma apsaugoti asmenų, kurie paprastai nėra prisidėję prie pavojaus sudarymo ar atsiradimo, vertybes, nes, kaip jau buvo rašyta, šios vertybės yra tiek pat saugomos įstatymų, kaip ir tos, kurioms gresia pavojus. Be to būtent ši teisėtumo sąlyga labiausiai įtakoja būtinojo reikalingumo, kaip aplinkybės, šalinančios baudžiamąją atsakomybę, naudingumo visuomenei turinį. „Iš tikrųjų, kokia prasmė vieno gėrio apsaugojimui leisti nebaudžiamai daryti žalą kitam, lygiai tokiam pat gėriui“[296], juo labiau reikšmingesniam.

Pradedant nagrinėti šią teisėtumo sąlygą, reikia paminėti, kad šiame darbe pateiktas nagrinėjamos teisėtumo sąlygos pavadinimas, tai yra, „padarytoji žala turi būti mažiau reikšminga už tą, kuri grėsė“, skiriasi nuo pavadinimo, pateikto baudžiamajame įstatyme. 2000 m. LR BK 31 straipsnio 1 dalis formuluoja šios teisėtumo sąlygos pavadinimą kitaip, tai yra,

---

[294] Слуцкий И.И. Обстоятельства, исключающие уголовную ответственность. Леинград, 1956. с. 103.
[295] Домахин С.А. Крайняя необходимость по советскому уголовному праву. Москва, 1955. с. 46.
[296] Новое уголовное право России. Учебное пособие. Общая часть. Москва, 1996. с. 66.

„asmuo neatsako pagal baudžiamuosius įstatymus už veiką, kurią jis padarė siekdamas pašalinti jam pačiam, kitiems asmenims ar jų teisėms, visuomenės ar valstybės interesams gresiantį pavojų, jeigu šis pavojus negalėjo būti pašalintas kitomis priemonėmis ir *padaryta žala yra mažesnė už tą, kurios siekta išvengti*".

Matome, kad darbe pateikiama teisėtumo sąlygos formuluotė skiriasi nuo įstatyminės. Pirmiausia, vietoj „mažesnės" panaudotas „mažiau reikšmingos" žalos reikalavimas. Antra, vietoj žodžių „kurios siekta išvengti" naudojami žodžiai „kuri grėsė". Todėl dabar reikia pagrįsti tokius įstatymiškos formuluotės pakeitimus.

Gerai žinoma, kad būtinojo reikalingumo situacijose gali susidurti įvairios teisinės vertybės. Tą įvairumą gali sąlygoti kiekybiškai ir kokybiškai skirtingos apsaugomos ir pažeidžiamos vertybės. Pavyzdžiui, kad išgelbėtų skęstantį laivą, jo kapitonas įsako išmesti už borto dalį krovinio tam, kad palengvintų laivą; arba, siekiant užkirsti kelią gaisro plitimui, sugriaunamas svetimas garažas[297]; arba, G, vairuodamas AB „Pakruojo autotransportas" priklausantį autobusą PAZ 672, valstybinis Nr. ZSJ 943, bandydamas išvengti susidūrimo su tos pačios krypties eismo juostoje sustojusiu traktoriumi MTZ – 82, valstybinis Nr. LM 1706, su priekaba MMZ 771 „B", valstybinis Nr. LN 8213, išvažiavus į priešingos krypties eismo juostą, susidūrė su VĮ Pakruojo pirminės sveikatos priežiūros centrui priklausančiu specialiosios paskirties (greitosios pagalbos) automobiliu UAZ 396201, valstybinis Nr. AST 964. Buvo stipriai apgadintas pastarasis automobilis, jo vairuotojui P padarytas sunkus sveikatos sutrikdymas, automobilyje buvusiai keleivei J.J. – nesunkus sveikatos sutrikdymas, antrajam keleiviui S.J. – nežymus sveikatos sutrikdymas[298]. Ir pirmame, ir antrame pavyzdžiuose, siekiant apsaugoti vieną turtinį interesą, žala padaroma kitam turtiniam interesui, o trečiajame – siekiama apsaugoti keleivių sveikatą, padarant žalą kitų asmenų sveikatai. Be to, šios vertybės skiriasi tik kiekybiškai, dėl to nustatyti, kuri iš jų yra mažiau reikšminga ir mažesnė nesudaro jokių problemų.

Plačiau panagrinėsime trečiąjį pavyzdį. Jame autobuso vairuotojas G siekia apsaugoti keleivių sveikatą, pažeisdamas kitų asmenų sveikatą. Norint atsakyti į klausimą, ar padarytoji žala, tai yra, stipriai apgadintas automobilis UAZ 396201, valstybinis Nr. AST 964, kurio vairuotojui P buvo padarytas sunkus sveikatos sutrikdymas, automobilyje buvusiai keleivei J.J. – nesunkus sveikatos sutrikdymas, antrajam keleiviui S.J. – nežymus sveikatos sutrikdymas, buvo mažiau reikšminga už grėsusią, kuri galėjo atsirasti autobusui atsitrenkus į stovinčiojo

---

[297] Владимиров В.А., Ляпунов Ю.И. Обстоятельства, исключающие общественную опасность деяния. Советское уголовное право. Общая часть. Учебное пособие. Москва, 1970. с. 73 - 76.

[298] Kasacinė byla Nr. 2K – 450 / 2003 m.

traktoriaus priekabą, reikia įvertinti autobuso greitį, atstumą iki stovinčiojo traktoriaus priekabos ir pan.

Iš baudžiamosios bylos medžiagos paaiškėja, kad G važiavo ne didesniu kaip 40 km/h greičiu bei pastebėjo kelyje esančią kliūtį likus iki jos mažiau kaip 30 metrų. Tai reiškia, kad pradėjus stabdyti iškart, pastebėjus kliūtį, G vairuojamas autobusas žymiai sumažintų greitį ir susidūrimas su traktoriaus priekaba būtų gana lengvas. Pasirinkus tokį elgesio variantą, tikėtina, kad žymios žalos autobuso keleivių sveikatai nebūtų padaryta. Tuo tarpu autobuso vairuotojas G pasirinko kitą elgesio variantą.

G, norėdamas išvengti susidūrimo su traktoriaus priekaba, išvažiavo į priešingos krypties eismo juostą, nors žinojo, kad ja važiavo kitas automobilis. G, vairuotojas profesionalas (apie tai galima spręsti iš to, kad jis buvo keleivinio autobuso vairuotojas), turėjo suprasti, kad susidūrimas su priešprieša atvažiuojančiu automobiliu yra daug pavojingesnis negu susidūrimas su stovinčia kliūtimi. Pirmiausia todėl, kad susideda dviejų automobilių greičiai, tai reiškia, jog bendras greitis bus žymiai didesnis negu vieno autobuso. Antra, atvažiuojantis automobilis buvo „B“ kategorijos (iki 3,5 tonos), o tai reiškia, kad jo keleiviai lengviau pažeidžiami negu autobuso. Šie argumentai parodo, kad autobuso vairuotojas G suprato, arba galėjo ir privalėjo suprasti, jog automobilio UAZ vairuotojui ir keleiviams bus padaryta didesnė žala už tą, kuri galėjo atsirasti G pradėjus stabdyti ir atsitrenkiant į stovinčiojo traktoriaus priekabą.

Pateikta analizė parodo, kad autobuso vairuotojas G savo elgesiu pažeidė būtinojo reikalingumo teisėtumo sąlygą, pagal kurią padarytoji žala turi būti mažiau reikšminga už tą, kuri grėsė. Todėl, galima pilnai pritarti teismo išvadai, jog „nėra pagrindo išvadai, kad laiku pradėjus stabdyti susidūrimo išdavoje kiltų sunkesnės pasekmės negu tos, kurios realiai kilo“.

Reikia pastebėti, kad susiduriančios vertybės gali skirtis ir kiekybiškai, ir kokybiškai. Tokiais atvejais nustatyti, kuri iš jų yra mažiau reikšminga, o kuri labiau vertinga, tuo labiau mažesnė arba didesnė, nėra taip paprasta.

Kitais atvejais būtinojo reikalingumo situacijoje gali susidurti kokybiškai skirtingos vertybės. Pavyzdžiui, asmuo nevykdo jam paskirtų teismo įpareigojimų tam, kad gautų jam būtiną medicinos pagalbą. Dėl stipraus skausmo širdies srityje, migreninio galvos skausmo ir silpnumo V. Subačiaus sveikatai grėsė rimtas pavojus, iš kitos pusės, V. Subačius buvo teismo įpareigotas gyventi adresu Partizanų g. 156-8, Kaune, ir būti gyvenamojoje vietoje nuo 20.00 val. iki 07.00 val.[299] K. Bucio prekybos įmonės parduotuvės pardavėja I. Bucienė dėl grasinimo

[299] Baudžiamoji byla Nr. 1-974 / 2002 m.

daiktu, panašiu į pistoletą, nesutrukdė D. Domarkui ir T. Kleinaui užvaldyti K. Bucio prekybos įmonei priklausančio turto, dėl ko atsirado 710,5 Lt žala.[300]

Matome, kad abiejuose pavyzdžiuose vertybės, kurias bandoma išsaugoti, ir vertybės, kurioms gresia pavojus, skiriasi kokybiškai, pirmu atveju, tai valdymo tvarka (pagal 1961 m. BK) priešpastatyta V. Subačiaus sveikatai ir gyvybei, antru atveju – nuosavybė (pinigai ir alkoholiniai gėrimai už 710,5 Lt) priešpastatyta pardavėjos I.Bucienės sveikatai ir gyvybei. Nesunku pastebėti, kad pateiktuose pavyzdžiuose susiduriančios vertybės skiriasi kokybiškai, kartu apie kiekybinį jų palyginimą kalbėti sunku ir, mano nuomone, neįmanoma. Jei antrajame pavyzdyje padarytos ir išvengtos žalų santykis aiškus, tai yra, baudžiamojoje teisėje klasiškai susiformavo nuostata, kad žmogaus sveikata ir gyvybė yra žymiai reikšmingesnės vertybės už turtines, tai pirmasis pavyzdys nėra toks vienareikšmis ir labiau priklauso nuo situacijos aplinkybių. Todėl teisus yra teismas išteisinamajame nuosprendyje konstatavęs, kad „vienkartinis teismo įpareigojimo pažeidimas laikytinas mažesne žala už žmogaus sveikatą“[301].

Toks skirtingas būtinojo reikalingumo situacijose susiduriančių vertybių pobūdis parodo, kad toms vertybėms gresiančios ir padarytos žalos palyginimui negali užtekti kiekybinio rodiklio. Visiškai neįmanoma pamatuoti pažeisto teisingumo kiekio (apimties), taip pat ne visada įmanoma nustatyti kitus, pavyzdžiui, aplinkai padarytos žalos masto ir pan. Be to, kiekybinio rodiklio taikymą apsunkina tai, kad reikia palyginti numanomą ir realiai padarytą žalas. Tuo tarpu įstatyminė nagrinėjamos teisėtumo sąlygos formuluotė reikalauja, kad susiduriančioms vertybėms gresianti ir padaryta žala būtų palyginama kiekybiškai, nes reikalavimas padaryti *mažesnę* žalą, mano nuomone, atspindi būtent kiekybinį rodiklį.

Svarbu pastebėti, kad abiejų šių rodiklių, tai yra, kiekybinio ir kokybinio, išskyrimas turi didelę reikšmę nustatant padarytos ir grėsusios žalos santykį. Atvejais, kai gresia pavojus ir žala, šalinant tą pavojų, padaroma vienodo pobūdžio objektams, jas reikia lyginti remiantis tik kiekybiniu rodikliu. Pavyzdžiui, sugriaunamas tiltas per upę, kuris trukdo laisvam ledo judėjimui, dėl ko gali būti užtvindytas miestelis[302]. Tokiu atveju padaroma turtinė žala, tuo išvengiant didesnės turtinės žalos. Kitais atvejais, tai yra, kai gresia pavojus ir žala, šalinant tą pavojų, padaroma skirtingo pobūdžio objektams, jų reikšmei nustatyti turi būti naudojamas ir kiekybinis, ir kokybinis rodikliai. Pavyzdžiui, kiosko pardavėja V. Daukševič dėl grasinimo tuoj pat ir ateityje panaudoti prieš ją fizinį smurtą, atiduoda u žpuolikui jai patikėtą turtą, tai yra, 20 litų ir pakelį cigarečių „West“, kurių kaina – 5 litai.[303] Matome, kad pagal kokybinį rodiklį V.

---

[300] Kasacinė byla Nr. 2K-957 / 2001 m.
[301] Baudžiamoji byla Nr. 1-974 / 2002 m.
[302] Владимиров В.А., Ляпунов Ю.И. Обстоятельства, исключающие общественную опасность деяния. Советское уголовное право. Общая часть. Учебное пособие. Москва, 1970. с. 76.
[303] Baudžiamoji byla Nr. 1^{14}-773 1998 m.

Daukševič sveikata yra žymiai svarbesnė vertybė už kiosko savininkui priklausančią nuosavybę. Tačiau tai neleidžia teigti, kad bet kuriuo atveju kiosko savininkui priklausančios nuosavybės perdavimas bus pateisintas būtinojo reikalingumo nuostatomis. Tam turės įtakos, kokios žalos sveikatai padarymu buvo grasinama, tai yra, sveikatą reikės įvertinti remiantis kiekybiniu rodikliu. Jei buvo grasinama sukelti skausmą ar nežymiai sutrikdyti sveikatą, kiosko savininkui priklausančios nuosavybės perdavimo nebus galima pateisinti būtinojo reikalingumo nuostatomis. Tuo tarpu, jei buvo grasinama rimtesniais padariniais, kiosko savininkui priklausančios nuosavybės perdavimas, esant kitoms teisėtumo sąlygoms, atitiks būtinojo reikalingumo nuostatas.

Šiame darbe pateikiamas *mažiau reikšmingos* žalos reikalavimas leidžia įvertinti visus įmanomus gresiančios ir padarytos žalos atvejus. Be to, toks reikalavimas leis atsižvelgti į visas situacijos aplinkybes, kurios galės įtakoti gresiančios ir padarytos žalos pobūdį. Tuo tarpu mažesnės žalos padarymas reikalauja formalaus gresiančios ir padarytos žalos palyginimo.

Tokios pat nuomonės laikosi žinomas aplinkybių, šalinančių baudžiamąją atsakomybę, tyrinėtojas J.V. Baulinas. Jis teigia, kad nagrinėjant būtinojo reikalingumo nuostatas, reikia kalbėti „ne apie mažesnę žalą, o apie mažiau reikšmingą žalą, negu išvengtoji. Tai reiškia, kad padarytoji žala nebūtinai savo mastu turi būti mažesnė palyginus su pašalinama. Ji gali būti ir lygi, ir net didesnė – svarbu, kad savo visuomeninę reikšmę padarytoji žala būtų mažiau reikšminga už išvengtąją“[304].

Remiantis pasakytu, galima teigti, kad įstatyminis nagrinėjamos teisėtumo sąlygos apibrėžimas nėra tobulas ir turi būti koreguojamas. Todėl siūlau 2000 m. LR BK 31 straipsnio 1 dalyje vietoj žodžio „mažesnė“ įrašyti žodžius „mažiau reikšminga“.

Kitas 2000 m. LR BK 31straipsnio 1 dalies pateiktos nagrinėjamos teisėtumo sąlygos netikslumas, mano nuomone, slypi žodžiuose „kurios siekta išvengti“. Tokia įstatyminė formuluotė reikalauja, kad kiekvienu atveju asmuo, darantis žalą būtinojo reikalingumo nuostatomis, ne tik turėtų tiksliai apibrėžtą gresiančio pavojaus, tai yra, galimos žalos supratimą, bet ir, kad asmuo norėtų (turėtų tikslą) savo veiksmais pašalinti gresiantį pavojų visa apimtimi. Be to, tokia formuluotė reikalauja, kad būtų vertinama *padarytoji* ir *išvengtoji* žalos. Tačiau, mano nuomone, tai sąlygotų neteisingą būtinojo reikalingumo instituto nuostatų nepritaikymą daugeliu atvejų, kai gresiantis žalos atsiradimo pavojus susideda iš padarytos ir išvengtos žalų sumos. Todėl būtinojo reikalingumo situacijoje turi būti vertinama padarytoji ir grėsusi žala.

[304] Баулин Ю.В. Обстоятельства, исключающие преступность деяния. Харьков, 1991. с. 314.

Pavyzdžiui, tam, kad palengvintų ir tuo išgelbėtų skęstantį laivą, kapitonas įsako išmesti už borto krovinį.[305] Įsivaizduokime, kad krovinio vertė lygi arba viršija laivo vertę. Tokiu atveju, remiantis dabartine 2000 m. LR BK 31 straipsnio 1 dalies formuluote, kapitono veiksmų negalima pateisinti būtinojo reikalingumo nuostatomis, aišku, jei grėsmė buvo tik laivui, o ne įgulai ir pan. Nes savo veiksmais, tai yra krovinio išmetimu, kapitonas siekė išgelbėti savo laivą, o padarytoji žala (prarastas krovinys), pagal mūsų prielaidą ir įstatymo raidę, bus lygi ar net didesnė už išvengtąją.

Visiškai kitaip bus įvertinta situacija, jeigu mes lyginsime ne išvengtąją ir padarytąją, o gresiančią ir padarytąją žalas. Tokiu atveju, gresianti žala yra suprantama plačiau, tai yra, kaip padarytos ir išvengtos žalų suma. Pavyzdyje gresianti žala susideda iš krovinio *ir* laivo praradimo, o padarytoji tik iš krovinio praradimo. Remiantis tuo, galima teigti, kad kapitono įsakymas išmesti krovinį turi būti pateisinamas būtinojo reikalingumo nuostatomis.

Kitu pavyzdžiu gali būti situacija, kai asmuo, siekdamas sustabdyti gaisro plitimą ir išgelbėti savo gyvenamąjį namą, yra priverstas sugriauti svetimą gyvenamąjį namą. Tokioje situacijoje asmuo supranta, kad, jei jis būtų neatlikęs tų veiksmų, išdegtų visas kaimas, nes namai kaime buvo mediniai ir pastatyti labai arti vienas kito. Remiantis įstatymo formuluote, pirmasis nagrinėjamos teisėtumo sąlygos reikalavimas įvykdytas, tai yra, padaryta žala yra mažesnė, nes keli namai yra vertingesni už vieną. Tačiau jei asmuo, griaudamas svetimą gyvenamąjį namą, norėjo išgelbėti savo, o kiti namai jam buvo nesvarbūs, nors jis suprato, kad išgelbėdamas savo namą jis kartu išgelbės visą kaimą, mes turime konstatuoti antrojo teisėtumo sąlygos reikalavimo pažeidimą, nes tokiu atveju asmuo *siekė* išgelbėti lygiavertį turtą.

Taigi, remiantis analize, galima teigti, kad nagrinėjamos teisėtumo sąlygos įstatyminė formuluotė turi būti koreguojama ir šiuo atžvilgiu. Todėl 2000 m. LR BK 31 straipsnio 1 dalyje vietoj žodžių „kurios siekta išvengti“ siūlyčiau įrašyti žodžius „kuri grėsė“.

Atsižvelgiant į pateiktus argumentus, 2000 m. LR BK 31 straipsnio 1 dalis turi būti išdėstyta taip: „Asmuo neatsako pagal baudžiamuosius įstatymus už veiką, kurią jis padarė siekdamas pašalinti jam pačiam, kitiems asmenims ar jų teisėms, visuomenės ar valstybės interesams gresiantį pavojų, jeigu šis pavojus negalėjo būti pašalintas kitomis priemonėmis ir padaryta žala yra mažiau reikšminga už tą, kuri grėsė”.

Išsiaiškinus nagrinėjamos teisėtumo sąlygos turinį, tai yra, kokios žalos ir remiantis kokiais rodikliais turi būti vertinamos, reikia išspręsti dažnai baudžiamosios teisės teorijoje

[305] Владимиров В.А., Ляпунов Ю.И. Обстоятельства, исключающие общественную опасность деяния. Советское уголовное право. Общая часть. Учебное пособие. Москва, 1970. с. 73; Якубович М.И. Обстоятельства, исключающие общественную опасность и противоправность деяния. Москва, 1979. с. 58.

keliamą klausimą dėl galimybės pateisinti būtinojo reikalingumo nuostatomis kito žmogaus gyvybės atėmimą[306].

Mūsų baudžiamosios teisės doktrina neleidžia vieno žmogaus gyvybės išsaugoti kito žmogaus gyvybės sąskaita. Pavyzdžiui, sankryžoje sustojus sunkvežimiui, vaikai užlipdavo ant jų kėbulų ir nuvažiavę kelis metrus nušokdavo. Vienas vaikas, lipdamas ant kėbulo, atsidūrė tarp sunkvežimio sparno ir rato. Sunkvežimio vairuotojas I, išgirdęs šauksmą, sustojo pamatęs, kas atsitiko, norėjo padėti vaikui, tačiau jį užpuolė staiga pasirodęs vaiko tėvas. I pasislėpė sunkvežimio kabinoje, tačiau vaiko tėvas strypu išdaužė priekinį stiklą ir norėjo nudurti I. Pastarasis, norėdamas išgelbėti savo gyvybę, įjungė pavarą ir pradėjo važiuoti, tuo nužudydamas užstrigusį vaiką.[307]

Matome, kad pateiktoje situacijoje I gyvybė buvo priešpastatyta įstrigusio vaiko gyvybei. Tai reiškia, kad susidūrė dvi ir kokybiniu, ir kiekybiniu požiūriu absoliučiai vienodos reikšmės įstatymo saugomos vertybės. Todėl I, nužudydamas vaiką, padarė lygiavertę grėsusiai žalą, o tai negali būti pateisinama būtinuoju reikalingumu.

Taip pat reikia pastebėti, kad vaiko sveikatos būklė iki jo nužudymo negali pakeisti situacijos vertinimo. Baudžiamojoje teisėje žmogaus gyvybės, kaip įstatymo saugomos vertybės, visiškai neįtakoja nei sveikatos būklė, nei turimi fiziniai trūkumai, nei kitos aplinkybės. Todėl jei iki vaiko nužudymo jo sveikatai buvo padaryta net ir pati sunkiausia žala, jo gyvybė kokybiškai išliko lygiavertė I gyvybei, ir situacijos vertinimas nepasikeistų.

Visiškai kitaip turi būti vertinamos situacijos, kai vieno žmogaus gyvybės sąskaita išsaugojamos dvi ir daugiau žmonių gyvybių. Pavyzdžiui, pertvarų uždarymas povandeniniame laive, kuriam gresia vandens įsiveržimas, yra būtinas laivui išgelbėti, kuomet nužudomas tokiu būdu uždaromas jūreivis[308]; arba gelbėjimosi valties vadas neleidžia į ją įlipti skęstančiajam, nes valtis perkrauta ir, įlipus dar vienam žmogui, paskęs[309]. Šiose situacijose ir jūreivio, ir skęstančiojo gyvybės kokybiškai niekuo nesiskiria nuo išgelbėjamų žmonių gyvybių. Tačiau kiekybiniu rodikliu vieno jūreivio ar vieno skęstančiojo gyvybės yra mažiau reikšmingos už visame povandeniniame laive ar gelbėjimosi valtyje esančių žmonių gyvybes. Tokios situacijos, kuriose aiškiai matosi, kad vieno asmens gyvybė paaukojama daugelio žmonių gyvybėms išsaugoti, nesukelia didesnių diskusijų.

Prieštaravimus baudžiamosios teisės teorijoje sukelia atvejai, kai vieno žmogaus gyvybė išsaugojama kito žmogaus gyvybės sąskaita. Kai tuo tarpu gresiantis pavojus susideda iš

---

[306] Šis klausimas buvo minėtas trečioje šio darbo dalyje.
[307] Козак В.Н. Вопросы теории и практики крайней необходимости. Саратов, 1981. с. 94.
[308] Hans-Heinrich Jescheck, Thomas Weigend Lehrbuch des Strafrechts. Allgemeiner Teil. Fünfte Auflage. Berlin, 1996. p. 361.
[309] Паше-Озерский Н.Н. Необходимая оборона и крайняя необходимость. Москва, 1962. с. 167.

pavojaus abiejų žmonių gyvybėms sumos. Pavyzdžiui, alpinistas, pakibęs virš bedugnės, nupjauna virvę, prie kurios galo pririštas antrasis alpinistas, kuris nutrūko ir tempia paskui save pirmąjį[310].

Pateiktame pavyzdyje žala gresia dviejų alpinistų gyvybėms; padarytoji žala yra antrojo alpinisto mirtis, o išvengtoji, pirmojo alpinisto išsaugota gyvybė. Jei nagrinėdami situaciją, mes vertintumėm padarytąją ir išvengtąją žalas, prieitumėm išvados, kad jos yra lygiavertės. Tai reikštų, kad antrojo alpinisto gyvybės atėmimas negali būti pateisinamas būtinojo reikalingumo nuostatomis. Tokios pat nuomonės laikomasi Vokietijos baudžiamojoje teisėje. Pavyzdžiui, J. Wesselas rašo, kad „kito asmens nužudymas aktyviu veikimu negali būti pateisintas būtinojo reikalingumo būkle, bet pagal § 35 gali būti laikomas kaltę švelninančia aplinkybe [...], tai galioja ir vadinamaisiais „pavojų susijungimo“ atvejais, kai nukentėjusiojo gyvybės vis tiek neįmanoma išsaugoti, ir jam gyvenimas sutrumpinamas siekiant išgelbėti kitus.“[311] Tačiau būtinojo reikalingumo institutui reikia nustatinėti padarytos ir grėsusios žalų santykį. Šis santykis parodo, kad padarytoji žala yra antrojo alpinisto mirtis, o grėsusi – dviejų alpinistų mirtis. Todėl, remiantis kiekybiniu rodikliu, nagrinėjamoje situacijoje, padarytoji žala atitinka būtinojo reikalingumo nuostatas.

Tokiu pat būdu gali būti pateisinama ir mažiau reikšminga išvengtoji, palyginus su padarytąja, žala. Pavyzdžiui, pertvarų uždarymas povandeniniame laive, kuriam gresia vandens įsiveržimas, yra būtinas laivui išgelbėti, kuomet nužudomi tokiu būdu uždaromi jūreiviai.[312] Įsivaizduokime, kad uždarytų jūreivių yra 30, o išgelbėtų – tik 20. Tokiu atveju, padarytoji žala yra 30 jūreivių mirtis, išvengtoji žala yra 20 jūreivių išsaugotos gyvybės. Tačiau lyginti reikia ne padarytąją ir išvengtąją, o padarytąją (30 jūreivių mirtis) ir grėsusią (30+20=50 jūreivių mirtis) žalas.

Taigi matome, kad žmogaus gyvybės atėmimas gali būti pateisinamas būtinuoju reikalingumu. Svarių argumentų, prieštaraujančių šiai išvadai surasti nepavyko, nors kai kurie autoriai[313] savo darbuose laikosi priešingos pozicijos.

Baudžiamosios teisės literatūroje dažnai keliamas klausimas, ar asmuo, veikiantis būtinojo reikalingumo sąlygomis ir turintis kelis gresiančio pavojaus pašalinimo variantus, turi

---

[310] Pavyzdys tapo klasikiniu ir minimas daugelio autorių darbuose, pavyzdžiui: Шаргородский М.Д. Преступления против жизни и здоровья. Москва, 1948. с. 233; Бородин С.В. Обстоятельства, исключающие производство по уголовному делу. // Ученые записки ВИЮН. Вып. 13. Москва, 1961. с. 71; Владимиров В.А., Ляпунов Ю.И. Обстоятельства, исключающие общественную опасность деяния. Советское уголовное право. Общая часть. Учебное пособие. Москва, 1970. с. 81; Баулин Ю.В. Обстоятельства, исключающие преступность деяния. Харьков, 1991. с. 320 ir kt.

[311] Wessels J. Baudžiamoji teisė. Bendroji dalis. Baudžiamoji veika ir jos struktūra. Vilnius, 2003. p. 108.

[312] Hans-Heinrich Jescheck, Thomas Weigend Lehrbuch des Strafrechts. Allgemeiner Teil. Fünfte Auflage. Berlin, 1996. p. 361.

[313] Бородин С.В. Обстоятельства, исключающие производство по уголовному делу. // Ученые записки ВИЮН. Вып. 13. Москва, 1961. с. 70-72; Якубович М.И. Обстоятельства, исключающие общественную опасность и противоправность деяния. Москва, 1979. с. 59-60; Портнов И.П. Крайняя необходимость в свете нового уголовного законодательства. // Журнал Российского права. Москва, 1998. № 4/5. с. 102-103.

pasirinkti tokį gresiančio pavojaus pašalinimo būdą, kuris daro mažiausiai žalos, ar pateisinamas yra bet koks būdas, kai padarytoji žala yra mažiau reikšminga už grėsusią. Baudžiamosios teisės teorijoje galima sutikti kelias nuomones šiuo klausimu.

Pirmiausia, reikia paminėti žinomą Rusijos baudžiamosios teisės mokslininką V.F. Kiričenko, kuris teigė, kad tokiais atvejais „iš turimų variantų asmuo turi pasirinkti tą, kuris padaro mažiausią žalą“[314]. Tokią nuostatą autorius bando aiškinti per žalos padarymo, būtinojo reikalingumo situacijoje, neišvengiamumą, Jo nuomone, neišvengiama yra tik pati mažiausia žala iš visų galimų[315]. Tačiau tokia išvada neišplaukia iš žalos neišvengiamumo. Reikia pastabėti, kad literatūroje pavyko rasti tik vieną autorių, besilaikantį tokios pozicijos.

Panašios nuomonės laikosi žinomas aplinkybių, šalinančių baudžiamąją atsakomybę, tyrinėtojas J.V. Baulinas. Tačiau pastarasis kiek sukonkretina pateiktą V.F. Kiričenko poziciją. J.V. Baulinas būtinumą pasirinkti mažiausią žalą darančią veiką sieja su asmens suvokimu, kad jis turi kelis būdus gresiančiam pavojui pašalinti, ir tie būdai daro skirtingo masto žalą. Jis teigia, kad „jei subjektas turi kelis žalos padarymo variantus (ir juos supranta), tai yra, pagrįsta reikalauti iš jo daryti būtent mažiausią žalą su sąlyga, kad jos visiškai pakanka nustatytam tikslui pasiekti“[316].

Dauguma baudžiamosios teisės mokslininkų[317] laikosi nuomonės, jog „visiškai nebūtina, kad padarytoji žala būtinai būtų mažiausia iš tos galimos žalos, kuri galėjo būti padaryta esamo pavojaus pašalinimui“[318]. Tokios nuomonės pagrindimui literatūroje galima surasti kelis argumentus.

Pirmiausia, jei laikytis prieš tai pateiktų autorių pozicijos, tampa neaišku, ar visą žalą, padarytą būtinojo reikalingumo sąlygomis, laikyti nepateisinamą, ar tik ta dalimi, kuria ji viršija mažiausią žalą. Pavyzdžiui, asmuo, gelbėdamasis nuo užpuolikų, gali pasirinkti, ar pasinaudoti svetimu automobiliu, ar svetimu motociklu, kuris yra pigesnis. Tokiu atveju, jeigu asmuo pasinaudoja automobiliu, jo veiksmai padarys didesnę žalą mašinos savininkui. Todėl nepateisinama žala turėsime pripažinti automobilio vertę, arba žalos nustatymui turėsime nuo automobilio vertės atimti motociklo vertę. Visos automobilio vertės pripažinti neteisėta negalime, nes motociklo vertės žala galėjo būti padaroma. Tačiau tik skirtumo pripažinimui nepateisinamu pritarti taip pat negalime, nes kaip teisingai pastebėjo A.N. Trajninas, „kai tik įstatymo apibrėžti reikalavimai pažeidžiami (pavyzdžiui, sunaikinti didžiuliai pastatai nedidelio

---

[314] Кириченко В.Ф. Значение ошибки по советскому уголовному праву. Москва, 1952. с. 87.
[315] Plačiau: Кириченко В.Ф. Значение ошибки по советскому уголовному праву. Москва, 1952. с. 87.
[316] Баулин Ю.В. Обстоятельства, исключающие преступность деяния. Харьков, 1991. с. 319.
[317] Pvz.: Слуцкий И.И. Обстоятельства, исключающие уголовную ответственность. Ленинград, 1956. с. 104; Якубович М.И. Обстоятельства, исключающие общественную опасность и противоправность деяния. Москва, 1979. с. 59; Шурдумов А.Ю. Понятие обстоятельств, исключающих преступность деяния. Нальчик, 2000. с. 47. ir kt.
[318] Пионтковский А.А. Учение о преступлении. Москва, 1961. с. 462.

fligelio išsaugojimui), veiksmai, atlikti būtinojo reikalingumo sąlygomis, įgauna neteisėtumo pobūdį, sudarant visumoje (o ne kažkokia „viršijančia“ dalimi) nusikaltimo sudėtį ir užtraukia bausmę“[319].

Antra, reikalavimas padaryti mažiausią žalą, sąlygotų būtinybę kiekvienu atveju įsitikinti, kad nėra būdo darančio dar mažesnę už pasirinktą žalą. Be to, būtinojo reikalingumo situacijoje gali nebūti pakankamai laiko visų turimų elgesio variantų palyginimui. Todėl reikalavimas (nustatant mažiausiai įmanomos žalos sąlygą) tai atlikti žymiai sumažins asmens, veikiančio tokiomis sąlygomis, veikos operatyvumą ir efektyvumą, dėl ko labiau nukentės įstatymo saugomos vertybės. Be to, toks reikalavimas neigiamai atsilieps asmenų pasiryžimui imtis tokių veiksmų.

Trečia, baudžiamasis įstatymas nenustato reikalavimo, kad žala, padaryta būtinojo reikalingumo sąlygomis, būtų mažiausia iš visų įmanomų. Todėl nagrinėjamos nuostatos pripažinimas „sąlygos tokį apribojimą, kuris sudaro galimybę ginčyti būtinąjį reikalingumą, nepriklausomai nuo visų įstatymo numatytų šio instituto požymių buvimo“[320].

Reikia pastebėti, kad jei asmuo pasirenka tokį elgesio būtinojo reikalingumo situacijoje variantą, kuris daro mažiausią iš visų įmanomų žalų, tai parodo tokio elgesio aukščiausią naudingumą visuomenei. Tačiau nepanaikina galimybės kitas veikas pripažinti teisėtomis.

Taigi, remiantis analize galima teigti, kad žala, padaryta būtinojo reikalingumo sąlygomis, turi būti mažiau reikšminga už tą, kuri grėsė, tačiau nebūtinai mažiausia iš visų galimų.

Būtinojo reikalingumo sąlygomis susiduriančių vertybių ir susidūrimo aplinkybių įvairumas yra toks ženklus, kad neįmanoma pateikti išsamios klasifikacijos, leidžiančios nustatyti, kokios iš jų ir kokiomis sąlygomis yra reikšmingesnės. Todėl dabar reikia aptarti padarytos ir grėsusios žalos santykio nustatymo kriterijus. Šis klausimas yra labai aktualus, nes šių kriterijų nustatymas turi didelę reikšmę ir būtinojo reikalingumo teorijai, ir šio instituto nuostatų taikymui praktinėje teisėsaugos įstaigų veikloje.

Baudžiamosios teisės teorijoje vyrauja nuomonė, kad klausimas, kokią žalą laikyti labiau reikšminga, o kokią – mažiau reikšminga, turi būti sprendžiamas kiekvienu konkrečiu atveju, priklausomai nuo situacijos aplinkybių[321]. Tam turi įtakos pažeistos ir išsaugotos

---

[319] Трайнин А.Н. Состав преступления по советскому уголовному праву. Москва, 1951. с. 345.
[320] Слуцкий И.И. Обстоятельства, исключающие уголовную ответственность. Ленинград, 1956. с. 104.
[321] Pvz.: Klimka A. Aplinkybės, pašalinančios veikos pavojingumą visuomenei. Vilnius, 1966. p. 25; Baudžiamoji teisė. Bendroji dalys. Vilnius, 1998. p. 228; Ткаченко В. Крайняя необходимость. // Социалистическая законность. Москва, 1981. № 10. с. 35; Якубович М.И. Обстоятельства, исключающие общественную опасность и противоправность деяния. Москва, 1979. с. 59 ir kt.

vertybės svarba, grėsusio pavojaus pobūdis, padariniai, kurie galėjo atsirasti nepašalinus pavojaus ir pan.

Vertinant būtinojo reikalingumo sąlygomis padarytos ir grėsusios žalos santykį, pirmenybė turi būti teikiama objektyviam kriterijui. „Objektyvus įvertinimas sąlygoja padarytos ir pašalintos žalos reikšmės nustatymą ne tik tiems asmenims, kuriuos ta žala betarpiškai paliečia; toks įvertinimas padeda nustatyti, ar galima veiksmą traktuoti kaip visuomenei naudingą, o ne naudingą ar žalingą konkrečiam asmeniui“[322]. Nes būtent objektyvus kriterijus nukreipia padarytos ir grėsusios žalos vertintoją į visuomenėje susiformavusią vertybių sistemą, kuri yra pagrindinis veiksmų, atliktų būtinojo reikalingumo sąlygomis, matas. Tačiau, vertinant situacijas remiantis vien objektyviu kriterijumi, sąlygotų arba objektyvų pakaltinimą, arba neteisingą baudžiamosios atsakomybės pašalinimą.

Todėl, vertinant būtinojo reikalingumo sąlygomis padarytos ir grėsusios žalos santykį, privalu atsižvelgti ir į subjektyvųjį kriterijų. Subjektyvusis kriterijus parodo, ar asmuo supranta, kad daro mažesnę žalą didesnės gresiančios žalos pašalinimui. Čia galimi du variantai. Pirmu atveju, asmuo, veikiantis būtinojo reikalingumo sąlygomis, darydamas didesnę žalą, mano, kad daro mažesnę. Tokiu atveju, klausimas, ar šį asmenį trauksime baudžiamojon atsakomybėn, sprendžiamas priklausomai nuo subjektyvaus kriterijaus turinio. Jei asmuo turėjo ar galėjo numatyti, kad savo veiksmais daro didesnę žalą negu tą, kuriai nori užkirsti kelią, asmuo bus traukiamas baudžiamojon atsakomybėn už neatsargų padarinių sukėlimą (jei tokia atsakomybė numatyta). Jei asmuo negalėjo ir neturėjo suprasti, kad daroma žala yra reikšmingesnė – asmuo netraukiamas baudžiamojon atsakomybėn, nes jo veikoje nėra kaltės.

Antru atveju, asmuo mano, kad daro didesnę žalą, nors objektyviai ji yra mažesnė. Tokiu atveju asmens veiksmai traktuojami kaip tyčinis padarinių sukėlimas, nes asmuo nesiekė atlikti visuomenei naudingos veikos. Naudingumą visuomenei veika įgauna atsitiktinai ir tai negali turėti reikšmės baudžiamajam teisiniam vertinimui.

Taigi, vertinant būtinojo reikalingumo sąlygomis padarytos ir grėsusios žalos santykį, būtina atsižvelgti ir į objektyvų, ir į subjektyvų kriterijus. Tačiau pirmenybė turi būti taikoma objektyviam kriterijui.

Baudžiamosios teisės literatūroje dažnai keliamas klausimas, ar nuostata, kad būtinojo reikalingumo sąlygomis padarytoji žala turi būti mažiau reikšminga už grėsusią, yra absoliuti, ar turi tam tikrų ypatumų. Todėl reikia išspręsti klausimą, ar įmanomos situacijos, kai būtinajame reikalingume padaroma žala yra lygi ar net didesnė už grėsusią.

---

[322] Домахин С.А. Крайняя необходимость по советскому уголовному праву. Москва, 1955. с. 56-57.

Baudžiamosios teisės mokslas nepripažįsta galimybės pašalinti įstatymo saugomoms vertybėms gresiančio pavojaus, padarant labiau reikšmingą žalą kitoms įstatymo saugomoms vertybėms. Tokiai nuomonei negalima nepritarti, nes veikoje, darančioje labiau reikšmingą žalą, nėra naudingumo visuomenei, tai yra, visuomenė nėra suinteresuota mažesnės vertybės išsaugojimu didesnės sąskaita. Todėl baudžiamoji atsakomybė tokiais atvejais turi kilti bendrais pagrindais.

Šiuolaikinėje baudžiamojoje teisėje galima sutikti ir priešingą nuomonę, kuri atskirais atvejais leidžia netraukti asmens baudžiamojon atsakomybėn, kai jis būtinojo reikalingumo sąlygomis padaro labiau reikšmingą žalą už tą, kuri grėsė. Tokia nuostata, mano nuomone, įtvirtinta Rusijos BK 39 straipsnio, numatančio būtinąjį reikalingumą, 2 dalyje: „būtinojo reikalingumo ribų peržengimu pripažįstamas žalos, aiškiai neatitinkančios gresiančio pavojaus pobūdžio bei laipsnio ir aplinkybes, kurioms esant buvo šalinamas pavojaus padarymas, kai nurodytiems interesams buvo padaryta lygiavertė ar labiau reikšminga negu išvengtoji žala. *Toks viršijimas sąlygoja baudžiamąją atsakomybę tik tyčinės žalos padarymo atvejais*[323]“. Tokia nuostata reiškia, kad neatsargus bet kokios žalos padarymas būtinojo reikalingumo situacijoje nelaikomas būtinojo reikalingumo ribų peržengimu ir yra prilyginamas teisėtam būtinajam reikalingumui. Todėl yra nesuprantama profesoriaus N.A. Lopašėnko nuomonė, kad būtinojo reikalingumo sąlygomis padaryta žala „dėl tiesioginės įstatymo nuorodos, negali būti ne tik didesnė, bet net lygi tai žalai, kurią pavyko pašalinti“[324]. Tačiau, reikia pažymėti, kad ši Rusijos BK nuostata yra nauja, tai yra, ji atsirado 1996 metais priėmus naująjį BK, ir jos teorinis pagrindimas nėra pakankamai išvystytas. Todėl šios nuostatos turinio supratimas yra kiek apsunkintas.

Vokietijos BK taip pat leidžia būtinojo reikalingumo sąlygomis padaryti ir lygiavertę, ir labiau reikšmingą žalą. Tokią išvadą galima padaryti panagrinėjus Vokietijos BK § 34, numatantį pateisinamą būtinąjį reikalingumą, ir § 35, numatantį būtinąjį reikalingumą, kuris pašalina arba sušvelnina kaltę. Jei § 34 nustato, kad „kas atlieka [...] veikia teisėtai, jeigu vertinant priešpastatytus interesus, taip pat atitinkamų teisinių vertybių ir jiems gresiančio pavojaus laipsnio, ginamas interesas *ženkliai viršija* pažeistąjį“[325], tai § 35 tokio reikalavimo neturi: „kas atlieka veiką akivaizdaus, kitaip nepašalinamo pavojaus gyvybei, sveikatai ar laisvei sąlygomis tam, kad nukreiptų pavojų nuo savęs, nuo giminių arba nuo artimųjų, veikia nekaltai“, o tai leidžia teigti, jog § 35 leidžia daryti mažiausiai lygiavertę žalą.

---

[323] Paryškinta mano.
[324] Российское уголовное право. Общая часть. Москва, 2003. с. 367-368.
[325] Plačiau žiūrėti: priedas Nr. 1.

Su nuostata, kad didesnės žalos padarymas, siekiant pašalinti mažiau reikšmingos žalos atsiradimo pavojų, negali būti pateisinamas būtinojo reikalingumo nuostatomis sutinka daugelis baudžiamosios teisės teoretikų. Labiau ginčytinas yra lygiavertės grėsusiai žalos padarymas. Dalis autorių laikosi nuomonės, kad lygiavertės žalos padarymas pilnai atitinka būtinojo reikalingumo nuostatas. Tarp tokių autorių galima paminėti N.S. Tagancevą, V.N. Kozaką ir V.N. Vinokurovą.

Savo nuomonę N.S. Tagancevas ir V.N. Vinokurovas aiškina remiantis asmens, veikiančio būtinojo reikalingumo nuostatomis, subjektyvaus vertinimo kriterijumi. Jie laiko priimtinu, natūraliu tai, kad asmeniui, darančiam žalą būtinojo reikalingumo sąlygomis, jo vertybės visada bus svarbesnės už analogiškas svetimas vertybes[326]. Tačiau daromos ir grėsusios žalos santykio nustatymas remiantis vien subjektyviu kriterijumi negali būti taikomas būtinojo reikalingumo institutui. Subjektyvaus ir objektyvaus kriterijų reikšmė, vertinant daromos ir grėsusios žalos santykį, buvo pateikta kiek anksčiau.

Todėl teisūs yra tie autoriai, kurie būtinojo reikalingumo nuostatomis leidžia pateisinti tik mažiau reikšmingos žalos padarymą[327]. Tam galima pritarti dėl kelių priežasčių.

Pirmiausia, baudžiamasis įstatymas nustato, kad žala, padaryta būtinojo reikalingumo sąlygomis, turi būti mažiau reikšminga už tą, kuri grėsė. Tokia įstatyminė nuostata neleidžia būtinuoju reikalingumu pateisinti lygiavertės, tuo labiau, reikšmingesnės žalos padarymo.

Antra, tokia įstatyminė nuostata verčia remtis objektyviu kriterijumi vertinant padarytos ir grėsusios žalos santykį. Tai pilnai atitinka tradiciškai baudžiamosios teisės teorijoje susiformavusią nuomonę.

Trečia, visuomenėje yra susiformavusi bendra, objektyvi vertybių sistema, kuri atitinka visuomenės kultūrinį, ekonominį, politinį ir kitokį išsivystymą. Todėl tik objektyviai labiau reikšmingos vertybės išsaugojimas, paaukojant mažiau reikšmingą, gali būti pripažintas naudingu visuomenei.

Kitas klausimas, kurį būtina aptarti, tai nepavykusio būtinojo reikalingumo baudžiamojo teisinio vertinimo problema. Nepavykusiu būtinuoju reikalingumu laikysime atvejus, kai asmuo tikisi, jog padarydamas tam tikrą žalą, užkirs kelią labiau reikšmingos žalos atsiradimui, bet to pasiekti nepavyksta. Tokiose situacijose atsiranda dvi žalos: žala, kurios

---

[326] Винокуров В.Н. Крайняя необходимость как обстоятельство, исключающее преступность деяния. Автореферат диссертации кандидата юридических наук. Рязань, 1999. с. 19; Таганцев Н.С. Русское уголовное право. Лекции. Часть общая. Т. 1. Москва, 1994. с. 221.

[327] Pvz.: Klimka A. Aplinkybės, pašalinančios veikos pavojingumą visuomenei. Vilnius, 1966. p.25; Baudžiamoji teisė. Bendroji dalys. Vilnius, 1998. p. 228-229; Владимиров В.А., Ляпунов Ю.И. Обстоятельства, исключающие общественную опасность деяния. Советское уголовное право. Общая часть. Учебное пособие. Москва, 1970. с. 81; Уголовное право Российской Федерации. Общая часть. Москва, 1999. с. 309-310 ir kt.

pašalinimui buvo atlikti tam tikri veiksmai (neveikimas), ir tų veiksmų (neveikimo) pasekoje atsiradusi žala.

Šią problemą savo darbuose minėjo A. Klimka, S.A. Domachinas, V.N. Kozakas ir A.J. Šurdumovas[328]. Išskyrus V.N. Kozaką, šių autorių nuomone, bet koks atvejis, kai asmeniui, padariusiam tam tikrą žalą, siekiant tuo būdu išvengti didesnės žalos, nepavyko išvengti tos didesnės žalos, negali būti traktuojamas kaip būtinasis reikalingumas. Ir tik situacijose, kai asmuo nenumatė ir negalėjo numatyti, kad didesnės žalos pašalinti nepavyks, jis netraukiamas baudžiamojon atsakomybėn dėl kaltės nebuvimo.

Tuo tarpu V.N. Kozako nuomone, baudžiamoji atsakomybė nepašalinama „tik esant subjekto lengvabūdiškumui“[329]. Visais kitais atvejais autorius tokias veikas laiko teisėtomis. Tai reiškia, kad V.N. Kozakas tokias veikas prilygina būtinajam reikalingumui.

V.N. Kozako nuomonei galima pritarti, nes sunku įsivaizduoti, kad veika, kai asmuo tikisi, jog padarydamas tam tikrą žalą, užkirs kelią labiau reikšmingos žalos atsiradimui, bet to pasiekti nepavyksta, gali būti laikoma pavojinga visuomenei, nors ir nebaudžiama.

Pavyzdžiui, L išgirdo K, kuris maudėsi upėje ir pradėjo skęsti, šauksmus. Pats nemokėdamas plaukti, pribėgo prie šalia paliktos, pakrautos maišais su cukrumi valties, išmetė tris maišus į vandenį ir, nustūmęs valtį nuo kranto, nuplaukė link K. Tačiau, nespėjus L priplaukti, K nuskendo. Tokiu atveju L veiksmai, tai yra, svetimos valties paėmimas ir trijų maišų cukraus sunaikinimas, turi aiškiai naudingą visuomenei pobūdį, nes buvo nukreipti į K gyvybės išgelbėjimą. Tuo tarpu kalbėti apie kaltės nebuvimą, atliktų veiksmų atžvilgiu, nėra pagrindo.

Reikia pastebėti, kad Lietuvos baudžiamojoje teisėje šį klausimą minėjo tik A. Klimka. Vieninteliu jo argumentu, kurio pagrindu atvejus, kai asmuo tikisi, jog padarydamas tam tikrą žalą, užkirs kelią labiau reikšmingos žalos atsiradimui, bet to pasiekti nepavyksta, jis laiko atliktais be kaltės, yra tai, kad tokios situacijos „neatitinka trečiosios sąlygos, kuri reikalauja didesnės žalos išvengimo ne kaip motyvo mažesnei žalai padaryti, o kaip objektyvaus fakto“[330]. Toks argumentas reiškia, kad A. Klimka preziumuoja baudžiamojo įstatymo reikalavimą, kad visais būtinojo reikalingumo atvejais didesnė žala būtų privalomai pašalinama paaukojant mažiau reikšmingą vertybę. Tačiau toks baudžiamojo įstatymo reikalavimas neseka iš straipsnio, numatančio būtinąjį reikalingumą, dispozicijos. Nei 1961 metų BK, nei 2000 m. LR BK, remiantis loginiu bei lingvistiniu aiškinimu, neturi tokio reikalavimo. 1961 metu ir

---

[328] Klimka A. Aplinkybės, pašalinančios veikos pavojingumą visuomenei. Vilnius, 1966. p. 26; Домахин С.А. Крайняя необходимость по советскому уголовному праву. Москва, 1955. с. 59; Козак В.Н. Вопросы теории и практики крайней необходимости. Саратов, 1981. с. 96-97; Шурдумов А.Ю. Понятие обстоятельств, исключающих преступность деяния. Нальчик, 2000. с. 46.

[329] Козак В.Н. Вопросы теории и практики крайней необходимости. Саратов, 1981. с. 97.

[330] A.Klimka Aplinkybės, pašalinančios veikos pavojingumą visuomenei. Vilnius, 1966. p. 26.

2000 m. LR BK būtinojo reikalingumo formuluotėse kalbama apie *siekimą* pašalinti pavojų, o ne apie pašalintą pavojų. Be to 2000 m. LR BK 31 straipsnio 1 dalies formuluotėje kalbama apie žalą, „kurios *siekta* išvengti“, o ne apie žalą, kurios *buvo* išvengta.

Atvejų, kai asmuo tikisi, jog padarydamas tam tikrą žalą, užkirs kelią labiau reikšmingos žalos atsiradimui, bet to pasiekti nepavyksta, nepriskyrimas būtinojo reikalingumo institutui, turės neigiamos įtakos šio instituto efektyvumui. Tokį teiginį pailiustruosiu jau minėtu pavyzdžiu, kai L išgirdo K, kuris maudėsi upėje ir pradėjo skęsti, šauksmus. Pats nemokėdamas plaukti, pribėgo prie šalia paliktos, pakrautos maišais su cukrumi valties, išmetė tris maišus į vandenį ir, nustūmęs valtį nuo kranto, nuplaukė gelbėti K. Tokioje situacijoje, prieš maišų su cukrumi išmetimą bei svetimos valties paėmimą, L turėjo rimtai apsvarstyti, ar tikrai spės priplaukti prie K ir jį išgelbėti. Suprantama, jog toks apsvarstymas galėtų sąlygoti L atsisakymą savo naudingo visuomenei ketinimo išgelbėti K, nes L pabijotų pasekmių. Kita vertus, toks apsvarstymas atimtų dalį laiko, kuris galėjo būti skirtas K gelbėjimui.

Nepavykusio būtinojo reikalingumo problemos sprendimas yra problematiškas ir mažai nagrinėtas baudžiamosios teisės teorijoje. Tuo tarpu šios problemos sprendimas turėtų didelę reikšmę ir baudžiamosios teisės teorijai, ir praktikai. Todėl, nepavykusio būtinojo reikalingumo atveju reikia vadovautis taisykle, kad būtinuoju reikalingumu taip pat pripažįstami atvejai, kai veiksmai (neveikimas), atlikti tikslu pašalinti pavojų, nepasiekė savo tikslo ir žala atsirado nepriklausomai nuo asmens, tikėjusio jį pašalinti, pastangų. „Tikėjimas“ tokiu atveju turi būti paremtas asmens elgesio objektyvia galimybe pašalinti atsiradusį pavojų. Tas tikėjimas negali būti paremtas burtais, horoskopų prognozėmis ir pan.

Todėl šiuo atžvilgiu, yra pranašesnis Baltarusijos BK, kuris tiesiogiai reglamentuoja nepavykusį būtinąjį reikalingumą. Baltarusijos BK 36 straipsnio, numatančio būtinąjį reikalingumą, 2 dalis nustato, kad „būtinojo reikalingumo būsena taip pat pripažįstama atveju, kai veiksmai, atlikti tikslu pašalinti pavojų, nepasiekė savo tikslo ir žala atsirado nepriklausomai nuo asmens, sąžiningai tikėjusio jį pašalinti, pastangų“.

4.2.3. „Žalos padarymas trečiajam asmeniui“ kaip būtinojo reikalingumo problema

Būtinojo reikalingumo teorijoje dažnai išskiriama dar viena teisėtumo sąlyga, kuri nustato asmens, kuriam padaroma žala nagrinėjamo instituto nuostatomis, reikalavimus, tai: „*žalos padarymas trečiajam asmeniui*“. Tačiau, įstatyminė būtinojo reikalingumo instituto formuluotė nuo jos atsiradimo 1845 metų Baudžiamajame statute iki dabar galiojančio BK nenumatė ir nenumato reikalavimų dėl „trečioji asmens“. Tokia nuosekli įstatymų leidėjo

pozicija nesąlygojo vienodo būtinojo reikalingumo instituto aiškinimo nagrinėjamos problemos atžvilgiu. Galima išskirti dvi skirtingas nuomonių grupes.

Pirmiausia, tai nuomonė, kuria remiantis būtinojo reikalingumo institutui yra privalomas reikalavimas, kad jo nuostatomis žala būtų padaroma *trečiajam asmeniui.* „Visais atvejais esant būtinajam reikalingumui vienos teisės saugomos vertybės apsaugai asmuo padaro žalą kitai teisės saugomai vertybei, ir visada – trečiajam asmeniui“[331]. Tokį reikalavimą savo darbuose išskiria: V.Stankevičius, B.S. Utevskis, A. Klimka, S.V. Poznyševas, V.N. Kozakas, N.N. Pašė-Ozerskij, daugumos baudžiamosios teisės vadovėlių autoriai[332] ir kt. Reikia pastebėti, kad tokia nuomonė vyrauja Rusijos ir Lietuvos baudžiamosios teisės literatūroje.

Remiantis antrąja nuomone, būtinojo reikalingumo nuostatos nereikalauja, kad žala būtų padaroma trečiajam asmeniui. Šios nuomonės laikosi: Ch.M. Achmedšinas, J.V. Baulinas, S.A. Domachinas, kai kurie baudžiamosios teisės vadovėlių autoriai[333] ir kt. Pažymėtina, kad ši nuomonė neatsispindi Lietuvos baudžiamosios teisės literatūroje.

Nagrinėjant literatūrą, skirtą būtinojo reikalingumo klausimams, nesunku pastebėti, kad tarp autorių, palaikančių pateiktas nuomones, galima išskirti tokius, kurie niekaip nepaaiškina, kodėl jie išskiria arba neišskiria trečiojo asmens, kaip žalos patyrėjo būtinojo reikalingumo nuostatomis, reikalavimo. Pavyzdžiui, „trečiojo asmens“ požymio išskyrimo nepaaiškina: V. Stankevičius, B.S. Utevskis, A. Klimka, S.V. Poznyševas, A.I. Marcevas su A.M. Caregorodcevu ir kt.[334] Tuo tarpu A.A. Piontkovskij ir A.J. Šurdumovas[335] visiškai neaiškina „trečiojo asmens“ požymio neišskyrimo. Visi paminėti autoriai savo nuomonę pateikia kaip aksiomą, todėl plačiau jų darbai „trečiojo asmens“ problemos atžvilgiu nagrinėjami nebus.

Tęsiant žalos patyrėjo būtinajame reikalingume problemos analizę, detaliau nagrinėsime tų autorių nuomones, kurios paremtos tam tikrais argumentais. Taigi, autorius, išskiriančius žalos padarymą trečiajam asmeniui, kaip privalomą būtinojo reikalingumo teisėtumo sąlygą, galima suskirstyti į tris pogrupius:

---

[331] Юридическая энциклопедия. Москва, 2001. с. 465.

[332] Žiūrėti pvz.: Lietuvos TSR baudžiamojo kodekso komentaras. Vilnius, 1989. p. 35; Baudžiamoji teisė. Bendroji dalys. Vilnius, 1998. p. 228; Уголовное право. Общая часть. Москва, 1999. с. 277; Российское уголовное право. Общая часть. Москва, 2003. с. 367; Российское уголовное право. Общая часть. Учебник. Москва, 1997. с. 253; Новое уголовное право России. Учебное пособие. Общая часть. Москва, 1996. с. 66.

[333] Pavyzdžiui: Уголовное право Российской Федерации. Общая часть. Москва, 1999. с. 308-309; Ветров Н.И. Уголовное право. Общая часть. Москва, 1999. с. 254.

[334] Stankevičius V. Baudžiamoji teisė. Paskaitos. Kaunas, 1925. p. 38; Utevskis B.S. Baudžiamoji teisė. Vilnius, 1950. p. 42; Klimka A. Aplinkybės, pašalinančios veikos pavojingumą visuomenei. Vilnius, 1966. p. 27; Baudziamoji teisė. Bendroji dalys. Vilnius, 1998. p. 228-229; Познышев С.В. Основные начала науки уголовного права. Общая часть уголовного права. Москва, 1912. с. 309-310; Марцев А.И., Царегородцев А.М. Необходимая оборона. Задержание преступника. Крайняя необходимость. Учебное пособие. Омск, 1987. с. 29.

[335] Пионтковский А.А. Учение о преступлении. Москва, 1961; Шурдумов А.Ю. Понятие обстоятельств, исключающих преступность деяния. Нальчик, 2000.

1. autoriai, kurie žalos padarymą trečiajam asmeniui išskiria dėl to, kad laiko jį pagrindiniu būtinojo reikalingumo ir būtinosios ginties atribojimo kriterijumi[336];

2. autoriai, kurie žalos padarymą trečiajam asmeniui, kaip būtinojo reikalingumo teisėtumo sąlygos išskyrimą aiškina tuo, kad jame susiduria dvi įstatymo saugomos vertybės ir įvyksta žalos perkėlimas nuo labiau vertingos mažiau vertingai;

3. autoriai, kurie išskiria žalos padarymą trečiajam asmeniui, kaip būtinojo reikalingumo teisėtumo sąlygą, tačiau nurodo sąvokos „trečiajam asmeniui“ sąlygiškumą ir siūlo suprasti ją, kaip „ne pavojaus šaltiniui“[337].

Reikia pastebėti, kad pirmos dvi nuomonės turi didelį trūkumą, kuris slypi pačioje „trečiojo asmens“ sąvokoje, nes tradiciškai tretysis asmuo suprantamas kaip „fiziniai ir juridiniai asmenys, neturintys nieko bendra su susidariusia situacija“[338]. „Nieko bendra“, aiškinant logiškai, reiškia, kad toks asmuo turi būti visiškai pašalinis susidariusiai būtinojo reikalingumo situacijai, tai yra, jis neturi būti nei pavojaus šaltinis, nei asmuo, kuriam gresia pavojus, nei asmuo, kuris šalina atsiradusį pavojų. Vieninteliu tokio asmens ryšiu su būtinuoju reikalingumu yra tai, kad jis patiria žalą, kuri padaroma šalinant pavojų, sąlygojantį būtinojo reikalingumo situacijos atsiradimą. Tačiau toks požiūris nėra priimtinas.

Dabar aptarsime konkrečius asmenis, kuriems gali būti padaroma žala būtinojo reikalingumo sąlygomis. Reikia pastebėti, kad baudžiamosios teisės teorijoje nesukelia diskusijų tai, kad siekiant apsaugoti svarbesnes vertybes, kai nėra kitos galimybės, gali būti padaroma žala fiziniams, juridiniams asmenims, o taip pat valstybei ir, apskritai, visuomenei.

Pavyzdžiui, Lenkijos piliečiai A. Volski ir A. Jančevski dėl psichinės prievartos, tai yra, dėl grasinimo nešaunamaisiais ir šaunamuoju ginklais, buvo priversti netrukdyti kaltininkams užvaldyti jų turimą automobilį Mercedes 300, priklausantį Vokietijos piliečiui In-Ryew-Lim`ui.[339] Šiuo atveju, žala padaroma fiziniam asmeniui. Arba UAB „Lietuvos spauda“ Vilniaus agentūros kiosko pardavėja V. Mickienė grasinimo tuoj pat panaudoti fizinį smurtą įtakoje, tai yra, dėl pridėto prie jos kaklo S.Andrijanovo peilio, nesutrukdė P. Mickevič, S. Andrijanovui ir F. Sinkevičiui užvaldyti UAB „Lietuvos spauda“ priklausantį turtą už 2126,54 Lt.[340] Šiame pavyzdyje žala padaroma juridiniam asmeniui, tai yra, UAB „Lietuvos spauda“. Arba dėl stipraus skausmo širdies srityje, migreninio galvos skausmo ir silpnumo V. Subačius nuvažiavo į gydymo įstaigą, pažeisdamas teismo įpareigojimą gyventi adresu Partizanų g. 156-

---

[336] Jovaišas K. Būtinosios ginties identifikavimas. // Teisės problemos. Vilnius, 2003. T. 41. p. 93; Шавгулидзе Т.Г. Необходимая оборона. Тбилиси, 1966. с. 146; Козак В.Н. Вопросы теории и практики крайней необходимости. Саратов, 1981. с. 88; Зуев В.Л. Необходимая оборона и крайняя необходимость. Вопросы квалификации и судебно-следственной практики. Пособие. Москва, 1996. с. 26; Уголовное право. Общая часть. Москва, 1999. с. 277.

[337] Паше-Озерский Н.Н. Необходимая оборона и крайняя необходимость. Москва, 1962. с. 162-164; Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации. Москва, 1999. с. 84; Российское уголовное право. Общая часть. Москва, 2003. с. 367.

[338] Baudžiamoji teisė. Bendroji dalis. Vilnius. 1998. p. 228; taip pat: Коментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации. Москва, 1999. с. 83; Российское уголовное право. Общая часть. Москва, 2003. с. 367.

[339] Baudžiamoji byla Nr. 1A-130 / 2000 m.

[340] Kasacinė byla Nr.2K-762 2001 m.

8, Kaune, ir būti gyvenamojoje vietoje nuo 20.00 val. iki 07.00 val.[341] Šiuo atveju, žala teisingumui (pagal 1961 m. BK – valdymo tvarkai). Arba valstybės tarnautojas, grasinimo tuojau pat jį nužudyti įtakoje, perduoda užpuolikams 1 kilogramą trotilo. Šiuo atveju, žala padaroma visos visuomenės saugumui.

Matome, kad pateiktuose pavyzdžiuose fizinis, juridinis asmuo, teisingumas, valstybė ir visuomenė yra visiškai nesusiję su būtinojo reikalingumo situacijos atsiradimu. Tačiau net ir šie žalos patyrėjai peržengia trečiųjų asmenų rato ribas, nes visuomenė negali būti pavadinta asmeniu, taip pat valstybės vienareikšmiškai pavadinti asmeniu negalima[342]. Be to, gali būti ir kitų atvejų, kai minėti žalos patyrėjai vienaip ar kitaip bus susiję su būtinojo reikalingumo situacija.

Pirmiausia, tai atvejai, kai asmens vertybėms kyla pavojus, kurio pašalinimui padaroma mažiau reikšminga žala kitoms, taip pat šiam asmeniui priklausančioms vertybėms. Pavyzdžiui, automobilis atsitrenkė į medį. Autoįvykyje sunkiai nukentėjo vairuotojas, kuris be sąmonės liko automobilyje. Praeiviai, norėdami ištraukti jį iš apgadinto ir galinčio užsidegti automobilio, išdaužo šoninį stiklą, nes dėl kėbulo deformacijos durelių atidaryti neįmanoma. Matome, kad pavojus gresia vairuotojo gyvybei. Taip pat šalinant atsiradusį pavojų, žala padaroma (išmušamas stiklas) tam pačiam vairuotojui, kuris yra automobilio savininkas. Iš pateikto pavyzdžio matome, kad vairuotojas nėra visiškai pašalinis asmuo šioje būtinojo reikalingumo situacijoje. Tačiau materialinės žalos padarymas jam pateisinamas būtinojo reikalingumo nuostatomis.

Kitu pavyzdžiu gali būti būtinojo reikalingumo teorijoje gerai žinomas atvejis, kai M buvo kaltinamas tuo, kad dirbdamas naftos gavybos įmonės vedėjo padėjėju, neteisėtai perdavė vairuotojui A tris kibirus baltos naftos. M aiškino savo veiksmus tuo, kad jam būtinai reikėjo pristatyti įrankius bei įrangą, kurių reikėjo įrenginėjant naują gręžinį. Tuo metu įmonėje nebuvo autotransporto, dėl ko M buvo priverstas pasinaudoti vairuotojo A paslaugomis[343]. Bylos tyrimo metu buvo nustatyta, kad jeigu įrankiai bei įranga būtų pristatyti vėliau, įmonė prarastų didelį kiekį naftos. Matome, kad pateiktoje situacijoje naftos gavybos įmonei grėsė didelio kiekio naftos praradimas. M savo veiksmais, tai yra, perdavęs tris kibirus baltos naftos, padarė mažesnę žalą tai pačiai naftos gavybos įmonei.

Paminėtais atvejais žalos padarymas yra pateisinamas ne tik visuomenės atžvilgiu, tai yra, atsižvelgiant į visuomenėje nusistovėjusią vertybių sistemą, bet ir paties žalos patyrėjo,

---

[341] Baudžiamoji byla Nr. 1-974 / 2002 m.

[342] Žinodami tai, dėl patogumo darbe sąvoką „asmenys“ naudosime kaip fizinio ir juridinio asmenų, valstybės bei visuomenės bendravardiklį.

[343] Šį pavyzdį minėjo: Домахин С.А. Крайняя необходимость по советскому уголовному праву. Москва, 1955. с. 47; Слуцкий И.И. Обстоятельства, исключающие уголовную ответственность. Ленинград, 1956. с. 103; Козак В.Н. Вопросы теории и практики крайней необходимости. Саратов, 1981. с. 89.

subjektyviai susiformavusios vertybių sistemos atžvilgiu. Šiuo, atveju visuomenės ir konkretaus asmens vertybių sistemos sutampa, nes vertinimui neturi įtakos subjektyvusis momentas, tai yra, asmeninės vertybės reikšmės padidinimas analogiškos svetimos vertybės atžvilgiu.

Dabar aptarsime kitą atvejį, kai žalos patyrėjas yra susijęs su būtinojo reikalingumo situacija tuo, kad jis yra pavojaus šaltinio savininkas, naudotojas ar valdytojas. Pradedant nagrinėti šiuos atvejus, reikia aptarti kelis momentus, kurie, mano nuomone, turės didelės reikšmės šios problemos supratimui.

Pirmiausia, dabar nagrinėsime atvejus, kai pavojaus šaltinis priklauso kam nors nuosavybės teise arba jam suteikta valdymo ar naudojimo teisė. Savaime aišku, kad jais negali būti gamtos reiškiniai, žmonės ir pan. Taip pat jais negali būti faktiškai turimi, bet nuosavybės ar patikėjimo ir pan. teise nepriklausantys daiktai, pavyzdžiui, neteisėtu būdu įgyti nuosavybės objektai. Tokių objektų pažeidimas darys žalą tikrajam daikto savininkui, o ne jį, sakykim, pagrobusiam asmeniui.

Antra, tas pavojaus šaltinis turi sukelti pavojų dėl savo savybių, o ne dėl kitų jėgų, pavyzdžiui, žmogaus, gamtos reiškinių ir pan., įsikišimo. Pavyzdžiui, troleibusas nuvažiuoja nuo kelio ir turi atsitrenkti į sieną. Tokiu atveju keleiviams kilusio pavojaus šaltiniu gali būti: 1) *oro sąlygos*, jei troleibusas nuslydo nuo kelio dėl plikledžio; 2) *vairuotojo veiksmai*, jei autobusas nuvažiavo nuo kelio dėl vairuotojo kaltės; 3) *troleibusas*, jei jis nuvažiavo nuo kelio dėl tam tikro gedimo.

Trečia, būtina aptarti sąvokos „žalos padarymas pavojaus šaltiniui“, kai juo nėra asmuo, netikslumą. Reikia pastebėti, kad vietoj sąvokos „žalos padarymas pavojaus šaltiniui“, jei juo nėra asmuo, reikia naudoti sąvoką „tiesioginis poveikis pavojaus šaltiniui“, nes žala gali būti padaroma tik baudžiamojo įstatymo saugomai vertybei. Tuo tarpu sunku įsivaizduoti, kad būtų saugoma, pavyzdžiui, šuns sveikata ar gyvybė, tam tikro mechanizmo vientisumas. Šie daiktai yra saugomi tik kaip kažkieno nuosavybė. Kartu nusikalstamas ar formaliai nusikalstamas poveikis, daro *žalą* jų savininkams, tai yra, tam tikriems *asmenims*. Be to tik tokia žala turi juridinę reikšmę. Apie žalą pavojaus šaltiniui galima kalbėti tik tuo atveju, jei pavojaus šaltinis yra asmuo, tačiau, apie tai kalbėsime kiek vėliau.

Taigi, kai asmuo yra pavojaus šaltinio savininkas, negalima teigti, kad jis visiškai nesusijęs su būtinojo reikalingumo situacijos atsiradimu. Tačiau jam padaroma mažiau reikšminga žala, tikslu pašalinti reikšmingesnę, sukeltą jam priklausančio pavojaus šaltinio, bus pateisinama būtinojo reikalingumo nuostatomis.

Pavyzdžiui, nutrūkęs pririštas įsiutęs veislinis jautis, užpuolė gatve ėjusią moterį. Išbėgęs į pagalbą vyras, metaliniu strypu sudavė jaučiui per kojas, jas sulaužydamas[344]. Dėl padarytų sužalojimų jautį teko papjauti. Tuo buvo padaryta žymi žala jaučio savininkui. Iš pavyzdžio matome, kad jautis užpuolė moterį pats, vyras tiesiogiai paveikė jautį, dėl ko jaučio šeimininkui buvo padaryta materialinė žala. Arba neatlaikius rankiniam stabdžiui, nuo kalno pajuda priparkuotas automobilis. Tai pamatęs praeivis išdaužo šoninį stiklą ir, atidaręs dureles, sustabdo automobilį paprastu stabdžiu. Šioje situacijoje automobilis, esantis pavojaus šaltiniu, priklauso asmeniui, kuriam padaroma materialinė žala.

Taigi, iš pateiktos analizės matome, kad sąvoka „trečiajam asmeniui“ netiksliai atspindi žalos patyrėjo būtinajame reikalingume atvejus. Taip pat nuoroda į tai, kad žalos padarymas trečiajam asmeniui yra pagrindinis būtinojo reikalingumo ir būtinosios ginties atribojimo kriterijus, kurią pateikia pirmojo pogrupio autoriai, nėra argumentas, paaiškinantis šios teisėtumo sąlygos atsiradimą. Bet kokių, tarp jų būtinojo reikalingumo ir būtinosios ginties, institutų atribojimo kriterijai turi išryškėti nagrinėjant kiekvieno instituto sampratą, požymius, esmę, kitaip tariant, jų turinį. Todėl be papildomų argumentų žalos padarymo trečiajam asmeniui, kaip būtinojo reikalingumo teisėtumo sąlyga, yra atmestinas. Be to būtinojo reikalingumo ir būtinosios ginties institutus galima atriboti pagal kitus požymius.

Antrojo, autorių, išskiriančių žalos padarymo trečiajam asmeniui teisėtumo sąlyga, pogrupio argumentai, kad būtinojo reikalingumo situacijoje susiduria dvi įstatymo saugomos vertybės[345] ir tai, kad įvyksta žalos perkėlimas nuo labiau reikšmingos, mažiau reikšmingai vertybei[346], niekaip neatmeta galimybės daryti žalą asmeniui, esančiam pavojaus šaltiniu. Nes tai, kad susiduria „dvi įstatymo saugomos vertybės“ nieko nesako, kam jos priklauso, o jos gali priklausyti bet kam, taip pat vienam asmeniui. Tai, kad būtinojo reikalingumo situacijoje „įvyksta žalos perkėlimas nuo labiau reikšmingos, mažiau reikšmingai vertybei“, apibrėžia daromą žalą, jos kokybinę ar kiekybinę išraišką, o ne asmenį, kuriam toji žala padaroma. Todėl ir šis baudžiamosios teisės literatūroje sutinkamas „žalos padarymo trečiajam asmeniui“ išskyrimo argumentas yra atmestinas.

Baudžiamosios teisės literatūroje galima sutikti kitokį asmenų, kuriems padaroma žala būtinojo reikalingumo atveju, paaiškinimą, tai yra, kai nurodoma, kad žala būtinajame

---

[344] Šį pavyzdį minėjo: Владимиров В.А., Ляпунов Ю.И. Обстоятельства, исключающие общественную опасность деяния. Советское уголовное право. Общая часть. Учебное пособие. Москва, 1970. с. 77; Якубович М.И. Обстоятельства, исключающие общественную опасность и противоправность деяния. Москва, 1979. с. 56; Козак В.Н. Вопросы теории и практики крайней необходимости. Саратов, 1981. с. 72.

[345] Якубович М.И. Обстоятельства, исключающие общественную опасность и противоправность деяния. Москва, 1979. с. 58.

[346] Владимиров В.А., Ляпунов Ю.И. Обстоятельства, исключающие общественную опасность деяния. Советское уголовное право. Общая часть. Учебное пособие. Москва, 1970. с. 80.

reikalingume padaroma „ne pavojaus šaltiniui, o tretiesiems asmenims“[347]. Toks išaiškinimas, mano manymu, taip pat nėra tobulas, nes tie asmenys paaiškinami per trečiųjų asmenų sąvoką, kuri pati reikalauja paaiškinimo, be to, neaišku, kodėl žala, būtinojo reikalingumo sąlygomis negali būti padaroma pavojaus šaltiniui.

Trečiajam pogrupiui priskiriami autoriai, kurie pabrėžia sąvokos „trečiajam asmeniui“ sąlygiškumą. Šita nuomonė yra kiek tikslesnė už dvi pirmąsias, nes „trečiųjų asmenų“ ratas traktuojamas daug plačiau. Remiantis nagrinėjamų autorių nuomone, prie „trečiųjų asmenų“ galima priskirti tuos, kurie vienaip ar kitaip gali turėti kažką bendra su būtinojo reikalingumo situacija. Tačiau, jų nuomone, tai negali būti asmenys, kurie yra pavojaus šaltiniai toje būtinojo reikalingumo situacijoje. Tokia autorių nuomonė nėra argumentuojama, todėl kyla pagrįstos abejonės dėl jos reikšmės baudžiamosios teisės teorijai.

Matome, kad visi baudžiamosios teisės teorijoje aptikti argumentai, kuriais bandoma pateisinti „žalos padarymo trečiajam asmeniui“, kaip būtinojo reikalingumo teisėtumo sąlygą, yra atmestini dėl jų nepakankamumo, netikslumo ir neaiškumo.

Taigi teisūs, mano nuomone, yra autoriai, kurie nekelia reikalavimo, kad žala būtinojo reikalingumo nuostatomis būtų padaroma trečiajam asmeniui. Teisus yra J.V. Baulinas, kurio teigimu, žalos padarymas trečiajam asmeniui atspindi „labiausiai paplitusius atvejus, taip sakant, žalos „pernešimo“ ar „pervedimo“ nuo vieno intereso į kitą, tačiau vis dėlto neapima visų įmanomų situacijų“[348].

Galima pateikti kelis argumentus, kurie mano nuomone, parodo autorių, neišskiriančių „žalos padarymo trečiajam asmeniui“ teisėtumo sąlygos, pozicijos pagrįstumą. Pirmiausia, galima paminėti, kad Lietuvos baudžiamieji įstatymai niekada nenumatė ir nenumato, jog būtinojo reikalingumo situacijoje žala turi būti padaroma tik *trečiajam asmeniui* arba *ne pavojaus šaltiniui*. Tokios įstatyminės nuostatos nuoseklumas, kaip jau buvo minėta, nuo 1845 metų Baudžiamojo statuto iki 2000 m. BK priėmimo, rodo, kad būtinasis reikalingumas, kaip baudžiamosios teisės institutas, neturi būti ribojamas papildomais reikalavimais dėl asmens, kuriam padaroma žala, siekiant pašalinti pavojų labiau saugomoms vertybėms.

Antra, reikia pastebėti, kad „žalos padarymas trečiajam asmeniui“, kaip būtinojo reikalingumo teisėtumo sąlyga, atsirado baudžiamosios teisės teorijoje aiškinant šį institutą. Tačiau toks įstatymo aiškinimas gali būti traktuojamas kaip siaurinamasis, be to pasunkinantis

---

[347] Козак В.Н. Вопросы теории и практики крайней необходимости. Саратов, 1981. с. 88; Владимиров В.А., Ляпунов Ю.И. Обстоятельства, исключающие общественную опасность деяния. Советское уголовное право. Общая часть. Учебное пособие. Москва, 1970. с. 80.

[348] Баулин Ю.В. Обстоятельства, исключающие преступиость деяния. Харьков, 1991. с. 310. Taip pat: Курс уголовного права. Том 1. Общая часть. Учение о преступлении. Москва, 2002. с. 484.

asmens, darančio žalą tikslu pašalinti pavojų labiau reikšmingai vertybei, teisinę padėtį. Tuo tarpu baudžiamosios teisės teorija griežtai pasisako prieš tokio pobūdžio BK normų aiškinimą.

Trečia, baudžiamosios teisės literatūroje galima aptikti pakankamai pavyzdžių, rodančių, kad žalos padarymas pavojaus šaltiniui, siekiant pašalinti pavojų labiau reikšmingai vertybei, turi atitikti būtinojo reikalingumo teisėtumo sąlygas. Šiuo argumentu naudojasi daugelis autorių[349], neišskiriančių „žalos padarymo trečiajam asmeniui" kaip būtinojo reikalingumo teisėtumo sąlygos. Tačiau ir šiuos autorius galima suskirstyti į dvi grupes.

Pirmąją grupę sudarys autoriai, pavyzdžiui, S.A.Domachinas ir Ch.M.Achmedšynas, kurie mano nuomone, parenka netinkamus pavyzdžius iškeltam argumentui pagrįsti. Šie autoriai pateikia situaciją, kai pavojus tam tikrai vertybei kyla dėl nepakaltinamo ar nesulaukusio baudžiamosios atsakomybės asmens, užpuolimo[350], reikalaudami, kad šiems asmenims padarytoji žala atitiktų būtinojo reikalingumo teisėtumo sąlygas. Tačiau *užpuolimas* reiškia aktyvų bei aiškiai agresyvų asmens elgesį, kuris sukelia ne būtinojo reikalingumo, o būtinosios ginties situaciją.

Antrąją grupę sudaro autoriai, kurių pavyzdžiai pateisina „žalos padarymo trečiajam asmeniui", kaip būtinojo reikalingumo teisėtumo sąlygos, neišskyrimą. Tarp šių autorių galima paminėti J.V.Bauliną ir V.I.Tkačenko. J.V.Baulinas pateikia pavyzdį, kai praeivis, pamatęs judantį nuo kalno nevaldomą automobilį, nukreipia jį į griovį, taip užkirsdamas galimybę užvažiuoti ant žmonių[351]. Šiame pavyzdyje žala padaroma automobilio savininkui, todėl J.V.Baulino žodžiai, kad minėtoje situacijoje „žala padaroma pačiam pavojaus šaltiniui"[352] reiškia, jog pavojus kitų žmonių sveikatai ir gyvybei atsirado dėl automobilio savininko neatsargios veikos. V.I.Tkačenko pateikia dar konkretesnį pavyzdį, tai yra, gesinant gaisrą name, atsiradusio dėl jo savininko tyčinės ar neatsargios veikos, tenka išardyti kaltininko kiemo pastatų stogus[353], taigi žala padaroma pačiam pavojaus šaltiniui.

Pateikta „žalos padarymo trečiajam asmeniui", kaip būtinojo reikalingumo teisėtumo sąlygos, analizė leidžia teigti, kad jos išskyrimas baudžiamosios teisės teorijoje yra dirbtinas ir neturi teorinio pagrindo.

Tam, kad asmens, kuriam gali būti padaroma žala būtinojo reikalingumo nuostatomis, problema būtų išanalizuota visapusiškai, reikia aptarti dar vieną klausimą. Objektyviai

---

[349] Pavyzdžiui: Домахин С.А. Крайняя необходимость по советскому уголовному праву. Москва, 1955. с. 41-42; Ахмедшин Х.М. Обстоятельства, исключающие общественную опасность и противоправность деяния: Лекции 1-я и 2-я. Москва, 1958. с. 32; Баулин Ю.В. Обстоятельства, исключающие преступность деяния. Харьков, 1991. с. 310; Уголовное право Российской Федерации. Общая часть. Москва, 1999. с. 308-309.

[350] Домахин С.А. Крайняя необходимость по советскому уголовному праву. Москва, 1955. с. 42; Ахмедшин Х.М. Обстоятельства, исключающие общественную опасность и противоправность деяния: Лекции 1-я и 2-я. Москва, 1958. с. 31-32.

[351] Баулин Ю.В. Обстоятельства, исключающие преступность деяния. Харьков. 1991. с. 310.

[352] Баулин Ю.В. Обстоятельства, исключающие преступность деяния. Харьков. 1991. с. 310.

[353] Уголовное право Российской Федерации. Общая часть. Москва, 1999. с. 308.

įmanomos situacijos, kai tam tikro pavojaus pašalinimui asmuo bus priverstas paaukoti savo mažiau reikšmingas vertybes. Todėl iškyla klausimas, ar galima tokias situacijas laikyti būtinojo reikalingumo atvejais, o asmenį, aukojantį savo vertybes, žalos patyrėju. Atsakymas į šį klausimą yra vienareikšmiškas, tokios situacijos nėra būtinasis reikalingumas, nes jos neatitinka pirmojo būtinojo reikalingumo, kaip aplinkybės, šalinančios baudžiamąją atsakomybę, elemento, tai yra, formalaus atitikimo nusikalstamos veikos požymių.

Šiuolaikinėje visuomenėje laikomasi principo, kad kiekvienas asmuo gali elgtis su savo asmeninėmis vertybėmis taip, kaip jis to pageidauja. Šis principas apribojamas tik kitų asmenų teisėmis bei teisėtais interesais. Pavyzdžiui, paprastai asmuo gali sunaikinti jam priklausantį turtą be jokių teisinių pasekmių. Tačiau, jei to turto sunaikinimui jis pasirenka visuomenei pavojingą būdą, arba tas turtas gali būti civilinio ieškinio dalyku, arba tas turtas yra valstybės saugomas meno kūrinys ir pan., jo sunaikinimas ar sužalojimas gali užtraukti atsakomybę, taip pat ir baudžiamąją.

Nors ką tik minėtais atvejais nelaikoma, kad asmuo veikė būtinojo reikalingumo nuostatomis, tai nereiškia, jog asmuo neatlygintinai praranda savo paaukotas vertybes. Priklausomai nuo pavojaus atsiradimo aplinkybių bei pavojaus šaltinio, asmuo turės galimybę pareikšti civilinį ieškinį arba prie konkrečios baudžiamosios bylos (kai pavojus sukeltas kaltais asmens veiksmais), arba civilinio proceso tvarka.

5. Būtinojo reikalingumo atribojimas nuo kitų aplinkybių, šalinančių baudžiamąją atsakomybę

Ši darbo dalis skirta būtinojo reikalingumo ir kitų aplinkybių, šalinančių baudžiamąją atsakomybę, numatytų 2000 m. LR BK V Skyriuje „Baudžiamąją atsakomybę šalinančios aplinkybės“, atribojimo problemoms. Toks atribojimas padės geriau suprasti būtinojo reikalingumo vietą kitų aplinkybių, šalinančių baudžiamąją atsakomybę, sistemoje bei paryškins jo, kaip savarankiškos aplinkybės, šalinančios baudžiamąją atsakomybę, individualumą.

Šioje darbo dalyje būtinasis reikalingumas bus atribojamas ne nuo visų 2000 m. LR BK V Skyriuje numatytų aplinkybių, šalinančių baudžiamąją atsakomybę, o tik nuo būtinosios ginties (2000 m. LR BK 28 straipsnis), asmens, padariusio nusikalstamą veiką, sulaikymo (2000 m. LR BK 29 straipsnis) ir profesinių pareigų vykdymo (2000 m. LR BK 30 straipsnis).

Trys paminėtos aplinkybės, šalinančios baudžiamąją atsakomybę, pasirinktos neatsitiktinai. Jų atribojimas yra reikalingas dėl visos eilės panašių požymių, apibūdinančių būtinąjį reikalingumą, būtinąją gintį, asmens, padariusio nusikalstamą veiką, sulaikymą ir profesinių pareigų vykdymą. Be to, mano nuomone, tam tikromis situacijomis tarp būtinosios ginties, asmens, padariusio nusikalstamą veiką, sulaikymo, profesinių pareigų vykdymo ir būtinojo reikalingumo galima kolizija. Pavyzdžiui, kai žala padaroma asmeniui, esančiam pavojaus šaltiniu, arba asmeniui, prieš tai padariusiam nusikalstamą veiką, arba žala padaroma vykdant tam tikrą teisinę pareigą, ne visada aišku kurios aplinkybės, šalinančios baudžiamąją atsakomybę, nuostatomis remiantis toji žala gali būti pateisinama. Be to, studijuojant mokslinę literatūrą, galima pastebėti tendenciją, kai mokslininkai, nagrinėdami būtinojo reikalingumo ar būtinosios ginties, ar asmens, padariusio nusikalstamą veiką, sulaikymo problemas, taip pat aptaria visų šių institutų santykį. Reikia pastabėti, kad apie tokią tendenciją negalima kalbėti tik profesinių pareigų vykdymo atžvilgiu. Šios aplinkybės, šalinančios baudžiamąją atsakomybę, tyrinėjimas prasidėjo labai neseniai[354] ir nėra aiškios mokslinės koncepcijos nei dėl jos teisėtumo sąlygų, nei dėl santykio su kitomis aplinkybėmis, šalinančiomis baudžiamąją atsakomybę.

Taigi, šioje darbo dalyje pamėginsime būtinąjį reikalingumą atriboti nuo būtinosios ginties, asmens, padariusio nusikalstamą veiką, sulaikymo ir profesinių pareigų vykdymo.

---

[354] Lietuvoje vieną teorinį profesinių pareigų vykdymo aspektą, tai yra, santykį su būtinaja gintimi, akcentavo K. Jovaišas. Plačiau: Jovaišas K. Būtinosios ginties identifikavimas. // Teisės problemos. Vilnius, 2003. T. 41. p. 82-83.

5.1. Būtinojo reikalingumo ir būtinosios ginties atribojimas

Būtinasis reikalingumas ir būtinoji gintis yra seniausiai žinomos aplinkybės, šalinančios baudžiamąją atsakomybę. Šios aplinkybės, šalinančios baudžiamąją atsakomybę, buvo įstatymiškai įtvirtintos visuose Lietuvos baudžiamuosiuose įstatymuose nuo 1845 metų Baudžiamojo Statuto iki dabar galiojančio 2000 m. LR BK. Pažymėtina, kad 1961 metų BK iki pat 1993 metų kaip neginčijamas aplinkybes, šalinančias baudžiamąją atsakomybę, numatė tik būtinąjį reikalingumą ir būtinąją gintį.

Nagrinėjamos aplinkybės, šalinančios baudžiamąją atsakomybę, turi daug bendrų bruožų, kuriuos sąlygoja jų priskyrimas vienam baudžiamosios teisės institutui. Todėl būtinojo reikalingumo ir būtinosios ginties atribojimo kriterijų išsiaiškinimas yra labai svarbus teorine prasme. Be to būtinojo reikalingumo ir būtinosios ginties atribojimo kriterijų išsiaiškinimas yra labai svarbus praktine prasme, nes žalos padarymas asmeniui, esančiam pavojaus šaltiniu, gali būti pateisinamas ir būtinojo reikalingumo, ir būtinosios ginties nuostatomis. Tai reiškia, kad tam tikros situacijos gali kelti abejones, kuriuo iš nagrinėjamų institutų nuostatomis gali būti pateisinamas žalos padarymas. Pavyzdžiui, praeiviai, gelbėdami savižudžio gyvybę, padaro jam sveikatos sutrikdymą, arba artinantis traukiniui į nereguliuojamą geležinkelio pervažą, įvažiavo lengvasis automobilis, traukinio mašinistas nepanaudojo avarinio stabdymo, susidūrimo metu žuvo lengvojo automobilio vairuotojas, o keleivis buvo sunkiai sužalotas. Tuo tarpu būtinojo reikalingumo ir būtinosios ginties teisėtumo sąlygos žymiai skiriasi, tai yra, būtinojo reikalingumo atveju žalos padarymas reguliuojamas daug griežčiau. Todėl šiuos institutus atriboti yra būtina.

1. Pirmasis būtinojo reikalingumo ir būtinosios ginties atribojimo kriterijus yra šių aplinkybių, šalinančių baudžiamąją atsakomybę, **subjektų elgesys**. Šis kriterijus tiesiogiai nurodomas įstatyminėse šių institutų formuluotėse. 2000 m. LR BK 31 straipsnio 1 dalyje asmens, veikiančio būtinojo reikalingumo nuostatomis, elgesys įvardijamas kaip pavojaus pašalinimas, „asmuo neatsako pagal baudžiamuosius įstatymus už veiką, kurią jis padarė siekdamas *pašalinti*[...] gresiantį pavojų“. Tuo tarpu 2000 m. LR BK 28 straipsnio 2 dalyje kalbama apie gynimą, „asmuo neatsako pagal šį kodeksą, jeigu jis, neperžengdamas būtinosios ginties ribų, padarė baudžiamajame įstatyme numatyto nusikaltimo ar nusižengimo požymius formaliai atitinkančią veiką *gindamasis* ar *gindamas* kitą asmenį [...] nuo pradėto ar tiesiogiai gresiančio pavojingo kėsinimosi“.

Toks skirtingas elgesio aprašymas, tai yra, būtinojo reikalingumo atveju – pavojaus *pašalinimas*, o būtinosios ginties atveju – *gynimasis, gynimas*, nėra atsitiktinis. Jis sąlygotas tuo, kad asmuo, patekęs į būtinojo reikalingumo situaciją, pavojų, atsiradusį tam tikrai įstatymo

saugomai vertybei, perkelia į kitą mažiau reikšmingą vertybę. Tuo tarpu būtinojoje gintyje asmens veika nukreipta į paties pavojaus eliminavimą.

Pailiustruosiu tai pavyzdžiais. Būtinosios ginties situacijoje A. Mockevičius taburete ir kirviu pradėjo mušti P. Sandargą po to, kai išgirdo duslius smūgius ir I. Sandargienės pagalbos šauksmą bei suprato, jog P. Sandargas muša savo žmoną, A. Mockaus sugyventinę I. Sandargienę.[355] Šioje situacijoje A. Mockevičius smūgiais kirviu ir taburete tiesiogiai eliminavo pavojų I. Sandargienės sveikatai, tai yra, ją apgynė.

Tuo tarpu būtinojo reikalingumo atveju V. Subačius dėl stipraus skausmo širdies srityje, migreninio galvos skausmo ir silpnumo nuvyksta į gydymo įstaigą, tuo pažeisdamas teismo įpareigojimą gyventi adresu Partizanų g. 156-8, Kaune, ir būti gyvenamojoje vietoje nuo 20.00 val. iki 07.00 val.[356], pašalina pavojų savo sveikatai nevykdant teismo įpareigojimų.

2. Pavojaus šaltinis yra vienas iš ryškiausių būtinojo reikalingumo ir būtinosios ginties atribojimo kriterijų. Būtinojo reikalingumo situaciją, tai yra, žalos įstatymo saugomoms vertybėms atsiradimo pavojų gali sudaryti: gamtos jėgos, padidinto pavojaus daiktai, mechanizmai ir procesai, fiziologiniai ir patologiniai procesai žmogaus organizme, gyvūnų elgesys, žmogaus elgesys ir pan. Pavyzdžiui, jau minėtu atveju, kai dėl stipraus skausmo širdies srityje, migreninio galvos skausmo ir silpnumo V. Subačius nuvažiavo į gydymo įstaigą, tuo pažeisdamas teismo įpareigojimą gyventi adresu Partizanų g. 156-8, Kaune, ir būti gyvenamojoje vietoje nuo 20.00 val. iki 07.00 val.[357] Pateiktoje situacijoje pavojaus šaltiniu yra patologiniai procesai, vykstantys žmogaus organizme, ir kam bebūtų padaryta žala, siekiant pašalinti pavojų V. Subačiaus sveikatai, ji niekada neatitiks būtinosios ginties nuostatų.

Tuo tarpu būtinosios ginties situaciją sudaro tik pavojingas žmogaus elgesys. Taigi matome, kad pavojaus šaltinis būtinajame reikalingume yra daug platesnio pobūdžio nei būtinojoje gintyje.

Būtinojo reikalingumo ir būtinosios ginties situacija gali atsirasti dėl kito žmogaus elgesio. Tai reiškia, kad kitas žmogus savo elgesiu gali sudaryti pavojų įstatymo saugomoms vertybėms, kurio pašalinimui asmuo bus priverstas padaryti tam tikrą žalą. Vienu atveju tokios žalos padarymas atitiks būtinojo reikalingumo, kitu atveju – būtinosios ginties nuostatas. Pavyzdžiui, D. Gražius dėl panaudoto prieš jį fizinio smurto (6 smūgiai kumščiu į veidą, kuo buvo padarytas lengvas kūno sužalojimas, nesukėlęs trumpalaikio sveikatos sutrikimo, ir smaugimas rankomis) nesutrukdė E. Jurgaičiui užvaldyti jo nuosavą turtą už 445 Lt, o taip pat bute buvusį UAB „Bijusta“ priklausantį dviratį „Rider Alpha“ su ant dviračio pritvirtinta

[355] Kasacinė byla Nr. 2K-755 2001 m.
[356] Baudžiamoji byla Nr. 1-974 / 2002 m.
[357] Baudžiamoji byla Nr. 1-974 / 2002 m.

kuprine, kurioje buvo įvairūs dokumentai bei siuntiniai, ir taip UAB „Bijusta" buvo padaryta 1252,16 Lt žala.[358] Šiuo atveju D. Gražius padarė žalą UAB „Bijusta", tai atitiko būtinojo reikalingumo nuostatas. Tuo tarpu jis galėjo priešintis ir padaryti žalos E. Jurgaičiui, tokie jo veiksmai galėjo atitikti būtinosios ginties nuostatas.

Kalbant apie žmogaus elgesį, dėl kurio atsiranda būtinojo reikalingumo ar būtinosios ginties situacijos, reikia pažymėti, kad užtenka, jog toks elgesys būtų objektyviai pavojingas. Tai reiškia, kad nei būtinajam reikalingumui, nei būtinajai ginčiai nesvarbus to asmens vidinis psichinis santykis su elgesiu ir galimais padariniais. Tą teisingai pastebi T.G. Šavgulidzė kalbėdamas apie būtinąją gintį: „subjektyvios užpuoliko būsenos žinojimas ar nežinojimas negali pakeisti pasikėsinimo pobūdžio ir tuo sudaryti arba pašalinti būtinosios ginties būsenos"[359], tačiau šie žodžiai pilnai tinka ir būtinajam reikalingumui. Todėl būtinojo reikalingumo ir būtinosios ginties institutų atribojimas, kai pavojaus šaltiniu yra kito asmens objektyviai pavojingas elgesys, atliekamas remiantis kitais kriterijais.

3. Paprastai būtinąjį reikalingumą ir būtinąją gintį galima atskirti pagal tai, **kam padaroma žala**, šalinant pavojų, gresiantį baudžiamojo įstatymo saugomai vertybei. Tai yra, būtinojo reikalingumo atveju žala gali būti padaroma asmeniui, kuris nėra pavojaus šaltinis (literatūroje dažnai vadinamas „trečiuoju asmeniu") ir asmeniui – pavojaus šaltiniui. Tuo tarpu būtinosios ginties situacijoje žala gali būti padaroma *tik* asmeniui, kuris yra pavojaus šaltinis.

Reikia pastebėti, kad 2000 m. LR BK 31 straipsnio dispozicijoje, aprašančioje būtinąjį reikalingumą, mes nerasime apribojimų dėl asmens, kuriam padaroma žala šio instituto nuostatomis. Tokia būtinojo reikalingumo nuostata, tai yra, žalos padarymas trečiajam asmeniui, atsirado baudžiamosios teisės teorijoje. Tačiau šio darbo 4.2.3. dalyje buvo pateikti tam tikri argumentai, kurie, mano manymu, pagrindžia šios nuostatos, kaip teisėtumo sąlygos, išskyrimo nepagrįstumą. Todėl reikalavimas dėl žalos padarymo asmeniui, nesančiam pavojaus šaltiniu, gali būti tik galimas būtinojo reikalingumo ir būtinosios ginties atribojimo kriterijus.

Tai, kad esant būtinosios ginties situacijai, žala gali būti padaroma tik pavojaus šaltiniui, yra užkoduota 2000 m. LR BK 28 straipsnio 2 dalies formuluotėje: „asmuo neatsako pagal šį kodeksą, jeigu jis, neperžengdamas būtinosios ginties ribų, padarė baudžiamajame įstatyme numatyto nusikaltimo ar nusižengimo požymius formaliai atitinkančią veiką *gindamasis ar gindamas* kitą asmenį, nuosavybę, būsto neliečiamybę, kitas teises, visuomenės ar valstybės interesus nuo pradėto ar tiesiogiai gresiančio pavojingo *kėsinimosi*", nes kėsintis gali tik žmogus.

---

[358] Kasacinė byla Nr. 2K - 8 2002 m.
[359] Шавгулидзе Т.Г. Необходимая оборона. Тбилиси, 1966. с. 63.

Be to, baudžiamosios teisės mokslininkai vieningai laikosi nuomonės, jog būtinosios ginties atvejais žala gali būti padaroma tik pavojaus šaltiniui, kuriuo gali būti tik žmogaus elgesys. Dėl to būtinojoje gintyje keliami mažesni reikalavimai daromai žalai, nes skirtingai nuo būtinojo reikalingumo, joje teisės saugomai vertybei priešpastatoma užpuoliko vertybė, dėl ko situacija turi visiškai kitokią teisinę reikšmę. Asmuo, pažeisdamas kito asmens teisę, suvokia, kad užpultasis gali gintis ir padaryti žalos jam pačiam. Toks supratimas prilygsta savanoriškam leidimui pažeisti tam tikras vertybes, priklausančias užpuolikui, todėl jos pažeidimas mažiau reglamentuojamas, tai yra, jam keliama mažiau apribojimų.

Pavyzdžiui, A. Mockevičius taburete ir kirviu pradėjo mušti P. Sandargą po to, kai išgirdo duslius smūgius ir I. Sandargienės pagalbos šauksmą bei suprato, jog P. Sandargas muša savo žmoną, A. Mockaus sugyventinę I. Sandargienę[360], matome, kad P. Sandargas, užpuldamas I. Sandargienę, yra pavojaus šaltinis. Todėl žalos padarymas jam vertinamas remiantis būtinosios ginties, o ne būtinojo reikalingumo nuostatomis. Kitu atveju, kai V. Subačius dėl stipraus skausmo širdies srityje, migreninio galvos skausmo ir silpnumo, tai yra, dėl pavojaus savo sveikatai, pažeidžia visuomenės interesus, tai yra, teismo įpareigojimus.[361] Matome, kad visuomenė nėra pavojaus V. Subačiaus sveikatai šaltinis, todėl tokios žalos padarymas turi būti vertinamas remiantis būtinojo reikalingumo nuostatomis.

Kaip jau buvo minėta, būtinojo reikalingumo situacijoje žala gali būti padaroma asmeniui, esančiam pavojaus šaltiniu. Todėl būtina nustatyti tam tikrus požymius, kurių pagalba bus galima atriboti būtinojo reikalingumo ir būtinosios ginties situacijas, tais atvejais, kai žala padaroma asmeniui – pavojaus šaltiniui. Tokiu atribojimo požymiu yra asmens, kaip pavojaus šaltinio, elgesio pobūdis.

Būtinosios ginties situacijoje asmens, kaip pavojaus šaltinio, elgesys pasireiškia tyčiniu, agresyviu poveikiu kitam asmeniui ar jam priklausančiai vertybei[362]. Pavyzdžiui, A, žinodamas, kad B yra bejėgiškos būklės, nori jį nunuodyti, sugirdydamas nuodų. Šie veiksmai yra ir tyčiniai ir agresyvūs. Tokio elgesio negali būti būtinojo reikalingumo situacijoje. Atvejis gali būti traktuojamas kaip būtinojo reikalingumo situacija, kai asmens elgesys yra tyčinis, aktyvus, agresyvus, bet nenukreiptas į kitą asmenį, visuomenę, valstybę, arba nors ir nukreiptas prieš kitą asmenį, visuomenę, valstybę, bet nėra tyčinis ir agresyvus. Galima pateikti darbe jau minėtą būtinojo reikalingumo situaciją, kai traukinio mašinistas nepanaudojo avarinio stabdymo staiga į nereguliuojamą pervažą išvažiavus automobiliui, dėl ko automobilio vairuotojas žuvo, o

---

[360] Kasacinė byla Nr. 2K-755 2001 m.

[361] Baudžiamoji byla Nr. 1-974 / 2002 m.

[362] A.I. Marcevas su A.M. Caregorodcevu šį reikalavimą formuluoja kaip „aktyvus prievartinis veiksmas“. Žiūrėti: Марцев А.И., Царегородцев А.М. Необходимая оборона. Задержание преступника. Крайняя необходимость. Учебное пособие. Омск, 1987. с. 6-7.

keleivis buvo sunkiai sužalotas. Šioje situacijoje automobilio vairuotojo veiksmai, tai yra, įvažiavimas į nereguliuojamą pervažą, kai artinasi traukinys, sukelia pavojų jo paties ir kitų mašinoje esančių žmonių sveikatai ir gyvybei, tačiau nėra tyčiniai, tuo labiau agresyvūs. Arba situacija, kai praeiviai, gelbėdami savižudžio gyvybę, padaro jam sveikatos sutrikdymą. Tokioje situacijoje savižudžio veiksmus galima traktuoti kaip tyčinius, agresyvius, bet jie nenukreipti į kitų asmenų, visuomenės, valstybės vertybes.

4. Kitas būtinojo reikalingumo ir būtinosios ginties atribojimo kriterijus yra tiesiogiai įtvirtintas 2000 m. LR BK 31 straipsnio 1 dalies formuluotėje: „asmuo neatsako pagal baudžiamuosius įstatymus už veiką, kurią jis padarė siekdamas pašalinti jam pačiam, kitiems asmenims ar jų teisėms, visuomenės ar valstybės interesams gresiantį pavojų, *jeigu šis pavojus negalėjo būti pašalintas kitomis priemonėmis* ir padaryta žala [...]“. Baudžiamosios teisės teorijoje laikomasi tokios pat nuomonės, tai yra, jog būtinojo reikalingumo nuostatomis gali būti pateisintas žalos įstatymo saugomoms vertybėms padarymas, siekiant apsaugoti labiau reikšmingas vertybes nuo kilusio pavojaus, tik tokiais atvejais, kai to **pavojaus pašalinti kitais, su žala nesusijusiais būdais, neįmanoma**.

Pavyzdžiui, UAB „Lietuvos spauda“ Vilniaus agentūros kiosko pardavėja V. Mickienė dėl grasinimo tuoj pat panaudoti fizinį smurtą, tai yra, dėl S. Andrijanovo pridėto prie jos kaklo peilio, nesutrukdė P. Mickevič, S. Andrijanovui ir F. Sinkevičiui užvaldyti UAB „Lietuvos spauda” priklausantį turtą už 2126,54 Lt.[363] Situacijos analizė rodo, kad V. Mickienė kito, su rimta žala savo sveikatai ir gyvybei nesusijusio, elgesio varianto neturėjo, nes S. Andrijanovo pridėtas prie jos kaklo peilis būtų panaudotas bet kokiems pasipriešinimo ar trukdymo veiksmams nutraukti. Todėl V. Mickienės veiksmai turi būti vertinami remiantis būtinojo reikalingumo nuostatomis.

Būtinosios ginties atveju nei 2000 m. LR BK 28 straipsnis, nei baudžiamosios teisės teorija, neturi panašaus reikalavimo. Būtinosios ginties situacijoje asmuo, norėdamas apginti save, kitą asmenį, nuosavybę, būsto neliečiamybę, kitas teises, visuomenės ar valstybės interesus nuo pradėto ar tiesiogiai gresiančio pavojingo kėsinimosi, gali imtis aktyvių gynybos veiksmų nepriklausomai nuo to, ar buvo galimybė išvengti žalos padarymo besikėsinančiajam.

Pavyzdžiui, įvykusio konflikto tarp M. Stankevičiaus ir R. Runkausko metu, M. Stankevičius, gindamasis nuo jį užpuolusio su peiliu R. Runkausko, grasinančio pavartuoti fizinį smurtą, atėmė peilį, sugriebęs jį už ašmenų, bei smogė juo pačiam R. Runkauskui į krūtinę, taip jį nužudydamas.[364] Nors iš situacijos galima spręsti, kad M. Stankevičius galėjo pabėgti nuo jį puolusio R.Runkausko ir taip išvengti žalos padarymo pastarojo sveikatai ir

[363] Kasacinė byla Nr.2K-762 2001 m.
[364] Baudžiamoji byla Nr. 1 - 93 / 2002.

gyvybei, tačiau to nereikalauja būtinosios ginties nuostatos. Todėl pilnai galima pritarti Vilniaus apygardos teismo sprendimui, kad M. Stankevičius veikė būtinosios ginties situacijoje, nors ir peržengė jos ribas, tai yra, „teismas mano, kad suduodamas peiliu mirtiną smūgį puolančiam, tačiau beginkliam užpuolikui, galėjusiam padaryti tik nežymią fizinę žalą, teisiamasis peržengė būtinosios ginties ribas".

Reikia pastebėti, kad tarybiniu laikotarpiu egzistavo nuomonė, kad žalos padarymas besikėsinančiajam pateisinamas būtinosios ginties nuostatomis tik tada, kai kitaip kėsinimosi išvengti buvo neįmanoma. Remiantis šią nuomonę asmuo, kuris galėjo išvengti kėsinimosi pabėgant, kreipiantis pagalbos į tam tikras institucijas, pareigūnus ar kitus asmenis, privalėjo tai daryti, vengiant žalos padarymo užpuolikui[365]. Tačiau tokia nuomonė buvo kritikuojama daugumos baudžiamosios teisės mokslininkų[366]. Todėl galima teigti, kad dabartinėje baudžiamosios teisės teorijoje nagrinėjamas būtinojo reikalingumo ir būtinosios ginties skiriamasis bruožas yra visuotinai pripažintas.

5. Kitas būtinojo reikalingumo ir būtinosios ginties institutų atribojimo kriterijus slypi reikalavimuose, kurie keliami **pažeidžiamų ir apsaugomų vertybių santykiui**.

Būtinojo reikalingumo nuostatomis padarytoji žala turi būti mažiau reikšminga už tą, kuri grėsė. Šis reikalavimas yra tiesiogiai įtvirtintas 2000 m. LR BK 31 straipsnio 1 dalyje – „asmuo neatsako pagal baudžiamuosius įstatymus už veiką, kurią [...] ir *padaryta žala yra mažesnė už tą, kurios siekta išvengti*". Tokia būtinojo reikalingumo teisėtumo sąlyga reiškia, kad lygiavertės, tuo labiau, reikšmingesnės žalos padarymas negali būti pateisintas. Pavyzdžiui, Lenkijos piliečiai A. Volski ir A. Jančevski fizinės ir psichinės prievartos įtakoje buvo priversti netrukdyti kaltininkams užvaldyti jų turimą automobilį Mercedes 300, priklausantį Vokietijos piliečiui In-Ryew-Lim`ui[367]. A. Volski ir A. Jančevski veiksmai atitinka būtinojo reikalingumo nuostatas, nes be kitų teisėtumo sąlygų, svetimo automobilio praradimas yra mažiau reikšminga vertybė už jų sveikatą ir gyvybę.

Kitaip sprendžiamas klausimas dėl padarytos ir išvengtos žalų santykio būtinosios ginties atveju. Žala, padaryta būtinosios ginties situacijoje, gali būti mažiau reikšminga, lygiavertė ir net labiau reikšminga palyginus su žala, kuri grėsė visuomenei pavojingo kėsinimosi metu. Pavyzdžiui, M. Žilinskas nakties metu kojų spyriais išlaužė duris ir įsibrovė į V. Kriaučiūno butą ir, artindamasis prie pastarojo, grasino jam. V. Kriaučiūnas, prikeltas triukšmo, sugrėbė peilį ir smogė juo besiartinančiam M. Žilinskui į pilvą, padarydamas jam

---

[365] Pvz.: Герцензон А.А. Уголовное право. Часть общая. Москва, 1948. с. 270; Паше-Озерский Н.Н. Обстоятельства, исключающие ответственность по советскому уголовному праву. Автореферат диссертации доктора юридических наук. Москва, 1954. с. 13.

[366] Pavyzdžiui, pats N.N. Pašė-Ozerskij atsisakė šios nuomonės. Žiūrėti: Паше-Озерский Н.Н. Необходимая оборона и крайняя необходимость. Москва, 1962. с. 74-77.

[367] Baudžiamoji byla Nr. 1A-130 / 2000 m.

sunkų kūno sužalojimą.[368] Matome, kad šioje situacijoje V. Kriaučiūno padarytoji žala gali būti ir lygi išvengtajai, ir didesnė. Būtinosios ginties norma nustato konkrečius atvejus, kai žalos padarymas besikėsinančiajam laikomas neteisėtu, tai yra, būtinosios ginties ribų peržengimu, numatytu 2000 m. LR BK 28 straipsnio 3 dalyje „būtinosios ginties ribų peržengimas yra tuo atveju, kai tiesiogine tyčia nužudoma arba sunkiai sutrikdoma sveikata, jeigu gynyba aiškiai neatitiko kėsinimosi pobūdžio ir pavojingumo." Matome, kad peržengti būtinosios ginties ribas galima tik tuomet, kai padaromas sunkus sveikatos sutrikdymas ar nužudoma, tačiau esant dviem sąlygoms: 1) tai padaroma tiesiogine tyčia; 2) tai padaroma, kai kėsinimosi pobūdis ir pavojingumas buvo *aiškiai* mažesnis. Pavyzdžiui, tarp S.Šertvyto ir A.Žiogo kilo konfliktas. Jo metu S.Šertvytis buvo neblaivus, smūgių A.Žiogui nesudavė, tik bandė tai padaryti. Tuo tarpu A.Žiogas buvo žymiai aktyvesnis: jis tyčia keturis kartus kumščiu sudavė S.Šertvyčiui į veidą, šiam nugriuvus, tris kartus spyrė į jo viršutinės kūno dalies vietas, tarp jų – į kairę krūtinės pusę, o po to, S.Šertvyčiui atsistojus, sudavė šiam į krūtinę ir parbloškė jį ant žemės. Nuo A.Žiogo smūgių buvo sukrėstos S.Šertvyčiui galvos smegenys, sumuštas veidas, lūpa, ausis, krūtinės ląsta. Sumušus krūtinės ląstą, S.Šertvyčiui lūžo šonkauliai ir buvo pažeistas plautis. Pastaruosius kūno sužalojimus ekspertas kvalifikavo pavojingais gyvybei, t.y. sunkiais. Tokiais veiksmais A. Žliogas peržengė būtinosios ginties ribas.[369]

Nagrinėjant būtinojo reikalingumo ir būtinosios ginties santykį, buvo pateikti pagrindiniai jų skirtumai. Reikia pastebėti, kad gali būti išskiriami ir kiti skiriamieji nagrinėjamų aplinkybių, šalinančių baudžiamąją atsakomybę, bruožai. Tačiau, mano nuomone, jie būtų išvestiniai ir neesminiai.

Pavyzdžiui, būtinasis reikalingumas nenumato jo ribų peržengimo, tuo tarpu būtinosios ginties ribų peržengimas yra įstatymiškai įtvirtintas. Be to skiriasi nagrinėjamų institutų civilinės-teisinės pasekmės, tai yra, civilinėje teisėje būtinasis reikalingumas traktuojamas kaip galima atleidimo nuo civilinės atsakomybės aplinkybė, o būtinoji gintis laikoma civilinės atsakomybės netaikymo sąlyga. Kitaip tariant, bet kokia žala, padaryta ginant save ar kitą asmenį, nuosavybę, būsto neliečiamybę, kitas teises, visuomenės ar valstybės interesus nuo pradėto ar tiesiogiai gresiančio pavojingo kėsinimosi, jei nebuvo peržengtos būtinosios ginties ribos, nėra atlyginama.[370]

---

[368] Baudžiamoji byla 1 - 77 / 96 m.

[369] Kasacinė byla Nr. 2K-593/2002 m.

[370] Tokia išvada tiesiogiai išplaukia iš Civilinio kodekso normų. CK 6.253 straipsnis, numatantis civilinės atsakomybės netaikymą ir atleidimą nuo civilinės atsakomybės, nustato, kad "civilinė atsakomybė netaikoma, taip pat asmuo gali būti visiškai ar iš dalies atleistas nuo civilinės atsakomybės šiais pagrindais: dėl [...] *būtinosios ginties*". Taip pat CK 6.269 straipsnio, numatančio civilinę atsakomybę dėl būtinosios ginties ar savigynos padarytos žalos, 1 dalis nustato, kad "asmuo, padaręs žalos teisėtai gindamasis ar gindamas kitą asmenį, *neatsako už* užpuolikui *padarytą žalą*."

Taigi, baigiant nagrinėti būtinojo reikalingumo ir būtinosios ginties santykį, reikia pastebėti, kad nors jie daug kuo panašūs, tačiau pateikti skiriamieji bruožai leidžia vienareikšmiškai atskirti šias aplinkybes, šalinančias baudžiamąją atsakomybę. Būtinasis reikalingumas ir būtinoji gintis pašalina baudžiamąją atsakomybę skirtingomis situacijomis ir kolizijos tarp jų nėra.

5.2. Būtinojo reikalingumo ir asmens, padariusio nusikalstamą veiką, sulaikymo atribojimas

Pradedant nagrinėti būtinojo reikalingumo ir asmens, padariusio nusikalstamą veiką, sulaikymo atribojimą reikia paminėti, kad atribojimo problemos atsirado tik nuo 1993 metų, kai pastaroji aplinkybė, šalinanti baudžiamąją atsakomybę, buvo įtvirtinta 1961 m. LR BK. Tai yra, 1993 metų birželio 10 dieną, priėmus įstatymą „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso, Baudžiamojo ir Administracinių teisės pažeidimų kodeksų pakeitimo ir papildymo“[371], asmens, padariusio nusikaltimą, sulaikymas buvo įtvirtintas BK 14^2 straipsnyje. Tačiau nors asmens, padariusio nusikalstamą veiką, sulaikymas, kaip atskira baudžiamojo įstatymo norma, atsirado gana neseniai, baudžiamosios teisės teorijoje šis klausimas buvo keliamas jau pakankamai ilgą laiką. Šis klausimas buvo nagrinėjamas T.G. Šavgulidze, M.I. Jakubovičir kt. mokslininkų darbuose[372] ir tarybinių laikų teismų praktikoje.[373]

Būtinasis reikalingumas ir asmens, padariusio nusikalstamą veiką, sulaikymas turi daug bendrų bruožų, kuriuos sąlygoja jų priskyrimas vienam baudžiamosios teisės institutui. Dar viena priežastis, dėl kurios privalu aptarti būtinojo reikalingumo ir asmens, padariusio nusikalstamą veiką, sulaikymo atribojimo kriterijus yra ta, kad baudžiamosios teisės teorijoje egzistavo nuomonė, jog „nusikaltėlio sulaikymas[374] yra būtinojo reikalingumo instituto atmaina“[375]. Todėl būtinojo reikalingumo ir būtinosios ginties atribojimo kriterijų išsiaiškinimas yra labai svarbus teorine prasme.

---

[371] Lietuvos Respublikos įstatymas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso, Baudžiamojo ir Administracinių teisės pažeidimų kodeksų pakeitimo ir papildymo“ 1993 m. birželio 10 d. Nr. I-180 // Valstybės žinios. 1993, Nr. 26-597.

[372] Pavyzdžiui: Шавгулидзе Т.Г. Необходимая оборона. Тбилиси, 1966. с. 135-143; Владимиров В.А., Ляпунов Ю.И. Обстоятельства, исключающие общественную опасность деяния. Советское уголовное право. Общая часть. Учебное пособие. Москва, 1970. с. 65-73; Якубович М.И. Обстоятельства, исключающие общественную опасность и противоправность деяния. Москва, 1979. с.45-51 ir kt.

[373] Постановление Пленума Верховного Суда СССР от 23 октября 1956 года. // Сборник постановлений Пленума Верховного Суда СССР 1924-1963. Москва, 1964. с. 185.

[374] Toks šios aplinkybės, šalinančios baudžiamąją atsakomybė, formulavimas dažnai sutinkamas baudžiamosios teisės teorijoje. Tačiau jis sukelia tam tikrus prieštaravimus dėl to, kad asmenį galima laikyti nusikaltėliu tik po teismo apkaltinamojo nuosprendžio priėmimo ir paskelbimo.

[375] Козак В.Н. Задержание преступника и крайняя необходимость. // Советская юстиция. Москва, 1982. № 4. с. 12.

Šių baudžiamosios teisės institutų atribojimas taip pat svarbus praktine prasme, nes situacijos, kai asmeniui, padariusiam nusikalstamą veiką, padaroma tam tikra žala gali būti vertinamos remiantis ir būtinojo reikalingumo, ir asmens, padariusio nusikalstamą veiką, sulaikymo nuostatomis. Pavyzdžiui, asmuo įvykdo plėšimą, ir tai matęs asmuo padaro jam sveikatos sutrikdymą. Taigi, būtinojo reikalingumo, ir asmens, padariusio nusikalstamą veiką, sulaikymo atribojimo kriterijų nustatymas yra būtinas.

1. Labai svarbus nagrinėjamų aplinkybių, šalinančių baudžiamąją atsakomybę, skirtumas išaiškėja nagrinėjant **vertybes**, kurias siekiama apsaugoti darant žalą būtinojo reikalingumo ar asmens, padariusio nusikalstamą veiką, sulaikymo nuostatomis. Nesunku pastebėti, kad būtinuoju reikalingumu galima apsaugoti žymiai platesnį vertybių ratą nei asmens, padariusio nusikalstamą veiką, sulaikymu. Tai yra, nei baudžiamosios teisės teorija, nei baudžiamasis įstatymas neturi jokių apribojimų dėl būtinuoju reikalingumu apsaugomų vertybių. Tuo tarpu asmens, padariusio nusikalstamą veiką, sulaikymu siekiama apsaugoti tik teisingumą bei užtikrinti bausmės neišvengiamumo principo įgyvendinimą. Tai reiškia, kad jei asmuo vydamasis, stabdydamas, neleisdamas ištrūkti ar kitais veiksmais aktyviai bandančiam išvengti sulaikymo nusikalstamą veiką padariusiam asmeniui padaro žalos, atitinkančios nagrinėjamo instituto nuostatas, tačiau tai atlieka pavyzdžiui, siekdamas tik atgauti pagrobtą turtą, tai yra, apsaugoti savo ar kitų asmenų nuosavybės teises, žalos padarymas negali būti pateisintas asmens, padariusio nusikalstamą veiką, sulaikymo nuostatomis.

2. Būtinojo reikalingumo situaciją, tai yra, žalos įstatymo saugomoms vertybėms atsiradimo pavojų gali sudaryti: gamtos jėgos, padidinto pavojaus daiktai, mechanizmai ir procesai, fiziologiniai ir patologiniai procesai žmogaus organizme, gyvūnų elgesys, žmogaus elgesys ir pan. Asmens, padariusio nusikalstamą veiką, sulaikymo situaciją sudaro tik žmogaus elgesys, tai yra, aktyvūs bandymai išvengti sulaikymo. Matome, kad **pavojaus šaltinis** būtinajame reikalingume yra daug platesnis. Tačiau, tai yra labai aiškus ir nereikalaujantis gilesnio paaiškinimo nagrinėjamų institutų skirtumas. Tuo tarpu daug svarbiau išsiaiškinti, kaip atskirti nagrinėjamas aplinkybes, šalinančias baudžiamąją atsakomybę, kai būtinojo reikalingumo situacijoje pavojaus šaltinis yra žmogaus veiksmai.

Lyginant būtinojo reikalingumo situacijas, kuriose pavojaus šaltinis yra asmens elgesys, su asmens, padariusio nusikalstamą veiką, sulaikymo situacijomis, išryškėja keli šių institutų skirtumai.

2.1. Pirmiausia, būtinojo reikalingumo situaciją gali sudaryti ir **aktyvus, ir pasyvus asmens elgesys**[376]. Tuo tarpu asmens, padariusio nusikalstamą veiką, sulaikymo situaciją gali

[376] Apie tai buvo kalbėta šio darbo 4 dalyje.

sudaryti *tik aktyvus* sulaikymo vengimas. Tokia nuostata tiesiogiai išplaukia iš 2000 m. LR BK 29 straipsnio 1 dalies formuluotės, „asmuo neatsako pagal šį kodeksą už veiksmus, kai *vydamasis, stabdydamas, neleisdamas ištrūkti* ar kitais veiksmais *aktyviai bandančiam išvengti sulaikymo* nusikalstamą veiką padariusiam asmeniui padaro [...]".

2.2. Būtinojo reikalingumo situaciją gali sudaryti **bet kurio asmens elgesys**, tai yra, pakaltinamo ir nepakaltinamo, sulaukusio baudžiamosios atsakomybės amžiaus ir nesulaukusio. Be to, visiškai nesvarbu, ar subjektas, darydamas žalą būtinojo reikalingumo nuostatomis, žinojo ar nežinojo, kad asmuo (pavojaus šaltinis) yra pakaltinamas ar nepakaltinamas, sulaukęs baudžiamosios atsakomybės amžiaus ar nesulaukęs. Tuo tarpu asmens, padariusio nusikalstamą veiką, sulaikymo situacijai tokių asmens savybių žinojimas turi didžiulę įtaką.

2000 m. LR BK 29 straipsnis tiesiogiai numato, kad žalos padarymas asmeniui siekiant jį sulaikyti, leidžiamas tik tuo atveju, jei tas asmuo padarė *nusikalstamą veiką*. Tokia įstatyminė nuostata reiškia, kad sulaikantysis, darydamas žalą asmeniui, padariusiam nusikalstamą veiką, turi būti įsitikinęs, jog padarytas nusikaltimas arba baudžiamasis nusižengimas. Tuo tarpu, jei sulaikantysis žino, kad baudžiamojo kodekso uždraustą veiką atliko nepakaltinamas arba asmuo, nesulaukęs baudžiamosios atsakomybės amžiaus, nėra pagrindo sakyti, kad padaryta nusikalstama veika. Tai yra, daryti žalą, sulaikant tokį asmenį, padariusį baudžiamojo kodekso uždraustą veiką, negalima[377]. Tačiau galimos situacijos, kai sulaikantysis klys dėl asmens psichinės būklės ar amžiaus. Tokiais atvejais sulaikančiojo veiksmai bus vertinami remiantis kitais baudžiamosios teisės institutais.

3. Asmens, padariusio nusikalstamą veiką, sulaikymo situacija atsiranda tik tada, kai yra **realus pavojus**, jog asmuo aktyviais veiksmais išvengs sulaikymo, tai yra, siekia išvengti baudžiamosios atsakomybės ir, nepadarius jam žalos, jis pasieks savo tikslą. Šis bruožas, iš pirmo žvilgsnio, vienija asmens, padariusio nusikalstamą veiką, sulaikymą su būtinuoju reikalingumu. Pavojaus realumas šiuose institutuose bendrąja prasme suprantamas vienodai – tai objektyvus pavojaus egzistavimas išoriniame pasaulyje bei jo galimybė pavirsti konkrečiais žalingais padariniais. Tačiau asmens, padariusio nusikalstamą veiką, sulaikyme šio bruožo turinys yra kiek platesnis.

Asmens, padariusio nusikalstamą veiką, sulaikyme jis susideda iš keturių aspektų: „a) nusikaltimo[378] padarymo faktas, b) dalyvavimas jame to asmens, kuris c) turi būti traukiamas baudžiamojon atsakomybėn ir d) bandančio neteisėtai jos išvengti"[379]. Kitaip tariant

---

[377] Tokios pat nuomonės laikosi Зуев В.Л. Необходимая оборона и крайняя необходимость. Вопросы квалификации и судебно-следственной практики. Пособие. Москва, 1996. с. 30.

[378] Rusijos baudžiamojoje teisėje nėra nusikalstamų veikų skirstymo į nusikaltimus ir baudžiamuosius nusižengimus, todėl taikant šias nuostatas Lietuvos baudžiamosios teisės teorijoje, sąvoką "nusikaltimo" reikia suprasti kaip "nusikalstamos veikos".

[379] Зуев В.Л. Необходимая оборона и крайняя необходимость. Вопросы квалификации и судебно-следственной практики. Пособие. Москва, 1996. с. 31.

pavojaus realumas asmens, padariusio nusikalstamą veiką, sulaikyme reikalauja, kad asmuo būtų įsitikinęs, kad padaryta nusikalstama veika, kad tą nusikalstamą veiką padarė asmuo, kuris turi būti patrauktas baudžiamojon atsakomybėn ir, kad tas asmuo bando neteisėtai jos išvengti. Bet kurio iš paminėtų aspektų nebuvimas rodo padarytos žalos neteisėtumą. Suklydimas dėl minėtų aspektų vertinamas remiantis faktinės klaidos taisyklėmis.

4. Kiek kitaip šiuose institutuose suprantamas **pavojaus akivaizdumas**, kuris yra būtinas šių aplinkybių, šalinančių baudžiamąją atsakomybę, situacijoms atsirasti. Panagrinėjus pavojaus akivaizdumą asmens, padariusio nusikalstamą veiką, sulaikyme nesunku pastebėti, kad jis gali trukti ilgesnį laiko tarpą, negu akivaizdumas būtinajame reikalingume. Tai paaiškinama tuo, kad asmens, padariusio nusikalstamą veiką, sulaikymo situacijoje gresiantis pavojus yra trunkamo pobūdžio. Tai yra, aktyvus baudžiamosios atsakomybės vengimas prasideda nuo nusikaltimo ar baudžiamojo nusižengimo „padarymo (rengimosi, pasikėsinimo) momento ir trunka iki patraukimo baudžiamojon atsakomybėn senaties terminų suėjimo“[380]. Tai reiškia, kad kiekvienu momentu, kol asmuo, padaręs nusikalstamą veiką, vengia atsakomybės, teisingumas, kaip įstatymo saugoma vertybė, yra pažeistas. Tuo tarpu būtinojo reikalingumo situacija trunka iki momento, kai atsiranda tam tikri žalingi padariniai. Be to, pats trumpiausias senaties terminas, numatytas baudžiamajame įstatyme, yra dveji metai. Sunku įsivaizduoti, kad būtinojo reikalingumo situacijoje per dvejus metus pavojaus įstatymo saugomai vertybei nebūtų galima pašalinti kitais, su žala teisės saugomai vertybei nesusijusiais, būdais.

5. Būtinąjį reikalingumą ir asmens, padariusio nusikalstamą veiką, sulaikymą taip pat galima atskirti pagal tai, **kam padaroma žala, šalinant atsiradusį pavojų**. Tai yra, asmens, padariusio nusikalstamą veiką, sulaikymo situacijoje žala padaroma būtent pavojaus šaltiniui, tai yra, asmeniui, kuris aktyviai vengia sulaikymo, tuo tarpu būtinojo reikalingumo atveju žala gali būti padaroma ir pavojaus šaltiniui, ir asmeniui, kuris nėra pavojaus šaltinis. Tai, kad asmens, padariusio nusikalstamą veiką, sulaikyme žala, padaroma pavojaus šaltiniui, tiesiogiai nurodyta 2000 m. LR BK 29 straipsnio 1 dalyje, „asmuo neatsako pagal šį kodeksą už veiksmus, kai vydamasis, stabdydamas, neleisdamas ištrūkti ar kitais veiksmais aktyviai bandančiam išvengti sulaikymo *nusikalstamą veiką padariusiam asmeniui* padaro turtinės žalos, nesunkų sveikatos sutrikdymą arba [...]“. Tais atvejais, kai asmuo, norėdamas sulaikyti, sustabdyti, neleisti ištrūkti nusikalstamą veiką padariusį asmenį, padaro žalos kitam asmeniui, jo veika, esant kitoms teisėtumo sąlygoms, gali būti pateisinta būtinojo reikalingumo (2000 m. LR BK 31 straipsnis), o ne asmens, padariusio nusikalstamą veiką, sulaikymo (2000 m. LR BK 29 straipsnis) nuostatomis.

---

[380] Козак В.Н. Задержание преступника и крайняя необходимость. // Советская юстиция. Москва, 1982. № 4. с. 12.

6. Kitas ne mažiau reikšmingas būtinojo reikalingumo ir asmens, padariusio nusikalstamą veiką, sulaikymo skiriamasis bruožas slypi **reikalavimuose**, kurie keliami šių aplinkybių, šalinančių baudžiamąją atsakomybę, nuostatomis **padarytai žalai**. Būtinasis reikalingumas turi įstatymiškai įtvirtintą reikalavimą, kad padarytoji žala būtų mažiau reikšminga už tą, kuri grėsė. Tai reiškia, kad baudžiamasis įstatymas, būtinojo reikalingumo atveju nustato tam tikrą padarytos ir išvengtos žalos santykį, nenustatydamas konkrečių dydžių. Kitaip sprendžiamas žalos padarymo klausimas asmens, padariusio nusikalstamą veiką, sulaikymo nuostatomis.

2000 m. LR BK 29 straipsnio 1 dalis labai konkrečiai aprašo žalą, kuri gali būti padaroma sulaikomam asmeniui. Baudžiamasis įstatymas klasifikuoja tas žalas keliais būdais: pagal žalos pobūdį ir pagal kaltės formą. Pagal žalos pobūdį sulaikant asmenį, padariusį nusikalstamą veiką, jam galima padaryti turtinę žalą ar (ir) sveikatos sutrikdymą, Pagal kaltės formą išskiriama, kad turtinė žala (bet kokia, nes įstatymo formuluotėje nenumatyti jokie apribojimai), nežymus[381] ir nesunkus sveikatos sutrikdymas gali būti padaromi ir tyčia, ir neatsargiai. Tuo tarpu sunkus sveikatos sutrikdymas gali būti padarytas tik neatsargiai, o ypatingomis sąlygomis, tai yra, nusikaltimo vietoje sulaikant asmenį, tyčia nužudžiusį ar pasikėsinusį nužudyti, tyčia. Taigi matome, kad 2000 m. LR BK 29 straipsnio 1 dalis, skirtingai nuo 2000 m. LR BK 31 straipsnio 1 dalies, nenustato jokio pažeistų ir apsaugotų vertybių proporcingumo reikalavimo, nustatydamas jos konkrečius dydžius.

Nagrinėjant šių aplinkybių, šalinančių baudžiamąją atsakomybę, atribojimo kriterijus buvo aptarti pagrindiniai jų skirtumai. Kurie leidžia vienareikšmiškai atmesti nuomonę, kad asmens, padariusio nusikalstamą veiką, sulaikymas yra būtinojo reikalingumo atmaina[382]. Kartu tai leidžia teigti, kad asmens, padariusio nusikalstamą veiką, sulaikymo, kaip atskiros įstatyminės normos atsiradimas, užpildė baudžiamojo įstatymo spragą, kuri galėjo sąlygoti neteisingą baudžiamojo įstatymo taikymą, arba neteisėtą asmens nuteisimą.

5.3. Būtinojo reikalingumo ir profesinių pareigų vykdymo atribojimas

Pradedant nagrinėti būtinojo reikalingumo ir profesinių pareigų vykdymo santykį, reikia atkreipti dėmesį į tai, kad pastaroji, baudžiamąją atsakomybę šalinanti aplinkybė, tik neseniai buvo įtvirtinta Lietuvos baudžiamuosiuose įstatymuose. Jos formuluotė skamba taip: „asmuo pagal šį kodeksą neatsako už žalą, kurią padarė vykdydamas profesines pareigas, jeigu

---

[381] Reikia pastebėti, kad BK 29 straipsnio 1 dalyje neminimas nežymus sveikatos sutrikdymas, tačiau loginis įstatymo aiškinimas leidžia teigti, jog šio lengvesnio sveikatos sutrikdymo padarymas gali būti pateisinamas asmens, padariusio nusikalstamą veiką, sulaikymo nuostatomis.

[382] Козак В.Н. Задержание преступника и крайняя необходимость. // Советская юстиция. Москва, 1982. № 4. с. 12.

jis neviršijo įstatymų ar kitų teisės aktų nustatytų įgaliojimų“. Mano manymu, tai reiškia, kad asmuo profesinių pareigų vykdymo nuostatomis gali pateisinti padarytą žalą situacijose, kuriose tas asmuo buvo įpareigotas veikti ir žala tam tikroms įstatymo saugomoms vertybėms atsirado tiesiogiai dėl tų veiksmų tinkamo atlikimo.

Reikia pastebėti, kad profesinių pareigų vykdymas, kaip aplinkybė, šalinanti baudžiamąją atsakomybę, baudžiamosios teisės teorijoje nagrinėjama gana ilgai, tai yra, jau praėjusio amžiaus pradžioje V. Stankevičius išskyrė „tarnybos pareigų ėjimą“[383]. Tačiau jos pagrindimo Lietuvos baudžiamosios teisės literatūroje mes nerandame.

Tokia padėtis reikalauja tam tikro profesinių pareigų vykdymo, kaip aplinkybės, šalinančios baudžiamąją atsakomybę, turinio išsiaiškinimo. Tačiau dėl tokio tyrimo apimties, jis negali būti pilnai pateiktas šiame darbe. Todėl apsiribosime tik tais profesinių pareigų vykdymo turinio momentais, kurie padės suprasti jo santykį su būtinuoju reikalingumu ir atribojimą nuo jo.

Pirmiausia aptarkime, kuo skiriasi būtinojo reikalingumo ir profesinių pareigų vykdymo, kaip aplinkybių, šalinančių baudžiamąją atsakomybę, įstatyminiai apibrėžimai.

1. Būtinojo reikalingumo formuluotėje kalbama, kad „asmuo neatsako pagal baudžiamuosius įstatymus už *veiką*, kurią [...]“. Tuo tarpu profesinių pareigų vykdymo formuluotėje įtvirtinta, kad „asmuo pagal šį kodeksą neatsako už žalą, kurią padarė *vykdydamas* profesines pareigas, jeigu“. Tai reiškia, kad būtinojo reikalingumo nuostatomis gali būti pateisinta žala, kuri atsirado dėl veikimo ar neveikimo. Profesinių pareigų vykdymu galima pateisinti žalą, kuri atsiranda tik dėl veikimo, tai yra, dėl pareigos *vykdymo*.

2. Profesinių pareigų vykdymo, skirtingai nuo būtinojo reikalingumo, įstatyminė formuluotė neturi nuorodos į tai, kad asmuo padaro žalą siekdamas „pašalinti jam pačiam, kitiems asmenims ar jų teisėms, visuomenės ar valstybės interesams gresiantį pavojų“. Tai reiškia, kad skirtingai nuo būtinojo reikalingumo, profesinės pareigos vykdymą nebūtinai sąlygoja tam tikras pavojus.

3. Būtinojo reikalingumo ir profesinių pareigų vykdymo, kaip aplinkybių, šalinančių baudžiamąją atsakomybę, formuluotėse keliami skirtingi reikalavimai elgesiui, kuriuo padaroma žala. Būtinojo reikalingumo formuluotėje tai reikalavimas, kad „šis pavojus negalėjo būti pašalintas kitomis priemonėmis“, o profesinių pareigų vykdymo formuluotėje reikalavimas, kad asmuo neviršytų „įstatymų ar kitų teisės aktų nustatytų įgaliojimų“.

4. Taip pat nagrinėjamų institutų formuluotės skiriasi tuo, kad būtinojo reikalingumo formuluotėje yra įtvirtintas reikalavimas žalai, tai yra, kad ji būtų mažiau

[383] Stankevičius V. Baudžiamoji teisė. Paskaitos. Kaunas, 1925. p. 33.

reikšminga už tą, kuri grėsė. Tuo tarpu profesinių pareigų vykdymo įstatyminė formuluotė jokių reikalavimų žalai neįtvirtina. Bendrai paėmus, tai reiškia, kad profesinių pareigų vykdymu gali būti pateisinta bet kokia žala, jei asmuo, ją sukeldamas, veikė įgaliojimų ribose.

Būtinojo reikalingumo ir profesinių pareigų vykdymo atribojimo kriterijų išsiaiškinimas yra taip pat labai svarbus praktine prasme. Panagrinėkime profesinių pareigų vykdymą policijos pareigūno atžvilgiu. Policijos pareigūno uždaviniai, įgaliojimai, teisės bei pareigos numatytos Policijos veiklos įstatyme[384]. Jų analizė leidžia teigti, kad atliekant tam tikras pareigas, pavyzdžiui, sulaikyti ir pristatyti į policijos įstaigą asmenį, padariusį nusikalstamą veiką (Policijos įstatymo 21 straipsnio 1 dalies 2 punktas) arba asmens, valstybės, visuomeninių ar kitų organizacijų turto gelbėjimas stichinių nelaimių, katastrofų, avarijų bei kitų ypatingų situacijų atvejais (Policijos įstatymo 21 straipsnio 1 dalies 4 punktas), žala gali būti padaroma labai plačiam asmenų ratui ir jos padarymo sąlygos gali būti įvairios. Todėl tam tikros situacijos, kai padaroma tokia žala, savo išore gali priminti būtinąjį reikalingumą. Kitaip tariant, tos situacijos gali atitikti tam tikras būtinojo reikalingumo ir profesinių pareigų vykdymo nuostatas. Pavyzdžiui, policijos pareigūnas tam, kad pasivytų asmenį, padariusį nusikalstamą veiką, išlaužo saugomos patalpos duris, tuo padarydamas žalos patalpos savininkui. Taip pat situacija, kai policijos pareigūnas šaudo į automobilį, kuris jo žiniomis yra pavogtas, dėl ko automobilis nuvažiuoja nuo kelio, atsitrenkia į medį, kuo padaroma materialinė žala automobilio savininkui. Paaiškinsime tai plačiau.

1) Policijos pareigūno pareigos vykdymu padarytoji žala formaliai atitinka nusikalstamos veikos požymius, paminėtais atvejais tai turtiniai (2000 m. LR BK 187 straipsnis Turto sunaikinimas ar sugadinimas) ir (ar) neturtinio pobūdžio (2000 m. LR BK 165 straipsnis Neteisėtas asmens būsto neliečiamumo pažeidimas) padariniai, kuriuos gali patirti transporto priemonės ar patalpos savininkas ar naudotojas.

2) Visų policijos pareigūno pareigų vykdymas nukreiptas į įstatymo saugomų vertybių apsaugą, tai yra, į tam tikros atsiradusios grėsmės pašalinimą arba fizinių ir juridinių asmenų teisių ir laisvių, visuomenės ir valstybės interesų užtikrinimą. Tai atspindi Policijos veiklos įstatymo 5 straipsnis.

3) Pavojus, su kuriuo kovoti įpareigota policija, gali grėsti įvairioms įstatymo saugomoms vertybėms fizinių ir juridinių asmenų teisėms ir laisvėms, visuomenės ir valstybės interesams. Šis pavojus gali kilti iš įvairiausių pavojaus šaltinių. Jais gali būti: asmenų elgesys (ir teisėtas, ir neteisėtas), gyvūnai, stichinės nelaimės, katastrofos, avarijos ir pan.

[384] Policijos veiklos įstatymas. 2000 m. spalio 17 d. Nr. VII-2048.

4) Policijos veiklą reglamentuojančių teisės aktų analizė leidžia teigti, kad žalos padarymas, vykdant policijos pareigas, įmanomas tik esant tarnybiniam būtinumui „prievartos naudojimo tik **būtinais atvejais**“ (policijos veiklos principas, numatytas Policijos veiklos įstatymo 4 straipsnio 2 dalyje). Šis būtinumas susideda iš kelių momentų.

Pirmiausia, tarnybinį būtinumą rodo tai, kad atsirado situacija, kuri yra pavojinga arba potencialiai pavojinga įstatymo saugomoms vertybėms. Pavyzdžiui, policija gavo pranešimą apie padarytą apysunkį nusikaltimą arba įvyko stichinė nelaimė, tai verčia imtis tam tikrų priemonių.

Antra, tarnybinį būtinumą sąlygoja ir tai, jog policijos pareigūnas tam, kad neatsirastų žalingi padariniai, privalo veikti būtent dabar (ne vakar, ne po metų). Pavyzdžiui, kad pasivytų sprunkantį nusikalstamą veiką padariusį asmenį arba suteiktų būtiną pagalbą asmeniui, esančiam bejėgiškumo būsenoje, policininkas turi tuoj pat pasinaudoti kitam asmeniui priklausančia transporto priemone arba įeiti į saugomą ar kitokią patalpą.

Trečia. tarnybinis būtinumas reiškia ir tai, kad pareigos kitomis priemonėmis ir būdais įvykdyti neįmanoma. Tokia nuostata kalbant apie prievartą, galinčią sukelti kūno sužalojimų ar mirtį, tiesiogiai įtvirtinta Policijos veiklos įstatymo 23 straipsnio 1 dalyje. Tačiau, mano nuomone, ši nuostata turi būti taikoma bet kokiems atvejams, kai žala ar nuostoliai padaromi asmeniui, kuris nesikėsina į įstatymo saugomas vertybes.

Pavyzdžiui, labai abejotina, kad būtų pateisinti policijos pareigūno veiksmai, jei jis nušautų šunį, esantį aptvertoje privačioje teritorijoje tam, kad galėtų prieiti prie namo, kurio gyventojus nori apklausti kaip galimus nusikaltimo liudytojus.

Taigi matome, kad Policijos veiklos įstatyme atvejams, kai policijos pareigūnas, vykdydamas tarnybines pareigas, padaro tam tikrą žalą ar nuostolius asmeniui, nesikėsinančiam į įstatymo saugomas vertybes, numatyti reikalavimai, kurie sutampa su atitinkamomis būtinojo reikalingumo nuostatomis. Tačiau reikia pastebėti, kad policijos veiklą reglamentuojančiuose teisės aktuose nėra įtvirtintas padarytos žalos ir žalos, kurios siekta išvengti, santykis. Policijos veiklos įstatymo 4 straipsnio 2 dalyje kalbama apie proporcingumo principą, taikomą prievartos naudojimui, tačiau tai negali būti laikoma minėto žalų santykio nustatymu. Nepaisant to, gyvenimo logika ir teisingumas reikalauja, kad asmeniui žala ar nuostoliai, atsiradę dėl policijos profesines pareigos vykdymo, būtų mažiau reikšmingi už žalą, kuri turėjo atsirasti tos pareigos nevykdant.

Tokio žalų santykio nebuvimas (arba nepripažinimas) galėtų sąlygoti situacijų pateisinimą, kai paaukojamos labai svarbios vertybės žymiai mažiau reikšmingų interesų išsaugojimui. Pavyzdžiui, policininkas važiuodamas į įvykio vietą pagal Policijos veiklos įstatymo 18 straipsnio 1 dalies 5 punktą, turi teisę „nekliudomai ir nemokamai naudotis visomis

transporto priemonėmis [...] išskyrus diplomatinių ar konsulinių įstaigų transportą". Taigi įsivaizduokime, kad policininkas sustabdo ir pasinaudoja automobiliu, kuriuo į širdies persodinimo operaciją važiavo chirurgas. Pastarajam laiku neatvykus, operacija tampa neįmanoma.

Matome, kad pateiktame pavyzdyje, vertinant jį Policijos veiklos įstatymo atžvilgiu ir netaikant padarytos ir grėsusios žalų santykio reikalavimų, pareigūno veiksmai yra teisėti. Tačiau sutikti su tuo neįmanoma.

Kitu atveju gali būti situacija, kai policijos pareigūnas vienu metu turi dviejų pareigų koliziją. Pavyzdžiui, policijos patrulis pamato, kai tamsiu paros metu, neapšviestame kelyje automobilis partrenkė pėstįjį. Automobilis nesustodamas nuvažiuoja, o pėstysis lieka gulėti važiuojamoje kelio dalyje. Tokioje situacijoje policijos patruliui atsiranda dvi pareigos: 1) suteikti neatidėliotiną pagalbą asmeniui, nukentėjusiam nuo nusikalstamos veikos (Policijos veiklos įstatymo 21 straipsnio 1 dalies 3 punktas); 2) sulaikyti nusikalstamą veiką padariusį asmenį veikos (Policijos veiklos įstatymo 21 straipsnio 1 dalies 2 punktas). Vienos iš šių pareigų atlikimas reiškia antrosios nevykdymą. Tokioje situacijoje policininkams padėti apsispręsti, kokią pareigą vykdyti, gali tik gresiančių žalų santykio nustatymas. Šiuo atveju sužeistojo žmogaus gyvybė yra daug svarbesnė už galimą teisingumo vykdymo neužtikrinimą.

Pateikti samprotavimai leidžia teigti, jog profesinių pareigų vykdymui tais atvejais, kai susiduria kelios įstatymo saugomos vertybės, yra būtina, kad asmeniui, kuris nesikėsina į įstatymo saugomą vertybę, padaroma žala būtų mažiau reikšminga už žalą, galinčią atsirasti nevykdant pareigos. Tokia išvada savo ruožtu reiškia, kad profesinių pareigų vykdymo nuostatos, kai žala padaroma asmeniui, kuris nesikėsina į įstatymo saugomą vertybę, gali visiškai sutapti su būtinojo reikalingumo nuostatomis.

1. Būtinąjį reikalingumą ir profesinių pareigų vykdymą kaip aplinkybes, šalinančias baudžiamąją atsakomybę, minėtais atvejais, galima atskirti tik remiantis formaliu atribojimo kriterijumi – **subjektu**. Tai yra, būtinajame reikalingume subjektu yra bet kuris asmuo, profesinių pareigų vykdyme – asmuo, vykdantis tam tikrą pareigą. Tai savo ruožtu iškelia klausimą, ar pagrįstai išskirta, ir jei taip, tai kokios normos nuostatos, tai yra, 2000 m. LR BK 30 ar 31 straipsnio, turi būti taikomos vertinant pareigų vykdymu padarytą žalą?

2. Reikia pastebėti, kad visos, išskyrus profesinių pareigų vykdymą, aplinkybės, šalinančios baudžiamąją atsakomybę, numato veikas, kurių atlikimas ar neatlikimas priklauso nuo subjekto valios. Kitaip tariant, padarymas ar nepadarymas žalos tų aplinkybių, šalinančių baudžiamąją atsakomybę, nuostatomis, priklauso vien nuo asmens, atsidūrusio jų situacijose, noro. Tuo tarpu asmuo, atliekantis profesines pareigas, neturi elgesio pasirinkimo varianto, tai yra, jis priverstas atlikti tam tikrus veiksmus net ir tada, kai tai gresia tam tikros žalos ar kitų

asmenų teisių ir laisvių pažeidimu. Mano manymu, vien iš to galima teigti apie tokių atvejų (profesinių pareigų vykdymu padaromos žalos) išskirtinumą bei būtinumą juos numatyti atskiroje normoje.

3. Kitas momentas, tai teorinės galimybės, kad **profesinę veiklą reglamentuojantys įstatymai gali numatyti tokios žalos padarymą, kurios negalėsime pateisinti kitomis aplinkybėmis, šalinančiomis baudžiamąją atsakomybę,** buvimas[385]. Tokiu atveju 2000 m. LR BK 30 straipsnis numatys sukeltos žalos teisėtumą.

Iš tikrųjų, tokia nuomonė atrodo gana logiška, nes tas pareigos turėtojas gali nebūti baudžiamosios teisės žinovas ir nežinoti visų, mūsų atveju, būtinojo reikalingumo teisėtumo sąlygų plonybių. Tačiau jis privalo žinoti savo pareigas, taip pat ir įstatymų, reglamentuojančių tų pareigų atlikimą, pavyzdžiui, policijos pareigūnas privalo žinoti Policijos veiklos įstatymo, Operatyvinės veiklos įstatymo, Vidaus tarnybos statuto ir pan. reikalavimus. Todėl tokių įstatymų privalomas žinojimas gali sąlygoti pareigos turėtojo pagrįstą tikėjimą tuo, kad asmeniui, kuris nesikėsina į įstatymo saugomą vertybę, daroma žala, jo teisių pažeidimas ar laisvių varžymas yra pilnai pateisinamas bei nebaudžiamas. Be to nereikia pamiršti, kad baudžiamasis kodeksas ir kiti įstatymai turi vienodą teisinę galią, o tai reiškia, kad jeigu vienas įstatymas leidžia tam tikrą veiką arba pripažįsta tam tikrų padarinių sukėlimą teisėtu, kitas negali numatyti teisinės atsakomybės už tai.

Pastarieji argumentai, mano nuomone, parodo, kad profesinių pareigų vykdymas yra pagrįstai išskirta aplinkybė, šalinanti baudžiamąją atsakomybę.

Reikia pastebėti, kad baudžiamosios teisės teorijoje egzistuoja kita, radikalesnė nuomonė. Remiantis ja asmuo, vykdydamas profesines pareigas, priklausomai nuo situacijos yra susaistytas būtinosios ginties, asmens, padariusio nusikalstamą veiką, sulaikymo, būtinojo reikalingumo ar kitos aplinkybės, šalinančios baudžiamąją atsakomybę, nuostatomis. Pavyzdžiui, K. Jovaišas nagrinėdamas būtinosios ginties klausimus, rašo: „nors ir nustatydami policijos ir kitų pareigūnų teisę panaudoti šaunamąjį ginklą, jų veiklą reglamentuojantys įstatymai iš esmės negali įtvirtinti ir neįtvirtina dvigubos gynybos standartų, o pareigūnai, gindami įstatymo saugomus objektus, neturi teisės ignoruoti būtinosios ginties nuostatų“[386].

Remiantis pateikta analize, galima teigti, kad profesinių pareigų vykdymo nuostatos tais atvejais, kai žala padaroma asmeniui, kuris nesikėsina į įstatymo saugomą vertybę, paprastai sutampa su būtinojo reikalingumo nuostatomis. Be to, atsakymas į klausimą, kokios normos nuostatos, tai yra, 2000 m. LR BK 30 ar 31 straipsnio, turi būti taikomos vertinant

---

[385] Tokios nuomonės laikosi baudžiamosios teisės vadovėlio autoriai. Plačiau: Baudžiamoji teisė. Bendroji dalys. Vilnius, 1998. p. 232.

[386] Jovaišas K. Būtinosios ginties identifikavimas. // Teisės problemos. Vilnius, 2003. T. 41. p. 83.

pareigų vykdymu padarytą žalą, nėra vienareikšmiškas. Analizuojamose situacijose, kai pareigos vykdymu padarytos ir pareigos vykdymu pašalintos žalų santykis ar ribos yra nustatytos pareigas reglamentuojančiuose įstatymuose, reikia remtis 2000 m. LR BK 30 straipsniu. Tuo tarpu, kai toks žalų santykis pareiginiuose įstatymuose nėra numatytas – 2000 m. LR BK 31 straipsniu.

Pavyzdžiui, policijos pareigūnas gali nušauti viešoje vietoje be šeimininko esantį veislinį agresyvų šunį. Tokiu atveju jo veiksmai dėl žalos padarymo šuns šeimininkui bus pateisinami ne būtinojo reikalingumo (2000 m. LR BK 31 straipsnis), o profesinių pareigų vykdymo (2000 m. LR BK 30 straipsnis) nuostatomis. Nes Policijos veiklos įstatymo 25 straipsnio 3 dalis tiesiogiai numato, kad policijos pareigūnas turi teisę panaudoti šaunamąjį ginklą prieš gyvūnus. Policijos ir specialiųjų tyrimų tarnybos pareigūnai gali panaudoti psichinę ar fizinę prievartą (Policijos veiklos įstatymo 23 straipsnio 2 dalis ir Specialiųjų tyrimų tarnybos įstatymo 18 straipsnis) jos panaudojimas, nesukėlęs sveikatos sutrikdymų ar kitų sunkių pasekmių pateisinamas profesinių pareigų vykdymu, tai yra, 2000 m. LR BK 30 straipsniu. Operatyvinės tarnybos gali įvežti į Lietuvos Respublikos teritoriją, pervežti per ją arba išvežti iš jos neteisėtai gabenamas ar keliančias įtarimą prekes bei kitokius objektus (Operatyvinės veiklos įstatymo 7 straipsnio 4 dalies 5 punktas), tokie veiksmai taip pat pateisinami profesinių pareigų vykdymu.

Kitu atveju policijos pareigūnas stichinės nelaimės metu gelbėdamas svetimą turtą turi teisę įeiti į fiziniams ir juridiniams asmenims priklausančias gyvenamąsias ar negyvenamąsias patalpas, o atsisakius paklusti, policijos pareigūnai turi teisę jėga atidaryti patalpas (Policijos veiklos įstatymas 18 straipsnio 1 dalies 3 punktas). Toks jėgos panaudojimas gali sukelti ir fizinę, ir turtinę žalą, kuri gali būti ir mažiau, ir labiau reikšminga už išsaugotą turtą. Tuo tarpu Policijos veiklos įstatyme nėra nurodoma, kiek žalos galima padaryti vykdant šią pareigą. Nes Policijos veiklos įstatymo 23 straipsnio 1 dalyje nurodytos prievartos panaudojimo sąlygos, tai yra, „tiek, kiek to reikia tarnybinei pareigai įvykdyti, ir tik po to, kai visos įmanomos įtikinimo ar kitos priemonės nebuvo veiksmingos“, ir „policijos pareigūnai privalo stengtis išvengti sunkių pasekmių“, nepasako, kiek konkrečiai žalos gali būti padaroma, taip pat nėra jokio galimos ir pašalinamos žalų santykio. Tačiau tai nereiškia, kad gali būti padaroma bet kokia žala. Todėl tokiais atvejais žalos padarymas turi būti vertinamas būtinojo reikalingumo nuostatomis, tai yra, pagal 2000 m. LR BK 31 straipsnio taisykles. Tačiau tai nėra absoliuti taisyklė policijos pareigūno veiksmais pašaliniam asmeniui padarytos žalos įvertinimui.

Panagrinėkime panašią į paminėtą situaciją. Policijos pareigūnas tam, kad pasivytų asmenį, padariusį nusikalstamą veiką, išlaužo saugomos patalpos duris, tuo padarydamas žalos patalpos savininkui. Policijos veiklos įstatymas numato policijos pareigūno pareigą gavus

pranešimą apie daromą nusikalstamą veiką sulaikyti ir pristatyti į policijos įstaigą asmenį, padariusį įstatymų uždraustą veiką (Policijos veiklos įstatymas 21 straipsnis 1 dalies 2 punktas). Kartu jis turi teisę persekiodamas asmenį jėga atidaryti patalpas (Policijos veiklos įstatymas 18 straipsnis 1 dalies 3 punktas). Tokia teisė panaudoti jėgą, mano nuomone, kartu reiškia teisę sukelti tam tikrus padarinius, nes neįmanoma naudojant jėgą išvengti objektyvios tikrovės pasikeitimų. Taigi, nagrinėjamu atveju teisė jėga atidaryti patalpas reiškia teisę padaryti žalą, tiesiogiai susijusią su patalpos atidarymu (pavyzdžiui, spynos sunaikinimas, durų sugadinimas). Tai reiškia, kad tokios žalos padarymas yra numatytas Policijos veiklos įstatyme, vadinasi policijos pareigūno padaryta žala turi būti pateisinta profesinių pareigų atlikimu, tai yra, 2000 m. LR BK 30 straipsniu.

Sprendžiant iš analizės, gali susidaryti klaidinga nuomonė, kad profesinių pareigų vykdymas visiškai nesiskiria nuo būtinojo reikalingumo, tačiau tai nėra tiesa. Šiame skyriuje buvo aptartas tik vienas, konkretus profesinių pareigų vykdymo atvejis, tai yra, kai vykdant pareigą, žala padaroma asmeniui, kuris nesikėsina į įstatymo saugomą vertybę. Tačiau žala profesinių pareigų vykdymo nuostatomis gali būti padaroma asmeniui, kuris kėsinasi į tam tikrą įstatymo saugomą vertybę. Tokiais atvejais profesinių pareigų vykdymas gali žymiai skirtis nuo būtinojo reikalingumo. Nes žalos padarymas minėtam asmeniui gali būti pateisintas net tada, kai jis neatitinka reikalavimo, pagal kurį tai būtų vienintelė galimybė išsaugoti vertybę, kuriai pavojų sukėlė pastarojo asmens elgesys. Arba kai asmeniui, kuris kėsinasi į tam tikrą įstatymo saugomą vertybę, padaroma žala yra labiau reikšminga už grėsusią.

Išvados ir pasiūlymai

1. Aplinkybė, šalinanti baudžiamąją atsakomybę – tai formaliai atitinkanti baudžiamajame kodekse numatytos nusikalstamos veikos požymius sąmoninga, valinga asmens veika, kuri padaroma ypatingomis aplinkybėmis, pašalinančiomis jos pavojingumą visuomenei arba pavojingumą visuomenei ir priešingumą baudžiamajai teisei, kartu ir baudžiamąją atsakomybę, bei paverčiančia ją visuomenei naudinga arba baudžiamąja prasme neutralia. Žodžiai „aplinkybės, šalinančios baudžiamąją atsakomybę“ reiškia konkretaus asmens veiką, padarytą tam tikromis aplinkybėmis, dėl kurių ji nelaikoma nusikalstama. Tai reiškia, kad aplinkybės, šalinančios baudžiamąją atsakomybę, yra vientisas veikos ir tam tikrų aplinkybių derinys. Be to, veika, kaip aplinkybių, šalinančių baudžiamąją atsakomybę, elementas turi formaliai atitikti baudžiamojo įstatymo numatytos veikos požymius, o aplinkybės, kaip nagrinėjamo instituto elementas, turi pašalinti baudžiamąją atsakomybę už padarytą veiką.

2. Formalus veikimo ar neveikimo atitikimas baudžiamojo įstatymo numatytos veikos požymiams reiškia, kad kaltininko veikoje yra visi tam tikrame BK specialiosios dalies straipsnyje numatyti objektyvūs nusikalstamos veikos sudėties požymiai, tačiau dėl tam tikrų aplinkybių veika yra nepavojinga ir dėl to tokia veika nėra nusikaltimas ar baudžiamasis nusižengimas. Tačiau, aplinkybių, šalinančių baudžiamąją atsakomybę, formalus atitikimas baudžiamojo įstatymo numatytos veikos požymiams yra bendras pavadinimas, kuris reiškia, kad nagrinėjamos aplinkybės išoriškai atitinka visus objektyviuosius nusikalstamos veikos sudėties požymius, o konkrečius požymius gali atitikti visiškai, pilnai. 2000 m. LR BK pastebima tendencija atsisakyti įstatymiško aplinkybių, šalinančių baudžiamąją atsakomybę, formalaus atitikimo baudžiamojo įstatymo numatytai veikai požymio. Tačiau, kurdamas 2000 m. LR BK, įstatymų leidėjas pasielgė nenuosekliai, palikdamas nagrinėjamą požymį tik dviejų straipsnių dispozicijose, o tai leidžia teigti, kad įstatyminis formalaus atitikimo požymio įtvirtinimas lieka ir 2000 m. LR BK. Veikos, formaliai atitinkančios baudžiamojo įstatymo numatytos nusikalstamos veikos požymius dėl tam tikrų aplinkybių pavirsta visuomenei naudingomis arba tampa baudžiamąja prasme neutraliomis, nes vienu atveju visuomenė skatina tokių veikų atlikimą, pavyzdžiui, žalos padarymą užpuolikui būtinosios ginties ribose, kitu atveju – netaiko baudžiamųjų sankcijų asmenims, kurie atlieka tas veikas, pavyzdžiui, tam tikros turtinės žalos padarymą nukentėjusiajam sutinkant. Tai, savo ruožtu reiškia, kad jos neturi pavojingumo visuomenei arba pavojingumo nepakanka baudžiamajai atsakomybei atsirasti.

3. Baudžiamosios teisės teorijoje egzistuoja keli nagrinėjamo instituto pavadinimai: „aplinkybės, šalinančios veikos pavojingumą“, „aplinkybės, šalinančios veikos neteisėtumą“, „aplinkybės, šalinančios veikos pavojingumą ir priešingumą baudžiamajai teisei“, „aplinkybės,

šalinančios veikos nusikalstamumą“ ir kt. Tinkamiausias iš jų yra „aplinkybės, šalinančios baudžiamąją atsakomybę“, nes ši sąvoka tiksliai atspindi nagrinėjamo instituto turinį, nurodydama, kad asmuo nepatiria visų trijų elementų, sudarančių baudžiamosios atsakomybės turinį. Be to, įstatymų leidėjas aiškiai pasisakė už siūlomos sąvokos panaudojimą, kurdamas dabartinio Lietuvos Respublikos Baudžiamojo Kodekso V skyrių, kurio pavadinimas – „Baudžiamąją atsakomybę šalinančios aplinkybės“.

4. Aplinkybių, šalinančių baudžiamąją atsakomybę, ir atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės institutai turi penkis pagrindinius juos atskiriančius kriterijus: 1) atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės taikomas, kai yra pagrindas traukti asmenį baudžiamojon atsakomybėn, tuo tarpu aplinkybės, šalinančios baudžiamąją atsakomybę, neturi pavojingumo visuomenei arba abiejų nusikalstamos veikos požymių; 2) atleidimui nuo baudžiamosios atsakomybės keliami papildomi reikalavimai, tuo tarpu baudžiamosios atsakomybės pašalinimui užtenka nustatyti, kad asmuo veikė aplinkybių, šalinančių baudžiamąją atsakomybę, ribose; 3) atleidžiama nuo baudžiamosios atsakomybės ne dėl to, kad asmens padarytoji veika neturi kurio nors nusikalstamos veikos požymio, o dėl kitų priežasčių, kurios atsiranda jau po nusikalstamos veikos padarymo, tuo tarpu aplinkybės, šalinančios baudžiamąją atsakomybę, yra visuomenei naudingos arba baudžiamąja prasme neutralios; 4) visos atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės instituto normos neturi visuotinio pobūdžio, tuo tarpu visos aplinkybių, šalinančių baudžiamąją atsakomybę, instituto normos taikomos visuotinai; 5) atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės instituto normos numatytos abiejose 2000 m. LR BK dalyse, tuo tarpu aplinkybės, šalinančios baudžiamąją atsakomybę, numatytos tik bendrojoje 2000 m. LR BK dalyje.

5. Iki 2003 metų balandžio 10 dienos, kai buvo priimtas įstatymas Nr. IX-1495, kurio 6 straipsnis visiškai pakeitė 2000 m. LR BK 37 straipsnio (Atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės dėl nusikaltimo mažareikšmiškumo) turinį, veikos mažareikšmiškumas atitiko visus aplinkybių, šalinančių baudžiamąją atsakomybę, reikalavimus. Tačiau, 2000 m. LR BK 37 straipsnyje neliko nuostatos, kad veika “dėl mažareikšmiškumo *nėra pavojinga*”, o tai buvo pagrindinis argumentas mažareikšmiškumą priskiriant aplinkybėms, šalinančioms baudžiamąją atsakomybę. Todėl dabar galima teigti, kad įstatymų leidėjas mažareikšmes veikas laiko pavojingomis visuomenei, bet nedarančiomis esminės žalos baudžiamojo įstatymo saugomoms vertybėms. Tai suteikė šiam baudžiamosios teisės institutui kardinaliai kitokią prasmę, kuri nesutampa su aplinkybių, šalinančių baudžiamąją atsakomybę, esmę. Todėl mažareikšmiškumas negali būti laikomas aplinkybe, šalinančia baudžiamąją atsakomybę.

6. Baudžiamosios teisės teorija ir baudžiamasis įstatymas pateikia skirtingus aplinkybių, šalinančių baudžiamąją atsakomybę, sąrašus. Aplinkybių, šalinančių baudžiamąją atsakomybę, sąrašas pateiktas 2000 m. LR BK nėra išsamus. 2000 m. LR BK nenumato nei

nukentėjusiojo sutikimo, nei savo teisės įgyvendinimo. Tačiau reikia pastebėti, kad abu šie baudžiamosios teisės teorijos išskiriami institutai atitinka aplinkybių, šalinančių baudžiamąją atsakomybę, reikalavimus ir jų įtraukimas į 2000 m. LR BK yra tik laiko klausimas, nes kaip rodo praktika, naujos aplinkybės, šalinančios baudžiamąją atsakomybę, pirmiausia praeina ilgą mokslinio nagrinėjimo etapą, ir tik po to įtraukiami į baudžiamuosius įstatymus. Taip 1961 metų LR BK neturėjo asmens, padariusio nusikalstamą veiką, sulaikymo aplinkybės, ir tik vėliau tokia aplinkybė, šalinanti baudžiamąją atsakomybę, buvo įtvirtinta 14^2 straipsniu. Visą laiką iki 2000 m. LR BK įsigaliojimo baudžiamosios teisės teorijoje buvo diskutuojama dėl teisėsaugos institucijos užduoties vykdymo, įsakymo vykdymo, pateisinamos profesinės ar ūkinės rizikos, mokslinio eksperimento ir pan. Visos šios aplinkybės šiuo metu galiojančiame kodekse įtvirtintos kaip šalinančios baudžiamąją atsakomybę.

7. Baudžiamosios teisės teorijoje yra nemažai veikos, padarytos būtinojo reikalingumo nuostatomis, nebaudžiamumo pateisinimo teorijų. Lietuvos baudžiamajai teisei daugiausia įtakos turėjo kolizijos teorija, kurios pradininku buvo žymus filosofas Hėgelis. Būtent todėl žalos padarymas būtinojo reikalingumo nuostatomis pagal 2000 m. LR BK laikomas teisėtu bei naudingu visuomenei. Nors būtinasis reikalingumas yra kiekvieno asmens teisė, ir pasinaudojimas ar nepasinaudojimas ja yra subjektyvus to asmens apsisprendimas, tačiau yra grupė asmenų, kurie negali pateisinti neveikimo būtinojo reikalingumo nuostatomis. Tai asmenys, kurie: 1) turi teisinę pareigą veikti, 2) turi realią galimybę veikti, 3) jų veikimas gali (su didele tikimybe) užkirsti kelią gresiančiam pavojui, 4) jiems atsiradęs pavojus yra tipinis ir neviršija jų profesinio pasiruošimo ribų. 2000 m. LR BK 31 straipsnio 3 dalies formuluotė nėra tobula. Ji turi būti taisoma pakeičiant žodžius „didesnio pavojaus sąlygomis“ žodžiais „kilusio pavojaus sąlygomis“. Tokiu atveju 2000 m. LR BK 31 straipsnio 3 dalies formuluotė skambėtų taip:

„3. Asmuo negali pateisinti pareigos nevykdymo būtinojo reikalingumo nuostatomis, jeigu jis dėl profesijos, pareigų ar kitų aplinkybių privalo veikti kilusio pavojaus sąlygomis.“

8. 2000 m. LR BK 31 straipsnio 1 dalies formuluotė turi teigiamų ir neigiamų momentų. Teigiamas momentas yra tas, kad ištaisyta 1926 m. BK, 1958 m. TSR Sąjungos ir sąjunginių respublikų baudžiamųjų įstatymų pagrindų ir 1961 m. LR BK netiksli nuoroda į tai, kad šalinti pavojų būtinojo reikalingumo sąlygomis galima tik veikimu. Neigiami momentai yra du: 1) formuluotėje neliko tiesioginės nuorodos, kad veika, atliekama būtinojo reikalingumo sąlygomis, formaliai atitinka tam tikros nusikalstamos veikos požymius; 2) 2000 m. LR BK nurodo, kad „padaryta žala yra *mažesnė* už tą, kurios siekta išvengti“, tuo tarpu 1961 m. LR BK tiksliau apibrėžė padarytos ir grėsusios žalos santykį, tai yra, „jeigu padarytoji žala yra *mažiau reikšminga*, negu išvengtoji žala“. Nors įstatymų leidėjas, kurdamas būtinojo reikalingumo

formuluotę, tiesiogiai nenumato formaliojo atitikimo nusikalstamos veikos sudėties požymiams, tačiau šis požymis yra būtinas kiekvienai aplinkybei, šalinančiai baudžiamąją atsakomybę, tarp jų ir būtinajam reikalingumui. Todėl būtinasis reikalingumas, kaip ir bet kokia kita aplinkybė, šalinanti baudžiamąją atsakomybę, formaliai atitinka objektyviuosius nusikalstamos veikos sudėties požymius.

9. Veika, kaip būtinojo reikalingumo elementas, formaliai atitinka *visus* tam tikros nusikalstamos veikos objektyviuosius požymius. Tai reiškia, kad be pagrindinių, formalus atitikimas apima ir fakultatyvinius požymius.

10. Vertybės, kurios pažeidžiamos būtinuoju reikalingumu turi kelis svarbius bruožus. Pirmiausia, vertybės, kurios pažeidžiamos būtinojo reikalingumo sąlygomis, visada įeina į baudžiamosios teisės saugomų vertybių sąrašą. Antra, tam tikra vertybė pažeidžiama būtinuoju reikalingumu tik tada, kai gresia kitų baudžiamosios teisės saugomų vertybių pažeidimas.

Būtinojo reikalingumo atveju gali būti pažeidžiamos bet kokios baudžiamojo įstatymo saugomos vertybės. Į šį vertybių sąrašą įeina ir žmogaus gyvybė. Baudžiamasis įstatymas gana dažnai formuluoja nusikalstamų veikų sudėtis, kurios turi kelias pažeidžiamas vertybes. Konkretus būtinojo reikalingumo atvejis formaliai atitinkantis tam tikrą nusikalstamą veiką, atitinka visas jos saugomas vertybes, kiek jų bebūtų.

11. Būtinasis reikalingumas formaliai atitikdamas nusikaltimo ar baudžiamojo nusižengimo veiką, kuri gali pasireikšti ir veikimu ir neveikimu. Priklausomai nuo nusikalstamos veikos sudėties būtinasis reikalingumas formaliai atitinka veiką, padarinius ir priežastinį ryšį tarp veikos ir padarinių arba tik veiką. 2000 m. LR BK 31 straipsnio 1 dalyje „padaryta žala“ atitinka baudžiamajame įstatyme numatytų padarinių sąvoką. Todėl būtinasis reikalingumas, numatytas 2000 m. LR BK 31 straipsnyje, formaliai atitinka padarinius, kaip tam tikros nusikalstamos veikos objektyvųjį požymį. Veikdamas būtinojo reikalingumo sąlygomis, asmuo gali padaryti bet kokią žalą, tai yra, ir fizinę, ir turtinę, ir nematerialiojo pobūdžio žalą. Be to veiką, kuri padaroma būtinojo reikalingumo sąlygomis, bei atsiradusius padarinius turi jungti teisiškai reikšmingas priežastinis ryšys, be kurio tam tikras įvykis negali būti traktuojamas kaip būtinasis reikalingumas.

12. Būtinasis reikalingumas atitinka tam tikros nusikalstamos veikos sudėties subjektui keliamus reikalavimus, tai yra, amžių. Jeigu iki tam tikro amžiaus asmuo negali suprasti elgesio pavojingumo, vadinasi, jis negali pilnai ir visapusiškai suprasti būtinybės apginti tam tikrą vertybę, kuriai gresia pavojus, tuo labiau, kiek žalos ir kada galima padaryti siekiant apginti tą vertybę nuo tiesiogiai gresiančio pavojaus. Be atitinkamo amžiaus asmens elgesys negali užtraukti baudžiamosios atsakomybės, vadinasi, papildomos aplinkybės, mūsų

atveju, būtinasis reikalingumas, šalinančios baudžiamąją atsakomybę, praranda savo baudžiamąją teisinę reikšmę. Minimalus asmens, veikiančio būtinojo reikalingumo sąlygomis, amžius priklauso nuo veikos, tai yra nuo konkretaus nusikaltimo ar baudžiamojo nusižengimo, kurį formaliai atitinka būtinasis reikalingumas, ir nustatomas pagal tos nusikalstamos veikos subjekto amžių. Tačiau būtinojo reikalingumo sąlygas privaloma nustatinėti net tada, kai asmuo neturi baudžiamojo subjektiškumo, nes tai gali turėti didelės reikšmės civilinės atsakomybės apimčiai.

13. Pirmąją būtinojo reikalingumo teisėtumo sąlygų grupę, pavadintą „teisėtumo sąlygos, apibūdinančios gresiantį pavojų“, sudaro: pavojus įstatymo saugomoms vertybėms; pavojaus realumas; pavojaus akivaizdumas.

Įstatymo saugomų vertybių, kurioms gali grėsti pavojus, kurio pašalinimui padaroma mažiau reikšminga žala, sąrašas iš esmės apjungia visus teisės saugomus interesus. Tai gali būti: a) asmeninės vertybės, pavyzdžiui, gyvybė, sveikata, lytinė laisvė, garbė, orumas ir pan., b) turtinės vertybės, ir kilnojamas, pavyzdžiui, pinigai, automobilis, drabužiai ir pan., ir nekilnojamas turtas, tai gali būti pastatai ar statiniai, tam tikri įrenginiai, sodiniai ir pan., ir intelektinės nuosavybės objektai, c) visuomenės ar valstybės interesai, pavyzdžiui, viešoji tvarka, visuomenės saugumas, ekologija (aplinka), teisingumas ir pan. Būtinuoju reikalingumu galima apsaugoti bet kurio, tai yra, ir fizinio, ir juridinio asmens vertybes bei visuminės ar valstybės interesus.

14. Būtinasis reikalingumas neturi jokių apribojimų dėl pavojaus šaltinio. Tai reiškia, kad pavojaus šaltiniu būtinajame reikalingume gali būti bet kas, kas objektyviai sukelia įstatymo saugomos vertybės pažeidimo grėsmę. Nustatyti galutinį būtinojo reikalingumo pavojaus šaltinių sąrašą yra neįmanoma. Be to, papildomų reikalavimų nustatymas tam tikriems būtinojo reikalingumo pavojaus šaltiniams yra nepateisinamas.

Nuomonė, kad fiziologiniai procesai, vykstantys žmogaus organizme, negali būti būtinojo reikalingumo pavojaus šaltiniu, yra klaidinga. Taip pat yra nepagrįstas papildomų reikalavimų iškėlimas, norint fiziologinius procesus, vykstančius žmogaus organizme, laikyti būtinojo reikalingumo pavojaus šaltiniu. Fiziologiniai ir patologiniai procesai, vykstantys paties ar kito žmogaus organizme, gali būti pripažįstami pavojaus šaltiniais be jokių išimčių ir kitų papildomų sąlygų, jei asmens veika, kuria jis siekia pašalinti fiziologinių ar patologinių procesų sukeltą žalos atsiradimo pavojų bei kitos sąlygos, atitiktų visas kitas būtinojo reikalingumo teisėtumo sąlygas.

Tam tikras žalingas poveikis gyvūnui, esančiam pavojaus šaltiniu, visada turi būti vertinamas (esant kitoms teisėtumo sąlygoms) remiantis būtinojo reikalingumo nuostatomis, išskyrus atvejus, kai jis panaudojamas kaip užpuolimo įrankis.

Būtinojo reikalingumo pavojaus šaltiniu gali būti bet kurio žmogaus ir pareigūno, ir nepakaltinamo, ir nesulaukusio baudžiamosios atsakomybės amžiaus, ir veikiančio pateisinamos klaidos įtakoje elgesys. Tas elgesys gali pasireikšti labai įvairiai, tai yra, ir veikimu, ir neveikimu. Tas elgesys gali būti baudžiamąja prasme ir pavojingas (ir baudžiamas, ir nebaudžiamas), ir neutralus, ir naudingas visuomenei. Baudžiamąja prasme pavojingas elgesys, kaip būtinojo reikalingumo pavojaus šaltinis, gali atitikti ir tyčinės, ir neatsargios kaltės formą, jis gali pasireikšti ir kaip fizinė (išskyrus intensyviausią, tai yra, nenugalimą fizinę prievartą), ir kaip psichinė prievarta.

15. Pavojaus realumas, kaip būtinojo reikalingumo teisėtumo sąlyga, reiškia, kad pavojus egzistuoja objektyviai, nepriklausomai nuo subjekto supratimo arba nesupratimo. Tačiau toks pavojaus realumo būtinajame reikalingume supratimas nereiškia subjektyvaus pakaltinimo principo pažeidimą. Atvejais, kai tam tikroje situacijoje subjektas suklys dėl pavojaus realumo klausimas dėl baudžiamosios atsakomybės bus sprendžiamas remiantis faktinės klaidos nuostatomis.

16. Pavojaus akivaizdumą, kaip būtinojo reikalingumo teisėtumo sąlygą, galima konstatuoti ne tik kai įstatymo saugomai vertybei kyla tiesioginė pažeidimo grėsmė, bet ir anksčiau, kai pavojaus atsiradimo neįmanoma išvengti.

Kiekvienu konkrečiu atveju, sprendžiant klausimą, ar yra pavojaus akivaizdumas, kaip būtinojo reikalingumo teisėtumo sąlyga, reikia atsižvelgti į pavojaus realumą ir jo nedelsiamo pašalinimo būtinybę. Būtinybės pašalinti atsiradusį pavojų išnykimas reiškia pavojaus akivaizdumo pasibaigimą.

Kalbant apie asmens nusikalstamus veiksmus, kaip būtinojo reikalingumo pavojaus šaltinį, reikia pastebėti, kad nusikalstamos veikos padarymo stadijos neatspindi pavojaus akivaizdumo, kaip būtinojo reikalingumo teisėtumo sąlygos, atsiradimo ir pasibaigimo. Todėl kiekvienu konkrečiu atveju, sprendžiant klausimą dėl pavojaus akivaizdumo, reikia remtis bendromis taisyklėmis, tai yra, atsižvelgti į pavojaus realumą ir jo nedelsiamo pašalinimo būtinybę.

17. 2000 m. LR BK 31 straipsnio 2 dalies formuluotė yra netiksli ir turi būti keičiama. Pirmiausia, šioje straipsnio dalyje kalbama apie veiksmus, kuriais asmuo sudaro pavojingą situaciją, tai yra, „savo *veiksmais* sudaręs pavojingą situaciją“. Tokia įstatymų leidėjo pateikta formuluotė gali klaidinti, nes baudžiamosios teisės teorijoje veiksmais laikomas aktyvus asmens elgesys. Tai reiškia, jog pagal įstatymo raidę panašios situacijos apribojamos vien aktyviu asmens elgesiu. Tuo tarpu gyvenime sudaryti „pavojingą situaciją“ galima ir pasyviu elgesiu. Todėl 2000 m. LR BK 31 straipsnio 2 dalies formuluotėje vietoje žodžio „veiksmais“ reikėtų įrašyti žodį „elgesiu“.

Antra, žodžiai „pavojingą situaciją“ mažai informatyvūs. Tokia formuluotė nieko nepasako nei apie galimą žalą, nei apie jos atsiradimo laiką. Be to visiškai neaišku, ar žodžiai „pavojingą situaciją“ savo turiniu sutampa su 2000 m. LR BK 31 straipsnio 1 dalies aprašyta situacija, kurioje asmuo siekia pašalinti „jam pačiam, kitiems asmenims ar jų teisėms, visuomenės ar valstybės interesams gresiantį pavojų“. Įstatymo formuluotėje vietoj žodžių „pavojinga situacija“, įrašius žodžius „sau pačiam, kitiems asmenims ar jų teisėms, visuomenės ar valstybės interesams pavojų“, pasikeistų ne tik formuluotės informatyvumas, bet ir būtų suvienodintas 1 ir 2 2000 m. LR BK 31 straipsnio pateikiamas situacijos supratimas.

2000 m. LR BK 31 straipsnio 2 dalies nuostata, įtvirtinanti, jog „pasiremti būtinojo reikalingumo nuostatomis tik tuo atveju, jeigu pavojinga situacija sudaryta dėl *neatsargumo*“, yra netobula ir net klaidinanti. Tokią situaciją galima ištaisyti 2000 m. LR BK 31 straipsnio 2 dalyje nurodžius, kad būtinuoju reikalingumu nelaikoma jo provokacija. Būtinojo reikalingumo situacijos provokacija – tai atvejai, kai asmuo tyčia sudaro pavojų tam, kad prisidengdamas didelės žalos pašalinimu, padarytų žalą kitam teisės saugomam interesui, kitaip tariant, tai atvejai, kai asmuo iš anksto supranta, kad dėl jo elgesio atsiras pavojus įstatymo saugomoms vertybėms, kurio pašalinimui jis pats ar kitas asmuo atliks veiksmus, darančius mažiau reikšmingą žalą kitoms įstatymo saugomoms vertybėms.

Siūloma tokia 2000 m. LR BK 31 straipsnio 2 dalies formuluotė:

„2. Asmuo, savo elgesiu sudaręs sau pačiam, kitiems asmenims ar jų teisėms, visuomenės ar valstybės interesams pavojų, gali pasiremti būtinojo reikalingumo nuostatomis tik tuo atveju, jei nebuvo būtinojo reikalingumo provokacijos.“

18. Antrąją būtinojo reikalingumo teisėtumo sąlygų grupę, pavadintą „teisėtumo sąlygos, apibūdinančios gresiančio pavojaus pašalinimą“, sudaro: negalėjimas pašalinti pavojaus kitais būdais ir padarytoji žala turi būti mažiau reikšminga už tą, kuri grėsė. Negalėjimas pašalinti gresiančio pavojaus kitais būdais, kaip būtinojo reikalingumo teisėtumo sąlyga, nėra reikalavimas, kad būtinais reikalingumas būtų vienintelis kilusio pavojaus pašalinimo būdas. Ši teisėtumo sąlyga reiškia, kad asmuo iš kelių ar vienintelio gresiančio pavojaus pašalinimo variantų neturi nė vieno, nedarančio žalos įstatymo saugomoms vertybėms, ir asmuo suvokia, kad neturi nė vieno, nedarančio žalos įstatymo saugomoms vertybėms, gresiančio pavojaus pašalinimo varianto.

Lyginant padarytos ir išvengtos žalų santykį, reikia vadovautis ir kokybiniu, ir kiekybiniu rodikliais. Be to, žala, padaryta būtinojo reikalingumo nuostatomis, nebūtinai savo mastu turi būti mažesnė palyginus su pašalinama. Ji gali būti ir lygi, ir net didesnė – svarbu, kad savo visuomenine reikšme padarytoji žala būtų mažiau reikšminga už išvengtąją. Todėl įstatymo formuluotė, tai yra, 2000 m. LR BK 31 straipsnio 1 dalis, būtų aiškesnė ir geriau

atspindėtų abu padarytos ir išvengtos žalų santykio nustatymo rodiklius, jei vietoje žodžio „mažesnė“ būtų įrašyti žodžiai „mažiau reikšminga“.

Analizuojant būtinojo reikalingumo situaciją, turi būti vertinama padarytoji ir grėsusi žala. 2000 m. LR BK 31 straipsnio 1 dalies formuluotė šiuo atžvilgiu yra netobula, nes joje įtvirtinta, kad „padaryta žala yra mažesnė už tą, *kurios siekta išvengti*“. Todėl vietoje žodžių „kurios siekta išvengti“, turėtų būti įrašyti žodžiai „kuri grėsė“.

2000 m. LR BK 31 straipsnio 1 dalies formuluotė nėra tobula ir turi būti taisoma. Siūloma tokia 2000 m. LR BK 31 straipsnio 1 dalies formuluotė:

„1. Asmuo neatsako pagal baudžiamuosius įstatymus už veiką, kurią jis padarė siekdamas pašalinti jam pačiam, kitiems asmenims ar jų teisėms, visuomenės ar valstybės interesams gresiantį pavojų, jeigu šis pavojus negalėjo būti pašalintas kitomis priemonėmis ir padaryta žala yra mažiau reikšminga už tą, kuri grėsė.“

Vertinant būtinojo reikalingumo sąlygomis padarytos ir grėsusios žalos santykį, būtina atsižvelgti ir į objektyvų, ir į subjektyvų kriterijus. Tačiau pirmenybė turi būti taikoma objektyviam kriterijui. Be to, būtinojo reikalingumo sąlygomis asmuo neprivalo imtis veikos, kuri padaro mažiausią žalą, užtenka to, kad žala yra mažiau reikšminga už išvengtąją.

19. Nepavykusiu būtinuoju reikalingumu reikia laikyti atvejus, kai asmuo tikisi, jog padarydamas tam tikrą žalą, užkirs kelią labiau reikšmingos žalos atsiradimui, bet to pasiekti nepavyksta.

Nepavykusio būtinojo reikalingumo atveju reikia vadovautis taisykle, kad būtinuoju reikalingumu taip pat pripažįstami atvejai, kai veiksmai (neveikimas), atlikti tikslu pašalinti pavojų, nepasiekė savo tikslo ir žala atsirado nepriklausomai nuo asmens, tikėjusio jį pašalinti, pastangų. „Tikėjimas“ tokiu atveju turi būti paremtas asmens elgesio objektyvia galimybe pašalinti atsiradusį pavojų.

20. Sąvoka „žalos padarymas trečiajam asmeniui“ atspindi labiausiai paplitusius atvejus, taip sakant, žalos „pernešimo“ ar „pervedimo“ nuo vieno intereso į kitą, tačiau vis dėlto neapima visų įmanomų situacijų. Todėl jo, kaip būtinojo reikalingumo teisėtumo sąlygos, išskyrimas baudžiamosios teisės teorijoje yra dirbtinas ir neturi teorinio pagrindo.

Kalbant apie būtinąjį reikalingumą, sąvoka „žalos padarymas pavojaus šaltiniui“ gali būti naudojama tik tais atvejais, kai pavojaus šaltinis yra asmens elgesys ir tam tikras poveikis padaromas tam pačiam asmeniui. Visais kitais atvejais, kai atliekami tam tikri veiksmai, kuriais paveikiamas pavojaus šaltinis, turi būti naudojama sąvoka „tiesioginis poveikis pavojaus šaltiniui“, nes žala gali būti padaroma tik baudžiamojo įstatymo saugomai vertybei, kuri gali priklausyti tik fiziniam ar juridiniam asmeniui.

Literatūra

Lietuvos Respublikos ir užsienio šalių įstatymai ir kiti norminiai aktai

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija, 1992.
2. Lietuvos Respublikos Baudžiamojo kodekso patvirtinimo ir įsigaliojimo įstatymas. Baudžiamasis kodeksas. 2000 m. rugsėjo 26 d. Nr. VIII-1968 // Valstybės žinios, 2000, Nr. 89-2741.
3. Lietuvos Respublikos Civilinio kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas. 2000 m. liepos 18 d. Nr. VIII-1864 // Valstybės žinios, 2000, Nr. 74-2262.
4. Lietuvos Respublikos Operatyvinės veiklos įstatymas. 2002 m. birželio 20 d. Nr. IX-965 // Valstybės žinios, 2002, Nr. 65-2633.
5. Lietuvos Respublikos Specialiųjų tyrimų tarnybos įstatymas. 2000 m. gegužės 2 d. Nr. VIII-1649 // Valstybės žinios, 2000 Nr.41-1162.
6. Lietuvos Respublikos Žmogaus mirties registravimo ir kritinių būklių Įstatymas. 2002 balandžio 4 d. Nr. IX-836. // Valstybės žinios, 1999, Nr. 55-1767.
7. Lietuvos Respublikos įstatymas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso, Baudžiamojo ir Administracinių teisės pažeidimų kodeksų pakeitimo ir papildymo“ 1993 m. birželio 10 d. Nr. I-180 // Valstybės žinios. 1993, Nr. 26-597.
8. Lietuvos Respublikos Policijos veiklos įstatymas. 2000 m. spalio 17 d. Nr. VII-2048. // Valstybės žinios, 2000, Nr. 90-2777.
9. Lietuvos Respublikos Baudžiamojo kodekso, patvirtinto 2000 m. rugsėjo 26 d. įstatymu Nr. VIII- 1968, 4, 7, 9, 23, 25, 37, 39, 44, 46, 47, 48, 51, 61, 62, 65, 67, 74, 75, 90, 92, 95, 97, 102, 105, 118, 119, 143, 175, 178, 186, 187, 188, 189, 199, 202, 212, 213, 215, 227, 249, 250, 251, 257, 260, 263, 272, 281, 291 straipsnių pakeitimo ir papildymo bei kodekso papildymo $39^{(1)}$ ir $306^{(1)}$ straipsniais įstatymas. 2003 m. balandžio 10 d. Nr. IX-1495 // Valstybės žinios, 2000, Nr. 89-2741.
10. Lietuvos Respublikos Administracinių teisės pažeidimų kodeksas, oficialus tekstas. Rinkinys segtuvas. Vilnius, 1996.
11. Lietuvos Respublikos Baudžiamasis kodeksas, oficialus tekstas. Rinkinys segtuvas. Vilnius, 1996.
12. Lietuvos Respublikos vidaus tarnybos statuto patvirtinimo įstatymas. 2003 m. balandžio 29 d. Nr. IX-1538. // Valstybės žinios, 2003, Nr. 42-1927.
13. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija. 1950 m. lapkričio 4 d. Prisijungta nuo 1993 05 03. Pasirašyta nuo 1993 05 14. Ratifikuota nuo 1995 balandžio 27 d. Įsigalioja nuo 1995 birželio 20 d. Ratifikaciniai raštai deponuoti nuo 1995 birželio 20 d. Valstybės žinios, 1995 Nr.40-987.
14. LR Konstitucinio teismo 1997 m. vasario 13 d. nutarimas “Dėl Lietuvos Respublikos alkoholio kontrolės įstatymo 1 ir 30 straipsnių, Lietuvos Respublikos tabako kontrolės įstatymo 1, 3 ir 11 straipsnių, taip pat Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1996 m. vasario 2 d. nutarimo Nr. 179 “Dėl alkoholio reklamos kontrolės” atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai” // Valstybės žinios, 1997. Nr. 15-314.
15. Lietuvos Respublikos Vyriausybės Nutarimas 2002 gruodžio 11 d. Nr. 1950, Dėl kelių eismo taisyklių patvirtinimo. // Valstybės žinios, 2003. Nr. 7-263.
16. Lietuvos Respublikos Baudžiamojo kodekso projektas. 1999 m. lapkričio 18 d. Nr. P-2143A.
17. Rusijos Imperijos 1903 m. Baudžiamasis Statutas. // Lietuvos valstybės žinios. 1919. Nr. 2.
18. Baudžiamasis Statutas su papildomaisiais baudžiamaisiais įstatymais ir komentarais. Kaunas, 1934
19. Vokietijos valstybės Baudžiamojo įstatymo knyga. Kaunas, 1935.
20. Baudžiamasis statutas su papildymais, Kaunas, 1930.

21. Сводъ законовъ Россійской Имперіи, изданія 1857 года. Том пятнадцатый. Книга 1. Законы уголовные. Санктпетербург, 1857.
22. Уложеніе о наказаніяхъ уголовныхъ и исправительныхъ 1866 года. Съ дополненіями по 1-е декабря 1881г. Составлено профессоромъ С.-Петербургскаго университета Н.С. Таганцевым. Изданіе четвертое. Санктпетербург, 1882.
23. Уложеніе о наказаніяхъ уголовныхъ и исправительныхъ. Изданіе 1885 года. С.-Петербургъ, 1885.
24. Основы уголовного законодательства Союза ССР и союзных республик. Москва, 1984.
25. Уголовный кодекс Австрии. Москва, 2001.
26. Уголовный кодекс Голландии. Санкт-Петербург, 2001.
27. Уголовный кодекс Дании. Москва, 2001.
28. Уголовный кодекс Испании. Москва, 1998.
29. Уголовный кодекс Китайской Народной Республики. Санкт-Петербург, 2001.
30. Уголовный кодекс Латвийской Республики. Санкт-Петербург, 2001.
31. Уголовный кодекс Польши. Санкт-Петербург, 2001.
32. Уголовный кодекс Республики Беларусь. Минск, 2002.
33. Уголовный кодекс Республики Болгария. Санкт-Петербург, 2001.
34. Уголовный кодекс Российской Федерации. Москва, 2001.
35. Уголовный кодекс Франции. Санкт-Петербург, 2001.
36. Уголовный кодекс ФРГ. Москва, 2000.
37. Уголовный кодекс Швейцарии. Москва, 2000.
38. Уголовный кодекс Швеции. Санкт-Петербург, 2001.
39. Уголовный кодекс Эстонской Республики. Санкт-Петербург, 2001.
40. Уголовный кодекс Японии. Санкт-Петербург, 2002.

Specialioji literatūra ir kitos publikacijos

1. Baudžiamoji teisė. Bendroji dalys. Antrasis papildytas leidimas. Vilnius, 1998.
2. Baudžiamoji teisė. Bendroji dalys. Vilnius, 1996.
3. Dabartinės Lietuvių Kalbos Žodynas. Vilnius, 1993.
4. Fedosiuk O. Psichinės prievartos samprata baudžiamojoje teisėje // Jurisprudencija. LTU Mokslo darbai. 2001, T. 21.
5. Fedosiuk O. Turto prievartavimas ir jo kvalifikavimas. Vilnius, 2002.
6. Jovaišas K. Būtinosios ginties identifikavimas. // Teisės problemos. Vilnius, 2003. T. 41.
7. Klimka A. Aplinkybės, pašalinančios veikos pavojingumą visuomenei. Vilnius, 1966 m.
8. Lietuvos konstitucinė teisė. Vilnius, 2002.
9. Lietuvos TSR baudžiamojo kodekso komentaras. Vilnius, 1989.
10. Ligeikaitė I. Juridinio asmens baudžiamosios atsakomybės sąlygos. // Jurisprudencija. LTU Mokslo darbai. 2003, T. 45(37).
11. Medicinos enciklopedija. T. 1. Vilnius, 1991.
12. Pavilonis V., Merkevičius R. Būtinoji gintis. Vilnius, 1999.
13. Piesliakas V. Mokymas apie nusikaltimą ir nusikaltimo sudėtį. Vilnius, 1996.
14. Pradel J. Lyginamoji baudžiamoji teisė. Vilnius, 2001.
15. Sinkevičius E. Juridinių asmenų baudžiamoji atsakomybė pagal 2000 m. Lietuvos Respublikos Baudžiamąjį kodeksą ir jos sąlygos. // Teisė: Vilniaus universiteto mokslo darbai. Vilnius, 2003. T. 48.
16. Sinkevičius E. Juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės problemos. // Teisė: Vilniaus universiteto mokslo darbai. Vilnius, 2000. T. 36.
17. Stankevičius V. Baudžiamoji teisė. Paskaitos. Kaunas, 1925.
18. Tarybinė baudžiamoji teisė. Bendroji dalis. Vilnius, 1972.

19. Tarybinė baudžiamoji teisė. Vilnius, 1941.
20. Utevskis B.S. Baudžiamoji teisė. Vilnius, 1950.
21. Vaišvila A. Teisės teorija. Vilnius, 2000.
22. Vansevičius S. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valstybiniai institutai. Vilnius, 1981m.
23. Vonsek A. Aplinkybės, šalinančios baudžiamąją atsakomybę Lenkijos baudžiamajame kodekse. // Teisė: Vilniaus universiteto mokslo darbai. Vilnius, 2000. T. 37.
24. Wessels J. Baudžiamoji teisė. Bendroji dalis. Baudžiamoji veika ir jos struktūra. Vilnius, 2003.
25. http://viesoji.policija.lt/ept/stat/analize.gif .
26. http://viesoji.policija.lt/ept/stat/data2004/analize2004lent.gif .
27. http://www.nplc.lt/stat/nus/nus11.htm .
28. http://viesoji.policija.lt/ept/stat/data2002/zuvo2002lent.gif .
29. http://viesoji.policija.lt/ept/stat/data2003/zuvo2003lent.gif .
30. http://viesoji.policija.lt/ept/stat/data2002/suzeista2002lent.gif .
31. http://viesoji.policija.lt/ept/stat/data2003/ suzeista2003lent.gif .
32. The New Oxford Dictionary of English. Oxford, 2001
33. Smith J.C., Hogan B. Criminal Law, Fourth edition, London, Butterworths, 1978.
34. Hans-Heinrich Jescheck, Thomas Weigend Lehrbuch des Strafrechts. Allgemeiner Teil. Fünfte Auflage. Berlin, 1996.
35. Ахмедшин Х.М. Обстоятельства, исключающие общественную опасность и противоправность деяния: Лекции 1-я и 2-я. Москва, 1958.
36. Баулин Ю.В. Обстоятельства, исключающие преступность деяния. Харьков, 1991.
37. Битеев В., Мазин Н., Пономарев Г. Крайняя необходимость и обоснованный риск в медицинских отношениях. // Уголовное право. Москва, 2001, № 3.
38. Бородин С.В. Обстоятельства, исключающие производство по уголовному делу. // Ученые записки ВИЮН. Вып. 13. Москва, 1961.
39. Ветров Н.И. Уголовное право. Общая часть. Москва, 1999.
40. Винокуров В.Н. Крайняя необходимость как обстоятельство, исключающее преступность деяния. Автореферат диссертации кандидата юридических наук. Рязань, 1999.
41. Владимиров В.А., Ляпунов Ю.И. Обстоятельства, исключающие общественную опасность деяния: Советское уголовное право: Общая часть: Учебное пособие. Москва, 1970.
42. Вышинская З.А. Некоторые вопросы необходимой обороны по советскому уголовному законодательству. // Учен. зап. ВИЮН. Москва, 1963. Вып. 16.
43. Гаухман Л.Д. Борьба с насильственными посягательствами. Москва, 1969.
44. Гаухман Л.Д. Насилие как средство совершения преступления. Москва, 1974.
45. Герцензон А.А. Уголовное право. Часть общая. Москва, 1948.
46. Гринберг М.С. Должностные преступления и крайняя необходимость. // Советское государство и право. Москва, 1989, № 5.
47. Домахин С.А. Крайняя необходимость по советскому уголовному праву. Москва, 1955.
48. Дурмапов Н.Д. Понятие преступления. Москва, 1948.
49. Дурманов Н.Д. Стадии совершения преступлепия по советскому уголовному праву. Москва, 1955.
50. Зуев В.Л. Необходимая оборона и крайняя необходимость. Вопросы квалификации и судебно-следственной практики. Пособие. Москва, 1996.
51. Игнатьев А.А., Кленов В.К. Учение о преступлении в теории уголовного права Японии. // Сов. Государство и право. 1983, № 11.
52. Кант И. Метафизика нравов. *Сочинения в 6 Томах. Т.4. Ч. 2.* Москва, 1966.
53. Карницкий Д., Рогинский Г. Уголовный кодекс РСФСР. Пособие для слушателей

правовых вузов, школ и юридических курсов. Издание восьмое. Москва, 1936.
54. Кириченко В.Ф. Значение ошибки по советскому уголовному праву. Москва, 1952.
55. Кириченко В.Ф. Основные вопросы учения о необходимой обороне в советском уголовном праве. Москва, 1948.
56. Козаев Н.Ш. Обоснованный риск как обстоятельство, исключающее преступность деяния. Учебное пособие. Ставрополь, 2001.
57. Козак В.Н. Вопросы теории и практики крайней необходимости. Саратов, 1981.
58. Козак В.Н. Задержание преступника и крайняя необходимость. // Советская юстиция. Москва, 1982, № 4
59. Комментарий к уголовному кодексу Российской Федерации. Москва, 1997.
60. Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации. Москва, 1999.
61. Красиков А.Н. Сущность и значение согласия потерпевшего в советском уголовном праве. Москва, 1976.
62. Кузнецова Н.Ф. Новая Конституция СССР и совершенствование уголовно-правовых средств борьбы с преступностью. // Новая Конституция и актуальные вопросы борьбы с преступностью. Тбилиси. 1979.
63. Кузнецова Н.Ф. Состав преступления: спорные вопросы. // Вестник Московского университета. Сер.11. Право. 1987. № 14.
64. Курс уголовного права. Том 1. Общая часть. Учение о преступлении. Москва, 2002.
65. Левертова Р.А. Ответственность за психическое насилие по советскому уголовному праву. Учебиое пособие. Омск, 1978.
66. Лившиц Ю.М. Значение общественной активности личности в предупреждении преступлений. // Советское государство и право. 1978. № 8.
67. Лунеев В.В. Субъективное вменение. Москва, 2002.
68. Марцев А.И., Царегородцев А.М. Необходимая оборона. Задержание преступника. Крайняя необходимость. Учебное пособие. Омск, 1987.
69. Матузов Н.И. О принципе «все не запрещенное законом, дозволено». // Советское государство и право. 1989, № 8.
70. Михайлов В.И. О социально-юридическом аспекте содержания обстоятельств, исключающих преступность деяния. // Государство и право. Москва, 1995, № 12.
71. Новое уголовное право России. Учебное пособие. Общая часть. Москва, 1996.
72. Овезов Н.А. К вопросу об обстоятельствах, устраняющих общественную опасность и противоправность деяния в советском уголовном праве. Москва, 1972.
73. Ожегов С.И. Словарь русского языка. Москва, 1985.
74. Орешкина Т.А. Обстоятельства, исключающие общественную опасность деяния. Проблемы ответственности и наказания в свете реформ уголовного законодательства. // Сборник научных трудов. Москва, 1995.
75. Паше-Озерский Н.Н. Необходимая оборона и крайняя необходимость. Москва, 1962.
76. Паше-Озерский Н.Н. Обстоятельства, исключающие ответственность по советскому уголовному праву. Автореферат диссертации доктора юридических наук. Москва, 1954.
77. Песлякас В.Ч. Уголовная ответственность и освобождение от неё. Учебное пособие. Минск, 1988.
78. Пионтковский А.А. Учение о преступлении. Москва, 1961.
79. Пионтковский А.А., Меньшагин В.Д. Курс советского уголовного права. Особенная часть. Т. 1. Москва, 1955
80. Познышев С.В. Основные начала науки уголовного права. Общая часть уголовного права. Москва, 1912.
81. Портнов И.Н. Крайняя необходимость в свете нового уголовного законодательства. // Журнал Российского права. Москва, 1998. № 4/5.
82. Постановление Пленума Верховного Суда СССР от 23 октября 1956 года. //

Сборник постановлений Пленума Верховного Суда СССР 1924-1963. Москва, 1964.
83. Розин Н. О крайней необходимости. С.-Петербургъ, 1899.
84. Российское уголовное право. Общая часть. Москва, 2003.
85. Российское уголовное право. Общая часть. Учебник. Москва, 1997.
86. Сабиров Р.Д. Правовая оценка обстоятельств, исключающих общественную опасность. Проблемы совершенствования деятельности правоохранительных органов и повышения профессионального мастерства в борьбе с преступностью. Тезисы республиканской научно-практической конференции. Уфа, 1990.
87. Сахаров А.Б. Обстоятельства, исключающие уголовную ответственность. // Советское государство и право. Москва, 1987, № 11.
88. Слуцкий И.И. Обстоятельства, исключающие общественную опасность и противоправность деяния по советскому уголовному праву. Автореферат диссертации. Ленинград, 1954.
89. Слуцкий И.И. Обстоятельства, исключающие уголовную ответственность. Ленинград, 1956.
90. Советское уголовное право: Общая часть: Учебное пособие. Москва, 1970.
91. Таганцев Н.С. Русское уголовное право. Лекции. Часть общая, Том 1, Москва, 1994.
92. Ткаченко В. Крайняя необходимость. // Социалистическая законность. Москва, Известия, 1981. № 10.
93. Трайнин А.Н. Состав преступления по советскому уголовному праву. Москва, 1951.
94. Уголовное законодательство зарубежных стран (Англии, США, Франции, Германии, Японии). Москва, 1998.
95. Уголовное право Российской Федерации. Общая часть. Москва, 1999.
96. Уголовное право Российской Федерации. Общая часть. Учебник для юридических вузов. Москва, 1996.
97. Уголовное право. Общая часть. Москва, 1948.
98. Уголовное право. Общая часть. Москва, 1999.
99. Учебник уголовного права. Общая часть. Москва, 1996.
100. Шавгулидзе Т.Г. Необходимая оборона. Тбилиси, 1966.
101. Шарапов Р.Д. Физическое насилие в уголовном праве. Санкт-Петербург, 2001.
102. Шаргородский М.Д. Преступления против жизни и здоровья. Москва, 1948.
103. Шурдумов А.Ю. Понятие обстоятельств, исключающих преступность деяния. Нальчик, 2000.
104. Юридическая энциклопедия. Москва, 2001.
105. Якубович М.И. Обстоятельства, исключающие общественную опасность и противоправность деяния. Москва, 1979.

Baudžiamosios bylos

1. Baudžiamoji byla Nr. 1 - 77 / 96 m.
2. Baudžiamoji byla Nr. 1^{14} – 114 / 97 m.
3. Baudžiamoji byla Nr. 1^{14}-773 / 1998 m.
4. Baudžiamoji byla Nr. 2 - 2 / 99 m.
5. Baudžiamoji byla Nr. 1A-130 / 2000 m.
6. Baudžiamoji byla Nr. 1 - 93 / 2002 m.
7. Baudžiamoji byla Nr. 1-974 / 2002 m.
8. Baudžiamoji byla Nr. 1 - 543 - 02 / 03 m.
9. Kasacinė byla Nr. 2K-183 / 2001 m.
10. Kasacinė byla Nr. 2K-294 / 2001 m.
11. Kasacinė byla Nr.2K-638 / 2001 m.
12. Kasacinė byla Nr. 2K-755 / 2001 m.
13. Kasacinė byla Nr.2K-762 / 2001 m.
14. Kasacinė byla Nr. 2K-957 / 2001 m.
15. Kasacinė byla Nr.2K-1025 / 2001 m.
16. Kasacinė byla Nr. 2K-8 / 2002 m.
17. Kasacinė byla Nr. 2K-502 / 2002 m.
18. Kasacinė byla Nr. 2K-593 / 2002 m.
19. Kasacinė byla Nr. 2K-450 / 2003 m.
20. Kasacinė byla Nr. 2K-40 / 2003 m.

Vokietijos BK

§ 34 Pateisinamas būtinasis reikalingumas.

Kas atlieka veiką akivaizdaus, kitaip nepašalinamo pavojaus gyvybei, sveikatai, laisvei, garbei, nuosavybei ar kitam teisiniam gėriui sąlygomis tam, kad nukreiptų pavojų nuo savęs ar kitų, veikia teisėtai, jeigu vertinant priešpastatytus interesus, taip pat, atitinkamų teisinių vertybių ir jiems gresiančio pavojaus laipsnio, ginamas interesas ženkliai viršija pažeistąjį. Tačiau šita sąlyga taikoma tiek, kiek veika yra lygiavertė priemonė pavojui pašalinti.

§ 35 Būtinasis reikalingumas, pašalinantis arba sušvelninantis kaltę.

(1) Kas atlieka veiką akivaizdaus, kitaip nepašalinamo pavojaus gyvybei, sveikatai ar laisvei sąlygomis tam, kad nukreiptų pavojų nuo savęs, nuo giminių arba nuo artimųjų, veikia nekaltai. Šita sąlyga netaikoma, jeigu iš asmens, sprendžiant iš aplinkybių, pavyzdžiui, iš to, kad jis pats sukėlė pavojų arba buvo ypatinguose teisiniuose santykiuose, galima buvo reikalauti neleisti atsirasti tam pavojui; tačiau bausmė gali būti sušvelninama remiantis § 49 1 pastraipa, jeigu asmuo nebuvo įpareigotas patirti pavojų dėl jo ypatingų teisinių santykių.

(2) Jeigu asmuo, atlikdamas veiką, klysta dėl aplinkybių, kurios remiantis 1 pastraipa pašalintų kaltę, jis tik tada baudžiamas, kai galėjo išvengti klaidos. Bausmė gali būti sušvelninama remiantis § 49 1 pastraipa.

Šveicarijos BK

34 straipsnis. Būtinasis reikalingumas.

(1) Jeigu asmuo atlieka veiką tam, kad pašalintų akivaizdų ir kitais būdais nepašalinamą pavojų, gresiantį vertybei, priklausančiai asmeniui, paties gyvybei, sveikatai, garbei, laisvei, nuosavybei, tai jis yra nebaudžiamas, jeigu tas pavojus nebuvo kaltai sukeltas paties asmens ir jeigu iš situacijos aplinkybių negalima buvo reikalauti iš jo paaukoti vertybę, kuriai grėsė pavojus.

Jeigu pavojus buvo kaltai sudarytas paties asmens, ir jeigu iš situacijos aplinkybių galima buvo reikalauti iš jo paaukoti vertybę, kuriai grėsė pavojus, tai teisėjas savo nuožiūra sušvelnina bausmę (66 str.).

(2) Jeigu asmuo atlieka veiką tam, kad pašalintų akivaizdų ir kitais būdais nepašalinamą pavojų, gresiantį vertybei, priklausančiai kitam asmeniui, paties gyvybei, sveikatai, garbei, laisvei, nuosavybei, tai jis yra nebaudžiamas. Jeigu asmuo galėjo suprasti, kad

iš to, kam priklauso vertybė, galima buvo reikalauti paaukoti vertybę, kuriai grėsė pavojus, tai teisėjas savo nuožiūra sušvelnina bausmę (66 str.).

Ispanijos BK

21straipsnio 5 punktas.

5) Tas, kas reikalingumo būsenoje, tam, kad pašalintų žalos padarymą sau arba kitam asmeniui, padaro žalą arba nuostolius kito asmens teisėms arba pažeidžia įsipareigojimus, jei tai atitinka tokias sąlygas:

Pirmiausia. Jeigu padarytoji žala ne didesne nei išvengtoji žala.

Antra. Jeigu reikalingumo būsena nebuvo išprovokuota asmens, padariusio žalą.

Trečia. Jei profesinė pareiga asmens, esančio reikalingumo būklėje, nereikalavo pasiaukoti kitų asmenų teisių gynybai.

Austrijos BK

§ 10. Teisėtas būtinasis reikalingumas.

(1) Kas atlieka veiką, už kurią gresia bausmė, tam, kad pašalintų akivaizdžiai gresiančią sau pačiam arba trečiajam asmeniui esminę žalą, tas veikia teisėtai, jeigu jo padaryta žala nėra nepalyginamai didesnė negu žala, kurią jis turi pašalinti, ir asmens padėtyje negalima tikėtis kitokio elgesio nuo žmogaus, susijusio su šiomis teisės saugomomis vertybėmis.

(2) Asmuo veikia neteisėtai, jeigu jis sąmoningai sudaro pavojų, neatsižvelgdamas į teisinėje visuomenėje pripažintus pagrindus. Asmuo baudžiamas už neatsargią veiką, jeigu jis klaidingai supranta prielaidas, kuriomis esant jo veikimas būtų nekaltas, ir už neatsargią veiką numatyta bausmė.

Estijos BK

14 straipsnis. Būtinasis reikalingumas.

Nėra nusikaltimas tokia veika, nors ir atitinkanti veikos, numatytos šio Kodekso, požymius, atlikta tam, kad būtų pašalintas pavojus, gresiantis asmeniui arba jo teisėms arba kitų asmenų, įmonių teisėms, įstaigų arba organizacijų, arba valstybės interesams, jei šis pavojus tomis aplinkybėmis negalėjo būti pašalintas kitomis priemonėmis, ir jei padarytoji žala mažiau reikšminga negu išvengtoji.

Latvijos BK

32 straipsnis. Būtinasis reikalingumas.

Būtinuoju reikalingumu pripažįstamas veikimas, atliekamas asmens tam, kad būtų išvengta žalos, gresiančios valstybės ar visuomenes interesams, šio ar kitų asmenų teisėms, jeigu konkrečiomis aplinkybėmis šios žalos buvo negalima pašalinti kitomis priemonėmis, ir jei padarytoji žala mažesnė už išvengtąją. Būtinasis reikalingumas pašalina baudžiamąją atsakomybę.

Švedijos BK

24 Skyriaus 4 straipsnis.

Asmens atlikta veika atvejais, skirtingais nuo aprašytų anksčiau šiame Skyriuje, jeigu ji buvo atlikta ne dėl reikalingumo, sudaro nusikaltimą, tik jeigu ji nebuvo pateisinama dėl pavojaus pobūdžio, žalos, padarytos trečiajam asmeniui, ir aplinkybių apskritai.

Reikalingumas egzistuoja, kai pavojus gresia gyvybei, sveikatai, nuosavybei arba kitiems svarbiems interesams, saugomiems įstatymų.

Danijos BK

§ 14.

Veika, kuri paprastai baudžiama, neturi sąlygoti bausmės, jeigu ji buvo būtina tam, kad būtų pašalintas žalos asmeniui arba nuosavybei pavojus, ir jeigu tas nusikaltimas gali būti traktuojamas tik kaip santykinai nereikšmingas.

Rusijos BK

39 straipsnis. Būtinasis reikalingumas.

1. Nėra nusikaltimas žalos padarymas baudžiamojo įstatymo saugomiems interesams būtinojo reikalingumo būsenoje, tai yra, šalinant pavojų, akivaizdžiai gresiantį to asmens ar kitų asmenų asmenybei ir teisėms, saugomiems įstatymų visuomenės ar valstybės interesams, jei šis pavojus negalėjo būti pašalintas kitomis priemonėmis, ir nebuvo peržengtos būtinojo reikalingumo ribos.

2. Būtinojo reikalingumo ribų peržengimu pripažįstamas žalos, aiškiai neatitinkančios gresiančio pavojaus pobūdžio bei laipsnio ir aplinkybes, kurioms esant buvo šalinamas pavojus, padarymas, kai nurodytiems interesams buvo padaryta lygiavertė ar labiau reikšminga negu

išvengtoji žala. Toks viršijimas sąlygoja baudžiamąją atsakomybę tik tyčinės žalos padarymo atvejais.

Baltarusijos BK

36 straipsnis. Būtinasis reikalingumas.

1. Nėra nusikaltimas toks veikimas, kuris atliktas būtinojo reikalingumo būsenoje, tai yra, tam, kad būtų išvengta arba pašalintas pavojus, akivaizdžiai gresiantis asmenybei, teisėms ir teisėtiems interesams paties ar kitų asmenų, visuomenės ar valstybės interesams, jei šis pavojus tomis aplinkybėmis negalėjo būti pašalintas kitomis priemonėmis ir, jei šis pavojus tomis aplinkybėmis negalėjo būti pašalintas kitomis priemonėmis ir, jei padarytoji žala nėra labiau reikšminga negu išvengtoji.

2. Būtinojo reikalingumo būsena taip pat pripažįstama atveju, kai veiksmai, atlikti tikslu pašalinti pavojų, nepasiekė savo tikslo ir žala atsirado, nepriklausomai nuo asmens, sąžiningai tikėjusio jį pašalinti, pastangų.

Prancūzijos BK

122-7 straipsnis.

Netraukiamas baudžiamojon atsakomybėn asmuo, kuris atsiradusio ar neišvengiamo pavojaus sąlygomis, gresiančio jam pačiam, kitam asmeniui arba nuosavybei, atlieka būtinus savo gynybai, kito asmens arba nuosavybės gynybai veiksmą, išskyrus aiškaus neatitikimo tarp gynybai naudojamų priemonių ir grėsmės sunkumo atvejus.

Olandijos BK

40 straipsnis.

Asmuo, kuris įvykdo teisės pažeidimą jėgos, kuriai jis negali priešintis (overmacht), įtakoje, netraukiamas baudžiamojon atsakomybėn.

Kinijos BK

21 straipsnis.

Netraukiamas baudžiamojon atsakomybėn asmuo, būtinojo reikalingumo būsenoje ėmęsis neatidėliotinų priemonių pavojui, gresiančiam visuomeniniams ar kitiems interesams, paties arba trečiųjų asmenų asmenybei ir teisėms pašalinti. Jeigu veiksmai, atlikti būtinojo

reikalingumo būsenoje, viršijo būtinas ribas ir padarė esminę žalą, tai baudžiamoji atsakomybė atsiranda; tačiau priklausomai nuo aplinkybių, reikia paskirti bausmę žemiau minimalios ribos arba atleisti nuo bausmės.

Šio straipsnio pirmos dalies nuostatos dėl pavojaus, gresiančio paties asmens asmenybei ir teisėms pašalinimo netaikomos asmenims, kurie dėl tarnybinės padėties atlieka specialias pareigas.

Lenkijos BK

26 straipsnis.

§ 1. Nedaro nusikaltimo tas, kas veikia tikslu pašalinti akivaizdų pavojų, gresiantį kokiam nors teisės saugomam gėriui, jei pavojaus neįmanoma buvo išvengti kitu būdu, o paaukotas gėris, mažiau reikšmingas, negu apsaugotas.

§ 2. Taip pat nedaro nusikaltimo tas, kas gelbėdamas teisės saugomą gėrį, sąlygomis nurodytomis § 1, aukoja gėrį, kuris aiškiai neturi didesnės vertės už gelbėjamą.

§ 3. Atvejais, kai pažeidžiamos būtinojo reikalingumo ribos, teismas gali pritaikyti ypatingą bausmės sušvelninimą ir net atsisakyti nuo bausmės.

§ 4. § 2 nuostatos taikomos, jei asmuo aukoja gėrį, kurio atžvilgiu turi ypatingas pareigas saugoti, net patirdamas pavojų.

§ 5. § 1-3 nuostatos taikomos ir atvejais, kai iš pareigų, privalomų asmeniui, galėjo būti atlikta tik viena.

319 straipsnis.

§ 1. Nedaro nusikaltimo karys, kai nepaklusnumo ar pasipriešinimo atveju imasi būtinų priemonių tikslu priversti paklusti įsakymui, kurio vykdymui jis buvo įgaliotas, jeigu aplinkybės reikalauja neatidėliotino veikimo, o įsakymo vykdymas kitais būdais neįmanomas.

§ 2. Atvejais, kai pažeidžiamos būtinojo reikalingumo ribos, teismas gali pritaikyti ypatingą bausmės sušvelninimą.

Bulgarijos BK

13 straipsnis.

(1) Nėra visuomenei pavojinga veika, kuri kieno nors įvykdoma būtinojo reikalingumo būsenoje tam, kad būtų pašalintas akivaizdus pavojus, gresiantis ir valstybės bei visuomenės

interesams, ir savo asmeninėms ar turtiniams gėriams arba tokiems pat kito asmens gėriams, kurio asmuo negalėjo išvengti kitu būdu, jei padaryta žala mažiau reikšminga už išvengtąją.

(2) Būtinojo reikalingumo būsenos nėra, jeigu pats pavojaus vengimas sudaro nusikaltimą.

Japonijos BK

37 straipsnis.

Veiksmas, neišvengiamai būtinas tam, kad būtų nukreiptas nuo savęs arba kito asmens esamas pavojus gyvybei, sveikatai, laisvei ar turtui, nebaudžiamas, jei atsirandanti dėl šio veiksmo žala neviršija pašalinamos žalos laipsnio; tačiau jei ši riba buvo viršyta, tai priklausomai nuo aplinkybių, bausmė gali būti sušvelninta arba asmuo gali būti atleistas nuo bausmės.

Pirmos dalies nuostatos netaikomos asmeniui, kuris dėl jo veiklos pobūdžio turi specialią pareigą.

Autoriaus mokslinių publikacijų disertacijos tema sąrašas

1. Kujalis P. Baudžiamąją atsakomybę šalinančių aplinkybių samprata. // Jurisprudencija. LTU Mokslo darbai. 2002, 34(26) tomas. P. 58-72.

2. Kujalis P. Būtinojo reikalingumo nuostatų taikymo problema įsigaliojus naujajam Lietuvos Respublikos baudžiamajam kodeksui. // Jurisprudencija. LTU Mokslo darbai. 2003, 45(37) tomas. P. 70-77.